EMİNE UŞAKLIGİL

BİR ŞEHRİ YOK ETMEK

İSTANBUL'DA KAZANMAK YA DA KAYBETMEK

EMİNE UŞAKLIGİL BİR ŞEHRİ YOK ETMEK

can İnceleme

EMİNE UŞAKLIGİL

BİR ŞEHRİ YOK ETMEK

İstanbul'da Kazanmak ya da Kaybetmek

© 2014, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Mart 2014, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 7000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Emre Taylan

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)
Kapak görseli: © Murat Germen (Muta-Morfoz çalışmasından)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1963-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

EMİNE UŞAKLIGİL

BİR ŞEHRİ YOK ETMEK

İstanbul'da Kazanmak ya da Kaybetmek

İNCELEME

can

EMİNE UŞAKLIGİL, Vichy (Fransa) doğumlu. Paris Institut d'Etudes Politiques mezunu. İcra ettiği meslekler muhteliftir. Gazeteci (*Ayrıntılı Haber*, *Cumhuriyet*, *Yeni Yüzyıl*, NTVMSNBC internet sitesi), yönetici (*Cumhuriyet*, IBS danışmanlık şirketi), televizyon ve sinema prodüktörlüğü (Onat Kutlar ile İstanbul Film Ajansı, Mediamiks), internet yayıncılığı (bir dönem internet üzerinden yayınlanan *AB Mektubu*), sinema işletmeciliği (Alkazar Sineması), simültane çevirmen, çiftçi (Ege'de zeytincilik) ve 2011'de yayınlanan *Benim Cumhuriyet'im* ile yazarlık.

İstanbul'a ve şehirlerine sahip çıkanlara...

İçindekiler

Önsöz 15
VAR MI İSTANBUL'U SAHİPLENECEK KİMSE?
Kaosa yolculuk 21
Güçlü iktidarın sınırsız gücü 23
Yunus Nadi'nin İstanbul derdi 27
Vatandaş mı misafir mi? 28
İstanbul manzaraları 32
Evvel zaman içinde mahalle diye bir yer vardı 34
Toplum inşaatı sevince 40
Küçük olsun benim olsun 44
Büyük olsun benim olsun: TOKİ 47
TOKİ nasıl "inşaatın efendisi" ve "şehirlerin sahibi" oldu? 51
TOKİ'nin siyasi sorumluluğu 57
Kırılma noktaları: Afet bahane gerisi şahane 57
Kentsel dönüşüm politikasının ardındaki politika: Rant dağıtımını merkezileştirmek 68
ADIM ADIM DÖNÜŞÜM TECRÜBELERİ
İlk olmanın ağır faturası: Sulukule 79
Zorlu bir özelleştirme hikâyesi ve çıkartılacak dersler 84
Cazip bir deneme tahtası: Tarlabaşı 90
"Kulaklarım sizin anlattıklarınıza göre değil." 97
Balat'ta beklenmedik engel 102
"Dünya mirası" bir semt: Süleymaniye 105
KİPTAŞ'ın gücü vatandaşı yendi 108
Kazanmak için her yol mubah 113

"Bu ülkede herkes iyi yaşamayı hak ediyor!" Ayazma'dan Bezirgânbahçe'ye 117
Okmeydanı: Er mí yaman, bey mi yaman? 125
Yasa var mı yok mu? 128
Zamana yayılacak bir çözüm arayışı: Okmeydanı 131
SORMA NEDEN? "ANNEM BİZİ İÇERİDE UYUTUYOR"
Ekonominin lokomotifi hırs olunca 139
Beton zemin üzerinde hayat 150
HER YER RANT! HER YER İNŞAAT!
Dönüşüm ekonomisinde kim kazanacak kim kaybedecek? 155
Sermaye biriktirmenin çılgınca yolları 158
Olimpiyat: Nimet mi olurdu, külfet mi? 161
Hayaller risk altında 164
İstanbul kaç para eder? 168
Madalyonun bir yüzü 170
Yabancı yatırımcı isteniyor da... 172
Madalyonun diğer yüzü 175
Yapılaşmanın ağır tehdidi 176
Planlama(ma) ilkesi 180
İnsan ölçüsündeki şehre karşı gökdelen ormanı 182
Doku mu? Yok, modernleşsin şu tozlu İstanbul 185
Plancılara karşı duacılar 187
İstanbul'un yeniden fethi 190
Gecekondu plancıları yendi 193
Hazine arazileri tükendi, sıra tarım alanlarında 195
Şehir ortadan nasıl kalkar 197
İşgalden plana 198
Halkla birlikte yerinde planlamaya karşı 1980 Darbesi 199
TOKİ ve KİPTAŞ: Durumdan vazife çıkarmak 201
İstanbul'u ulaştırmak 209
Akla ziyan şehircilik 212
İstanbul için bir manifesto 214
Yasal çerçeveye karşı yasal kalkan olunca... 218
Çevresi olmayan ucube "şehir" 222
Park mı dediniz? 224

Siyasetin sorumluluğu: Şehircilik politikacılara bırakılmayacak kadar önemlidir 225
GELECEK VAR MI?
Ortak bir düşümüz olsa 231
Türkiye kime kalacak? 232
Özerklik Şartı olsa ne olur, olmasa ne olur... 236
Bir ümitti Avrupa Birliği süreci 237
Yerelin adı yoksa yaşam hakkı var mı? 240
Söylem bir yana büyüklük kimden yana 243
İstanbul'u sahiplenmek çevreden geçer 246
Çevreci alternatifler ve ekopolis 251
Bitirirken 257
Kaynakça 261

ÖNSÖZ

Yaklaşık bir yıl önce İstanbul'un özgün dokusunu, tamamen kaybetme sürecine hızla sürüklendiğini anladım. Bir İstanbullu olarak bu noktaya nasıl ve neden gelindiğini anlamak, anladıklarımı da paylaşmak bana zorunlu göründü. Bu kitaba ilk adım öylece atıldı.

Kuşkusuz şehirlerin değişmesi ve evrilmesi kaçınılmazdır. Fakat bu zorunluluk, şehrin yöneticileri ve sakinleri için, pazarlanan bir metadan öte anlam taşımayan şehrin ruhunu da tehlikeye atmış olur. İstanbul'un başına da bu geldi. Kuşaklar boyunca yağmalanan İstanbul'da yap-satçılıktan başka bir model hayal edilemedi. Bugünse yap-satçılık modeli devlet eliyle bambaşka boyutlar kazandı, küresel pazarda hoyratça pazarlanan İstanbul artık şehir olmaktan çıkmak üzere.

"Kentsel dönüşüm" namı altında İstanbul'un altını üstüne getiren faaliyet, şehri bir şantiyeye dönüştürdü. Bu süreç engel tanımıyor: Yeşil alanlar, ormanlar, tarihî miras, şehrin belleği ve hatta geleceği durmaksızın yağmalanıyor. İstanbul yıkıcı bir depremi bekleyedursun, geçirmekte olduğu dönüşümün etkisi tahrip edici bir depremi aratmayacak nitelikte. Ne var ki zecri tedbirlerin önünü açan Afet Yasası olarak bilinen kanunun asıl amacı inşaata dayalı ekonomik büyüme modelinin önünü açmaktan ibaret. Böyle olunca, ciddi deprem riski altındaki bölgelere pek uğramayan "dönüşüm"ün gerçek deprem tehdidini bertaraf edebilmesi de mümkün değil.

Ortaya çıkan tablo açık: "Kentsel dönüşüm" çerçevesinde hayata geçirilen faaliyetler engel tanımıyor. Zira her adımda engelleri bertaraf eden yasal kalkanlar oluşturuluyor. İstanbullular ise kendilerini savunabilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri araçlardan yoksun. İstanbul yasalarla şekillendirilmiş bir depremle yıkılırken İstanbul'u İstanbul yapan insanlar İstanbul'un ve bütün şehirlerin mutlak hâkimi TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ikilisi karşısında şimdilik çaresiz.

"Nasıl bir şehir, nasıl bir Türkiye?" sorusuna sadece onlar karar veriyor.

Mahallelerini kaybeden bir şehir zamanla kaybolur gider. Çünkü bir mahalle ölürken şehir ona içeriğini veren özgün bir parçasını kaybetmiş

olur. 2002'den bu yana İstanbul'da giderek hızlanan yağmalama sürecini anlayabilmek için, yok olma sürecine girmiş olan mahalleleri incelemek gerekiyordu. İstanbul'da olup bitenlerin tamamını kapsayacak bir çalışma olanaksız olduğuna göre, deneme tahtası hüviyetini kazanmış mahalleleri saptamak, mahallelilerle, muhtarlarla sohbet etmek iyi bir başlangıç olabilirdi.

Kentsel dönüşüm mağduru olsun, plancı ya da belediye başkanlığı üstlenmiş kişiler olsun, yaptığım her görüşme durumun ciddiyetini daha iyi anlamama vesile oldu.

İstanbul'un tarihinde yaşadığı bu en hızlı "kentsel dönüşüm"ün dinamiklerini anlaşılır kılmak için, yükselen ve düşen değerlerin temsilcileriyle yaptığım görüşmeler aydınlatıcıydı. İstanbul'da insanlar ve mekânlar ya kazanıyordu ya da kaybediyordu. Çeşitli semt ve mahallelerin yükseliş ve çöküşleri, kazanım ve kayıpları buralarda yaşayanlar ve çalışanların da kazanmaları ya da kaybetmelerine yol açıyordu. Söyleşi yapılanların öznel tarihleriyle İstanbul'un uzmanlar, tarihçiler veya siyasetçiler tarafından anlatılan tarihi arasındaki benzerlikler ile farklar ve tabii bu farkların ne anlama geldiği önemliydi. Bu kitap İstanbul'da kazanmak ama kaybetmemek için verilen mücadeleleri, tutunma çabalarını anlatırken şehri, mekânsal ve toplumsal ilişkileri ve kaynakları tüketme yarışının alanı olarak da tarif ediyor bir bakıma.

Meselenin temelinde ekonomi yatıyor elbette. Başka neredeyse hiçbir şey üretmeyen bir ekonomik model, şehirleri yıkıp hızla yeniden inşa etme hamlesi üzerinde kuruldu. Afet ve imar mevzuatını hazırlayan karar vericiler çevre, estetik, tarihî doku gibi kaygılar taşımıyor. Yıkıcı şehir politikalarının merkezindeki bu yaklaşım, hukuku ve adaleti göz ardı ediyor. Kentsel dönüşüm, bir gayrimenkul geliştirme gayretiyle sınırlı kalıyor. İstanbul'a emlakçı hırsıyla bakılıyor. Piyasa güçleri adeta kamu kararlarına ortak oluyor. Kamunun şirketleştiği, şirketlerin kamulaştığı tuhaf bir durum yaşanıyor.

Türkiye'de yıllardır kabul görmüş bir durum söz konusu: En kestirme zenginleşme aracı toprak ya da gayrimenkul olarak görülüyor. Emek sarf etmeden, yorulmadan, çabucak... Kamu görevi üstlenenlerin çoğunun, şu ya da bu şekilde kendi çıkarlarını gözetebilmesi de işin tabiatına uygun görüldü, görülüyor. Yolsuzluk devletle vatandaş arasında bir ilişki türü olarak her dönemde olduğu gibi bugün de varlığını yoğunlaştırarak sürdürüyor. Meselenin özünde kamusal yetkilerin kolektif çıkar yerine kişisel çıkar için kullanılması yatıyor. Ama bu da neredeyse doğal karşılanıyor. Kolektif çıkar göz ardı edildikçe, kaynakların dağılımı etkileniyor. Şu basit kural hep göz ardı ediliyor: Yapılan her yolsuzluk daha fazla yolsuzluk oluşmasına zemin hazırlar.

İnşaat faaliyeti ekonominin neredeyse yarısı kadar bir büyüklüğe ulaşınca taşı, toprağı, geçmişi ve geleceğiyle asıl pazarlanan İstanbul'un ken-

disi oldu ve işin boyutu hazin bir ciddiyet kazandı. Hızla elden çıkartılan şehir mülkü aslında hepimize ait. Oysa istedikleri yere, arzu ettikleri kadar imar hakkı vermeye muktedir kılınan TOKİ-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-Özelleştirme İdaresi sınırsız rantın dağıtıcıları konumunda. Dönüşümün geliri ise bütçe dışı ve denetimden muaf fonlar aracılığıyla harcanıyor. Üstelik genel bir imar planı olmaksızın işlerin hızla yapılması hedefleniyor ve kuralsızlık kanunsuzluğa dönüşüyor.

Bütün bu işlemlerle, yaklaşık olarak Türkiye'nin mevcut bütçesi kadar büyük bir meblağın her türlü idari ve yargısal denetimin dışına çıkarılmış olması da cabası. 17 Aralık 2013 tarihinde patlayan yolsuzluk skandalı bu gerçekle yüzleşince daha da anlaşılır bir hal alıyor. Zira kamunun rant oluşturma kapasitesi neredeyse sınırsız. İstanbul söz konusu olduğunda ortaya çıkan meblağlar ise her türlü tahayyülün ötesine geçiyor. Devlet-siyaset eksenli kazanç elde etme çabaları bu temeller üzerinde gelişiyor.

Devlet hazinesi ya da belediye bütçelerine girecek fonların akıbeti meçhul kaldıkça bu sorun çözüme kavuşmaz.

Baştan itibaren bu İstanbul keşfine eşlik eden Ayşe Çavdar, bu kitaba zaman ayırdı, bilgi paylaştı, görüşmelerde eşlik etti, katkıda bulundu. Başta kendisine, çizgileri ile bu kitaba başka bir boyut kazandıran Behiç Ak ve Tan Oral'a, bana zaman ayırıp İstanbul tecrübelerini, acılarını, bilgilerini aktaran herkese teşekkür ederim.

Var mı İstanbul'u sahiplenecek kimse?

"Çürümüş bir şey var Danimarka Krallığı'nda."

Shakespeare, *Hamlet*

Kaosa yolculuk

Benim için her şey Park Otel'den Boğaz'a bakarken başladı. Park Otel henüz rant kurbanı olmamıştı. Adnan Menderes idam edilmemişti. Seyyar satıcıların "domates, patlıcan" diye haykıran gür sesleri sokaktan eksilmemişti. Boğaz'da süzülen gemiler sisin ardında güçlükle ancak seziliyordu. Bu ânın fotoğrafını çektim. Bu güzellik hafızamdan silinmedi. Hem aklım hem yüreğim İstanbul'un yaşayacağım şehir olacağını söylüyordu.

Az badire atlatmadı İstanbul asırlar boyunca.

1204'de Dördüncü Haçlı Seferi Konstantinopolis'e saldırdı. Şehir, üç gün boyunca benzeri görülmemiş bir barbarlıkla yağmalandı, insanlar katledildi. Ayasofya da dahil olmak üzere bütün anıtsal yapılar tahrip edildi, yüzlerce yıllık yazma kitaplar yakıldı. Yine Ayasofya başta olmak üzere kiliselerdeki tüm hazinelere el kondu, saraylara ve evlere girildi, her türlü eşya çalındı ya da tahrip edildi. Bu öyle bir yağmaydı ki, üstünden bir buçuk asır geçmesine rağmen şehir bir türlü toparlanamadı, sürekli küçüldü ve fakirleşti. Bizans, Sırpların ve Osmanlıların arasında sıkışıp kaldı. Taht kavgaları da devleti zayıf düşürdü. Artık Bizanslılar için çöküş, Osmanlılar için yükselme süreci başlamıştı.

Osmanlılar, Boğazlara hâkim olmak ve Avrupa ve Asya'daki topraklarını bağlamak için mutlaka Konstantinopolis'i fethetmeliydi. Uzun bir hazırlık döneminden sonra 6 Nisan 1453'te Osmanlı ordusu Bizans'ı kuşattı. 25 Mayıs'ta Bizans'a son kez, teslim ol, çağrısı yapıldıktan sonra saldırıya geçilmesi için karar alındı. Askere, şehir alındığında üç gün yağma izni verildiği duyurusu yapıldı. 29 Mayıs 1453'te, şimdi İstanbul olarak bilinen, o zamanki adıyla Konstantinopolis şehri Sultan II. Mehmed Han'ın komutanlığında fethedildi. Doğu Roma İmparatorluğu böylelikle

sona erdi, henüz yirmi bir yaşındaki II. Mehmed de Fatih olarak tarihe geçti. Şehri alır almaz Fatih, ilk iş olarak Bizans'ın çöküşüyle gittikçe azalmış olan nüfus sorununa el attı. O zaman nüfusun otuz-kırk bin civarında olduğu tahmin ediliyor. Osmanlı topraklarından muhtelif sanat erbabı nakledildi. Artık Fatih Sultan Mehmed'in virane bir halde ele geçen Konstantiniyye'ye damgasını vurmasına sıra gelmişti.

XIX. yüzyıl bankerlerin zenginleştiği fakat Osmanlı İmparatorluğu başkenti İstanbul'un fakirleştiği bir dönemdi. Osmanlı İmparatorluğu için bu yüzyıl en çetin en sarsıntılı ve en yıkıcı yüzyıl oldu. İstanbul dahil Osmanlı toprakları olumsuz iktisadi koşullar altında eziliyordu. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren iki büyük göç dalgası Osmanlı Devleti'ni derinden etkiledi. Balkanlar'dan ve doğuda Rusya'nın eline geçen topraklardan kaçan Müslümanların Osmanlı topraklarına sığınması, savaş koşullarında bir milyon kadar insanı barındırmak ve ikinci aşamada yerleşmelerini sağlamak imparatorluğun sınırlı imkânlarını her açıdan zorladı.

Çilesi dolmamıştı şehrin: Uzun yıllar Osmanlı hükümdarlarına ev sahipliği yapan bu görkemli şehir, 1918'den itibaren dört yıl boyunca yabancı orduların işgali altında kalacaktı. İşgal kuvvetleri, İstanbul'daki büyük binalara el koydu. Galatasaray Lisesi Müdürü Salih Arif Bey, İngilizlerin okula el koyacağı haberini alır almaz Fransızlarla anlaşarak okulun Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildiğini duyurdu. Böylece Galatasaray, İngiliz işgalinden kurtulmuş oldu.

Kişisel tarihimden bir not: İşgalcileri birbirine karşı kullanmak, sıkça başvurulan bir yöntem olmalı ki, "her derdin bir çaresi mutlaka vardır" inancından asla vazgeçmeyen Bihin halam da evinin İngilizler tarafından işgal edileceğini anlayınca hemen Fransızlara başvurmuş. İngilizlerin evine el koyması halinde çoluk çocuk sokakta kalacaklarını mükemmel Fransızcasıyla anlatıp koruma talebinde bulunmuş. İngilizlerle çekişme halinde olan Fransızlar da İtalyanlardan destek alma şartıyla, bu manevrayı kabul etmişler. Neticede halamın konağına hem Fransız hem İtalyan bayrakları çekilmiş, İngilizler püskürtülmüş. Genç bir İtalyan subayı ile teyzesi de konağın müştemilatına yerleşmiş. İtalyan subayı halama hem hayran hem âşık olmuş. Halam ise dostluk kurduğu İtalyan teyze sayesinde nefis İtalyan yemekleri yapmayı öğrenmiş ve işgal boyunca rahatsız edilmekten kurtulmuş.

Derken 9 Eylül 1920'de Türk askerleri İzmir'e girdi. Bu olay İstanbul'un kurtuluş sürecini başlattı. 11 Ekim'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile işgalcilerin aşamalı olarak Trakya'yı boşaltması kabul edildi. Ankara'daki TBMM 1 Kasım 1922'de saltanatın ilgasına karar verdi. Böylece İstanbul, Ekim 1923'e kadar hukuki başkent olma özelliğini sürdürmesine rağmen, fiili olarak başkent olmaktan çıktı. 16 Kasım'da son Osmanlı Padişahı Sultan Vahideddin, İstanbul'dan ayrıldı. 4 Kasım 1923'te ise işgal kuvvetleri İstanbul'u tamamen terk etti.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti artık Ankara'ydı. Kurtuluşun merkezi Ankara, kuruluşun da merkezi olunca, eski rejimle özdeşleşmiş olan İstanbul, uzunca bir süre mutlak bir ihmalin kurbanı olacaktı.

Bütün şehirler sürekli bir devinim içindedir, gelişirler. Gelişemeyen, değişemeyen şehirlerse yok olurlar. Gelişmekte olan ülkelerde dönüşüm süreçleri daha hızlı daha belirgin ve aynı zamanda kontrol altındadır. Tarihi boyunca İstanbul da çok büyük değişimler geçirdi. Şehir sakinleri yaşadıkları şehirde aşama aşama gerçekleşen değişimlere alıştılar ve hatta değişimin kimi yönlerini gör(e)mez oldular.

Fakat benim, İstanbul'un yağmalanmasına alışmam mümkün olmadı. Artan bir hızla tarihî miras, açık alanlar, şehre ait değerler ve en önemlisi gelecek, durmaksızın yağmalanıyordu. Değişime ve değişimin bu kontrolsüz biçimine direnmenin faydasız olduğu kanaati, şehir ile sakinleri arasında bir kopuşa, hatta yabancılaşmaya yol açıyordu. Daha da beteri, şehre sahip çıkmak şöyle dursun, tüketici oluvermişti şehirli. Ortada tüketilen bir şehir varken, üstelik kuralların bu kadar esnetilebildiği bir ortamda vatandaş neden kendinde bu yağmadan bir pay alma hakkı görmesin ki? Son yirmi, hatta otuz yıldır İstanbullular İstanbul'un bitmez tükenmek bilmez bir yağmaya sahne olmasına alıştıkları gibi, bu yağmada kaybedenlerin durumuna kayıtsız kalmayı da öğrendiler. Yağmaya ortak olmak, kazanan tarafta olmanın yegâne yolu gibi göründü çoğu kişiye.

Güçlü iktidarın sınırsız gücü

Ve geldi sıra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidarına. Ankara'da AKP iktidarının tesis edildiği ilk günden bu yana, şehir geri dönüşü olmayan bir dönüşüm geçirmeye başladı. İstanbul

telafisi imkânsız bir talan ve tahribatın kurbanı oldu. Ormanlar, yeşil alanlar, Yenikapı'da dünyanın en eski limanı gibi arkeolojik değerler, tarihî mahalleler, toplumsal hayatın süregeldiği alanlar, şehirle özdeşleşmiş koca bir miras yok oldu. Dahası yüzyıllar boyunca şehrin en kıymetli varlığı olarak algılanan Tarihî Yarımada'nın ve Boğaz'ın silueti gökdelenlerin ağır hâkimiyeti altında kişiliğini yitirdi.

İşin tuhaf yanı, bütün bu yapılanlara onulmaz bir İstanbul aşkı ve sevgisi söyleminin eşlik etmesiydi. "Ecdadımıza sahip çıkıyoruz," diyerek İstanbul'u en değerli malı ve varlığı olarak piyasaya sürüyordu AKP hükümeti, hem yalnızca zaten İstanbul'da yaşayanlara değil tüm dünyaya pazarlamak hevesindeydi.

Bir malı yüksek fiyata satmak istiyorsanız, çaresi yok allayıp pullayacaksınız. Reklamcılar da bu işe yararlar. Görsel ve yazılı basın için ciddi bir gelir kaynağı oluşturan inşaat sektörünün reklamlarıyla, irili ufaklı yüzlerce proje pazarlanıyor artık şehirde. Her bir proje şıklığı ve cazibeyi çağrıştırdığına inanılan süslü ve elbette çoğu Türkçe olmayan isimlerle[1] şehirli tüketicilere sunuluyor: Ev değil rezidans, yaşam kalitesi değil yaşam tarzı, ayrıca yatırım fırsatı ve birikim aracı. Nasıl oluyorsa hepsi metroya iki adım. Ne de olsa İstanbullular geleceğe dev adımlarla ilerliyorlar(!)

Görünürdeki bu şaşaalı sahnenin ardında ise, kentsel dönüşüm projelerini mümkün kılmak için yapılan onlarca yasal düzenleme ve son olarak da kısaca Afet Yasası olarak bilinen kanunla inşaata dayalı ekonomik büyüme modelinin önünü açma ihtiyacı bulunuyordu. Kentsel dönüşüm bu büyüme modelinin başlıca ve belki de tek ürünü olarak hayati öneme sahip.

Yıllardır süregelen bu sürecin bugün ulaştığı boyuta bakıp irkilmemek olanaksız. Bu kitabın içeriğini oluşturan araştırma da bu irkilmeyi bir nebze olsun giderme çabasından çıktı aslında. Ne olup bittiğini kavrayabilirsem daha az ürkerim, diye düşündüm. Dönüşümün niteliğini ve muhtemel sonuçlarını kavrayabilmek için bu süreçte kimlerin kazandığını ve kimlerin kaybettiğini bulmak gerekiyordu. Hangi mekanizmaların kimlere kazandırırken, kimlere kaybettirdiğine ilişkin izleri sürdükçe, bir kâbusla karşı karşıya olduğumuzu anladım. Zira yağmanın önünü açan meka-

1. "Müşteri rüyalar diyarında" misali artık My City, Paradise City, Sunflower Altınorak, Polat Tower Residence, Dragos Drive, My Village Residence, Bavarian Gardens gibi nicelerinde yaşamak mümkün.

nizmalar her tarafa sinmişti ve bu süreci tersine çevirmek neredeyse olanaksızdı artık. Bu dönüşüm süreciyle yalnızca İstanbul değil, var olduğu kadarıyla Türkiye'deki çoğulculuk ve demokrasi de aşınıyordu. İstanbul'un şanssızlığı ise bütün bu sürecin deneme tahtası olarak seçilmiş olmasıydı.

XIX. yüzyıldan bu yana sürdürülen onca Türkleştirme ve Müslümanlaştırma politikasına rağmen bugün bile İstanbul'un kozmopolit vasfını bir ölçüde korumaya devam ettiği söylenebilir. Ne ki, iki yüzyıl boyunca tek tipleşmeye direnebilmiş İstanbul'un renkleri artık son demlerini yaşıyor gibi.

Yunanca *kosmopolites* (dünya yurttaşı) kelimesinden türeyen kavramın, bir tasviri, bir de felsefi anlamı var. Tasviri anlamıyla kozmopolit, farklı etnik ve dinsel kökenlerden gelip farklı hayat tarzları geliştiren ve farklı felsefi-siyasi inançlara sahip oldukları gibi karşılıklı saygı ve uyum içinde yaşayan bir topluluğu tanımlar. Felsefi anlamıyla ise kavram, kozmopolit bir toplumun geliştirilmesini savunan, kozmopolitizm düşüncesini ifade eder. Yani laik devletler farklı dinlerin bir arada yaşamasını nasıl mümkün kılmışsa, kozmopolit devletler de "anayasal karşılıklı saygı" ilkesi temelinde milli ve etnik kimliklerin yan yana yaşama koşullarını güvence altına alır. Sözgelimi Avrupa Birliği bu yolda bir girişimdir. Türkiye'de ise hayatın bu yönde aktığı söylenemez. Homojen bir milli kimlik inşa etmek uğruna yalnız İstanbul'da değil, Anadolu'da da insanlara acı veren tek tipleştirme süreçleri yaşandı ve derinleşerek yaşanmaya devam ediyor.

6-7 Eylül 1955 sonrasında şehirde kendilerine yer olmadığı sert bir dille bildirilen gayrimüslimler hızla terk etmeye başladılar İstanbul'u. Onların bir kez daha terk etmek zorunda kaldıkları mahalleler ise bugün yeni zenginlerin kendilerini İstanbullu hissetmek için kurdukları yeni hayatlara ev sahipliği yapacak gibi görünüyor. Tıpkı Cumhuriyet'in daha önceki elitlerini şehirlileştirme işlevi gördükleri gibi. Ne gariptir ki kozmopolit İstanbul'a duyulan bu yok edici talep, İstanbul'dan geriye kalan son kırıntıları da yok ediyor.

Bugüne gelince; muktedir olan demokrasiyi "çoğunluk onayı"ndan ibaret olarak görmeyi tercih ettiği ve meşruiyetini yalnızca bu noktaya dayandırdığı için, toplumdan yükselen her türlü sesi kendi varlığına yöneltilmiş bir tehdit olarak görüyor. Bu iktidarın rant kaynağı, başta İstanbul olmak üzere şehirler. Bu yüzden şehri, bir egemenlik alanı olarak yeniden tarif ediyor ve ege-

menliğini payidar kılacak şekilde biçimlendiriyor. Bütün bu siyasetin sloganı ise muhalif seslerin başı üzerinde Demokles'in kılıcı gibi salınıyor: "Her şey toplum için."

Bu arada bir itirafta bulunmak zorundayım. Recep Tayyip Erdoğan'la kişisel diye nitelendirilebilecek bir meselem de var. Son derece basit bir mesele. O kendini İstanbul'un sahibi olarak görüyor. Ben de. Aramızdaki fark, onun Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde yaşadığımız dönemdeki başbakanı oluşu, bense, yurttaş Emine'yim. İstanbul'da yaşayanları temsil etmek gibi bir iddiam yok ama bir yurttaş olarak kendimi ifade etme hakkına sahip olduğuma da eminim. Bu konuda önceleri kendimi daha yalnız hissediyordum. Sanki sıradan yurttaşlar, yaşadıkları şehir hakkında açıkça konuşamazlar, taleplerini ancak ahbap meclislerinde şu ya da bu sebeple şikâyet dolu sohbetler ederek dile getirirler gibiydi. Gezi Parkı, ansızın yurttaşlık kurumuna ve pratiklerine olan bakışımı değiştirdi... Bilmem ki başkalarında da aynı etkiyi yapmış mıdır?

Gezi Parkı'ndan yükselen rengârenk sesler, Başbakan'ın düşlediği İstanbul'dan farklı. Çünkü o parkta yaşananlar kendilerine ait bir İstanbul isteyen yurttaşların sayısının hiç de az olmadığını gösterdi. Güçlü liderler bazen özdeşleştikleri şehirlere kendi damgalarını vurma tutkusuna kapılırlar. İtalya'da 1922'de iktidarı ele geçiren Mussolini, Roma'yı yeniden biçimlendirmek üzere geniş bir program uyguladı. Mussolini programının en belirgin araçları; açılan geniş yollar ve rejimin gücünü yansıtmak üzere tasarlanmış görkemli kamu binalarıydı. Stalin, Moskova'da geçmişin izlerini kararlı bir şekilde yok edeceği imar programı için düğmeye 1934'te bastı. Amacı kendisinin ve yeni rejimin gücünü tüm dünyaya ispatlamaktı. Birçok mahalle yerle bir edildi, kiliseler ve saraylar havaya uçuruldu. Tarihî mahallelerden kalan arazilerde tekdüze, ağır ve birbirine benzer, kişiliksiz binalar yükseldi. Velhasılıkelam İstanbul'da yaşananlar bütün güzel şehirlerin başına geldi. Büyük ve güzel şehirlerin, gücünü dünyaya ispatlamak isteyen liderlerin oyun tahtası olarak görüldüğü her siyasi tarih parçası büyük yıkımların görünür kıldığı, kocaman mülkiyet transferlerine, yeni zenginleşmelere, derinleşen yoksullaşmalara sahne oldu. Böylesi dönemlerin asıl hedefi, şehrin mevcut dengelerini değiştirerek kimin, ne şekilde, nereden ne kazanabileceğini ve kimin nerede, ne kaybedeceğini belirlemekti. Genellikle kaybedenler şehir sakinleri, kazananlar ise şehir sakinlerinin hayatları üzerinden spekülasyon yapanlar oldu.

Kasımpaşa doğumlu Başbakan Erdoğan dönüp bana, "Sen İstanbul'da doğmadın bile. Kendinde konuşma hakkını nereden buluyorsun?" diyebilir. Ama doğrusu böylesi bir çıkışma beni hiçbir şekilde etkilemez. İnsanın seçtiği ve bağlandığı şehir onundur. Kaldı ki bu kitabı yazmama sebep olan İstanbul düşkünlüğü büyükbabalarıma kadar uzanır. Soyadını taşıdığım Halid Ziya, Yeşilköy'e ismini veren kişidir. Kitaplarında İstanbul ve İstanbulluları resmederek bu şehrin toplumsal tarihine büyük bir katkıda bulunmuştur. Yunus Nadi'ye gelince, İstanbul'un imar sorunlarını dert edinip kurucusu olduğu *Cumhuriyet* gazetesinde kaygılarını ve önerilerini sık sık kaleme almıştır. Onun o zamanlar kurduğu kimi cümleleri, yıllar sonra bu kitap için araştırma yaparken görüştüğüm insanlardan duymak tuhaf bir biçimde etkiledi beni: örneğin, şehir plancısı Faruk Göksu'nun yeşil alanlara ilişkin şu önerisi, bana Yunus Nadi'nin bu konuya ne denli kafa yorduğunu hatırlattı:

"Bundan sonra belediye imar haklarını artıracaksa, mülk sahibine ne kadar imar hakkı veriyorsa o kadar da geri alması lazım. Mantık şu; kamu bundan sonra imar haklarını bir metrekare de olsa artırmanın koşulunu koymak zorunda. Bir verecekse bir alacak. İster yeşil alan, onun için alacak, ister sokağın genişlemesi, onun için alacak, ister okul, onun için alacak."

Yunus Nadi'nin İstanbul derdi

Dedem Yunus Nadi'yle tanışma şansım olmadı. Ama yeni doğmuş bir bebekken o beni kolları arasına alabildi. Vefat ettiğinde birkaç aylıktım. Haliyle onunla gazetecilik, İstanbul, şehir ve doğa gibi mevzularda uzun sohbetler etme fırsatı bulamadım. Tanışmamış olsam da, doğa ve şehir dedemle paylaştığım iki tutku. Anılarında dedem yeşil ovalardan, gür ırmaklardan, şiirsel bir cennetten, eşsiz bir tabiattan söz eder doğduğu toprakları anarken. Doğa sevgisi, tarıma ve toprağa, sonraları ise İstanbul'un imarına verdiği önem ve en genelinde güzelliğe olan tutkusu, yetiştiği bu ortamın etkisinden kaynaklanıyor olmalı. Dedem ölene dek köyüne bağlı kaldı. 1932 yılında Nişantaşı'nda yaptırdığı Yayla Apartımanı'nın adı, onda büyülü bir hatırası olan Seki Yaylası'na bir göndermeydi.

İstanbul'a sevdalı Yunus Nadi, İstanbul'dan her uzak kaldığında, şehri ne kadar özlediğini dile getirir eşi Nazime Hanım'a yaz-

dığı mektuplarda. İstanbul'la ilgili kaygıları da kimi yazılarından gayet açık bir şekilde anlaşılır. 1939 yılı boyunca kurucusu ve sahibi olduğu *Cumhuriyet* gazetesindeki başyazılarında imar konularını sık sık işlemeye başlar. Sultanahmet'te İbrahim Paşa Sarayı'nı yok etme pahasına yapımı planlanan Adliye Sarayı'na karşı çıkar. Bu konuda hükümete çağrı yapar. Topkapı'dan başka Osmanlı sarayı olmadığını savunur. Adliye binası yapılabilecek başka yerlere dikkat çeker.

Yalnızca İstanbul'u değil, Ankara'yı da dert edinir kendine. Ankara'nın imarı sırasında kaçırılan fırsatlardan söz eder kimi yazılarında. Belediyeyi arsa bulmaktaki başarısızlığı dolayısıyla eleştirir. Spekülasyonların bir türlü önlenememesinden dolayı yetkilileri adeta suçlar. Keza belediyelere, açtıkları yolların her iki tarafında geniş bantlar istimlak ederek imara açmalarını ve satmalarını önerir. Ona göre bu yöntemle belediyeler hem şehrin büyümesini kontrol altına alabilecekler hem de harcamaları için önemli bir fon yaratmış olacaklardı. Maslak aksındaki yapılaşmayı görmedi elbette, fakat çok sevdiği İstanbul'a reva görülenlere tanık olsaydı, gazetesinde bütün bunlara karşı savaş açacağından adım gibi eminim.

Vatandaş mı misafir mi?

Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul'a bakışı farklı. İstanbul'daki çalışma ofisinin Dolmabahçe'de olmasının da simgesel bir önemi var. Önemsediği şehrin başkent Ankara değil, İstanbul olduğuna kuşku yok. Kendini İstanbul'un sahibi olarak görüyor ve belli ki siyasi otoritesini kullanarak şehre damgasını vurmakta kararlı. Zaten şehrin her zerresinde onun damgası ve ağırlığı hissediliyor. Gelecekte de bu ağırlık hafifleyecek gibi durmuyor: dev projeler, Dubai'yi andıran yapılaşmalar, Çamlıca'nın altında ezileceği ve ne geçmişe ne de geleceğe yakışacak bir cami...

Halihazırda hızla yükselmekte olan Çamlıca Camii örneği Yeni Osmanlı rolünü benimseyen AKP'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemindeki mimari üslubu taklit ederek gücünü ve iktidarını tesis etme arzusuna karşılık geliyor. Zaten 2012'de açılışı yapılan Ataşehir Mimar Sinan Camii de AKP'nin, iktidarının İslamcı ve Yeni Osmanlıcı karakterini anıtsal camilerle temsil etmeyi tercih ettiğini ortaya koymuştu. Başbakan Erdoğan'ın Ataşehir'deki camiyi, "selatin cami" göndermesinde bulu-

narak anması tuhaftı, zira malum Mimar Sinan mimari bir deha olsa da sultan değildi.

Sinan Çağı kitabının yazarı Prof. Dr Gülru Necipoğlu'nun[1] söyledikleri bugünkü durumu özetliyor:

> İddialı yapıların, mesela Ataşehir'deki Mimar Sinan adını verdikleri yapı veyahut Çamlıca gibi katiyen böyle taklit şeklinde yapılmaması gerektiğini düşünüyorum. Çok büyük yarışmalar açılması gerek. Tabiatla çevresiyle uyumlu İstanbul'un tarihî siluetiyle rekabet etmemesi gereken yapılar olmalı. Çünkü biz Dubai ya da benzeri başka ülkeler gibi tarihi olmayan ülkeler değiliz... Sinan'ın kubbeli yaptığı kadar, kubbesiz, çok alçakgönüllü yapılar yaptığı unutuldu...(Osmanlı'da) Kurallar her alanda var. Bir tepede kentin görüntüsünü etkileyecek bir yapı katiyen yapılmıyor. Sadece padişahların camisi var, onun dışında hepsi daha aşağılarda. Bugünkü gibi "a ben de kendi sultani yapımı yapayım" diye bir şey yok. Camilerin hukuku diye bir şey var. Padişahın bile bir cami yaptıracağı zaman şeyhülislamdan izin alması gerekiyor. Bu caminin gerekli olduğunun ispat edilmesi gerekiyor. Mesela Çamlıca'yı ele alalım, hiçbir cemaati olmayan bir yerde cami, fuzuli bir masraftır. Bir kere sadece bu noktadan bile kabul edilmez.[2]

Sinan, Osmanlı'nın yükseliş zamanlarında üç yüzden fazla yapı yaparak erişilmesi güç bir rekorun sahibi oldu. Bu başarının ardındaki sır, yaşadığı toprakların kültürünü ve tarihini özümsemiş olmasıydı. Erhan Demirdizen, Mimar Sinan'ın çok önemli bir cümlesine dikkat çekiyor: "Bir yapı yalnızca mimari ve mühendislik özellikleriyle değil, kente ve toplum hayatına katkılarıyla da önemlidir."[3] Bugün bu şehircilik felsefesinin izlerini AKP'nin İstanbul'a bakışında bulmak imkânsız.

Görünen o ki İstanbullular olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir arkadaşından naklettiği şu sözlerin hakkını her zamankinden çok verir gibiyiz:

1. 1993 yılından bu yana Harvard Üniversitesi, Ağa Han İslam Mimarisi Programı'nın direktörü. *Sinan Çağı (Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarî Kültür)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
2. *Radikal Kitap Eki*, Cem Erciyes'in yaptığı söyleşi, 27.09.2013.
3. *Sabah*, Erhan Demirdizen, 12.04.2007.

> Bilir misin ki, biz şehrin sahibi değiliz. Sadece içinde oturuyoruz. Devletin veya belediyenin bir misafiri gibi. Ve başından beri bu böyle.[1]

AKP iktidarında, yurttaşın şehri sahiplenememesi sorununun neden daha da derinleştiği konusunu ciddi bir biçimde tartışmamız gerekiyor. Çünkü bu şekilde hem AKP'nin hem de mevcut yurttaşlık ve şehir düzeninin barındırdığı sorunları tam olarak kavrayabileceğiz. İki nedenle bu konuda kafa yormamız gerekiyor: İlki kuşkusuz bu ülkede ve şehirde yaşamaya devam etmek için kendi siyasi stratejilerimizi geliştirme zorunluluğumuz. İkincisi ise ilkiyle ilişkili olarak yaşadığımız ülkenin bugünü ve geleceği hakkında taşıdığımız sorumluluk.

AKP iktidarının İstanbul politikaları işte bu yüzden çok önemli. Şu yasa, bu yasa derken İstanbul, hukuk eliyle kolayca pazarlanacak bir metaya dönüştürüldü. Daha da önemlisi İstanbul'u dönüştürmek için yapılan yasalar, imar ve şehir hukukunun da bir pazarlama aracına dönüşmesine neden oldu. Bu çok yönlü değişim ve dönüşüm ile AKP'nin siyasi öyküsü arasında ciddi bir ilişki var. Şehirle ve idaresiyle ilgili tutumlar ve tasarımlar geliştirme ihtiyacında yurttaşlar olarak bu ilişkiyi anlamamız çok önemli.

1994-1998 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan ve artık ülkenin başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın en önemli avantajı şehri iyi tanımasıydı. Üstelik İstanbul sayesinde iyice tanınmış ve arkadaşlarıyla kurduğu partiyi iktidara taşımıştı. İstanbul onun yükselme arenasıydı. Başlangıçta, AKP'nin iktidar olma hızından ve hırsından ülke hem ürktü hem ümitlendi. Mutlak olan tek şey, demokrasinin eskisine oranla daha inandırıcı bir tona bürünmesiydi. 1999 depreminin ve 2001 ekonomik krizinin neden olduğu felaketleri atlatmaya çalışan Türkiye'de, 2002'den itibaren başka hiçbir alternatifi olmaksızın beliren Tayyip Erdoğan AKP'sine destek arttıkça arttı.

Öte yandan 2002'den beri hükümet olan AKP, iktidara yerleştikçe ülkede mevcut olduğu kadarıyla çoğulculuğu da ortadan kaldıran bir süreç başlattı: Medya sıkı bir denetim altına alındı, yargının bağımsızlığını kaybettiğine ilişkin şüpheler arttı, yerel yönetimler yetkisizleştirildi, siyasi sistem daha da merkezileşti.

1. *Varlık*, "Şehir", 16 Şubat 1962. Makale, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazılarının toplandığı *Yaşadığım Gibi* adlı kitapta yeniden yayımlanmış, Dergah Yayınları, 1996 (ikinci baskı).

Bunun da ötesinde yürütme üzerindeki denetim mekanizmaları teker teker ortadan kaldırıldı. Hükümet eden partiyle aynı dünya görüşüne sahip olmayan şirketler kamu kaynaklarından adil yararlandırılmamakla birlikte, maliye denetimi gibi araçlarla yıldırılmaya çalışıldı. Sonuç olarak hükümet kendi icraatlarını denetimden kaçırmak için girişimde bulundukça, ülkenin gidişatına ilişkin ciddi şüpheler ve kutuplaşmalar baş gösterdi.

Kendini muhafazakâr medya olarak tanımlayan gazete ve televizyonlar, Başbakan'ın sesiyle harekete geçiyor ve toplumdaki kutuplaşmaları derinleştiriyordu. Özellikle 31 Mayıs 2013 günü Gezi Parkı'nda başlayan ve bütün ülkeye yayılan protesto gösterileri sonrasında denetimi altındaki medyada sık sık tekrarlanan konuşmalarıyla Başbakan, hem AKP seçmenlerinin kendi liderliği etrafında sıkıca kenetlenmesini hem yandaşlarının zihin dünyalarının kendi tekelinde kalmasını amaçlıyordu. Ürkütücü olan da bunu büyük ölçüde başarmış olması. Görece bağımsızlığını koruyabilmiş medya ve gazeteciler daimi ve nefes aldırmayan bir baskı altında kaldı. Kahire'deki Rabia Meydanı'nda Mısır'da gerçekleşen darbeye karşı sokağa çıkanları izleyen gazeteciler alkışlanırken, Gezi'yi takip edenlere baskı uygulandı. Baskıya boyun eğmeyen gazetecilerse işlerini kaybettiler. TMSF'nin[1] el koyduğu televizyon ve gazetenin başına kimin geçeceğini bile Başbakan şahsen tespit etti. Bu hegemonya Tayyip Erdoğan'a giderek daha da derinleşen bir tek adam yönetimi görüntüsü verdi. İşte bu yüzden, Gezi Parkı protestolarından aylar sonra ortaya çıkan bütün yolsuzluk iddiaları, dindar siyasetin en zayıf noktasından, ahlakından vurulmasına neden olan tartışmalar ve iktidar savaşı, tarihe kaçınılmaz olarak, kendini ülkenin tek adamı olarak gören Tayyip Erdoğan'ın eseri olarak geçecek.

Elbette faşist bir rejimde yaşamıyoruz. Kitle/halk-parti-devlet bütünleşmesinin, tek doğru tek ses tek ülkü tekdüzeliğinin Türkiye'de siyasal ve toplumsal alana bütünüyle hâkim olduğu henüz söylenemez. Kendi siyasal duruş, hedef ve eylemlerine aykırı söz ve davranışları iktidar, açık ve yakın tehdit olarak kabul görüyor ve cezalandırıyor. Toplumsal yaşamı gözetim ve denetim altına almak için ahlak zabıtacılığı yapılıyor. Sanki geçmişin otoriter yönetim anlayışı devralınmış, yeniden "milli şeflik" uygulaması be-

1. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu.

nimsenmiş, çoğunluğun sesi ve fikri dışındaki düşüncelere geçit vermeyen bir zihniyet polisliği devreye sokulmuş gibi. Gezi olayları sırasında başta Başbakan Erdoğan olmak üzere tüm yetkililerin söylemleri, aldıkları kararlar ve uygulanan orantısız şiddet bu zihniyetin çarpıcı göstergeleri.

İstanbul manzaraları

Bu kitaba başlarken, İstanbul'u ve sorunlarını yıllardır yakından takip eden Ayşe Çavdar'la bir dizi çok ilginç görüşme yaptık. Her görüşme endişeme endişe kattı; zira hükümet kent mekânına müdahale etmek için yeni araçlar yaratmıştı ve bu araçların iktidara neredeyse sınırsız yetkiler sağladığı konusundaki şüphelerim doğrulanıyordu. Medya da, sosyal medya da İstanbul'a ilişkin haberleri vermiyor değildi. Ancak İstanbul'un dönüşümüne ilişkin bir masalın, tepkisiz bir ortamda bunca rahatlıkla anlatılabilmesi de ayrıca düşündürücüydü. Halbuki önce TOKİ olağanüstü yetkilerle donatılmış, ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilen neredeyse sınırsız yetkilerle İstanbul'a ilişkin bütün kararlar birkaç kişinin basiretine bırakılmıştı. Kısaca Afet Yasası[1] denilen düzenleme ise birkaç kurumun Türkiye'nin bütün şehirleri üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurması için şekillendirilmişti adeta. Görünen manzara, bütün şehir imar hukukunun ortadan kaldırıldığı izlenimi veriyordu.

Bu izlenimin doğruluğunu ya da yanlışlığını araştırmak gerekiyordu.

Müzakereci ve şeffaf bir planlama süreci sonucunda mı gerçekleşiyordu kentsel dönüşüm İstanbul'da? Tarihsel miras ve doğal çevre üzerindeki tasarruflar hayata geçirilirken, hukuk devleti anlayışı çerçevesinde ve Hazine'nin elindeki değerlerin aslında toplumun devlete emaneti oldukları hesaba katılarak mı hareket ediliyordu? Yoksa değil şeffaf, aksine opak süreçler ve aşırı yetkilendirilmiş kamu aktörlerinin emrivaki uygulamaları mı söz konusuydu?

İstanbul'da ve Türkiye'de uygulamaya konulan dönüşüm projelerinin yerele odaklanmış, çok aktörlü ve ortaklık temelinde şekillendirildiklerini söylemek imkânsız. Başka türlü süreçler işliyor.

1. 6306 sayılı, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.

Hukuk, AKP hükümetinin elinde İstanbul halkını ehlileştirmek üzere kullanılan bir araç gibi işlev görüyor. Hükümet gerçekleştirmek istediği büyük çaplı inşa projelerinin ekonomik ve sosyal altyapısını kurarken, hukuku ve medyayı kullanarak söz konusu projeleri toplum nezdinde meşrulaştırıyor. Örneğin, daha sonra nasıl yapıldığını ve ne anlama geldiğini uzun uzun tartışacağımız Afet Yasası ile kentsel dönüşüm ve (yeniden) bölüşüm, deprem gerekçe gösterilerek haklılaştırılıyor ve bu şekilde olası muhalefet daha şekillenmeden susturulmuş oluyor.

Bütün bu dönüşümün bir de sınıfsal karşılığı var: yıkılan eskinin yerine güzel ve estetik bir yeninin inşa edileceği öyküsü kurgulanırken asıl hedef yeni orta sınıfa vaat edilen refah ve mutluluk için zemin oluşturmak; dahası vaat edilen refah ve mutluluğu iktidarın geleceği için bir garantiye çevirmek. Öte yandan dönüşüme kurban edilen yoksullara vaat edilen yasal ve insanca yaşanabilir konut çoğu zaman bir serap olmaktan öte geçmiyor. Ve nihayet, eski orta sınıfın elindeki değerler de dönüşüm sürecinde hükümet tarafından sıkı sıkıya planlandığı anlaşılan bir mülkiyet transferi süreciyle yeni orta sınıfa aktarılıyor ve dolayısıyla yeni yoksullar yaratılıyor.

Sözün kısası, kentsel dönüşüm içinde başlıca iki kesimin esamesi okunmuyor: İlki İstanbullular; çünkü iktidar şehre ilişkin planla-

rını İstanbul'da yaşayanlarla istişare ederek şekillendirmiyor. Aldığı oy oranına bakarak şehre ilişkin bütün kararları kendi başına verme hakkına sahip olduğunu düşünüyor. Yok sayılan ikinci kesim ise yoksullar ve güçsüzler... Aslına bakılırsa iktidar onları yok saymanın ötesinde şehir için bir tehdit olarak görüyor, iş ve ekmek kaynakları olan şehir merkezinden kilometrelerce mesafedeki ucuz ve sağlıksız konutlara gönderip gözlerden uzak tutmaya çalışıyor.

Tam da bunları anlamaya ve anlatmaya karar vermişken ve en azından ileride bu araştırma bir nevi doküman işlevi görür diye düşünedururken, İstanbul'un merkezinde ufacık bir park etrafında kopan fırtına her şeyi değiştiriverdi. Zira Gezi protestoları şunu kanıtladı: Her şeye rağmen hem İstanbullular var hem de İstanbulluluk diye bir ortak kimlik...

Evvel zaman içinde mahalle diye bir yer vardı

> Bugün mahalle kalmadı, yalnız şehrin şurasına burasına dağılmış eski fakir mahalleliler var. Birbirlerinin hatırını sormak, bir kahvelerini içmek, geçmiş zamanı beraberce anmak için zaman zaman gömüldükleri köşeden çıkan bin türlü zahmete katlanarak semt semt dolaşan ihtiyar mahalleliler... Bugünün mahallesi artık eskiden olduğu gibi her uzvu birbirine bağlı yaşayan topluluk değildir; sadece belediye teşkilatının bir cüzü olarak mevcuttur. Zaten mahallenin yerini yavaş yavaş alt kattaki üsttekinden habersiz, ölümüne, dirimine kayıtsız, küçük bir Babil gibi, her penceresinden ayrı bir radyo merkezinin nağmesi taşan apartman aldı.
>
> Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, 1949

İstanbul'a bakarken, baştan başlayarak adı var kendisi artık yok mahallenin nasıl yok olduğu sürecine bakmak gerekiyordu. Böyle olunca Kasap İlyas Mahallesi hakkında kapsamlı bir çalışma yapmış olan Cem Behar'labuluştuk.[1] İstanbul'la ilgili yapılan

1. Kasap İlyas Mahallesi suriçi İstanbul'unun 128 mahallesinden biridir. Fatih ilçesi dahilinde bulunan bu mahalle, Cerrahpaşa Hastanesi'nin güneyinde Sirkeci-Halkalı demiryolu boyunca doğu-batı istikametinde düzensiz bir dikdörtgen şeklinde uzanır. Tarihî kayıtlarına göre mahallenin kuruluşu XV. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. 1950 yılına kadar büyüklük açısından ciddi bir değişim göstermeyen mahalle, Cerrahpaşa Hastanesi'nin kamulaştırmalarla büyümesi sonucunda üçte bir oranında küçülmüştür.

tarihî, sosyal ve demografik çalışmaların çoğu Saray, Galata ve Beyoğlu merkezli hazırlandığı ve dolayısıyla bu bölgelerin sakinleri olan "elit"leri konu edinirken, Behar'ın kitabı[1] İstanbul'un asıl kimliğini inşa eden sıradan insanların sıradan hayatlarını inceliyor. Bu inceleme sayesinde Osmanlı İstanbul'unda mahallenin sahip olduğu otonominin nitelikleri ve önemi iyice anlaşılıyor. Aslına bakarsanız görünen o ki, mahalle idari ve toplumsal otonomisini kaybettiği ölçüde ortadan kalkıyor. Aynı mahallede yaşayanların birbirleriyle ancak merkezî idari mekanizmalar aracılığıyla iletişim kurmalarına izin veren güvenlik takıntılı bugünkü şehir idaresi anlayışı ise, mahalle kavramının ölümü sonrasında içine düştüğümüz tekinsizliğin ifadesi gibi.

Cem Behar'a göre İstanbul'da mahallenin ortadan kaybolmasının en büyük sorumlusu yine İstanbullular... İflas etmiş bir imparatorluk, savaş sonrası fakirleşme, bakımsızlıktan yıkılmak üzere evlerin ve konakların onarım sorunları derken, çağdaşlaşma süreçlerini finanse edecek bir gelir kaynağı yaratma güdüsüyle konaklarını ellerinden çıkartan ya da terk eden eski İstanbullular çekilince Fatih, Kumkapı, Edirnekapı, Topkapı, Samatya ve Ayasofya'daki mahalleler de kendi kaderlerine terk edilmiş oldu. Şimdi olduğu gibi XIX. yüzyılın sonlarından itibaren şekillenen dönemde de yıkılan ya da yakılan konakların yerine müteahhit eliyle sekiz-on daireli apartmanlar yapılıyordu. Bir başka deyişle, arazi rantının zenginleşme aracı olarak kullanılması daha o zamanlarda bir hayli yaygındı ve sonraki dönemlerde de İstanbul'da yaşanan pek çok olumsuzluğun zeminini oluşturdu. Bu türden yıkıcı "yatırımlar" için o dönemde geliştirilen meşruiyet temelleri de bugünkülerden farksızdı: Tanzimat'la başlayan, ancak Cumhuriyet'le iyiden iyiye yerleşikleşen modern yaşamın ancak apartmanla tesis edilebileceği fikri, eskiden kurtulma arzusu ve yeniye neredeyse dinî denilebilecek bir inançla bağlılık...

Ankara'yı planlamak üzere işe koyulan Prof. Herman Jansen tam Ankara'dan ayrılırken sormuş: "Mustafa Kemal Atatürk'ün bu planı uygulayacak gücü var mıdır?" "Aman," demişler, "sen ne saçmalıyorsun? Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış, yedi düveli yenmiş, Ordular Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa hakkında bu soruyu nasıl sorabilirsin?"Anlaşılan Jansen, mevzuyu daha o zaman

1. Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul*, State University of New York- Suny, 2003.

tam da kalbinden kavramış ve görünen o ki, neticede endişelenmekte hiç de haksız değilmiş: Ne Mustafa Kemal Paşa'nın ne İsmet Paşa'nın o planı koruyacak güçleri vardı.

Şehirler büyüdü, büyüme yasalarla da zapt edilemedi çünkü çoğu zaman bu yasalar uygulanamadı ve anlamlı politikalar geliştirilemedi. Çünkü yoksulluktan kurtuluşun reçetesi olarak görülen arazi rantı, kaçınılmaz olarak siyasi tercihleri de, iktidarların kentsel politika(sızlık)larını da yönlendirdi. Bu yüzden özelde İstanbul, genelde bütün Türkiye'de kentsel planlama bir yandan imkânsızlaştırırken bir yandan da en önemli ekonomik spekülasyon araçlarından birine dönüştü.

Bu süreci tetikleyen bir başka unsursa özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan kırsal göçün yarattığı baskıydı. Cem Behar, şehirlerin bu göçe karşı yenilgisinin Cumhuriyet'in ilanından çok önce başladığına dikkat çekiyor:

> Son beş yüzyıl içerisinde İstanbul'da defalarca ve defalarca kırsal göçten kurtulmak için önlemler alınmıştır. Ama göç hiçbir zaman önlenemedi. O kadar çok ferman ve emirname var ki bu konuda tasavvur edemezsiniz. Çok sayıda ferman olması, o fermanların etkin olamadığının da göstergesi.

Göçün de tetiklediği dinamiklerle plansızlık adeta kurumsallaştı Türkiye'de. Çünkü plansızlık ve hiçbir planın uygulanamayacağı kanaati sayesinde varlığını sürdüren değişken emlak spekülasyonuyla ülke ve şehir ekonomisi arasında adeta bir bağımlılık ilişkisi oluştu. Bu spekülasyon ülke için enformel ekonomi üzerinden zenginleşme, sınıf atlamak isteyen hane halkları için ise gelecek umudu oldu. İşte bu yüzden, siyasi partiler ve iktidarlar da şehre ilişkin tutarlı politikalar üretmemeyi tercih ettiler. Bu kural hiçbir siyasi parti iktidarında değişmedi. Toprak rantının yarattığı yırtıcı iştah her daim o kadar büyük oldu ki, bugüne geldiğimizde şehir planları ve o planları uygulamak için hayata geçirilen yasalar şehri planlamak bir yana, plansızlığın yarattığı felaketleri ranta dönüştüren yeni bir çerçeveye taşınmaya başlandı. Böylece, plansızlığın neden olduğu kentsel krizlerin fırsata dönüştürüldüğü yeni bir paradigmaya sıçramış olduk.

Mahalleye dönersek, Osmanlı İstanbul'unda mahalle, bugünün ilçeleri gibi, nereden başladığı bilinen, sınırları çizilmiş, ortasında bir meydan bulunan ve yaşam alanlarına sokaklarla bağlanan bir organizma değildi. Aslında mahallenin varlığı bir bakıma

mahalleye ilişkin algıdan ibaretti. Çünkü mahalle çok geniş, akrabalık ve yakınlık ilişkilerinin doğurduğu inşa edilmiş mekândı. Bir cami, bir çeşme, bir taş sıbyan mektebi ve bir tekke bulunabilirdi ama o mahallenin nereden başlayıp nerede bittiğini mahalleli tayin ediyordu. Dolayısıyla mahalleler birer organik bünyeydiler ve o organik bünyeler bazen büyüyor, bazen küçülüyor, bazen büyük hücre küçük hücreyi yutuyor, bazen iki mahalle birleşip başka bir ad alıyordu. Haliyle İstanbul'un çeşitli dönemlerinde var olan mahallelerin listesini oluşturmanın olanaksız olduğunu söylüyor Cem Behar.

Artık geçmişe karışmış olan mahallede insanlar birbirleriyle yakın ilişki içerisindeydi. XIX. yüzyılda Osmanlı mahallesi arnavutkaldırımlı dar sokakların, cumbalı evlerin, bir evden sokağın karşı tarafındaki bir başka eve ip atıp çamaşır asan hanımların temsil ettiği karşılıklılık içinde şekillenen bir yaşam alanıydı. Su temini, temizlik, hatta güvenlik ve ticari işlerin yerel, gündelik denetimi vb. konularda kendi işini kendi gören mahalleli hangi dükkânın nereye açılacağı, mahalleye kimin yerleşebileceği ya da yerleşemeyeceği gibi işlere de yine kendisi karar verirdi.

Tanzimat'la birlikte mahalle değişime uğramaya başladı çünkü artık devlet tarafından düzenlenen bir birim olarak idari hiyerarşinin en altına yerleştirilmişti. Mahallenin idare tarafından tanınması birçok işin merkezileşmesine ama aynı zamanda mahallelinin mahalle üzerindeki söz hakkının aşınmasına ve giderek yok olmasına neden oldu. Hasılı kelam mahalle otonomisini kaybetti. Cumhuriyet'le birlikte mahallenin reform serüveni de başladı. Mahallenin organik niteliğini göz önünde bulundurmaksızın, kimi örneklerde mahalle sınırını bir sokağın ortasından geçirecek kadar fiziksel ve toplumsal gerçeklikten bağımsız saiklerle yapılan kadastro işlemleri mahallenin ölümünü hızlandırdı. 1927-28'de İstanbul, içindeki bu mahallelerin sınırları idare tarafından belirlenince artık mahalle tanımı bütünüyle değişmiş oldu.

1950'lerden sonra adeta patlayan göç hareketiyle İstanbul'un nüfusu birkaç yıl içinde 1 milyona ulaştı. Gerçi daha önce de, örneğin Balkan savaşları esnasında muhacirler İstanbul'a akın ettiğinde, İstanbul nüfusunun 1 milyonu bulduğu olmuştu. Fakat muhacirlerin Anadolu'ya dağılmasıyla nüfus eski haline dönmese de, ciddi bir biçimde azaldı. Cumhuriyet kurulduğunda İstanbul'un nüfusu ancak 670 bindi. Yeni göç akımlarıyla büyüme süreci hızlanan İstanbul'da yeni mahalleler oluştu. Şişli'nin ötesinde

Bahattin Öztuncay, *Dersaadet'in Fotoğrafçıları*, Ahşap evler sokağı.

Mecidiyeköy Mahallesi, Topkapı'nın dışında Taşlıtarla'daki mahalleler, Zeytinburnu'ndaki birçok mahalle artık insan ilişkileri üzerinden değil, coğrafi sınırları üzerinden, yani idare tarafından ve üstten tanımlanır oldular.

Cem Behar bütün bu hikâyeyi, "Acı demeyelim ama mahalle öldü, geri de gelemeyecektir," diyerek bağlıyor. Bunun üzerine gecekondu mahallelerini sormak geliyor aklıma... Cem Behar'a göre, mahallenin gecekondu bölgeleri formunda geri döndüğünü söylemek bir yere kadar doğru fakat elbette çok farklı bir kimlik söz konusu bu yeni mahallelerde. Çünkü gecekondularla şehre taşınan mahalle değil, köy oldu. Çünkü mahalle ilişkileri hemşehrilik üzerine kuruluyordu ve bu şekilde yerellik yeni bir mekâna nakledildiyordu. Anadolu köylerindeki ilişkiler elbette değişerek ama büyük oranda şehirde yeniden kuruldu. Fakat bu mahalleler de zamanla büyük bir değişim geçirdiler.

Fiziksel olarak yok olan mahalle, 1980'li yılların ortasından itibaren Türk televizyon dizilerinde hem dekor hem de tekrar edilen bir konu olarak hep gündemde kaldı. Sürekli imajları çoğaltılan mahalle için popüler bir yas tutuluyor gibiydi. Birçok te-

levizyon dizisi İstanbul'un belli bir mahallesini kendisine mekân olarak seçti: Kuzguncuk'ta *Perihan Abla* (1986-1988) ve *Şaşıfelek Çıkmazı* (1996-1998), Çengelköy'de *Süper Baba* (1993-1997), Samatya'da *İkinci Bahar* (1998-2001) ve Balat'ta *Yeditepe İstanbul* (2001-2002)... İşin tuhaf yanı bu ünlü diziler, çekildikleri mahallelerin tanınmasına ve fiyatların artıp mülklerin el değiştirdiği bir soylulaşma sürecinin yaşanmasına da neden oldular.

Bu açıdan bakınca, İstanbul'un kentsel dönüşümüne özellikle işaret eden ve Tarlabaşı ve Tophane'yi set olarak seçen televizyon dizisi *Kayıp Şehir*'in Kanal D'de 26 Mart 2013'te son defa yayımlanmış olması dikkat çekici. Dizi, Trabzon'dan gelip Tarlabaşı'na yerleşen Toptaş ailesinin hikâyesini anlatıyordu. *Kayıp Şehir*'in tarif ettiği Tarlabaşı'nda travestiler, Çingeneler, Afrikalılar, Kürtler, öğrenciler, seks işçileri gibi kenara itilmiş gruplar, özellikle çocukların her gün yeniden ürettikleri şiddetli bir toplumsal atmosferde yaşıyorlardı. Başarısızlığının nedenleri ne olursa olsun, dizinin işlediği konu ve zamanlaması ilginçti. Onca kelimeyle olum-

Bahattin Öztuncay, *Dersaadet'in Fotoğrafçıları*, Manav, Abdullah Biraderler.

lanan[1] kentsel müdahaleleri, tehlikeli addedilen toplulukların kenara itildiği bir mahalle olarak çok önceleri ve yine devlet müdahalesiyle geçmişe hapsedilen Tarlabaşı'nı "Kayıp Şehir" ilan ederek büyük bir cesaret göstermişti dizinin yapımcıları. Üstelik dizi, Tarlabaşı için geliştirilen kocaman bir kentsel yenileme projesinin yarattığı hararetli tartışmalara da vesile oluyordu. *Kayıp Şehir* kaldırıldıktan hemen sonra yine 2013 yılında hayatını kaybeden Metin Kaçan'ın *Ağır Roman*'ından aynı adla televizyona uyarlanan bir başka dizi daha alelacele final yaptı. Böylece, İstanbul'un popüler kültüre nasıl yansıtılacağı mevzusunun da sıkı bir denetime tabi tutulduğunu, sansür mekanizmalarının buralara kadar ulaştığını açıklıkla anlamış olduk.

Toplum inşaatı sevince

İstanbulluların neden bir türlü şehirlerine sahip çıkmadıkları sorusuna verilebilecek bir sürü cevap var: Yıllardır kentsel rant, enformel yapılanmayla birlikte hızlı bir sınıf atlama aracı ve vaadi olarak kullanıldı iktidarlarca. Bu süreçte kazanan olmak hayaliyle sürekli telaş içinde yaşayan bir çoğunluğun İstanbul'u düşünecek hali yoktu. Birçok kesim aradığını buldu da. Bugüne kadar şehrin büyümesinden toplumun her kesimi şu ya da bu şekilde yararlandı. Gecekondular dahil olmak üzere büyük bir kaynak paylaşımının sahnesi oldu İstanbul yıllar boyunca. Kuralsızlık kaçınılmazdı. Zira rant ekonomisinin mantığı kural tanımamak üzere kurulmuştu zaten. Ne ki bu zenginleşme süreci bir noktada yalnızca dar gelirlilerin değil, orta sınıfların da kent merkezinden tasfiye edilmesine yol açmaya başladı. 1930'lardan bu yana, gayrimenkulün sağladığı rant temelli birikim, zenginleşmenin en kestirme yolu oldu ve bu kestirme yol uğruna, planlamanın getirebileceği uzun vadeli kazanımlar hep feda edildi.

Rant kapısının eşiği her zaman zorlandıysa da, bu konudaki tüm sınırlar 1980'lerin ikinci yarısında aşıldı. Özal'ın imar affı[2] yoluyla tapu meselesini çözmesi doğru bir yaklaşımdı. Ama aynı afla gelen dört kata kadar imar izni, İstanbul'un ölüm fermanı

1. "Yenileme", "güzelleştirme", "kentsel dönüşüm", "kentsel tasarım", "düzenleme", "restorasyon", "renovasyon", "modernleştirme"

2. 1984 tarihli ve 2981 sayılı kanunla yapılan imar affı, Hazine arazileri üzerinde yapılan inşaatlara tapu verilmesini sağlamıştı.

oldu. Üzerinde oturdukları toprağın rantını birkaç kat yükseltmek isteyen insanlar, daha da fazlasının olabileceğine inanmaya, bunun yollarını zorlamaya başladılar. Çünkü biliyorlardı ki yasalar değişir, af çıkar, enformel bir yapı birkaç kapı tıklatılarak kolaylıkla alınıp satılabilir bir değere dönüştürülür. Dolayısıyla tapuyla birlikte elde edilen imar hakkı talep ve mevcut siyasi yarış çerçevesinde daha da ileri götürüldü. İmar hakkının ötesine geçilip 5-6 hatta 7 katlı apartmanlar dikmeye başladı insanlar müteahhitlerin hırslarını da arkalarına alarak. Bugünün dönüşmesi zorunlu ve zorlu post-gecekondu bölgeleri işte böyle oluştu. Ve şimdi bu alanların dönüştürülmesi zorunluluğu AKP'nin şehir siyasetiyle yeni bir inşaat furyası ve yoğunluk artışına zemin oluşturdu.

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Yönetim Kurulu Başkanı Tayfun Kahraman şehirdeki inşaat salgınına ve AKP'nin bu konuda toplumdan aldığı desteği şöyle açıklıyor:

> Toplum esasında mutlu yapılanlardan. Niye mutlu? Biz hakikaten inşaat seven bir toplumuz. İnşaat demek bizim için modern toplum olmak, kalkınmak demek. O aşamayı henüz aşamadık. Bu kadar çok inşaat yapılıyorsa ekonomi iyi gidiyor demektir – diye düşünüyor insanlar. Toplum bunu böyle görüyor. TOKİ'nin (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) başarısı olarak algılıyor bunu. Siyasi cepheden baktığımızda TOKİ'nin 550 bin konut yapması başarılı bir iş ve toplum da bunu bu şekilde değerlendiriyor.

Toplumun inşaat – yoğun bir şehirden duyduğu memnuniyetin nedenlerinden biri, kuşkusuz Türk ekonomisinin inşaat sektörünü ve kamunun bu alanda yaptığı düzenleme ve yatırımları temel refah dağıtım araçlarından biri olarak kullanması. 1984'teki Özal affı ve imar yoğunluğuna tanınan fiili hoşgörü İstanbul'da, gecekondu mahallelerinde birikmiş rantın küçük ölçekli müteahhitler eliyle topluma aktarılmasından ibaretti. Başlangıçta herkes memnundu durumdan. Çünkü herkes zenginleşiyordu. Ancak zamanla altyapı problemleri ortaya çıkmaya ve memnuniyetsizlikler artmaya başladı. 1990'larda hepimiz "çarpık kentleşme"den söz eder olmuştuk. Sularımız akmıyor, trafik yürümüyordu.

1994 sonrasında gecekondulaşmada ciddi bir düşüş görüldüyse de, post-gecekondu yapılaşma hız kesmedi. Örneğin, daha son-

ra değinmeye çalışacağım Okmeydanı bugün "mutlaka dönüştürmemiz lazım, çok sakat" diye anılan formunu o yıllarda aldı. Ancak Tayyip Erdoğan'ın önce belediye başkanı sonra başbakan olduğu dönemde temel bir yönelim değişikliği de oldu İstanbul ve Türkiye'de. İnşaat merkezli arazi ve rant dağıtımında öncelik büyük firmalara verildi. Çünkü büyük firmalar büyük araziler üzerinde iş görecek, böylece görece planlı, altyapısı özel firmalar tarafından üstlenilmiş, dolayısıyla belediye ve kamu bütçesine maliyeti küçülmüş büyük ölçekli projeler geliştireceklerdi. Bu türden örnekler ilk olarak KİPTAŞ (İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş) tarafından üretildi. Ardından 2004 yılından itibaren hızla yetkileri artırılmaya başlanan TOKİ ise bu uygulamayı ülke sathında yaygınlaştıracaktı. Nihayet 2005 ortalarından itibaren "kentsel dönüşüm" aracılığıyla yalnızca boş araziler değil, önce gecekondu mahalleleri, ardından da post-gecekondu mahalleler bu kârlı bölüşüm düzeneğinin zemini ve malzemesi oldular.

İşte bu yüzden gayrimenkul sektörünün büyük yatırımcılarını temsil eden GYODER'in (Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği) Başkanı Işık Gökkaya, Afet Yasası'nı bir "yatırım fırsatı" olarak gördüklerini dile getiriyor:

> Türkiye ekonomisinin lokomotifi olan gayrimenkul sektörü; kentsel dönüşüm, yabancıların gayrimenkul satın alımına ilişkin yeni yasal düzenleme, Afet Yasası gibi çok önemli gelişme-

© Behiç Ak.

lerin yaşandığı tarihî bir sürecin başlangıcında. Yakalanan siyasi ve ekonomik istikrarla özellikle küresel kriz sonrası güvenli ve cazip bir ortam olarak öne çıkan Türkiye, gayrimenkul alanında da çok cazip ve zengin fırsatlar sunuyor. Mevcut fırsatların yanı sıra, sırf Afet Yasası kapsamında değiştirilecek yaklaşık 5.3 milyon konut, 400 milyar dolarlık bir finansal hareketlilik gerektirecek.[1]

Yine de bu yorum, GYO'ların (Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı) doğrudan kentsel dönüşümde rol aldıkları anlamına gelmiyor. İnşaat sektörünü ayrı başlık altında incelemek gerektiğini söyleyen Erhan Demirdizen'e göre, bir yanda ölçekleri çok büyümüş fakat halen yap-satçı zihniyetiyle iş yapan müteahhitler bulunuyor, diğer yanda ise GYO'lar gibi kurumsallaşmış aktörler.

> İkinci grup kentsel dönüşümle ilgilenmiyor zira kentsel dönüşümle ilgilenmek için köşebaşı, merdiven altı türden bir müteahhit olmak gerekiyor. Oysa GYO'lar kurumsal ve kayıtlı bir ekonomi çerçevesinde çalışıyor.

Yakından bakıldığında, enformel şehirleşmenin 1980'lerde ve 1990'larda olduğu gibi bugün de enformel çalışma koşullarıyla (taşeronlaşma vs.) kâr etme eğilimindeki müteahhit kesimini zenginleştirmeye yaradığı ortada. Kentsel dönüşümün 1980'lerdeki post-gecekondulaşmadan en önemli farkı ise post-gecekondu alanlarda arazi zaten formelleştiği için meskûn hanelere, yani kentsel dönüşümden birinci dereceden etkilenen sakinlere pek fayda sağlamıyor oluşu. Zaten inşaat memnuniyetinden payını almayanları da bu kesim oluşturuyor.

Bütün bunlar inşaat sevgisini bertaraf etmeye yetmiyor. Bu noktada dönüp inşaat sever toplumun kentsel dönüşüm ve "deniz bitti, arsa kalmadı" gerçeği karşısında nasıl tepki verdiğine bakmak gerekiyor. İstanbul'da gayrimenkul değer artışları potansiyel olarak oluşuyor artık. Bu da şu anlama geliyor: Her ne kadar yatırımcıyı yıldıracak bir gelişme olsa da geleceğin olası fiyatı bugünkü fiyata eklenerek piyasayı belirliyor. Bir başka deyişle araziye ilişkin spekülasyon, arazinin gerçek fiyatını manipüle ediyor. Bu koşullar al-

1. "Cityscape Global 2012'de Türk Rüzgârı Esecek", http://www.haberler.com/cityscape-global-2012-de-turk-ruzgari-esecek-3972842-haberi/, alıntılanma tarihi, 24 Aralık 2013.

tında İstanbul'da en geçerli akçe risk. Eskiden, klasik emlak alıcısı uygun bir yerde çok ucuza bir arazi alır, sonra arazinin değerlenmesi için beklemeye koyulurdu. İstanbul inanılmaz bir hızla büyüdüğünden, nispeten kısa bir zaman diliminde aldığı tarla kentsel bir arsaya dönüşüverir o da binasını inşa edip rant ekonomisinden payını alırdı. Ama bu süreç artık işlemiyor çünkü henüz gerçekleşmemiş bir değer artışı şimdiden fiyatlara yansıtılıyor.

Bu fiyat oluşum sürecinin aktörlerinin başında paradoksal olarak gene yatırımcı sınıfı bulunuyor. Çünkü kimi, özellikle orta-küçük ölçekli yatırımcılar, zamanla bu bina yıkılır düşüncesiyle ve kısa vadeli çıkarlarını gözeterek hareket ediyorlar. Bu da şehrin geçiciliği üzerine kurulu bir inşaat ideolojisinin gündelik hayatın ve ekonominin temel belirleyicisi olmasına neden oluyor. Örneğin, Bağdat Caddesi civarında emlakçıların söylemleri şu mantık üzerine kurulu: "25-30 yaşında bir binanın içinden bir daire aldığın zaman bil ki 2-3 yıl içerisinde o dairenin değeri dört misline çıkacak." Yani bugün 200-250 bin liraya bir ev alınacak, hazır bekleyen bir müteahhitle anlaşılacak, bina yıkılacak, ondan sonra yükselecek ve yeni binadaki evin fiyatı 1 milyon lira olacak... Böylece arazinin üzerindeki rant ve yoğunluk yükselecek. Bu türden uygulamaların yaygınlaşması çarkın giderek hızlanmasına neden oluyor. Görünen o ki, ekonomi kilitlenme noktasına gelinceye kadar da bu ivme sürecek.

Küçük olsun benim olsun

> Bana Türkiye'nin durumunu bir kelimeyle anlatın, derseniz iyidir, derim. İki kelimeyle anlatın derseniz, iyi değildir, derim.
>
> Süleyman Demirel

1966 yılında yaşamak ve yerleşmek üzere Paris'ten Türkiye'ye döndüğümde 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin üzerinden sadece altı yıl geçmişti. Ordu komuta hiyerarşisini altüst ederek yapılan darbenin silahlı kuvvetler içindeki etkileri hâlâ sürüyordu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel vefat ettiğinde, 1965 seçimlerini yüzde 53'le kazanan Adalet Partisi'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel başbakan oldu. Demirel, ordudaki olası tepkileri bertaraf edebilmek için TSK Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamaya karar verdi. Zaman-

la Türkiye'yi çok daha iyi tanıyacak olan Demirel, bu şekilde kendini güvence altına almıştı. Sonraki gelişmeler bu türden çözümlerin kimseye güvence olmadığını kanıtlayacaktı.

Dönüp yerleştiğim İstanbul 2.5 milyon insanın yaşadığı bir şehirdi artık. Varsıl olsun, yoksul olsun tüm mahallelerinde ülkenin fakir ve maskesiz yüzünün sergilendiği bakımsız bir şehirdi. Yine de söylemeden edemeyeceğim: O dönemin gecekonduları güzeldi. Güzellikleri betebe[1] ile kaplı ucube apartmanlarla kıyas kabul etmezdi. Zira gecekondular Anadolu'dan gelenlerin yaşantılarını, komşularıyla ilişkilerini ve toplumsal birikimlerini yansıtıyordu. Adamın kabiliyeti şu kadarmış, parası azmış, çokmuş, şehirli değilmiş, kimin umurunda... Sonuçta değerli bir doku çıkmıştı ortaya. Bir yaşam biçimi ve onunla birlikte bir dünya İstanbul'a taşınmıştı. Mesele aynıya yakın mahallelerde, birbirine çok benzeyen şartlar altında yaşayan bu denli kalabalık bir nüfusun birbirlerinin yaşam tarzlarına saygı gösterebiliyor olmalarıydı.

Bu kitap için araştırma yaparken görüşlerine başvurduğum şehir plancısı Faruk Göksu da benzer görüşler dile getiriyor:

> Kamu arazilerinin bir şekilde barınma sorununu çözmek için kullanılması doğru. Çünkü insanlar iş bulmak için büyük kentlere geliyor. Devletin yapmadığı, yapamadığı bir şekilde bir düzen kuruyor. Bu düzenin yapısına bir plancı olarak baktığımızda, halkın kendi başına bir şekilde şekillendirdiği o dokuların topografyaya uygunluğu, bina risk taşısa da evin bahçeli olması gibi özellikleri dikkate aldığınızda gecekonduların biz plancıların yapmış olduğu planlardan ya da TOKİ'nin yapmış olduğu planlardan, yerleşimlerden bin kat daha iyi olduğunu biliyoruz. Ama ne yaptık ikinci süreçte? Bunların hepsini yıktık, yok ettik.

Gecekondu bölgeleri yıllarca bilinçli bir ihmalle görmezlikten gelinmekle birlikte, özellikle 1970'lerin ortalarından itibaren "İstanbul elden gidiyor, işgal ediliyor" şeklinde bir korkunun ve nihayet "anarşi yuvası" diye adlandırılmak suretiyle de şehirde işlenen suçların sorumluları olarak görüldüler. Bu koşullar altın-

1. 1960'larda pek revaçta olan yaklaşık 1 santimetrekare ebadındaki renkli renkli taşlardan yapılan cephe kaplaması.

da ne seçkinlerin ne profesyonellerin ne de politikacıların gecekonduların olumlu niteliklerini hatırlamaları mümkün değildi. Şehre göç edip kendi çabasıyla inşa ettiği derme çatma kulübesinin içinde yaşayan yeni şehirli alt sınıf, "köylü" geçmişten gelip gecekondularda geleceğe yönelen ve acilen tedbir alınması gereken bir tehdidin kaynağı olarak algılandı. Sıra mekânsal sürgüne gelmişti.

Yanlış anlaşılmasın, gecekonduları ya da köhnemiş ve yeni İstanbulluların mekânlarına dönüşmüş mahalleleri güzel bulduğumu ifade ederken, her şeye rağmen korunabilinen bir hayat tarzına dikkat çekmeye çalışıyorum. Anadolu'dan geliyordu insanlar. Bir kuşak sonra çocukları İstanbullu olacaktı. Aslına bakılırsa dinamik ve birçok olumlu gelişmeye gebe bir süreçti şehre dönük bu akım. Yoksulluğu yenemeyenler vardı elbette ama sınıfsal yükselişin önündeki engelleri aşanlar da az değildi. Eğitim sisteminin görece eşitlikçi, varsıl ile yoksul arasındaki duvarların daha esnek olduğu, toplumun henüz tüketim toplumuna dönüşmediği bir dönemde bu insanların şehre umutla tutunmaları için yeterince sebepleri vardı. Ve tabii şehir de onlara tutunuyordu.

O günler, Paris'in ünlü Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirmiş olmakla birlikte, David Harvey, Richard Sennett ve hatta Henri Lefebvre gibi şehir kuramcılarını henüz okumamıştım. Yine de 1968'in tam öncesinde ve Paris'te, Fransa'nın gecekonduları "bidonville"ler yerine inşa edilen TOKİ binalarının atası HLM'lerin[1] sunduğu yaşam koşullarının son derece kısıtlayıcı ve zorlu olduklarını anlamak zor değildi. 1960'ların sonunda Fransa nüfusunun yaklaşık yüzde 20'si yoksuldu. Paris'i çevreleyen çeperlerde "bidonville" denilen teneke mahalleleri çoğalmıştı. O yıllarda bu derme çatma barınaklarda yaşayanların çoğu Portekizli ve Kuzey Afrikalı göçmenlerdi. Hayat koşulları çok zordu fakat bir dayanışma da yok değildi. Kaldı ki o dönem çoğu iş bulup başka yerlere taşınır, "bidonviller"de bıraktıkları barınaklara yeni göçmenler sığınırdı. Sonradan çeperlerde HLM denilen sosyal konutlar yükseldi. Devlet destekli bu konut projelerinde kiralar düşüktü. Çekicilikten yoksun, biçimsiz ve çok katlı bu beton bloklar, zamanla çöküntü sürecine girdi. Başta gençler olmak üzere HLM'lerde barınanların en az yarısı işsizlikle boğuşuyor-

1. (Fr.) Habitation à Loyer Modéré: Düşük maliyetli ya da ulaşılabilir konut.

du. Kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmek için her türlü nedenleri vardı.

Dünya medyasında "Paris yanıyor" şeklinde başlıklar atılmasına yol açan 2005 ayaklanması, kentsel alanlardaki derin toplumsal ve ekonomik fay hatlarının nelere yol açabileceğinin bir göstergesidir. Paris'e aşinalığım ve kaçınılmaz olarak İstanbul'la bu şehri karşılaştırarak edindiğim tecrübeden yola çıkarak şu iki noktanın hayati önem taşıdığını söyleyebilirim: İlki kuşkusuz toplumsal sorunlara duyarsız kentsel dönüşüm projelerinin başarısızlığa mahkûm olacakları, ikincisi ise kentsel alanlara ilişkin düzenlemelerin toplumsal mühendislik aracı olarak kullanılmalarının vahim sonuçlara neden olabileceği...

Büyük olsun benim olsun: TOKİ

Recep Tayyip Erdoğan 1994'te İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildiğinde yaptığı ilk işlerden biri belediyenin içinde bir tür planlama ofisi olarak kurgulanmış olan KİPTAŞ'ı yine belediyenin iştiraki olarak kalması kaydıyla bir inşaat şirketine dönüştürmek oldu. 1995 Mayıs'ında o zaman Başak Konutları olarak adlandırılan bugünkü Başakşehir'in temelini attı. Temeli atılan, aslında Dalan döneminde hayata geçirilen organize sanayi bölgelerinin etrafında inşa edilmesi planlanan sosyal konutlardı. Tayyip Erdoğan ise kendisine oy vermiş olanlara vaat ettiği "refah"la birlikte, Başakşehir sakinlerine, onları şehrin "ikinci sınıf vatandaşları" kılan gecekondu geçmişlerini yıkma olanağını sundu.

Başakşehir'le ilgili yaptığı araştırma sırasında Ayşe Çavdar'ın görüştüğü bir KİPTAŞ yetkilisi, KİPTAŞ'ın kuruluş amaçlarından birinin İstanbul'u gecekondulaşmaktan kurtarmak olduğu kadar halkı yap-satçılardan ve kooperatiflerden korumak olduğunu da söylemişti. Bu şekilde kendisi de yap-satçı olan Erdoğan Bayraktar'ın da idarecisi olduğu KİPTAŞ, yap-satçılığı sadece belediye arazilerinin ranta dönüştürülmesi yolunda araçsallaştırmış ve kontrol altına da almıştı. Tayyip Erdoğan ile Erdoğan Bayraktar'ın TOKİ aracılığıyla yaptığı şey ise bu kentsel-yersel rant modelini Türkiye ölçeğinde genişletmek oldu. Ölçekle birlikte rant da büyüdü...

Şehir toprağını sermaye biriktirme aracı olarak görme eğilimi AKP'ye özel bir durum değil elbette. Menderes, Demirel, Özal

dönemlerinden bu yana İstanbul bu mantıkla ranta kurban edildi. Planlama(ma) mantığı, yağmalamayı kolaylaştırdı. İnşaat ekonomiye ivme verecek bir araç olarak hep kabul gördü. O açıdan iktidarla birlikte geliştirilen oyunlar temelde değişmedi. Ancak bugünün hukuksal araçları geçmiştekilerden oldukça farklı. Turgut Özal'ın icadı TOKİ'ye bugünkü gücünü veren öykü 2000'lerin ortalarında şekillenmeye başladı.

Tablo: 2001-2010 yılları arasında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından elden çıkartılan taşınmazlar.[1]

Yıllar	Arazi/ Arsa	Liman	Lojman	Bina	Depo	İşletme	Tesis	Tuz ocağı	Sosyal tesis	Otel/Tatil köyü	Daire	Araç muayene istasyonu	Toplam
2001	223	1	46	3		1	1						274
2002	39					1							40
2003	377	4	90			7		1					479
2004	387		1	2	1	8		2					401
2005	159				2	2		1	3	2	9		178
2006	347			3				3		3	3		359
2007	223	1	1	1						1		2	229
2008	195			1		1							197
2009	106			1									107
2010	129	2						2					133

Henüz AKP hükümeti kurulmadan, arazi özelleştirmelerinin 2001 sonrası ekonomi politikaların önemli bir parçası olduğu biliniyordu. 27 Mayıs 2002'de *Zaman* gazetesinde yer alan bir haber[2] İstanbul'un özelleştirme gelirlerinin artırılması açısından önemini ortaya koyuyordu. Habere göre İstanbul'da toplam 754 bin 146 metrekareyi bulan 34 parça Hazine arazisi satılacak, buradan o dönemin parasıyla 94 trilyon 210.8 milyar lira (69 milyon 748 bin 268.70 dolar) gelir elde edilecekti. Eylül 2002'de gazetelerde bu defa satışa çıkartılan Hazine arazilerinin alıcı bulamadıklarına dair "hüzünlü" haberler yer aldı.

1. Mithat Arman Karasu, "Özelleştirme İdaresinin Planlama Yetkileri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, sayı 2, Nisan 2011, cilt 20, s. 27-51.

2. "Başarısızlıkla sonuçlanan Hazine arazisi satışları yeniden başlıyor."

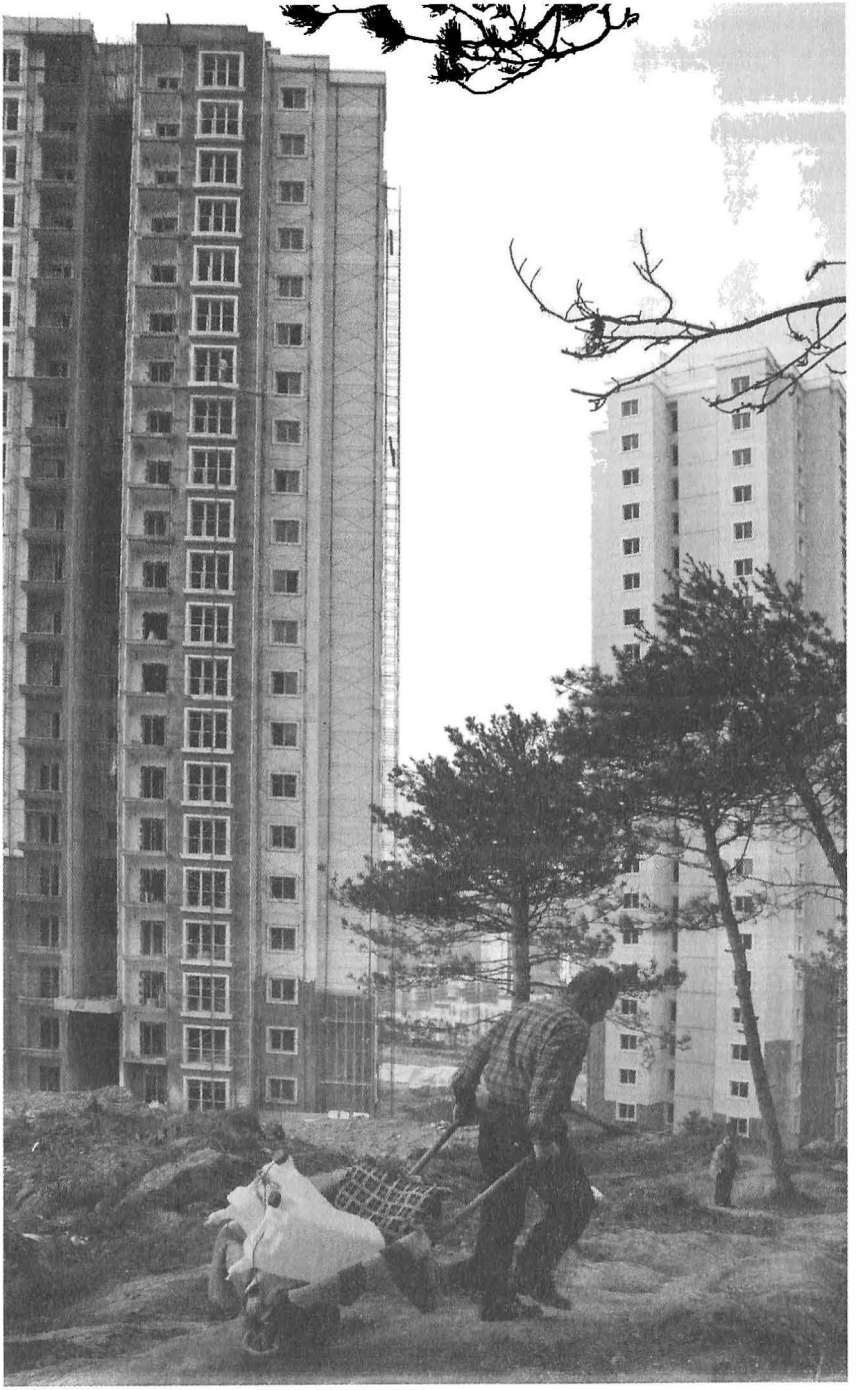
Tablo: Mayıs 2002'de satışa çıkartılacağı açıklanan İstanbul' daki kamu arazileri.

Satılacak Hazine arazileri		
Yeri	Büyüklüğü metrekare	Biçilen değer
Şişli-Ayazağa	384.392	70 trilyon
Adalar-Büyükada	5.192	1 trilyon 50 milyar
Kadıköy-Bostancı	721	615 milyar
Küçükçekmece-Gültepe	9.271	4 trilyon 900 milyar
Küçükçekmece-İkitelli	22.240	1 trilyon 200 milyar
Küçükçekmece-Söğütlüçeşme	7.314	3 trilyon 900 milyar
Avcılar-Haramidere	2.506	260 milyar
Pendik-Kurtköy	43.255	6 trilyon 500 milyar
Maltepe-Başıbüyük	5.300	265 milyar
Kartal-Samandıra	67.800	2 trilyon
Kartal-Samandıra	26.342	350 milyar
Kartal-Samandıra	62.500	950 milyar

Aradan geçen zamanda ve gelinen noktada gerek Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın gerekse TOKİ'nin arazi kullanımı ve özelleştirmeleri konusunda her türlü ayrıntılı bilgi vermekten kaçınma politikaları dolayısıyla ne yazık ki yukarıdaki hedeflere ne kadar ulaşıldığını bilemiyoruz. Örneğin, yukarıdaki tablonun ilk sırasında yer alan Ayazağa'daki arazi satılamayınca TOKİ tarafından Seyrantepe Stadyumu'nun zemini olarak kullanıldı. Galatasaray'a kiralanan stadyum karşılığında ise Ali Sami Yen Stadyumu'nun bulunduğu arazi TOKİ'ye devredilmiş oldu. Ancak bu ticari alışverişin toplamda kime, kaç para kazandırdığı belli olmadığı gibi, işlemin tüm aşamalarında da onlarca şaibeli haber dolaştı etrafta. Şeffaflık, AKP hükümetinin en sevmediği şeydi. 2008 yılında, dönemin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan'ın, Antalya Milletvekili Hüsnü Çöllü'nün özelleştirilen Hazine arazileriyle ilgili sorduğu soruya hazırladığı yazılı cevaptan şeffaflık konusundaki duyarlılığın boyutlarını kavrayabiliyoruz.

Çöllü'nün soruları şöyle:

> Özelleştirme dışında, Kasım 2002'den bu yana mülkiyeti Hazine veya kamu kurum ve kuruluşlarına ait bina ve arazi gibi taşınmazların satışından ne kadar gelir elde edilmiştir? Bu

Gülsuyu-Gülensu. © Berkay Tezcan/Galata Fotoğrafhanesi.

kapsamda satılan araziler ile binaların sayısı ve büyüklüğü ne kadardır? Satışı yapılan bina ve arazilerin Hazine veya kamu kurum ve kuruluşlarına göre dağılımı nasıldır? Aynı dönemde, Hazine veya kamu kurum ve kuruluşlarına ait kaç bina veya arazi kiralanmıştır? Bu kapsamda kiralanan arazi ve binaların büyüklüğü ne kadardır? Kiralama işlemlerinden ne kadar gelir elde edilmiştir?

Unakıtan'ın cevabı net: "Bu konularda Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nda belge ve bilgi bulunmamaktadır."

TOKİ nasıl "inşaatın efendisi" ve "şehirlerin sahibi" oldu?

TOKİ, 1984 yılında kurulmuştu ve toplumun düşük gelirli kesimleri için sosyal konut üretmeyi amaçlıyordu. 2002 yılına kadar düşük profille ancak 43 bin konut üretebildi. AKP döneminde yapılan hukuki müdahaleler ise TOKİ'yi inşaat sektörünün ve Türkiye ekonomisinin en büyük ve en çok risk taşıyan oyuncusuna dönüştürdü. İlk müdahale 2004 yılında yapıldı; TOKİ Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle kuruma kendi proje alanlarında planlama yetkisi verildi. Bununla birlikte TOKİ'yi finansal ve idari anlamda güçlendirecek yeni düzenlemeler de yapılmaya başlandı. Örneğin, batık Emlak Bankası'nın iştirakleri TOKİ'ye bağlandı. 2005'te, arsa oluşturma tekelini elinde bulunduran bir kamu kurumu, yani Arsa Ofisi tüm iştirakleri ve yetkileriyle birlikte TOKİ'ye devredilmek suretiyle ortadan kaldırıldı. Böylece TOKİ'nin iştiraki bugünkü Emlak GYO, Türkiye'nin arsa avantajlı en büyük GYO'su haline geldi. 2009'da ise TOKİ'nin yetkileri daha da genişletildi ve bu son düzenlemelerle birlikte kurum, gayrimenkul piyasasının en belirleyici aktörü olarak devlet içinde de rakipsiz bir görüntü arz etmeye başladı.

Başbakanlık'a bağlı olarak çalışan TOKİ'nin bugüne kadar yaptığı işlerden genel olarak ne tür bir işlevle tasarlandığını çıkarsamak mümkün: Teoride TOKİ, değerli kamu arsalarını büyük müteahhitlere verecek ve onların ürettiği prestijli konutlardan pay alacaktı. Bu konutların satışıyla da sosyal konut üretimi gerçekleştirecekti. Ağırlıklı olarak lüks konut inşaatından sağlanan gelirlerle finanse edilen TOKİ'nin gelirlerine ham arsa satışının da eklenmesi, kurumun finansal hacmini daha da büyüttü. Gerçekte

olan ise değerli kamu arazilerinin özelleştirilerek elde edilen kazancın inşaat sektörüne aktarılmasından ibaretti.

Bugüne kadar yapılan en büyük arsa satışı gelirleri herhalde Ali Sami Yen Stadyumu ve TEKEL'e ait Likör Fabrikası arazisi oldu. Likör Fabrikası arazisini yaklaşık 1 milyar liraya TOKİ'den satın alan Aşçıoğlu Şirketi sonradan çekilince, projeyi Emlak Konut GYO İsviçreli yatırım fonu Viatrans ile Türk ortağı Meydanbey'e devretti. Gelin görün ki, oyunbozan Mimarlar Odası burasıyla ilgili olarak dava üstüne dava açtı. Mahkeme kazanıldı. Yürütmeyi durdurma kararı alındı, kaldırıldı. İnşaat devam etti. Likör Fabrikası'nın Art deco döneminin ünlü mimarı Robert Mallet Stevens tarafından inşa edilmiş endüstriyel miras nitelikte olması, 24 dönümlük bahçesinde tescilli ağaçların bulunması, Şişli'ye yakışır çok güzel bir park ve mesela bir müze olabilecek ve hatta Ali Sami Yen'le birleştirilip daha da büyük bir park olabilecek bir alanda yapılan imar planı değişiklikleriyle, devasa bir inşaat yükselmeye başladı.[1]

Ali Sami Yen Stadyumu'nun kaderi de farklı olmadı. Alan Başbakan Erdoğan'ın imam hatipten okul arkadaşı olan Türkiye'nin en büyük emlak yatırımcısı Torun'un şirketine satıldı. "Torun Center" ismiyle satışa çıkartılan projede daire fiyatları 580 bin dolar ile 4 milyon dolar arasında değişiyor. Semt halkına verilen müjde ise bölgedeki yoğunlaşmayı telafi etmesi mümkün olmayan bir kent parkının da projeye eklenmiş olması. Torunlar GYO'nun proje ortakları Aşçıoğlu İnşaat ve Kapıcıoğlu İnşaat şirketleri arasında, projeye ilişkin detayların birbirlerinden gizlenmesi iddiasıyla ortaya çıkan anlaşmazlık da 2013 yılının son günü medyaya yansıdı.[2]

Tayyip Erdoğan'la mesaisine KİPTAŞ'ı şekillendirerek başlayan, sonra TOKİ idareciliği sürecinde 500 bin konut inşa edip

1. Likör Fabrikası'nın yerine Emre Arolat imzasıyla inşa edilecek olan Quasar kuleleri projesi, 4 Aralık 2013 günü 6. İdare Mahkemesi'nce durduruldu. Mimarlar Odası Şişli Şubesi'nin başvurusuyla alınan kararda, burada TOKİ vesayetiyle gerçekleştirilen projede tescilli eserlere zarar verildiği, uygulamanın 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'ndaki hükümlere uymadığı, parsel bazında yapılan değişiklikle önemli bir nüfus ve yapı yoğunluğu getirilerek plan bütünlüğünün bozulduğu, bodrum katlarının emsale dahil edilmemesi gibi imar yönetmeliğine aykırı yollarla nüfus yoğunluğunun artırıldığı, trafik yoğunluğunun çok fazla olduğu bir bölgede sıkışıklığın daha da artacağı belirtiliyor, TOKİ'nin ayrıcalıklı imar hakları talebinin yapı-trafik yoğunluğunun çok fazla olduğu ve boş alanın bulunmadığı Şişli bölgesini daha da kötü etkileyeceği belirtiliyordu.

2. *Hürriyet*, "Ali Sami Yen arsası Torunlar GYO, Aşçıoğlu ve Kapıcıoğlu'nu birbirine düşürdü!", 31 Aralık 2013.

Başbakanı'na teslim eden ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile ödüllendirilmiş bulunan müteahhit kökenli Erdoğan Bayraktar, bütün bu inşaat seferberliği ile demokrasi arasında hayli güçlü bir bağıntı görüyordu. Özellikle Gezi Parkı direnişinden sonra dile getirilen eleştiri ve muhalefet; kentine, meskenine, mekânına sahip çıkma anlayışının yalnız Bayraktar'ı değil, ekonomi politikalarını kentsel rant ve inşaat sektörüne yaslayan hükümeti de hayli kaygılandırmışa benziyordu.

Bakın bu durum karşısında duygularını nasıl da zarif bir şekilde dile getiriyordu Bayraktar:

> Birtakım demokrasi dışı güçlerden medet umarak iktidara gelme hayalinden vazgeçin artık, unutun. Bundan sonra ancak avucunuzu yalarsınız, nal toplarsınız. Öyle Gezi Parkı'dır, ODTÜ içinden yol geçmektir hadi oradan, geçti o günler. Türkiye demokratikleşti. Vatandaşımız ferasetlidir. Bizim insanımız ileri görüşlüdür. Kimin ne yaptığını biliyor. Bizim hatalarımızı da görüyor ama bizi yüzde 34'le iktidara getirdi. Şimdi oyumuz yüzde 50. Biz vatandaşımızın emrindeyiz.[1]

Nitekim mahkemelerden Sulukule gibi çoktan bitmiş projeler dahil olmak üzere, bu konuda atılan hemen her adıma gelen yürütmeyi durdurma kararları endişelerin boşuna olmadığının göstergesiydi. 17 Aralık günü başlayan yolsuzluk soruşturmalarının -velev ki sebebi Gülen Cemaati ve AKP arasındaki iktidar kavgası olsun- hükümeti kentsel dönüşüm ve rant projelerinden yakalaması da tesadüfi değildi. Büyük bir hızla hayata geçirilen bunca projede pek çok kaidenin çiğnenmiş olduğu gündelik hayatın sıradan siyasi dedikoduları arasında çoktan yerini almıştı zaten. Öte yandan hakkındaki tüm iddialara rağmen arkasındaki seçmen desteğinin azalmadığını gören bir AKP'nin, 11 yıl boyunca ortaya koyduğu kanun yapma performansıyla söz konusu itirazları bertaraf etme yolunu seçeceğini görmek için de kâhin olmaya hiç gerek yok.

TOKİ'nin yetkilenme kronolojisi

1984: 2985 sayılı yasayla Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı kuruldu ve bu başkanlığın inisiyatifinde kullanılmak üzere Toplu Konut Fonu oluşturuldu.

1. *Radikal*, "Bakan Bayraktar: Öyle Gezi Parkı'dır, ODTÜ'dür geçti o günler!", 21 Eylül 2013.

1990: 412 ve 414 sayılı kanun hükmünde kararnamelerle oluşturulan kurum Toplu Konut Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı İdaresi başkanlıkları şeklinde ikiye bölündü. Aynı değişiklikle TOKİ üzerindeki denetim baskısı azaltılmıştı.

1993: Toplu Konut Fonu genel bütçe kapsamına alındı, TOKİ duraklama dönemine girmiş oldu.

2001: 4684 sayılı kanunla Toplu Konut Fonu ortadan kaldırıldı. TOKİ'nin gelirleri bundan böyle gayrimenkul satış ve kira gelirleri, kredi geri dönüşleri, faiz gelirleri ve bütçe ödenekleri olacaktı.

2003: 4966 sayılı kanunla 2985 sayılı kanunda yapılan değişiklik TOKİ'nin yetkilerinde ve görevlerinde ciddi ilk genişleme hamlesiydi. Buna göre TOKİ'nin görev tanımı şu şekilde yapılıyordu: "Konut sektörüyle ilgili şirketler kurabilecek ya da halihazırdaki şirketlere ortak olabilecek; ferdi ve toplu konut kredisi verebilecek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihî doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirecek ve gerektiğinde kredilerde faiz sübvansiyonu yapacak; yurtiçi ve yurtdışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirecek, konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapacak, yaptıracak; idareye kaynak sağlamak için kâr amaçlı projeler geliştirip uygulayacak; doğal afet meydana gelen bölgelerde gereken konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa edecek, teşvik edecek, destekleyecek."

2004: 5162 sayılı kanunla, 2985 sayılı Toplu Konut kanununun "Amaç ve Kapsam" başlıklı birinci maddesi değiştirilerek TOKİ, kentsel dönüşüm kapsamında yapılacak uygulamalarda yetkili kılındı. Kanunun ikinci maddesi değiştirilerek TOKİ, konut yapımının yanı sıra köy ve kent yapılarının yenilenmesine yönelik kredilerin verilmesi, iş ve istihdam yaratılması ve bu istihdamı sağlayanların teşvik ve gelişimine yönelik kredi sağlanması konularında da görevli ve yetkili kılındı.

Dördüncü madde ise TOKİ'yi gecekondu alanlarının tasfiyesinde yetkilendiriyordu. Aynı yıl 5273 sayılı kanunla yapılan düzenleme TOKİ'yi Türkiye şehirlerinin efendisi kılıyordu: Buna göre TOKİ, her tür ve ölçekteki imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye, resen yürürlüğe koymaya, gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunların içerisinde veya üzerinde bulunan her türlü eklenti ve yapıları kamulaştırmaya yetkiliydi.

Bir başka deyişle TOKİ, yalnız kamu arazileri değil özel mülkiyet üzerinde de arzu ettiği her türlü tasarrufta bulunabilecekti.

2005: 5366 sayılı Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'la TOKİ bu defa, tarihî alanlar üzerinde hâkim kılındı.

© Behiç Ak.

2006: 5492 sayılı kanunla TOKİ, etkinliklerinde ödemesi gerekebilecek her türlü harç ve masraftan muaf tutulmaya başlandı. Bununla birlikte yalnızca ihale geçici kabul belgesi ile uygulama yetkisiyle donatıldı. İhtiyaç halinde işlem hakkındaki prosedürel eksiklikler sonradan tamamlanabilecekti.

2007: 5069 ve 775 sayılı gecekondu kanunu değiştirilerek, bu kanunun uygulaması TOKİ'ye bırakıldı. Bu, TOKİ'yi gecekondu bölgelerinin üzerinde bir Demokles kılıcına dönüştürdü. Aynı değişiklikle TOKİ, Hazine'ye ait arazileri, bağlı olduğu bakanın teklifi ve Başbakan'ın onayıyla bedelsiz devralma yetkisine sahip oldu. Bu, TOKİ'nin halka ait tüm arazileri kullanma ayrıcalığına sahip olması demekti. 17 Aralık 2013'te başlayan yargı krizi esnasında Erdoğan Bayraktar'ın istifa ederken, "Bütün kararlarda Başbakan'ın da imzası var," demesine sebep olan da yine bu yetki düzenlemesi idi.

2008: 5763 sayılı kanunla depremle ilgili dönüşüm projeleri TOKİ'nin inisiyatifine bırakıldı.

2012 - 6306 sayılı Afet Yasası ile TOKİ ve Şehircilik ve Çevre Bakanlığı, "risk alanı" ilan edilen yerleşim bölgelerinde her türlü uygulamada bulunma yetkisine, üstelik mahkemeler tarafından "yürütmeyi durdurma kararı" verilmeyeceği ibaresinin koruması altında sahip oldular. Geriye bir tek Bakanlar Kurulu'na

nereyi, ne zaman "risk alanı" ilan edeceğine ilişkin karar metnini sunmak kalacaktı.

TOKİ iki kesim üzerinde özellikle büyük bir baskı oluşturuyor. Bunlardan ilki kuşkusuz inşaat sektörü, ikincisi ise mülk sahipleri... Kiracılar ise TOKİ'nin denkleminde ancak medya aracılığıyla seslerini çıkartıp kamunun ilgisini çekebildiklerinde gündeme geliyorlar.

Ağustos 2011'de, İstanbul'da yapılaşmanın önündeki engelleri bertaraf etmek üzere bir adım daha atıldı.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları, "Kültür" ve "Tabiat" adlı iki ayrı koruma kurulu olarak ayrıldı. Kültür Varlıkları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na; Tabiat Varlıkları ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlandı. Böylece kurul üyelerinin görevleri sona erdi.

Önceki yasada kurul üyeliklerinin bir kısmı YÖK tarafından bakanlığa önerilirken, yeni düzenlemeyle bakanlıklar koruma kurullarına doğrudan atama yapma yetkisine kavuştu. Ayrıca koruma kurullarının yetki alanındaki sınırlar da değiştirildi. Örneğin, tartışmalı Ataköy yapılaşması ile ilgili yetki 1 numaralı Koruma Kurulu'ndan alınıp ne hikmetse yeni oluşturulan 7 numaralı Koruma Kurulu'na verildi.

17 Ağustos 2011 tarihli, 648 sayılı kanun hükmünde kararnameyle (KHK) kurullarda yapılan bir başka değişiklik de Anıtlar Yüksek Kurulu'nun yapısı ve görev alanına ilişkindi. Düşünün ki bu yeni düzenlemeler çerçevesinde Anıtlar Yüksek Kurulu artık, bölgesel kurulların aldığı kararları bozabilecek. Yereldeki karar alma mekanizmalarını yok eden ve yetkiyi merkezde toplayan tek bir kararname ile yapılan bu düzenleme de, Türkiye'nin merkezî belediyesi gibi iş gören Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı daha da güçlendirmeye yaradı.

"Kültür ve Tabiat Varlıkları" kurulları ikiye bölününce, doğal sit alanları ve anıt ağaçların bulunduğu arazilerde karar verebilmesi için Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu kuruldu ve son söz sahibi oldu. Bu kurul Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca yönetiliyor ve denetleniyor. Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu da tescilli yapılar ve arkeolojik alanlar hakkında yetkiye sahip kılınmış durumda ve bu şekliyle söz konusu alanlarda da yapılaşma kararlarının önü açılmış oldu. Ancak 16/9 Kuleleri, Likör Fabrikası yerine yapılan gökdelenler, Bakırköy 46 gibi projeler resmî izinleri alınmış olarak yapılsa da verilen izinlerin hukuka aykırı oldukları mahkemelerce daha sonra hep tescillendi.

TOKİ'nin siyasi sorumluluğu

Tayfun Kahraman, TOKİ'nin konut ve inşaat sektörü açısından ifade ettiği ağırlığın, İstanbul'a neye mal olduğunu bakın nasıl betimliyor:

> TOKİ'nin yapısı değiştirilirken bir hedef vardı. Bu hedef 10 yıl içerisinde 500 bin konut yapmaktı ve bu hedef daha erken gerçekleşti. Şu anda TOKİ 550 bin civarında toplu konut yapmış durumda. Bu konutların mimari içeriklerine girmeden baktığımızda bu bir başarı mı? Esasında devletin konut üretmesi anlamında bu bir başarı hikâyesidir. Siyaseten de bir başarı. Ancak bu başarının arkasında şöyle bir gerçek var: TOKİ, özellikle rant anlamında değer üretebilen İstanbul'dan aldığı payı diğer bölgelerdeki konut projelerine aktardı. Finansman modeli buydu. Kamu kaynağı hiç kullanılmadı, hatta tam tersine TOKİ kaynak yarattı. Yasal düzenlemelerle TOKİ Kamu İktisadi Teşekkülü gibi çalışan bir kurum haline getirildi.

Kırılma noktaları: Afet bahane gerisi şahane

Mahallenin ölümüne seyirci olurken, ister istemez geçmişte olduğu gibi bugün de şehirlerin çökebileceğini düşünüyor insan. Öyle ya, koca koca medeniyetler bir dönem parladıktan sonra yok olmadılar mı?

Mahallelerini kaybeden bir şehrin hayatta kalması mümkün mü peki? Her bir mahalle ölürken, şehirden bir parça da ölmüş olmuyor mu? Beşeri ilişkilerin serpilip geliştiği, gündelik hayatın kendince geleceğe aktığı mahallelerin yokluğunda şehri var eden toplumsal örüntüler nasıl kurulur ki? Mesela, eğlence adına alışveriş merkezlerine götürüp tüketici olarak yetiştirmenin dışında İstanbul'da çocuklara sunulabilecek bir şey kalacak mı? Mahalleleri varken şehir de vardı. Mahallesi olmayan şehir olur mu? Acaba eskimiş mahalleleri yıkılıp yerine birbirleriyle ilişki kurmasınlar diye adeta gözleri korkutulmuş insanların gelir seviyelerine göre yerleştirildikleri konut projelerinde mi çöküyor şehir?

Bütün bu sorular bir yana, tekdüze, birbirinin aynısı, üst üste yığılmış binalarla istila edilmiş olmasına rağmen Boğaz'ı, bazı semtlerindeki gizli güzellikler ve Tarihî Yarımada sayesinde hayalimdeki İstanbul, direnme gücünü henüz tamamen yitirmemiş bir şehir. Yakın tarihindeki kırılma noktaları, İstanbul'un direnme

Fikirtepe © Salih Mülayim/Galata Fotoğrafhanesi.

gücü hakkında yeterince fikir veriyor. Bunlardan biri de kuşkusuz 1999 yılında yaşanan deprem ve sarsıntı. Hatta sarsıntının ve yıkımın hâlâ devam ettiğini, Afet Yasası'nın, 1999 sonrasında geç de olsa harekete geçmiş bir fay kırığının neden olduğu bir tür artçı sarsıntı olduğunu söyleyebiliriz. Deprem tehdidini göstererek, depremi bizzat kendi eliyle ve şehrin yeniden imarına katılacak gücü olmayanların üzerine yıkılmasına neden olacak bir yasayla AKP hükümeti bizzat bir deprem simülasyonu yaratıyor adeta. Üstelik söz konusu deprem tehdidinin alabildiğine gerçek olduğu bu şehirde son derece kapsamlı ve zorlayıcı bir yasayla düzenlenen "dönüşüm"ün bu tehdidi bertaraf edebilecek nitelikte olup olmadığı da karanlık bir nokta. Elbette geleceği tahmin etmek imkânsız. Ancak kısa vadede kazananların da uzun vadede ağır kayıplar verebileceklerini görmek için kâhin olmaya gerek yok.

Türkiye'nin XX. yüzyıl ve sonrası kentleşme tarihini şöyle bir incelediğinizde, başta İstanbul olmak üzere tüm kentlerde aşağı yukarı üç ana kırılma noktası olduğunu görüyorsunuz:

Birinci kırılma noktası 1960'larda başlayıp 1980'lere kadar uzanan döneme tekabül ediyor. Bu dönemde büyük bir göçün de etkisiyle Anadolu kentleri, kasabaları ve köyleri boşalırken büyük kentlerde yığılma oldu. Bu döneme kazanan kaybeden çelişkisi

üzerinden bakıldığında, farklı biçimlerde de olsa, hem Anadolu kentlerinin hem de İstanbul'un şehircilik anlamında büyük bir kayıpla çıktıklarını söylemek mümkün. Bir yandan o güne dek geleneksel bir dokuda yaşamış olan insanların büyük kentlere göçmesi ve Anadolu'nun boşalması oradaki tarihî ve kültürel değerlerin, birikimin hızla kaybolmasına yol açtı. Öte yandan Batı'daki büyük kentler ve özellikle İstanbul'da ikili bir yapı oluştu: Birbirlerini adeta izleyerek başlayan gecekondulaşma ve enformel apartmanlaşma süreçleri İstanbul'un kentsel kimliğinde radikal bir dönüşüm yaşanmasına zemin oluşturdu.

İkinci kırılma noktası 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yaşandı. Turgut Özal'ın kamu arazileri üzerine kurulmuş gecekondulara tapu ve imar hakkı vermesiyle gecekondu bölgelerinde 1990'ların ortalarına kadar sürecek kontrolsüz bir yoğunlaşmaya neden oldu. Gecekondular, bir an önce sınıf atlamak ve dışlanmışlığını sona erdirip şehre karışmak isteyen gecekondulularla yap-satçı müteahhitler arasındaki işbirliği sonucu apartmanlara evrildi. Üstelik verilen imar hakkıyla yetinilmiyor, nasılsa yeni bir imar hakkı alınabileceği düşüncesiyle enformel yapılaşma adeta katlanıyordu bu dönemde. Bu sürecin neticesinde hisseli tapuyla mülkiyeti belirsizleşmiş araziler üzerinde, yaşam riskinin yüksek olduğu, altyapı, yeşil alan, otopark gibi hayati önemi haiz "ayrıntılar"a dönük ihmalin neredeyse kurallaştığı, kaliteden yoksun ve devasa bir yapı stoku oluştu.

Şehir plancısı Faruk Göksu'ya göre, birinci ve ikinci süreçler, o dönemde yapılan imar yasalarıyla tetiklenmişti. Arazi ve arsaların gelişim, değişim ve dönüşüm süreçleri sağlıksız yapılaşmanın önünü ardına kadar açtı. Bu sürecin finansmanı yine arazi rantı üzerinden gerçekleşti. İki katlı bir gecekondu yıkılıp en az dört katlı, dört katlı bir yapı yıkılıp en az sekiz katlı bir bina yapılıyordu ki, herkes sınıfsal yükselişine zemin oluşturacak birikimi edinebilsin. Bu süreçte arazi mülkiyeti de parsel bazında şekillendi ve Faruk Bey'in dediği gibi, "İmar haklarının eşitsiz bir şekilde dağılması sonucunda kentlerde ayrışmalar başladı." Öte yandan binaların üst üste yığılmış olmaları, inşaatların kalitesizliği felakete davetiye çıkartıyordu. İstanbul'un her zaman bir deprem tehdidi altında olduğu tamamen göz ardı edilmişti.

Üçüncü kırılma noktası ise 1999 depremi. İstanbul'u sarsan ve daha ciddi depremlerin hatırlatıcısı ve habercisi bir deprem, ürkütücü bir bilançonun meydana çıkmasına yol açtı. Basit bir

anlatımla, İstanbul'da her dört yapıdan birinin yüksek riskli olduğu anlaşıldı. Faruk Bey'e göre İstanbul'da kabaca dört milyon yapı bilimi mevcut ve yaklaşık bir milyon yapı yüksek riskli niteliğinde. Bu hesaplar tahminden ibaret değil. JICA (Japon Uluslararası İşbirliği Teşkilatı) ve NSF (Amerikan Bilimler Vakfı) desteğiyle hazırlanan 2005 tarihli rapor İstanbul'la ilgili hayati gerçekler içeriyor.

Şimdi İstanbul'un yakın tarihinde yaşanan depremi merkeze alarak şöyle bir bakalım:

1999: Yaklaşık yüzyıllık bir aradan sonra büyük bir deprem İstanbul'un kapısını çaldı.

2002: AKP hükümeti kuruldu, kısa süre sonra 4 aylık hapis cezasını bitiren Recep Tayyip Erdoğan başbakanlığı üstlendi.

2003-2011: İstanbul'daki uygulamalar temel alınarak Türkiye'nin bütün arazi, mülkiyet ve imar hukuku baştan sona elden geçirildi, devasa arazi özelleştirmeleriyle kamu mülksüzleştirildi, her türlü kamusal denetimin dışında tutulan kurumlar aracılığıyla kentler yıkılıp yeniden inşa edilmeye başlandı. Bütün bunlar olurken depremden söz edilmiyordu bile. Ancak yapılan her kentsel dönüşüm uygulaması birtakım yasal engellere takılıyor ve o engellerin ortadan kaldırılması hem siyasi iktidara hem de yatırımcılara çok pahalıya mal oluyordu.

2012: Ve süreç, AKP iktidar oluşunun 10. yılını deprem ihtimalini göz önünde bulunduran bir yasal düzenlemeyle taçlandırdı. Kentte yaşayanları deprem riski altında bırakmamanın çok meşru bir hedef olduğunu tartışmaya mahal yok. Ama ülkeyi bunca yıldır yöneten bir siyasi partinin bu meşruiyete dayanarak başka şeyler yapmayı amaçladığı düşünülmeye başlarsa, o partinin de söz konusu önlemlerin de siyasal meşruiyeti ciddi bir şekilde zedelenecektir.

Bu noktada zaten bilinen bazı gerçekleri hatırlatmakta fayda var: Türkiyeli ve uluslararası uzmanların incelemelerine göre; önümüzdeki 30 yıl içerisinde İstanbul'da büyük bir deprem yaşanması ihtimali çok yüksek. İstanbul için belirleyici nitelikteki fay sisteminin adresi ise Marmara Denizi. Bu fay sisteminin harekete geçmesi halinde, depremin merkez üssünün şehrin yalnızca 10 km kadar uzağında olması ihtimali, yıkıcı etkiyi katbekat artırıyor. Yukarıda andığım raporlara göre, beklenen depremle, İstanbul'un Bakırköy-Yeşilköy-Bostancı-Suadiye sahil şeridi ve hemen üstündeki hatta bulunan bölgedeki orta yükseklikteki binaların

yüzde 10'unun çökmesi söz konusu. Geri kalan binaların da yüzde 25'inin yıkılıp yeniden inşa edilmeyi gerektirecek ölçüde ağır hasara uğrayacak gibi görünüyor. Avcılar ve Bağcılar gibi ilçeler hem yumuşak zeminleri hem de faya yakın olmaları nedeniyle en çok etkilenecek bölgeler. Hasarın doğrudan ve dolaylı maliyetinin 60-80 milyar dolar arasında olacağı tahmin ediliyor. Şehir altyapısındaki hasarların ardından bazı banka bilgi sistemlerinde, telefon ulaşımında, bilgisayar sistemlerinde, su, doğalgaz ve enerji nakil hatlarında uzun sürecek kullanım aksamalarının meydana gelmesi de kuvvetle muhtemel.

Bütün bunlar deprem esnasında olabilecekler. Oysa İstanbul'a bakınca olası bir deprem sonrasında yaşanabilecek başka felaketleri tahmin etmek de gayet mümkün. Örneğin, kurtarma faaliyetlerinin mutlaka gecikeceği ve olması gerekenden çok daha zorlaşacağı ortada. Çünkü zaten dar olan sokaklar enkaz yüzünden tıkanmış olacak. Güçlendirilmedikleri için yıkılan köprüler geçit vermeyecek. Hastanelere ulaşılamadığı gibi, belki de buralarda çalışan tıbbi personel de zaten kurtarılmayı bekliyor olacak.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2001'de hazırladığı İstanbul'un Acil Eylem Planı kapsamlı bir çalışmaydı. Fakat ne güncellendi ne geliştirildi ne de topluma anlatıldı. Planın sınırları İBB'nin bugünkü sınırlarıyla uyuşmadığı için bağlayıcı olamadı ve tabii nazım imar planlarına da yansıtılmadı. Sonuç: İstanbul'da gerçekleşecek bir deprem sonrasında sahra hastanesi ve sığınılacak bölge olarak kullanılacak birçok alan, plan tadilatıyla ticaret ve konut alanı olarak değiştirildi. AKUT Başkanı Nasuh Mahruki'ye göre, geçen on yıl içerisinde İstanbul'daki yeşil alanlar artmak şöyle dursun yarı yarıya azaldı. Başkan Kadir Topbaş'ın İstanbul için çadır sıkıntısı olmadığına dair yaptığı açıklama doğru olabilir. Ne ki, kamu alanlarının özellikle şehir içinde yeşil alana dönüştürülmesi gerekirken, planda gösterilen pek çok boş arazi yerinde bugün AVM ve lüks konutlar yükseliyor. Anlaşılan plan artık içerikten yoksun. Afet Yasası bir yana, depremin hâlâ öncelikli bir kaygı olmadığı anlaşılıyor.

Acil Eylem Planı'nda boş alan olarak gösterilen ancak sonradan yapılaşmaya açılan alanların listesi uzun: Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ilçelerden birisi olan Şişli'de açık alan olarak geriye sadece mezarlıklar kalmış durumda. Ali Sami Yen ve Likör Fabrikası operasyonlarıyla iyiden iyiye daralan Şişli'deki Kızılay'ın doğal afet tatbikat alanında ise, 20 Mayıs 2009'da Başbakan

Erdoğan'ın da katılımıyla açılan bir AVM var artık. Bomonti'de Acil Eylem Planı'na göre helikopter pisti ve çadırkente ayrılan alanda Anthill yerleşti, Ağaoğlu My City (Bahçelievler) ve daha niceleri.

Zaten dar olan sokaklar, enkaz yüzünden tıkanacak. Polis, itfaiye ve silahlı kuvvetler de deprem bölgesine ulaşamaz, hizmet veremez hale gelecek. Çünkü muhtemelen onlar da kendi yaralarını sarmakla meşgul olacaklar. Liman ve havalimanı hizmetleri duracak. Camilerin, diğer ibadet yerlerinin çökeceğini, pek çok tarihî binanın kullanılamaz hale geleceğini tahmin etmek zor değil. Ve elbette petrol ve doğalgaz yangınları, yalnızca sanayi faaliyetlerine darbe vurmakla kalmayıp daha da önemlisi pek çok insanın canına mal olacak. Ezcümle bütün bu tehlikeleri en aza indirgemek için gereken paranın miktarı 60 milyar dolar. Tahminlere göre yılda 2 milyar dolar olmak üzere 30 yıl süreyle toplam 60 milyar dolarlık bir iyileştirme planı Türkiye için en uygun senaryo gibi görünüyor. Ancak elbette böyle bir senaryo yapılmış değil ve tabii ki herhangi bir hazırlık yapmaksızın meydana gelecek bir depremin maliyetinin bu rakamın en az birkaç katı olabileceği ortada.

Öte yandan AKP, büyük bir çoğunluğu ardına alarak hükümet ettiği 10 yıllık bir sürecin sonunda çıkarttığı Afet Yasası'yla pragmatik bir yaklaşım benimsemiş durumda. Bu yasayla devlet vatandaşa diyor ki, "Deprem dolayısıyla risk taşıyan binanı yık, yoksa ben yıkarım." Bir başka deyişle, "deprem yıkacağına ben yıkarım İstanbul"u demek istiyor hükümet. Çünkü İstanbul'u yeniden inşa etmek için onu depremin yıkmasını beklemek istemiyor haklı olarak. Ancak bir nevi suni ve yasal bir deprem yaratarak yıktığı İstanbul'un yerine yaptığı yeni şehrin deprem riskini ne kadar bertaraf ettiği de bir hayli su götürür nitelikte. Bu yüzden söz konusu yıkımın gerçekten depreme hazırlık için mi yapıldığı yoksa deprem bahane edilerek şehrin düzenini yeniden tesis etme hedefinin mi güdüldüğü pek belli değil. Afet Yasası'nın arkasındaki gerçek niyeti anlamak için nasıl bir mekanizmayı devreye soktuğuna bakmak ve elbette bazı soruları akılda tutmak gerekiyor...

Diyelim ki AKP, Afet Yasası'nı İstanbul halkını korumak için tasarlamış olsun... bu hedefin siyasal, toplumsal ve ekonomik meşruiyeti tartışılamaz bile. Yalnız bu hedefe ulaşmak için seçilen kimi yollar pekâlâ ve herkes tarafından, hatta durmaksızın tartışılmalı. Oysa yasa hazırlanırken böyle bir tartışma gerçekleşmedi,

uzman gruplar tarafından yapılan itirazlar hiçbir şekilde dikkate alınmadı ve muhalefet partilerinin aklına bu yasayı taslak aşamasındayken sorgulamak da gelmedi. Demek ki yasayı çıkartırken AKP, her zamanki bildik pragmatizmiyle hareket etti. İyi ama toplumu olası bir afetin yıkıcı sonuçlarından korumak için yapılan bir yasanın, onu her türden tartışmaya kapalı tutacak bir pragmatizmle nasıl bir ilişkisi olabilir ki? Yoksa bu yasa aslında yıllardır konuştuğumuz, tartıştığımız, umutla ve korkuyla baktığımız dönüşüm için gereken yasal altyapıyı oluşturmak için çatılmış olmasın? Ama eğer işler bu pragmatizm anlayışıyla ele alınacak olursa kentsel dönüşümün bir afete dönüşmesini nasıl engelleyeceğiz?

Nitekim Afet Yasası çıktığında kimse meselenin deprem olduğunu düşünmedi. Özellikle kentsel dönüşüm tartışmasından haberdar olanlar, AKP'nin yıllardır yapmaya çalıştığı radikal yeniden inşa hareketi için nihayet uygun bir yasal zemin geliştirdiğini düşünüyorlardı. Yani yasa, çoktan meta haline dönüştürülen İstanbul'u daha rahat pazarlamaya yarayacak bir araç olmaktan öte bir niteliğe sahip değildi. Deprem ihtimali bu pazarlama sürecinin meşruiyet zeminini oluşturuyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse ürkütücü bir akıl yürütme bu. Çünkü sonunda vardığımız noktada Afet Yasası, henüz ölmemiş birinin mezarını soymak için erkenden pusuya yatmaya benziyor.

Şehirler elbette gelişir, değişir, evrimlerden ve hatta devrimlerden geçer. Gelişmekte olan ülkelerde bu geçişlerin daha sancılı ve daha şiddetli olması da kaçınılmaz. Bu bakımdan gözümüzün nuru İstanbul, Bangkok'tan, Kahire'den, Beyrut'tan, Rio da Janeiro'dan farklı değil elbette. Bu noktada önemli olan, İstanbul'da yaşayanlarla bu şehrin kaderi arasındaki ilişkinin dolaysızlığını gözden kaçırmamak. İşte bu yüzden İstanbul için yapılan bir afet planı elbette bu şehirde yaşayan herkesin, hem de en çok, şehrin en dezavantajlı kesimlerinin talepleri ölçüsünde gerçekleştirilmeli. Oysa Afet Yasası'nın ürettiği mekanizmalar hiç de bu türden bir hedefe dönükmüş gibi durmuyor:

Çünkü bu yasayla oluşturulan mekanizma, mevcut binayı hesaplı bir yolla güçlendirmek yerine mümkün olan en kısa sürede yıkmayı hedefliyor. Üstelik binayı riskli ilan etmeye yönelik isteklilik risk tespitinin yapılması sürecinde hemen göze çarpıyor. Bu koşullar altında yasanın amacının deprem riskini azaltmak olduğu noktasında ikna olmak için bir sebep yok...

Afet Yasası nasıl uygulanacak?

Afet Yasası'nın uygulamasında kabaca dört aşamanın gerçekleştiği söylenebilir.

Birinci aşama: Tespit

Evinizin risk altında olup olmadığına dair tespit iki şekilde yapılabilir.

Binanızın riskli yapı olup olmadığını anlamak için belediyeye başvuruda bulunabilirsiniz. Henüz riskli alan olarak ilan edilmeyen Bağdat Caddesi'ndeki uygulamaların büyük bir bölümü bu şekilde yapılıyor. Siz belediyeye başvuruyorsunuz, belediye bir şirket tayin ediyor, şirketler 1999 öncesinde yapılmış tüm binaları (bu yılın sonrasında bina yönetmeliği değiştiği için) zaten "riskli yapı" olarak ilan ediyorlar.

İkinci yöntem daha çok gecekondu alanlarında, hükümetin kentsel dönüşüm yapmak isteyip de gerçekleştiremediği mahallelerde vuku buluyor. Şu ara en çok Gaziosmanpaşa ve Küçükçekmece belediyeleri çevresinde görüyoruz bu uygulamayı. Buna göre Bakanlar Kurulu, bulunduğunuz mahalleyi "riskli alan" ya da "rezerv alanı" olarak ilan ediyor. Bu durumda siz mecburen belediyeye başvurup binanızın risk durumunu öğrenmek zorunda bırakılıyorsunuz. Masrafları sizin karşılamak zorunda bırakıldığınız bir süreçle malum ilan edilip binanıza "risklidir" damgası vuruluyor. Rezerv alanı ilan edilmiş bir bölgede yaşıyorsanız, orada yapılaşma yoğunlaşacak demektir, binanız riskli olmasa bile dönüşüme maruz kalabilirsiniz.

Bir kez başvuruda bulunduktan ya da yaşadığınız bina riskli alan ilan edildikten sonra kaderiniz Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ veya belediyenin elinde. Bu üçünden herhangi biri kayıtlı bulunduğunuz tapu müdürlüğüne bildirerek müzakere sürecinin başlamasını sağlayacaklar.

Diyelim ki siz, evinizi yeni yaptırdınız ama mahalleniz riskli alan ilan edildi. Yapacak bir şey yok. Büyük şirketler için gözetilmeyen "plan bütünlüğü" gözetilecek ve binanız gene de yıkılacak.

İkinci aşama: Müzakere

Bu aşama da yine iki adımdan oluşuyor.

Size binanızın riskli olduğu söylendikten sonra bir apartmanda yaşıyorsanız komşularınızla oturup geleceği konuşmaya başlıyorsunuz. Birlikte evinizi müteahhide vermeniz mümkün. Komşulardan üçte birinin bu karara rıza göstermemesi halinde

gene soluğu belediyede alıp kararınıza katılmayan komşunuzu şikâyet ediyorsunuz. Bu durumda devlet komşunuzun ya da komşularınızın üçte birlik payını satın alıp müstakbel komşunuz olarak binanızı yenileme sürecinize ortak olacak.

Eğer riskli alan ilan edilen bir mahallede yaşıyorsanız ya kendiniz belediyeye giderek ya da bekleyip görerek müzakere aşamasına dahil olabilirsiniz. Çünkü bu yaşadığınız bölgede büyük bir yıkım ve inşa faaliyeti planlanıyor demektir. Arsa maliyetine mülkünüz sizden alınacak. Size bir müddet rezerv alanında ucuz kirayla yaşamanız, sonra da arsanızın olduğu yerde kurayla belirlenecek bir daireyi satın alıp bu bölgeye yeni müşteri olarak geri dönmeniz önerilecek.

Binanız ya da yaşadığınız mahalle riskli ilan edildikten sonra 15 gün içinde karara itiraz edebilirsiniz. İtirazınız Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından üniversitelerde görevli inşaat, jeoloji veya jeofizik uzmanlarına ve hukukçulara gönderilecek. Muhtemelen itirazınız reddedilecek. Ha bu arada, yalnız tespit işlemlerinin ücretini ödemekle kalmayacak, itirazınızın sonucunu da ancak yine incelemenin bedelini ödeyerek öğrenebileceksiniz. Bu bedeli ödeyecek gücünüz yoksa mülkünüzün üzerine masraf tutarında ipotek oluşturulacak.

Üçüncü aşama: Müdahale ya da yıkım

Müzakereler bitti ya da öyle koşullar altında bırakıldınız ki mecburen eyvallah, demek zorunda kaldınız. Size 30 günden az olmamak üzere tahliye bildirimi gelecek. Bu süre içerisinde evinizi kendiniz yıkabilirsiniz. Eğer yıkım yapmadıysanız ikinci kez bildirim gelecek ve ek süre verilecek. Ancak bu süre de tamamlandığında binanız zorla tahliye edilerek belediye tarafından yıkılıp yıkımın faturası size kesilecek. Paranız yoksa söz konusu mülk üzerindeki hakkınızın yıkım masrafları kadar kısmına ipotek konulacak.

Dördüncü Aşama: Yeniden inşa

Binanız yıkıldıktan sonra araziye sıradan arsa muamelesi yapılacak. Üzerindeki yeni kat irtifakı resen belirlenecek. Dolayısıyla kazanılmış haklarınızı kaybetme ihtimaliniz olacak. Ama korkmayın, doğası gereği bu yasa, yapı yoğunluğunu artırdığından muhtemelen mevcut yoğunluğun üzerine çıkılacaktır zaten. Tek mesele, yoğunluk artışından sizin kazanç sağlayamamanız.

Yıkımdan sonra arsanın kat karşılığı mı, hasılat paylaşımı mı, yoksa başka bir yöntemle mi yapılaştırılacağına üzerinde hak

sahibi bulunanlar yine üçte iki oy çokluğu koşuluyla karar verecekler. Ama bu arsanın bulunduğu alanda TOKİ'nin bir projesi varsa, karar tepeden verilip size sonuçlar bildirilecek. Malikler olarak siz anlaşmaya varamadığınızda ise TOKİ veya belediye arazinizi resen kamulaştıracak.

Aklınızda bulunsun

Rezerv alanı ya da riskli alan ilan edilmiş bölgedeki binanızı yıkıp kendiniz mi yapmak istiyorsunuz? Üzgünüz mümkün değil, TOKİ ya da belediye bu alanlarda yapılacak her türlü inşaatı durdurma yetkisine sahip. Yapacağınız bina onların projelerine uygun değilse inşaatınız durdurulabilir. Diyelim gözden kaçtınız, tamamladınız, o zaman da elektrik, su ve doğalgaz alamayacaksınız.

Riskli alanda kiracı iseniz, bir miktar kira yardımıyla başka bir yere gitmeniz mümkün. Ayrıca siz de ev sahipleri gibi, ayrıldığınız alanda yatırım yapmayı düşündüğünüzde size sunulan kredi veya konut sertifikası ile "ayrıcalıklıymış gibi" muamele görebilirsiniz. Yani buraya yatırım yapmak için alacağınız kredi bir-iki puan daha düşük faizle sağlanabilir size.

Eksiklikler

Afet Yasası'nın yıkıma yönelik bir yasa olduğu, yıkımın çok daha ucuz bir alternatifi olarak görülebilecek güçlendirme opsiyonunu sadece usulen görmesinden kaynaklanıyor. Buna göre riskli alan ve rezerv yapı alanı dışında olup da binasına "riskli, ancak yıkımı gerekmiyor, güçlendirilmesi yeterli" şeklinde rapor alabilenlere ucuz kredi sağlanacak. Ama zaten şirketler 1999 öncesinde yapılmış binalara otomatik olarak riskli damgası vurdukları için bu seçenek işlemiyor.

Bu arada bu kanunla yapılacak uygulamaların hiçbirine karşı yasal itiraz yolu açık değil. Dava açsanız bile yürütmeyi durdurma kararı alınamayacak.

Yıktırma ve tahliye işlerini engelleyenler hakkında suç duyurusunda bulunulacak.

Gecekondulu iseniz durumunuz biraz daha zor: Çünkü konutunuz görmezden gelinip araziyle aranızdaki yasal ilişkiye göre muamele göreceksiniz. Muhtemelen size bir miktar para verilip bölgeden kaybolmanız söylenecek.

Yasanın bir başka önemli sorunu da tanımladığı aktörlerin gücünden kaynaklanıyor:

Genel olarak Afet Yasası başlıca iki kamu kurumunu başat aktör olarak görüyor bu dönüşüm sürecinde. Biri yasanın yürütücülüğü işlevini, dolayısıyla siyasi sorumluluğu üstlenen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ikincisi ise müteahhit yani uygulamacı konumuyla TOKİ. Dolayısıyla Afet Yasası'nın tarif ettiği düzlemde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ, dönüşümün en önemli güçleri olarak karşımıza çıkıyorlar. Bu iki kurumun yetkileri saymakla bitmez, ancak ilk göze çarpan yetkileri Afet Yasası'yla tanımlanan olağanüstü hal koşullarında plan yapma, imar artırma, yıkım gibi son derece belirleyici kararları verebilecek ve uygulayacak olmaları.

Bu çerçevede TOKİ de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da artık kimseye hesap vermek durumunda değiller, yerel yönetimlere iradelerini dikte edebiliyorlar. Kentle ilgili kararlar tek merkezden alınıyor. Büyümeyi inşaat sektörüne dayandıran ekonominin uzun vadede nasıl bir şekil alacağı ise belirsiz. Sayılar uçuşuyor adeta politikacıların konuşmalarında. Deprem mühendisleri deprem riski dolayısıyla yıkılması gereken bina sayısının 700 bin olduğunu söylerken, TOKİ'nin eski başkanı, yeni Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ilk Bakanı Erdoğan Bayraktar, 7 milyon civarında konutun yıkılması gerektiğini söylüyor.[1] Sahi İstanbul'un belediye başkanı kimdir? Bu denli ciddi meselelerde kendisine oy veren vermeyen şehirlilere karşı sorumluluk sahibi bir başkan olarak konuşması gerekmez mi başkanın?

Öte yandan bu iki kuruma yakından bakıldığında 1980'lerde şehre bugün sahip olduğu kimliksizliği bahşeden yap-satçı müteahhitlerle pek çok ortaklıkları olduğunu da görüyorsunuz. Hem önce Tayyip Erdoğan'ın büyükşehir belediye başkanlığı döneminde KİPTAŞ genel müdürü, Erdoğan'ın başbakanlığı döneminde ise TOKİ başkanı olarak hizmet veren Erdoğan Bayraktar'ın hem de TOKİ ihalelerini kazanan inşaat şirketlerinin temsil ettiği bir ideolojik ortaklık var bir kere. Ancak Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ pratikte, yap-satçı müteahhitlerin -aslında bugün artık büyük inşaat şirketlerine dönüşmüş olan küçük müteahhit yatırımcıların- şehir inşa etme sürecini tersine çevirmiş durumdalar. Bir zamanlar müteahhitlerin yapıp sattıklarını şimdi büyük inşaat şirketleri yıkıp yeniden yapıyor ve yeniden satıyorlar.

1. "7 milyon konutu yenilemek zorundayız, işi mağduriyet edebiyatıyla engellemeyin", http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20332772.asp, 13 Nisan 2012.

Kentsel dönüşüm politikasının ardındaki politika: Rant dağıtımını merkezileştirmek

Kentsel dönüşümün toplum açısından yararlı olabilmesi için, kamu tarafından yapılan projelerde sosyal, kültürel ve ekonomik bileşenleri dikkate alarak uzun vadeli senaryolar oluşturmak gerekir. Ne var ki yukarıda anlatmaya çalıştığım olağanüstü hızda ve pragmatiklikteki kentsel dönüşüm süreci, devlet eliyle uygulanan bir gayrimenkul geliştirme gayretinden öte bir anlam taşımıyor. Öyle ki gayrimenkul geliştirme alanındaki piyasa güçleri de adeta kamu kararlarına eklemleniyor. Bu süreçte kamu mu şirketleşiyor şirketler mi kamulaşıyor belli değil. Ancak 1999 depreminden bu yana İstanbul'u ve ülkeyi yönetenlerin bu şehre bir emlakçı hırsıyla baktıklarına şüphe yok. Fikirtepe, Sulukule, Tarlabaşı, Balat, Süleymaniye ve daha nice dönüşüm projesi, geliştirme projeleri olmaktan öte bir içeriğe sahip olamadı. Dolayısıyla aslında İstanbul'un ve yurttaşlar olarak bizlerin içinden geçtiğimiz şu döneme "kentsel dönüşüm" demek de pek doğru değil.

Beyoğlu Belediyesi ile Tarlabaşı yenileme alanındaki mülk sahipleri arasındaki uzlaşma görüşmelerine aktif olarak katılan Faruk Göksu, bu alanda yapılması gerekenleri şöyle sıralıyor:

© Jivan Güner/Galata Fotoğrafhanesi.

> Riskli binaları yıkacağım, onun yerine yeni şeyler yapacağım, diyorsanız ve bu da çok kapsamlı olacaksa, toplumsal ve ekonomik boyutunu da düşünecekseniz, yeni senaryolar kurgulayacaksınız. O çerçevede, planlama yaklaşımınızı değiştirmeniz gerekiyor. Yani ilk olarak kötü çevreleri yaratmış olan bizim klasik imar planı dediğimiz, bugüne kadar da hiçbir şekilde çözüm üretememiş olan planlama yaklaşımının değişmesi lazım. İkincisi, kentlerin yeniden dönüşümü için yeni vizyonlar ortaya koymamız lazım, biz ona kentsel vizyon, diyoruz. Üçüncüsü, yeniden dönüşüme gireceksek tasarım boyutu öne alınmalı, stratejik tasarım geliştirilmeli. Herkesin ihtiyaçlarına cevap veren ama aynı zamanda kentin de ihtiyaçlarını karşılayan tasarımların oluşturulması gerekiyor. Dördüncüsü, belki en zorudur: Eskiden boş arsayı parselleyip veriyordunuz. Herkes memnundu. Kazan kazan. Şimdi burada kiracı var, öz kaynak kapasitesi olmayan yoksul vatandaş var. O zaman ciddi bir uzlaşma yönetimi gerekiyor. Dolayısıyla öncelikle yapılması gereken, şu dört konuyu içeren yeni bir dönüşüm senaryosunun yazılması.

Mevcut hükümet, Afet Yasası'yla şehri hızla bir *tabula rasa*'ya dönüştürdükten sonra inşaat sektörünün irili ufaklı aktörleri arasında o kadar hızla paylaştırmaya başladı ki, Faruk Bey'in sözünü ettiği stratejik adımlara ilişkin düşünce üretmeye bile zaman yok. Farz edelim ki sorumluluk sahibi ve yetkin bir grup planlamacı bir araya gelip İstanbul için anlamlı birkaç senaryo üretti. Ama bugün İstanbul'da işleyen mekanizma öyle bir senaryonun uygulanabilirliğini mümkün kılmıyor. Sonuç olarak, Afet Yasası kaldıracıyla uygulanan ve adı kentsel dönüşüm konulan süreç, toplum yararından uzak, spekülatif bir faaliyet olmanın ötesine geçmiyor.

Hulâsa-i Kelâm İstanbulluların kapısına dayanmış bu yeni afet, başka türden bir afet. Önce kararlarına itiraz edilemeyen, kararları hakkında yürütmeyi durdurma kararı verilemeyen kurumlar yaratıldı. Öyle ki bu memlekette özel mülkiyet olup olmadığı bile tartışma konusu. Çünkü Afet Yasası, yarattığı olağanüstü hal ortamıyla özel mülkiyetin mahremiyeti ilkesini ortadan kaldırdı. Toplumsal hareketliliği giderek kısıtlayan bugünkü yapıda insanlar giderek ayrışıyor, birbirinden kopuyor, başka dünyaların insanları olup birbirini anlamaz hale geliyor. Kentsel dönüşüme gelince içinde güçsüzün adı yok ama yalnız yoksullar değil,

orta sınıflar da seslerini kaybediyorlar bu devasa yık-yap idare anlayışının yarattığı inşaat gürültüsü yüzünden.

Peki bu noktaya nasıl gelindi?

Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı Tayfun Kahraman imar hukukunun nasıl merkezileştirildiğini detaylı bir şekilde anlatıyor kendisiyle yaptığımız görüşmede ve sonunda satır başlarıyla şöyle bir öykü çıkıyor ortaya:

3 Kasım 2002 erken genel seçimlerden iki yıl sonrasından, yani 2004'ten itibaren merkezî yönetimin şehre yapacağı her türden müdahalenin önünü açacak bir dizi yasal düzenleme yapılmaya başlandı.

Önce TOKİ kanunu değişti ve kendi proje alanlarında planlama yetkisiyle donatıldı. Yani güçlendirildi.

Emlak Bankası'nın iştirakleri TOKİ'ye bağlandı. Yetmedi, 2005'te Arsa Ofisi kapatılıp devletin elindeki arsalar üzerlerindeki yetkiler ve iştiraklerle birlikte TOKİ'ye devredildi. Böylece TOKİ bir arsa tekeline dönüşmüş oldu. Arsa Ofisi ve Emlak Bankası'nın tüm iştirakleri Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı olarak birleştirildi. TOKİ de bu yeni emlak devinin en büyük hissedarı olarak "inşaatın efendisi" pozisyonunu kazanmış oldu.

2009 yılında yapılan bir başka düzenlemeyle TOKİ, artık sadece konut değil, her türlü fonksiyona ilişkin imar planı yapma ve yaptırma yetkisi kazandı. Dahası kendi projelerinde kendi yapı denetimlerini kendisi yapabilecekti. TOKİ'nin kimi yetkileri de Özelleştirme İdaresi'ne tanınan ayrıcalıklarla pratiğe uygulanabilir hale getirildi. 5973 sayılı torba yasayla Özelleştirme İdaresi, özelleştirilen arsalara ilişkin her türlü işlemi gerçekleştirmeye, hatta ruhsat vermeye dahi yetkili bir kurum haline geldi. Öyle ki belediyeler, Özelleştirme İdaresi'nin yaptığı planlara beş yıl boyunca dokunamayacaklardı bile. Birçok konuda yetkileri ellerinden alınan belediyeler yalnızca bir konuda yetkilendirildiler: 2005'te yapılan bir düzenlemeyle 50 dönümden büyük alanları dönüşüm alanı ilan etme yetkisine kavuştular.[1] Tabii bu da inşaat sektörünün ve TOKİ'nin işine yarayacak türden bir değişimdi.

Özetlemek gerekirse 2002-2008 yılları arasında TOKİ'nin yetkileri tam 18 yasal düzenlemeyle artırıldı. Bu görünümüyle TOKİ şu an itibarıyla ve Kahraman'ın kelimeleriyle: "Mali dene-

1. 2005 tarihli, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi.

timden muaf, DPT'den, yerel yönetim ve belediyelerden bağımsız, gecekondu alanları kendi saptadığı fiyattan kamulaştırmak yetkisine sahip, Devlet İhale Yasası'ndan bağımsız, istediği arsaya el koyabilen, hülasa, dünyada gayrimenkul girişimcilerinin en çılgın rüyalarında göremeyeceği yetkilere haiz bir kurum" haline geldi.

Ama yetmedi. Hâlâ ciddi sorunlar çıkıyor, açılan davalar geç de sonuçlansalar projeleri durdurmuyor ancak ek maliyetler çıkartıyorlardı. Bunun için son genel seçimlerden hemen önce, yangından mal kaçırır gibi, 8 Haziran 2011 tarihinde bir kanun hükmünde kararnameyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruldu. 648 sayılı aynı kanun hükmünde kararnamede, TBMM komisyonlarında bekleyen ya da genel kurula getirilmiş ancak görüşülmemiş yasa teklifleri de bulunuyordu ve gene nedense bu düzenlemelerin en önemli kısmı hükümetin tasarrufundaki kamu arazileri ve mülkiyet rejimi ile ilgiliydi. İşte bir kanun hükmünde kararnameye sığan bütün o düzenlemeler:

4708 sayılı Yapı Denetimi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 3234 sayılı Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 6107 sayılı İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun'larındaki değişiklikler.

Ve sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na kuruluşunda tanınan yetkilerin de yeterli bulunmaması sonucu 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çıkartıldı. Bu yasa, yeni kurulan ve Tayyip Erdoğan'a belediye başkanlığı döneminde KİPTAŞ genel müdürü, başbakanlığı döneminde TOKİ başkanı olarak hizmet etmiş müteahhit kökenli Erdoğan Bayraktar'a yalnız devlet mülklerinin değil, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilindeki tüm araziler üzerinde her türden işlemi gerçekleştirebileceği bir gücü devretmiş oldu. Böylece Türkiye tüm şehirleriyle birlikte inşaat sektörüne, inşaat sektörü de Karadenizli bir müteahhide emanet edilmişti.

Tayfun Kahraman bu gelişmeleri şöyle yorumluyor:

> Bütün bu işlemlerin amacı esasında inşaat sektörü üzerindeki bütün zorlukların kaldırılması ve inşaatın kolaylaştırılmasıdır... Yani TOKİ ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı üzerinden

yapılan mevzuat değişiklikleriyle birlikte satışların ve rantın önü açıldı.

Afet Yasası'nın belki de en önemli özelliği, yasayı ve yetkilendirdiği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı bütün yasaların üstünde bir iradeyle donatması. Bu adı konmamış olağanüstü hal idaresi, tarihten bir şeyler hatırlatıyor kaçınılmaz olarak. Nitekim Tayfun Kahraman da meselenin özüne iniyor:

> İkinci Dünya Savaşı'nda Alman faşizmi olağanüstü hal gerekçelerini yazarken de aynı şeyleri söylüyordu: Olağanüstü hallerde hukuka ara verilip tanımlanan olağanüstü hal üzerinden istisnai kurumlar yaratılır. Bizde de o istisna hali ve o olağanüstü hal durumunu afet oluşturuyor. Şu anda afet bir araç. Olağanüstü durumu tanımlamak için, çok uygun bir araç ve bir korku. İnsanlarda bu olağanüstü hal nedeniyle biz buna mecburuz gibi bir psikoloji içerisinde. Nasıl İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş koşulları altında Almanya bu gerekçeyi kullanmışsa ve kendi hukukuna aykırı hareket edip her türlü insan haklarını yok saymışsa, bugün bizde de bir istisna kurgulandı.

Bu anlamda Afet Yasası'na eklenen; "Diğer kanunlardaki aykırılan tüm hükümler uygulanmaz" maddesiyle mesele kökünden çözüldü ve Türkiye'nin istisna hali kurumsallaştırılmış oldu. Bu madde diyordu ki, Boğaziçi Kanunu olsun, Milli Parklar Kanunu olsun, Mera Kanunu olsun, Orman Kanunu olsun her alanda riskli yapı ve riskli alan ilan etme imkânı mümkün artık. Kaldı ki hukukun temellerinden biri ve idari yargılamanın en temel unsuru da kalkmış oldu bu kanunla. Zira, "Bu kanunla yapılan işlemler hakkında yürütmeyi durdurma kararı alınamaz," diyor yasa. Yani ne vatandaşın ne uzmanların ne de başka bir kurumun Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Afet Yasası'na göre yaptığı işlemlere muhalefet etme şansı kalmıyor geride. İşin kötü tarafı, bu türden istisnalar üzerine kurgulanmış idari pratikleri yalnız imar işlerinde değil, hayatın her alanında hissetmek mümkün artık.

Mülkiyet hakkı pahasına dönüşüm

Şehir plancısı Erhan Demirdizen TOKİ'nin mülk sahipleri karşındaki aşırı gücünü şöyle resmediyor:

"Afet Yasası ya da Kentsel Dönüşüm Yasası olarak tanımlamayı tercih ettiği yasayla devlet, kural koyucu olmanın bir adım ötesine geçmiş durumda. Devlet artık bizzat arsa üretmek isteyen taraf olarak hareket ediyor. Afet Yasası aslında ciddi hukuki sıkıntılara yol açacak bir yasa. Sebebine gelince, bugüne .dek uygulanan kat mülkiyeti yasasına göre, her kattaki bağımsız bölme bağımsız olarak tanımlanıyordu. Bir insanın bağımsız mülkü üzerinde kamunun resen –yani kendi rızasının dışında– herhangi bir şekilde hisselendirilmesi olanaksızdı. Bağımsız mülkiyet, Medeni Yasa'nın güvencesi altında bir kavramdı. Yani kişinin bağımsız mülk hakkının koruması olmazsa olmaz koşuldu. Başka bir deyişle Medeni Yasa mülk hakkını ve mülk sahibini koruyordu. Örneğin, 10 adet bağımsız bölmesi olan bir binada bir bölmenin sahibisiniz. Tapunuzda kat mülkiyeti ve belirli bir hisse tanımlanıyor. Bağımsız bir bölme için tahsisli bir hisse tanımı. Kapı numarası belli, metrekaresi belli bağımsız bir mülk. Hisseli mülk değil, ortak mülk değil. Bu mülkünüz üzerinde bağımsız olarak tasarrufta bulunma hakkına sahipsiniz ve Medeni Yasa bunu koruyor. Halbuki Kentsel Dönüşüm Yasası nam-ı diğer Afet Yasası, mülkiyet hakkını ortadan kaldırıyor. Bu yasaya göre kat mülkiyetleri idare tarafından resen terkin edilebiliyor. Kat mülkiyetinin resen terkin edilmesi şu anlama geliyor: TOKİ dönüşüm yapacağı alanlarda tapu müdürlüğüne bir yazı yazarak bir alanı dönüşüm alanı ilan eder. Bu karar bir kez verildiğinde tapuların tamamının iptalini talep edebilir. Böylece mülkiyetiniz arsadan hisseli hale getirilmiş olur. O aşamadan sonra idarenin oluşturacağı projeye zorunlu olarak dahil oluyor mülk sahibi. Sonra değer tartışması başlıyor. Kamunun asıl amacı, arsa üretmek ve elde etmek olunca bir de üçte iki kuralı kondu. Yine Afet Yasası'na göre bir mülkün sahiplerinin üçte iki anlaşmaya varırsa, idare bedel belirliyor ve kalan üçte birini açık artırmayla satın alıyor. Belediye ya da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ya da TOKİ böylece kestirme yoldan arsa üretmiş oluyor. Ancak bunu yaparken de Medeni Yasa'nın tanıdığı mülkiyet hakkını ortadan kaldırmış oluyorlar... Gerçi Türkiye'de mülkiyet hakkı devletin kültürüne ne ölçüde dahil edilmiş bir hak olduğu tartışmaya açık bir konu. 1860-70'lerde tanışmış olabiliriz bu hakla. Fakat halen nasıl bir kavram olduğunu yeterince özümsemiş değiliz. Neyse ki süre zor ve uzun olmakla birlikte, devletin uygulamaları nedeniyle zarara uğramış olanlara Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne

başvurma kapısı açık. Mülkiyet uluslararası hukukla güvence altında olduğuna göre, otuz ya da kırk yıl sürse de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 30 yıllık faiziyle birlikte hükmedeceği tazminat can yakıcı olacaktır."

İmdat, talep ettiğim imarı vermiyorlar

TOKİ'nin ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın imar ve planlama konusunda ülke sathında artık mutlak bir güce sahip olduğu inkâra mahal vermiyor. Çoğu İstanbul'da olmak üzere örnekler sayısız. Mekanizma oldukça basit. İstedikleri imara kavuşamayan arazi sahipleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kapısını çalınca, aylar sürebilecek işlemler bir-iki ayda sonuçlandığı gibi arazi sahipleri istediklerine kavuşuyor. İşte 17 Aralık 2013 yolsuzluk operasyonuyla iyice ünlenen Ali Ağaoğlu'nun Veliefendi Hipodromu karşısındaki Bakırköy 46 projesinin öyküsü. Bu proje ile ilgili imar değişiklik talebi İBB tarafından reddedilince, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı imdada yetişiverdi. Artık klasikleşmiş yöntemlerle emsal 2'den 2.5'a çıkmış olmakla birlikte, 45 bin metrekarelik alandaki proje kapsamında 232 bin metrekare inşaat yapılmasına olanak sağlandı. Keza Çamlıca'da 85 bin metrekarelik arsada da benzer bir süreç yaşandı. Arsa önce üçüncü derece sit alanında çıktı. Yarısı park yarısına 8 bin metre karelik inşaat izni için ayrılan yeşil alan yetersizliği gerekçesiyle mahkeme yürütme durdurma kararı alınca, akan sular durdu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı imdada yetişti ve 17 bin metrekare inşaat hakkını verdiği gibi bir de çatı katı sürprizini ekledi.

Hülasa İstanbul'un her yerinde, başta Büyükdere Caddesi olmak üzere kâğıt üzerinde 3 olan emsaller 10'a hatta 15'e bile çıkıyor. Yöntem şöyle: kâğıt üzerinde 3 emsal farklı düzenlenen ruhsatlarla 3 emsal gösterilen yerlerde 10 ve üstüne çıkmış durumda. Örneğin, Zorlu, Kanyon ve Safir. Taksim'deki Park Otel artık klasikleşmiş kot farkı uygulamasından faydalandı ve kot farkından doğan katlar emsal dışı sayıldı.

Her şeye muktedir TOKİ'nin en ilginç uygulamalarından biri İstanbul surlarının Yedikule kapısının yanında ikinci bir kapı açması oldu. Gerçi bu uygulamanın amacı açıklanmadı ancak TOKİ'nin yaptığı Yedikule Konakları'na ulaşmak artık daha kolay olacağı ortada. Bu olay Mimar Ahmet Turan Köksal'ın TOKİ-TOMA benzetmesini akla getiriyor. TOMA'ların orantısız güç

kullanma yetisine bu yazdan beri yurttaşlar haberdar. TOKİ'nin sınırsız gücü de giderek anlaşılmaktadır.

Neyse, İstanbullular artık gönüllerini ferah tutabilir. Mart 2013'te 4. Uluslararası Yerel Yönetimler Sempozyumu'nda Başbakan Erdoğan: "Şu anda plan notlarıyla emsallerle oynayanlar var. Belediyelerin içinde bunu görüyorum. AK Parti olarak 3 emsal azami ilkemiz olmalı. Plan notlarıyla oynayarak bunu 7'ye, 6'ya çıkarıyorsanız tarih sizi affetmez, bu millet sizi affetmez. Asla bunlarla oynama noktasına girmeyin. Sahilleri, denizleri tehdit etmeyin. Şehirlerimiz gasp edildi, işgal altında. Biraz daha rant elde edelim, emsali 2.5- 3'e çıkaralımdan vazgeçelim. 3'e vereceğimiz yer de vardır ama 3'e çıkarmayalım. Niye kentsel dönüşüm yapıyoruz? Şehirlerimiz gasp altında," dedi.

Bu konuda bu kadar acı konuşan İstanbul düşkünü bir başbakan mutlaka bu derdin icabına bakacaktır.

Adım adım dönüşüm tecrübeleri

İlk olmanın ağır faturası: Sulukule

Yıl 1956. Sovyet birlikleri Budapeşte'yi işgal ettiği gün, bir Macar orkestrası Kopenhag'da konser veriyordu. Hayatlarının en zor konseriydi muhakkak. Bense sayelerinde Çingenelerin müziğiyle tanıştım. Sonra sıra Rus Çingenelerin müziğine geldi. Artık içinde yaşadıkları tüm toplumlarda horlanan, dışlanan, bununla birlikte hayatları ritim olan Çingeneleri tanımaya başlamıştım. *Latcho Drom* belgeseli[1] sayesinde, Hindistan'dan başlayıp Türkiye'nin de dahil olduğu geniş bir coğrafyaya yayılan Çingenelerin izini sürdüm. Kusturica'nın *Çingeneler Zamanı* filmine hayran oldum. İstanbul sokaklarında çiçek satan Çingenelerle sohbet ettim, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde başlarına gelenleri üzüntüyle izledim. Sulukule'de bir dönem eğlence evleri olduğunu, Fatih Belediye Başkanı Saadettin Tantan'ın 1992'de kapattığı bu evlerde sazlı, sözlü, danslı eğlencelerin düzenlendiğini biliyordum. İstanbul'un fethinden sonra Çingenelerin ya da Romanların, Saray'ın mehter takımını kurduklarını öğrendim. Derken, Sulukule'de "kentsel yenileme"nin ilk kurban gruplarından biri olarak yerlerini aldılar İstanbul'un siyasi, kültürel ve ekonomik tarihinde...

2005 tarihli ve 5366 sayılı kanun "kentsel yenileme"ye ilişkin ilke ve prosedürleri düzenliyordu. Buna göre köhnemiş tarihî kent merkezindeki alanlara yeni işlev kazandırılacak ve bu alanlar kente tekrar kazandırılacaktı. İlk bakışta masum hatta gayet faydalı görünen ve desteklenmesi gereken bu yasa uygulamaya geçer geçmez, tek tük kalmış tarihî mahalle dokularına değil kıymet

1. Tony Gatlif'in 1992 tarihli baştan sona diyalogsuz ve oyuncusuz belgeseli, göçmenliğe yazgılı bir toplumun öyküsünü şarkılar ve danslarla aktarıyor.

vermek, İstanbul'un tüm tarihî mahallelerini sırasıyla yok etmeye başladı. Dönüşüm adına ilk olarak 940 yıllık Sulukule, yerle bir edildi. Dar sokaklarıyla, avlulu evleriyle, bahçeleriyle, meydanlar ve çeşmeleriyle geleneksel bir semtti Sulukule. Semti oluşturan Neslişah Sultan ve Hatice Sultan mahallelerindeki avlulu evler UNESCO tarafından İstanbul'un tarih alanları için hazırlanan bir raporda birer "kültürel değer" olarak tanımlanmıştı.

Başta siyasi sorumluluğu tümüyle –Fatih Belediyesi, İBB ve hükümet– üstlenen AKP açısından Sulukule, yoksulluğu dolayısıyla kolayca hem yıldırılıp hem de gözden çıkartılabilecek bir mahalle olarak görülmüş oldu. Çünkü Sulukule'ye yapılan müdahale her ne kadar yasal olsa da meşruiyetin ve siyasi etiğin sınırlarını sonuna kadar zorlayan türdendi. Sulukule yoksuldu çünkü mahalle sakinlerinin büyük bir bölümü geçimlerini enformel işlerde çalışarak elde ediyordu. Öte yandan yüzyıllar boyunca oluşan sosyal dayanışma ağları tüm Sulukule sakinlerinin, dolayısıyla semtin hayat damarıydı. Mahalleleri yıkılan Sulukuleliler yalnızca evlerinden değil, bu dayanışma ağının koruyuculuğundan da mahrum bırakıldılar.

5366 sayılı kanunla yapılan düzenlemeler çerçevesinde yerel yönetimlere tanınan yeni kamulaştırma yetkileri, yenileme projelerinde mülk sahibinin onayını alma zorunluluğunu ortadan kaldırıyordu. Yasaya göre; ev sahipleri ya yerel yönetimler tarafından öne sürülen koşulları kabul etmek ya da mülkiyetlerinden doğan haklarını yerel yönetimlere devretmek zorundaydı artık. Belediyelerin elinde nihai ağır silah olarak bir de "acele kamulaştırma" bulunuyordu. Ancak acele kamulaştırma sadece savaş ve seferberlik söz konusu olduğunda alınabilen bir karar. Bir de deprem gibi bir doğal felaket yaşandığında bir bölgede acil kamulaştırma yapılabilir. Önce Sulukule, ardından Tarlabaşı'nda semt sakinleri yenileme projeleriyle birlikte acele kamulaştırma tehdidiyle yüz yüze kaldılar. Sanki şehre büyük bir felaket uğramış ve bu felaket yalnızca onları hedef almıştı. Sonraları söz konusu felaketin Süleymaniye, Yalı, Fener ve Balat gibi bir dizi tarihî dokuyu daha kırıp geçirme niyetinde olduğu anlaşıldı.

Fatih Belediyesi, Sulukule'de ev sahiplerini yıldırmak ve kendi koşullarını kabul etmeye zorlamak için bu kamulaştırma yöntemlerini devreye soktu. İlk olarak 2006 yılında tebligatla mahalle sakinleri gruplar halinde Fatih Belediye'sine çağırılıp kendilerine proje, hem de bir çırpıda anlatıldı. Bu ilk toplantıda insanlar

"Yık, yerine taklit Osmanlı mahallesini kur." © Sevgi Ortaç.

aslında ne olduğunu ne olacağını tam olarak anlamamışlardı. Üç seçenek sunulmuştu Sulukule sakinlerine: Ya evlerini satacaklardı ya evleri kamulaştırılacaktı ya da Sulukule'de yapılacak lüks konutlardan birini satın alacaklardı. Akabinde projeye kamuoyu desteği almak, bir başka deyişle Sulukule'nin yıkımını Fatihlilerin ve dünyanın gözünde meşrulaştırmak isteyen Fatih Belediye Baş-

kanı Mustafa Demir, Roman kültürünü ciddi bir sorun ve suç kaynağı olarak sunmakta beis görmedi. 2008 yılında Fatih Belediyesi'nin yayımladığı bir tanıtım yazısında Sulukule, "alt gelir ve kültür seviyesindeki grupların kullandığı veya işgal ettiği alanlar" şeklinde tanımlanıyor, hatta buradaki mahalleler "ilkel bir ortaçağ kenti" şeklinde niteleniyordu. Bölgede yıllardır yaşayan kiracıların işgalci sınıfına sokulması yaklaşmakta olan felaketin habercisi gibiydi. Sonunda Sulukulelilere, mahallelerine 40 km uzaklıktaki Taşoluk'ta yapılan TOKİ konutlarında daire edinme hakkı verildi. Az da olsa kimi aileler bu dairelere taşınmayı kabul ettiler. Ancak Taşoluk'un şehre uzaklığı, enformel gündelik işlerle geçimlerini sağlayan bu insanların geçinmelerini imkânsızlaştırdı. Taksitlerini ödeyemez hale geldiler. Ve nihayet neredeyse tamamı Taşoluk'tan ayrılıp Sulukule'nin çeperindeki Karagümrük'e dönmek zorunda kaldılar.

Yıkım sonrası inşa edilen projede yok sayılan tek şey Sulukule'deki bin yıllık Roman kültürü değildi elbette. Buradaki tarihî kentsel doku da yok sayıldı. Mahalle yerine yapılan site, sıfırdan boş arazi mantığıyla planlandı. Proje gayrimenkul fuarlarında görücüye çıktı, medyaya sunuldu. Yeni Osmanlıcı zihniyetin cisimleşmiş bir örneği olarak pazarlanmaya çalışıldı. Aslına bakarsanız yeni Sulukule'nin ömrünün, önceki kadar uzun olmayacağını tahmin etmek hiç zor değil.

Bütün bu gelişmelere karşı ciddi bir mücadele de verildi elbette. Sulukule Platformu'nun eylemleri, Sulukule mahallelerini yıkımdan koruyabilmek için kültürel ve sanatsal müdahalenin nasıl kullanılabileceğine ilişkin öğretici birçok tecrübeye sahne oldu. Bu platform, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin de desteğini alarak mahalleyi ve sakinlerini savunmak için sokakta, Sulukule'de etkinlikler başlattı. Gönüllü uzman ve akademisyenlerin katılımıyla alternatif planlama çalışmaları yapıldı. Yenileme Kurulu'na 85 evin "tarihî eser" olarak tescili için başvuruldu, 9 ev tescillendi. Bu evlerin restorasyonu konusunda yardımcı olundu, istenirse ekonomik açıdan ulaşılabilir bir restorasyonun mümkün olduğu böylece kanıtlandı. Hatta Küçükçeşme Sokağı'nın koruma altına alınması da sağlandı. Ancak bunların hiçbiri Fatih Belediyesi'ni durduramadı. Yıkımlar devam etti ve hemen ardından da yeni sitenin yapımına başlandı.

Oysa Sulukule bir gecekondu bölgesi değildi. Evlerin büyük bir kısmı legal bir şekilde inşa edilmişti. Tapululardı, hatta bazı

tapuların tarihi Osmanlı dönemine kadar uzanıyordu. Sonuçta, Fatih Belediyesi'nin TOKİ'yle yürüttüğü "yenileme projesi" kapsamında Sulukule'de evi yıkılarak zorla tahliye edilenlerin sayısı 3 binin üzerine çıktı. Fatih Belediyesi'nin son verilerine göre projenin başından beri tapusunu devretmeyerek yeni konutlarda hak sahibi olan Sulukulelilerin sayısı ise sadece 199. Sulukule'de tamamlanıp sahiplerine teslim edilmiş onlarca evin pencerelerinde "satılık / kiralık" ilanları asılı. Bu da demek oluyor ki, Sulukule'nin hakiki sakinleri, yeniden yapılmış mahallede mülk edinme hakkına sahip olsalar bile, yeni koşulları karşılayamadıkları için çil yavrusu misali dağılmak, uzaklara göçmek zorunda bırakıldılar.

Sulukule'nin gerçek sakinlerinden Nejla Karaman'ın *Radikal* gazetesi muhabiri Elif İnce'ye anlattıkları, proje tamamlandıktan sonra mahalleye dönebilenlerin de pek mutlu olmadıklarını gösteriyor:

> Eşim ayakkabı işçisi, üç çocuk okutuyoruz. Bu proje zengine para kattı, fakirler tam dibe battı. İlk anlaşmamız elimizde: Altı senede 50 bin lira borcumuz, olmuş 103 bin lira. Kira yardımı yaptılar ama 20 bin liraya yakın kendi cebimizden kira koymuşuz üstüne. Borçların fırladığını öğrendiğimizde gittik belediyeye, anlaşma yaptığımız kişiler, "İhaleyi TOKİ'ye verdik onlarla halledin," dedi, başından savdı. Bu gidişle borcumuz hiç bitmeyecek. Kışın bu binalar dolunca yakıt parası da gelecek. Artık asgari ücretle geçinen burada barınamaz. Herhalde ödeyemeyelim de zenginlere satılsın diye zorluk koşuyorlar. Burası orta gelirli bir mahalleydi, yıkık dökütü ama kendi halinde mutlu insanlar vardı. Burayı lüks yaptılar ama bizi oturtmak için değil. Bahçe katındayız. Gece camdan, kapıdan biri girecek diye uyuyamıyorum. Sürekli çocukları kontrol ediyorum. Kışın yağmur, kar yağacak endişesi bizi aldı. Zenginler gelince bizi nasıl görecek, onlara ayak uydurabilecek miyiz, ondan da endişeliyim. Ya çamaşırı bahçeye astırmazlarsa? Kusura bakmasınlar kurutma makinesi alacak paramız kalmadı. Balkon yapsaydılar, oraya assaydık.[1]

Site bittiğinde Sulukule için artık bir şey yapılamazmış gibi görünüyordu. Ancak Haziran 2012'de İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin verdiği bir karar durumun pek öyle olmadığını gösterdi.

1. *Radikal*, "Sulukule: Bir dokun bin ah işit", 4 Ağustos 2013.

Mahkeme, Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Yenileme Alanı'yla ilgili avan projeleri kamu yararına uygun olmadığı gerekçesiyle ve oy birliğiyle iptal etti. Bu karar mühim olduğu kadar anlamsızdı da. Mühimdi çünkü bu kararla kent davalarında yürütmeyi durdurma kararlarının ve bu kararlara uyulmasının ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşıldı. Anlamsızdı çünkü yürütmeyi durdurma kararı geldiğinde Sulukule'nin tarihin derinliklerine gömülmesine neden olan proje neredeyse tamama ermek üzereydi.

Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı Tayfun Kahraman İstanbul'da "kentsel dönüşüm" ya da "kentsel yenileme" adı altında hayata geçirilen uygulamaların barındırdığı tehditleri tüm unsurlarıyla içeren Sulukule projesini bir planlamacı gözüyle özetlerken durumun ciddiyetini de vurguluyor:

> Sulukule'de bir kenti, bir sosyal dokuyu, bir tarihi yeni baştan yazan bir proje ortaya çıktı. Proje, oraya ilişkin bütün plan kararlarına, koruma ilkelerine aykırıydı. Sulukule'den sonra kentsel yenilemenin şöyle bir tanımı olmaya başladı: Yenileme alanı demek, tamamen keyfiyet alanı demek.

Sulukule projesinin iptali için 31 Aralık 2007'de dava açan Sulukule sakinleri, mahkeme sonucu beklenmeden inşaatın başlaması üzerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuşlardı. AİHM 3 Ağustos 2010'da kabul ettiği başvuruda, Sulukule'deki dönüşüm projesi gerçekleştirilirken, Türkiye Cumhuriyeti devletinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde bulunan insan haklarına saygı yükümlülüğü, adil yargılanma hakkı, özel hayatın ve aile hayatının korunması, etkili başvuru hakkı, ayırımcılık yasağı ve mülkiyetin korunması başlıklı altı ayrı maddeyi ihlal ettiği iddialarına yer verildi. AİHM'in yaptırım gücü yalnızca tazminat mahkûmiyetleriyle sınırlı olduğundan, kentsel dönüşümün topluma maliyeti bir yana, devlete olan maliyetinin önümüzdeki yıllarda katbekat artacağını öngörmek mümkün.

Zorlu bir özelleştirme hikâyesi ve çıkartılacak dersler

Malum "özelleştirme" sözcüğü, Turgut Özal'lı yıllardan bu yana giderek artan frekansta beliriyor gündelik hayatımızda. Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi olmayan, dolayısıyla kamu de-

netiminden azade Özelleştirme İdaresi'nin başlıca işlevi ise devlete ait mal varlıklarının piyasaya devrine aracılık etmek. Özal'lı yıllar boyunca ve devamında Özelleştirme İdaresi'nin adını sık sık Türkiye ekonomisinin can damarı durumundaki kuruluşların satışıyla ilgili olarak duyduk. Et Balık Kurumu'ndan Sümerbank'a, THY'den Tüpraş'a onlarca kuruluş özelleştirildi 1984 yılından bu yana. AKP döneminde ise özelleştirme yalnızca devletin toplum adına kurup işlettiği, aslında ekonomiye doğrudan müdahale aracı olarak da kullandığı kuruluşların ötesine geçip kamu arazilerine odaklandı. Bunun en önemli sebebi özelleştirilebilecek kurum kalmamasıydı. Ayrıca arsa satışı hem daha kârlıydı ve hem daha doğrudan gelir sağlıyordu.

Şu anda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, TOKİ'nin, Özelleştirme Kurumu'nun daha doğrusu Başbakan ile dört bakandan oluşan Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun planlama ve plan onay yetkileri bulunuyor. Aslına bakarsanız "özelleştirme yoluyla planlama/rant yaratma" yetkisi doğrudan doğruya Başbakank'ın tasarrufunda gibi görünüyor bu koşullar altında. Şehir plancısı Ahmet Turgut bu politikanın ne anlama geldiğini şöyle özetliyor:

> Ben Türkiye'de özelleştirme sürecinin dünyadaki örneklerinden çok farklı olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin son on yılında yaşanan, büyük arazi varlığı olan kamu iktisadi teşekküllerinin arazi varlıklarının özel sektöre devrinden ibaret.

Devletin gerek kamu iktisadi teşebbüslerine gerekse Hazine'ye ait değerli arazileri elden çıkartırken kullandığı yöntem ise "özelleştirme yoluyla ihale"... Bu yöntem kamuya ait herhangi bir arazinin önce Özelleştirme İdaresi'ne devredilmesi ve oradan da ihaleye çıkartılarak yeni sahiplerine takdim edilmesi anlamına geliyor. Yöntemin kurgusunda zaten bir katakulli havası seziliyor. Ancak uygulama şeffaf olmadığı gibi, bürokratik denetimden de uzak süreçlerin devletin tasarrufu altındaki kamu mallarının yani halka ait varlıkların ne türden alicengiz oyunlarına konu olduğunu da ortaya koyuyor...

Özelleştirme İdaresi'nin planı

Artan özelleştirme uygulamaları, rant baskısı, yaşanan hukuki tıkanıklıklar ve yatırımcıları cezp edecek işlemleri hızlandırmak ihtiyacı derken, 2005 ve 2008'deki düzenlemeler Özelleş-

tirme İdaresi'ne geniş planlama yetkilerine sahip merkezî bir kamu kurumu hüviyetini kazandırdı. "Özelleştirme yoluyla ihale" modelinin asli amacı özelleştirme kapsamındaki taşınmazların en yüksek fiyattan satılması. İdarenin bu amaca yönelik parsel ölçeğinde yaptığı imar planları, çoğu zaman şehrin plan bütünlüğünü bozucu, yapı yoğunluğunu artırıcı, kentsel altyapı hizmetlerini zorlayıcı nitelikte. Ne var ki, taşınmazları cazip hale getirme derdindeki idare, ihaleye çıkmadan önce, satılacak taşınmazlara yatırımcının ihtiyacına göre yeni fonksiyon ve yoğunluk belirliyor. Müşteri memnuniyeti ve güvencesinin her şeyden üstün olduğu bu düzenekte, belediyelerin bu arsa ve arazilerin yeni imarlarını 5 yıl süreyle değiştiremeyecekleri de ayrıca hükme bağlanmış durumda. Geriye kalıyor, olası iptal ve yürütmeyi durdurma davalarını aşmak. Ancak bu davalarda alınan kararlar da nasılsa uygulanmadığı için inşaatların önünde bir engel kalmamış oluyor. Bu yöntemlerle kamu arsa ve araziler üzerinde yapılacak imar plan değişiklikleri ile rant artırma konusunda rahat hareket etme olanağına kavuşurken, bir yandan da taşınmazların satış süreci hızlandırılıyor.

Özelleştirme zarar eden kamu kurumlarının satılması yerine, kâr eden ve geniş imkânlara sahip kurumların pazarlamasına zaten dönüşmüştü. AKP döneminde ise, özellikle şehir içinde yer alan kamu kuruluşlarına ait taşınmazlar –arsa, arazi, fabrika, liman, depo, lojman vb– sistematik olarak elden çıkartılıyor. Öyle ki Karayolları Genel Müdürlüğü ve Eğitim Bakanlığı gibi aslında özelleştirme kapsamında olmayan kamu kurumlarının arsaları bile satışa sunuluyor. Ancak bu satışlar kamuyu yalnızca mülksüzleştirmek yoluyla zarara uğratmakla kalmıyor. Özelleştirme İdaresi'nin bu arsa ve araziler üzerinde her ölçekte imar planı yapma yetkisine sahip olması, imar düzenini de geri dönülmez biçimde tahrip ediyor. Bu sürecin kamu yararına olduğunu iddia etmek zor. Doğru, kamu satıştan bir defaya mahsus olmak üzere belli bir gelir kazanıyor. Fakat sağlanan kentsel rantın aslan payı satın alanda kalıyor. Altyapı eksikliği, trafik yoğunluğu ve benzeri maliyetleri de toplum üstlenmiş oluyor.

2007 yılında 800 milyon dolara satılan Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü'ne ait Levent'teki arsa özelleştirme yoluyla ihale modelinin iyi bir örneği. Ciddi bir rant beklentisi olmadıkça bir arsanın böyle bir fiyata alıcı bulması zordu. Özelleştirme İdaresi'nin internet sitesinde yer alan 31 adet imar plan değişikliği-

nin sadece altısı önceki planda yer alan fonksiyonlara dokunmuyor, kalan 25 değişiklik ise yapı yoğunluğunu artırıyor.

Özelleştirme yoluyla ihale modeli, Türkiye Cumhuriyeti kurulalı beri yaşanan çeşitli tuhaflıklardan muaf olacak değildi elbet. Bu tuhaflıklar arasında en çok dikkat çekenlerden biri ise kuşkusuz Karayolları17. Bölge Müdürlüğü'nün Zincirlikuyu'daki arsası –şu an Zorlu Center'ın üzerinde yükseldiği alan– satış gayretleri sırasında yaşandı. Bu alan daha önce iki defa satışa çıkartılmış ancak arsayı ihaleye çıkartan Karayolları Genel Müdürlüğü araziyi satamamıştı. Derken arazi Özelleştirme İdaresi'ne devredilerek bir de bu yol denenmek istendi. Kamuoyundan yükselen tepkiler üzerine, yasal mevzuattaki zorlukları da aşmak amacıyla arazi Karayolları Genel Müdürlüğü'nden 1.000 lira gibi sembolik bir fiyat karşılığında TEKEL'e satıldı. Ardından Özelleştirme İdaresi'nce ihale ve açık artırma yöntemiyle araziyi yeniden satışa çıkarttı. Araziyi satın alacak yatırımcıya mümkün olan en geniş kâr marjını bırakmak üzere yapılan plan değişikliğinin ardından piyasa kızışmaya başladı. 720 milyon dolar taban fiyattan başlayan açık artırmada, Zorlu Gayrimenkul, Dubai Şeyhi El Maktum'un ortağı olduğu Emaar Gayrimenkul ve Limak-Morgan Stanley Ortak Girişim Grubu arasında kıyasıya bir rekabet yaşandı. Nihai pazarlık görüşmelerinde, en yüksek teklifi 800 milyon dolarla Zorlu Gayrimenkul vermişti. Böylece arazi, önceki ihale bedellerinin neredeyse üç katına elden çıkartılmış oldu. Yatırımcıya sınırsız bir yapılaşma hakkı verilmişti. O da elbette bu hakkı sonuna kadar kullanacaktı. İşte bütün bu hikâyenin sonunda Zorlu Center ortaya çıktı.

Öykü burada bitse belki de bir yere kadar "burası Türkiye" deyip geçebilirdik. Ancak devamında olanlar yeni Türkiye'ye dair taşıdıkları ipuçlarıyla hepimizi şaşkınlığa düşürecek nitelikteydi. Tahmin edeceğiniz gibi bu arazinin satışına ilişkin gayretler, kentlerde yaşananlara yorulmaksızın itiraz edip ülkenin zenginleşmesini engelleyen(!) odalar nedeniyle başarısızlığa uğramıştı. Dubai Şeyhi El Maktum yapılan ihalede araziyi 1.1 milyar liraya almak istemiş, satış Şehir Plancıları Odası'nın Danıştay'da açtığı dava nedeniyle iptal edilmişti. İşte bu süregiden davaların idareye yarattığı zorluklar nedeniyle duruma Özelleştirme İdaresi Başkanlığı el koymuş ve alanın da satanın da memnun kaldığı söz konusu satış gerçekleşebilmişti.

Ne ki satışın gerçekleşmesi, araziye ve üzerindeki şehir planlamasına ilişkin hukuki itirazların sona erdiği anlamına gelmiyordu. TMMOB Mimarlar Odası'nın da aralarında bulunduğu bazı odalar, söz konusu arsaya ilişkin 27 Aralık 2006'da Özelleştirme Yüksek Kurulu'nca onaylanan 1/5000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planı değişikliğinin iptali ve yürütmesinin durdurulması istemiyle Danıştay'da dava açmıştı. Davanın görüldüğü Danıştay 6. Dairesi, 2008 Mayıs'ında Zorlu Gayrimenkul'ün arazinin satışını mümkün kılan nazım imar planı değişikliğinin yürütmesini oy birliğiyle durduruverdi. Kararda, plan değişikliğiyle öngörülen yapılaşma koşullarının Boğaziçi Kanunu'nun izin verdiği yapılaşma koşullarının üzerinde olduğuna dikkat çekiliyordu:

"(...) Yeşil alanlar bütünselliğinin ve coğrafi ve doğal yapı sürekliliğinin korunması gereken bir alanda, belirtilen nitelikte ve yoğunlukta yapılaşma öngörülmesinde şehircilik ilkelerine ve kamu yararına uygunluk bulunmamaktadır."

Bereket versin, Dava Daireleri Genel Kurulu, Zorlu'nun imdadına yetişti ve sonuçta Eylül 2009 tarihinde yürütmeyi durdurma kararı iptal edildi. Bu arada tabii ki inşaat durmuş ve mahkemenin kararı beklenmiş değildi. Hatta Zorlu Center için yapılan ihalede inşaat alanının 230 bin metrekare olarak belirlenmesine karşın eklenen bodrum katlarıyla bu rakam 628 bin metrekareye çıkmıştı. Onaylı projeye aykırı olarak inşa edilen Zorlu Center'ın yasal hale getirilmesi için İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde plan değişikliği yapılması gündemde. Şimdi nasıl bir süreç işleyeceği merak konusu.

Nihayet 232 bin metrekare inşaat yerine 615 bin metrekarelik devasa Zorlu Center'ın açılışı Eylül 2013'te yapıldı. Yeni yollar açılmadığı için yapılan her AVM'nin, inşa edildiği bölgeye devasa bir yük getirerek şehri yaşanmaz kıldığını İstanbullular yaşayarak kavramakta. Neyse ki Zorlu Center bu konuda da öncülük etti ve koca şehrin ulaşım planlarının yatırımcının isteğine göre değişebildiğini kanıtladı. Zorlu, trafik sorununa kendi açısından çözüm getirmek amacıyla 100 milyon dolarlık yatırım yaptı. Zincirlikuyu metro ve metrobüs durağını birbirine bağlayacak tünellerle projenin içerisine ulaşım sağlanması hedeflenen yatırım için 770 metrelik tünel inşaatı yapıldı. Böylelikle kötü hava şartlarında metro ile metrobüs arasındaki mesafe tünellerden sağlanmış oldu, bu vesileyle Zorlu Center'a da kamu yolu açılmış oldu.

"Zorlu Center Projesi, mimariye ve çevreye, sadece iyi tasarlanmış ve güzel yapılar inşa etme edimi çerçevesinden bakmak yerine; onu insana, kente ve doğaya dair bir görüş üretme, mekânı kurmaya yönelik bir düşünce geliştirme yolunda kullanmayı tercih eden bir görüşün ürünüdür." (Emre Arolat)
Fotoğraf: Ali Sina Özüstün.

Zorlu Grubu şehrin göbeğinde ortaçağ kalelerini andıran içe dönük devasa ve aykırı bir kütle arz eden projesini büyük bir gururla sunuyor kamuoyuna. Başından bu yana büyük bir inançla projesini savunan Ahmet Nazif Zorlu'ya göre, "Zorlu Center sayesinde İstanbul'un dünyada hızla yükselen değeri daha da artacak." Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Kulübü'nün düzenlediği anket te "Yılın İş Adamı" ödülüne layık görülmesi bu nedenden olsa gerek. Hatta ve hatta şunu da ilave ediyor: "4 bin kişiye istihdam sağlayacak. İstanbullular 'eşsiz' bir kültür ve sanat merkezine kavuşacak. 80 bin metrekarelik yeşil 'rekreasyonel' alanı ve bahçeleriyle bu merkez şehrin 'nefes alacağı' yeni bir kent meydanı kazandıracak." Bu son iddia, Zorlu Center'ın mimarlarına ait aslında.

Türkiye'nin en ünlü ve en çok kazanan mimarlarından Emre Arolat ve Murat Tabanlıoğlu'nun söz konusu meydanı şehirle ne denli korkusuzca bağladıklarını zaman ve kentsel tecrübe gösterecek.

Ayrıca kamuya ait mülk almak üzere kolları sıvayan yatırımcılar Zorlu'nun çektiği sıkıntıları çekmeyecekler bundan sonra. Zorlu'nun macerası sonrası dönüştürülen mevzuat ve uygulama onlara kalkan olacak. Bu tecrübe mesela Galataport için tam bir rehber niteliği taşıyacak. İstanbul'un tam olarak kalbindeki büyük bir emlak topluluğu ihaleye hazırlanıyor şu aralar. Koruma Kurulu'ndan defalarca dönen plan, kurulun önceki kararlarına uygun olarak yeniden şekillendirildi mesela. Şehir Plancıları Odası'nın hukuk yoluyla itiraz ettiği 2.5 emsalle inşa edilecek 25 metre yüksekliğinde yapılar olmayacak yeni planda. Ancak sonuçta çok önemli bir kamu arazisi özelleştirilmiş, halkın anayasal hakkı olan sahile erişim bu kadar merkezî bir yerde bile engellenmiş olacak.

Elbette devlet pek çok şey öğrendi bu süreçten. Zorlu'ya yaptığı arazi devri esnasında çıkan zorlukları ortadan kaldıracak yasal açıklar buldu, bulamadıysa yarattı ve nihayet 2013 yılının Nisan ayında Karayolları Genel Müdürlüğü'ne ait tüm arazilerin satışa çıkartılacağı duyuruldu. *Resmî Gazete*'de yayımlanan yönetmelikte arazilerin değerini belirlemek üzere bir kıymet takdir komisyonu oluşturulacağı, ardından belirlenen arazilerin satışı için ihale açılacağı duyuruldu. Ancak bütün bu tedbirlerin, arsa satış süreçlerini şeffaflaştıracağını söylemek için çok erken.

Cazip bir deneme tahtası: Tarlabaşı

Tarih ve kültür zengini İstanbul geçmişinden koptukça ne tür bir yönetime mahkûm olacak? Bu soruya cevap verebilmek için ne denli tuhaf da olsa Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi stratejilerine anlam vermeye çalışmak gerekiyor öncelikle. Erdoğan henüz İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde, Nilgün Cerrahoğlu'nun sorularını cevaplarken ilginçtir demokrasi tarifi yapmıştı: "Demokrasi bir tramvaydır, gittiğimiz yere kadar gider, orada ineriz. Demokrasi amaç değil araçtır."[1] Yaklaşık 4 yıl sonra, şiir okuduğu için hapse atılan politikacı kimliğiyle serbest kalıp

1. *Milliyet*, 14 Temmuz 1996.

toplumu kendisinin ve arkadaşlarının ne denli değiştiğine, demokratik bir toplum için adandıklarına ikna etmeye çalışırken ise bambaşka bir Erdoğan çıktı karşımıza. O dönemde *Zaman* gazetesinde çalışan Eyüp Can'ın yaptığı bir söyleşide şunları söyleyecekti: "Amaçlar ne kadar meşru ve haklı olursa olsun, eğer araçlar aynı meşruiyete sahip değilse, hiçbir hakiki sonuç elde edilemez."[1] Sanki iki ayrı insan var karşımızda ya da belki siyasi tutarlılık kaygısı olmayan bir politikacı sadece...

Erdoğan'ın İstanbul tasavvurları da bu denli değişken ve öngörülemez durumda ne yazık ki... Gene 1995 yılında o dönemin merkezî hükümetince yeltenilen üçüncü köprüyü cinayet olarak nitelendirdiğini biliyoruz mesela: "Üçüncü köprü İstanbul için cinayettir. Kuzey bölgemizde kalan yeşil alanların imara açılarak katledilmesinden başka bir şey değildir. İnşallah bu cinayet bitmeden hükümet değişir."[2] Bugünse üçüncü köprüye devasa sembolik anlamlar yüklemekle meşgul. Adını Yavuz Sultan Selim koyduğu köprünün temelini, 29 Mayıs'ta, yani İstanbul'un fethinin yıldönümünde atması 18 yılda Boğaz'dan ne denli çok su aktığının kanıtı gibi...

Geçmişi XVI. yüzyılın ilk yarısına dayanan Tarlabaşı semti yeni sayılamaz. Osmanlı döneminde elçiliklerin Pera bölgesinde bulunmasınedeniyle üst düzey sefaret memurlarının, Beyoğlu'nda yaşayan Levantenlerin ve gayrimüslimlerin işyeri ve konutlarında çalışanların ikamet etmesi için geliştirilmiş yerleşim bölgesi. XVIII. yüzyıl başından itibaren nüfusu artan Pera'da yerleşim Tarlabaşı-Tepebaşı'na ve giderek Dolapdere'ye doğru kaymaya başladı. Bu dönemde, yerleşim birimlerinin çoğu bahçe içinde, mütevazı kâgir yapılardı.

Tarlabaşı için sonun başlangıcı 1942'ye tarihlendi. Varlık Vergisi'nin orantısız ve kasıtlı ağırlığı sonucu azınlıkların tüm mallarına devlet tarafından el kondu ve büyük bir çoğunluğu ülkeyi terk etmek zorunda bırakıldı. Kasıt sermayeyi millileştirmekti. Tarlabaşı renklerini kaybetmeye başladı. İkinci büyük darbe Rumların mallarının yağmalandığı 6-7 Eylül 1955 olaylarında geldi. İstanbul'dan milliyetçi saldırılar karşısında korumasız bırakılmak suretiyle sürülen gayrimüslimlerin boşalttığı Tarlabaşı, çeşitli aşamalardan geçerek kent yoksullarının evi, barınağı durumuna gel-

1. *Zaman*, 8 Şubat 2000.
2. 27 Nisan 1995 tarihli basın toplantısında yaptığı açıklamadan.

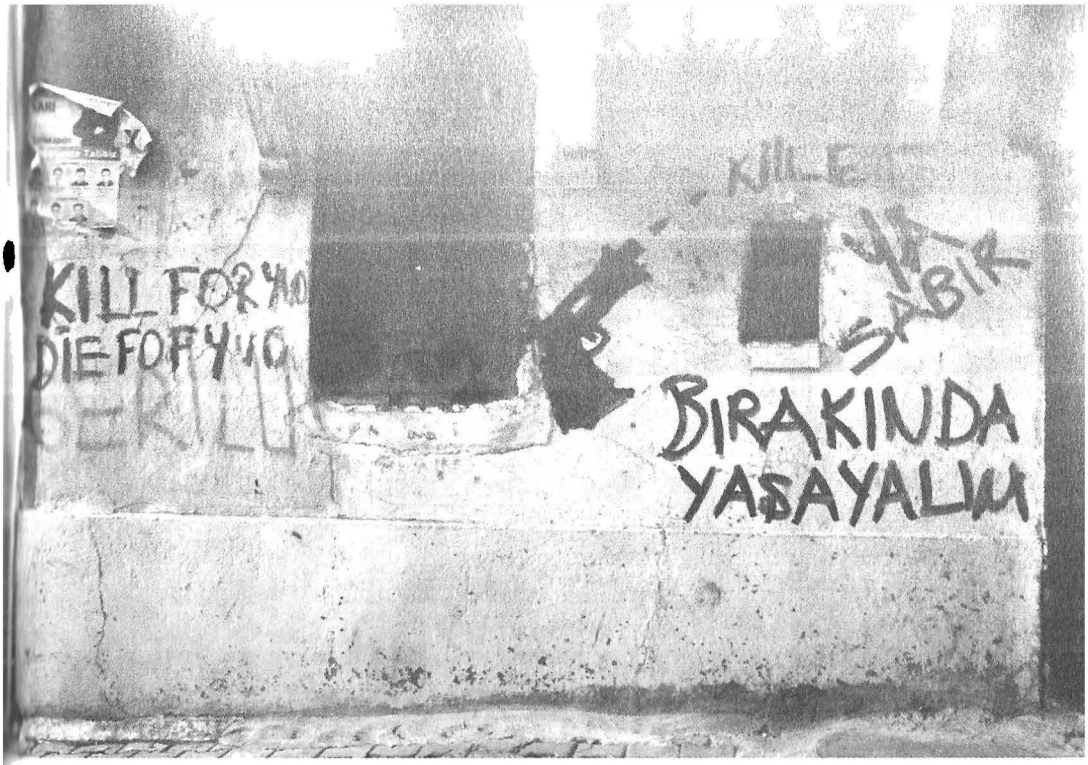
di. Romanların yanı sıra, Anadolu köylerinden göçenlerin en yoksulları, 1980'lerin sonlarından itibaren de zorunlu göç mağduru Kürtler, 1990'ların ortalarında Cihangir'den kovulan ve çok az semtte kira sözleşmesi imzalayabilen travestiler/transseksüeller, Avrupa'dan önceki ara duraklarında, İstiklal Caddesi'ni göremeden ortadan kaybolacak yasa dışı göçmenler, Afrikalılar...

Tarlabaşı'na en ağır darbeyi vuran 1986'da İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan oldu. Dalan yüzünden hem Tarlabaşı hem de İstanbul "yoksulluk yuvalarının temizlenmesi (*slum clearance*)" kavramıyla tanıştı. Tarlabaşı Caddesi'ndeki 167'si tescilli 350 tarihî nitelikli yapının istimlak edilerek izinsizce yıkılmasının ardından bugünkü Tarlabaşı Bulvarı açıldı. Bulvar, Beyoğlu ile Tarlabaşı'nın arasına kalın bir çizgi çekerek, kentsel parçalanmanın sembolü haline geldi zamanla. Beyoğlu gelişirken, Tarlabaşı giderek yoksullaştı önce. Ardından Beyoğlu'nun cazibesine yenik düşerek yok olma sürecine girdi.

Tarlabaşı'nı da içine alan geniş ölçekli kentsel dönüşüm projesi hakkında çok şey yazılıp çizildi bugüne kadar. Bugün olduğu gibi gelecekte de bu konuda birçok araştırma, kitap, tez de yazılacaktır muhakkak. Başlangıçta projenin amacı Tarlabaşı'nı gönendirmek ve şehre yeniden kazandırmaktı. Doğru planlansaydı bun-

© Meltem Ulusoy/Galata Fotoğrafhanesi.

© Meltem Ulusoy/Galata Fotoğrafhanesi.

dan hem Tarlabaşı'nda yaşayan insanlar hem de şehir kârlı çıkabilirdi. Ama öyle olmadı... Aynen Bedrettin Dalan'ın 1986'da yaptığı gibi, yapılacak yenileme çalışması asayiş meselesine indirgendi. Böyle bir alanda uygulanacak kentsel yenilenmenin asıl amacının koruma olması gerektiği göz ardı edildi. Oysa Tarlabaşı'nda uygulanmakta olan kentsel yenileme projesini uygulayanlar da gayet iyi biliyorlar ki, koruma, binaların restore edilmesinden ibaret olamaz. Kentsel koruma girişimi, ekonomik ve yerel bir kalkınmayı içermediği sürece, gayrimenkul geliştirme projesi olmanın ötesine geçmez. Dahası böylesi projelere konu olan mahallelerde yaşayanlar korumasız kalıp barınma haklarını kaybedebilirler.

Beyoğlu Yasası olarak tanınan 5366 sayılı yasa, tarihî çevreyi tüm tarihî ve sosyal bağlamından koparan ve dünyada çoktan terk edilen bir anlayışın ürünü. Oysa bugün Tarlabaşı'nda yaşananlar, kamu açısından Tarlabaşı'nın bir deneme tahtasına nasıl dönüştüğünü ve bir pilot bölge hüviyetini nasıl kazandığını tüm açıklığıyla ortaya koyuyor. Mevcut iktidar açısından orada yaşananlar son derece öğretici oldu. Tarlabaşı'nda karşısına çıkan direnme odaklarını gözlemleyerek, onların oluşumunu tüm Türkiye'de bertaraf edebilecek nitelikte bir imar hukuku geliştirdi. Bütün yasal düzlem tamamlandığında anladık ki hedef, şehir merke-

zindeki parçalı mülkiyet ve sit alanlarını yatırımcı açısından cazip bir hale getirerek şehri küresel finans pazarına çıkartmakmış. Tarlabaşı'nda yaşayanlar İstanbul'un bir küresel şehir olması yolunda atılan bu adımlara karşılık hep birlikte ödeyeceğimiz bir bedelin de ilk yüklenicisi oldular.

Öykü 2005'te çıkartılan 5366 sayılı "Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması" ya da nam-ı diğer "Beyoğlu Yasası"yla başlar. Amaç sit alanlarındaki "köhnemiş" yerleşim alanlarda "dönüşüm projeleri" gerçekleştirerek, bu alanları kullanıma sokmaktır. Bu amaçla tarihî alanların restorasyonu ve yenilenmesine ilişkin işlemlerde söz sahibi olan bir dizi bürokratik kurum ve mekanizma by-pass edilir. 5366'nın hayata geçirdiği yeni düzende artık belediyeler, projeye katılmayan yapıları kamulaştırma, projeye onay verecek özel koruma ya da yenileme kurulları oluşturma ve inşaat harçlarından muafiyetle maliyeti yüzde 30'a kadar düşürme konularında yetkilendirilmiştir. Aslına bakarsanız bu yasayla zaten var olmayan şehir ölçeğinde tutarlı bir planlama anlayışına dair talepten de vazgeçilmiş, bina ölçeğinde yenileme mekanizması ön plana çıkartılmıştı. Kamulaştırma vurgusu ise yeni bir mülkiyet düzeninin, daha doğrusu özel mülkiyetin mahremiyeti ilkesinin idare tarafından ihlal edilebilmesine yasal bir zemin olarak ortaya çıkıyordu bu yasanın yarattığı mekanizmalarda. 5366 sayılı yasaya yapılan itirazların başında iki mesele vardı bu yüzden: Plancılar ve koruma kurulları yasanın sit alanlarını ve tarihî mekânları bütünlüğünden kopardığı için eleştiriyor, bu alanlarda yaşayanlarsa mülkiyet ve barınma haklarının ihlal edildiğini söylüyorlardı. Hiç de haksız olmadıklarını zamanla hep birlikte gördük.

Yasa, Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan tarafından Tarlabaşı göz önünde bulundurularak yapılandırılmıştı. Bir başka deyişle Tarlabaşı'nı yıkıma ve yeniden inşaya hazırlamak için yapılan bu yasa, bir model oluşturarak daha sonra bütün tarihî mahallelerde aynı işlemin gerçekleştirilmesine imkân sağlayacaktı. İşin iyi tarafı yasayı yazanlar kadar itiraz edenler de en başından itibaren bu durumun farkındalardı. Yasanın çıkmasından hemen sonra, aslında uzun zamandır hazırlık yapıldığı anlaşılan planlar belediye tarafından bir sergiyle kamuoyuna tanıtıldı.

Tarlabaşı bir kez daha zorunlu göçe tabi tutulmuş oldu bu projeyle: İlki kuşkusuz 6-7 Eylül 1955 olaylarında gayrimüslimlerin mülklerine ve hayatlarına dönük yağmanın sonucu olarak

ortaya çıkan zorunlu göçtü; semt, 1980'lerin ortasından itibaren Doğu'da yaşanan zorunlu göçten dolayı köyünü, evini, ocağını terk eden insanlara ev olmuştu. Şimdi ise bir kez daha kent, yoksullarının yerinden edilmesiyle dayatılan bir başka göçe şahit oluyordu. Beyoğlu Belediyesi'nin kimsenin yaşamadığı metruk bir alan olarak sunduğu Tarlabaşı'nda oturanların demografik profili şöyleydi: yüzde 50 Doğu-Güneydoğu Anadolulu kökenli, yüzde 4 Karadenizli, yüzde 6 Orta Anadolu, az da olsa gayrimüslimler.

Ayşe Çavdar'la birlikte görüştüğümüz Erdal Aybek'i ve artık var olmayan Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma Sosyal Yardımlaşma Derneği'nin Başkanı Ahmet Günbay'ın anlattığı öyküler, AKP iktidarının hayata geçirmekte olduğu kentsel dönüşüm projeleriyle toplumun hangi kesimlerinden vazgeçip küresel toplumun hangi kesimlerini şehre davet ettiğine dair açık göstergelerle dolu.

Ahmet Günbay, İstanbul'a göç ettikten sonra kendi gayretleriyle hem içinde yaşadığı toplumda saygın bir yer edinmiş hem de kendince bir birikim oluşturmuş. Aslen Trabzonlu. 1963'ten beri İstanbul'da. Dayılarının kendisine aldıkları ayakkabı boya sandığıyla hayata atılıyor. Gençlik yıllarında taksicilik yapıyor. Otuz yıldan beri otomotiv yedek parçacılığıyla uğraşıyor. 1978 yılından bu yana vergi mükellefi. Bugünse çocuklarının ve torunlarının hakkının devlet tarafından gasp edilmesine isyan ediyor.

Erdal Aybek ise Tarlabaşı direnişinde bir aktivist olarak rol aldı. Almanya'da yaşamış uzun yıllar. Kaçınılmaz olarak orada tanıklık ettiği dönüşüm projeleriyle İstanbul'da hayata geçirilenler arasında karşılaştırmalar yapıyor ve Tarlabaşı'nda geliştirilen projenin sosyal yaklaşımdan yoksunluğunu sorguluyor. Kendi adına değil, Tarlabaşı'nda yaşayanlar adına konuşuyor, dernek yöneticisi olarak geliştirdiği bir alışkanlıkla:

> Bizim bir evimiz vardı, bir tapumuz vardı, çocuklarımız vardı, umutlarımız vardı, hayallerimiz vardı ve 40 metrekareye sığdırdığımız bir yaşamımız vardı. Küçüktü, dağınıktı, kirliydi, çıkıktı, çocuklarımız çabuk ölüyordu, tuvaletimiz banyomuz bitişikti, falan filan. Hepsiyle birlikte yaşıyorduk. İstiklal Caddesi'nde gördüğünüz alt işlerin hepsini biz yürütüyoruz. Simit satıyoruz, boya yapıyoruz, aşçıyız, garsonuz, müzisyeniz, çaycıyız, kapkaççıyız, bazen mafyayız, her şeyi biz yapı-

yoruz ve evlerimizden oraya 100 metre yürüyoruz. İstiklal Caddesi'nde milli gelir 15 bin dolar, Tarlabaşı'nda 530 dolar civarında. 300 metrelik bir cadde kesiyor, Dalan'ın yaptığı bulvar. Ayrıca yerleşik hale getirilmiş, köyü yakılan, yıkılan boşaltılmış yerlerden gelen insanları bir kez daha mülteci durumuna düşürüyoruz Tarlabaşı'nda. Çünkü kentleşme bilincine ulaştı bu insanlar, çocukları okula gidiyor. Yeni gelmemişler ki 15 yıldır buradalar. 1990'lı yıllarda o travmalardan koparak gelmişler buraya, tekrar sürgün ediliyorlar. Diploma istiyorlar bizden, servis elemanı olmak için diploma. Hepimiz garsonduk orada, şimdiyse hiçbirimiz iş bulamayız. 10 yıldır zaten bu mekânda çalışıyordum, diploma istemiyordu benden. Diyordu sen, 15 yıl boyunca zaten ispatlamışsın kendini. Şimdi ne oldu da diploma isteniyor? ... Şimdi biri durumdan vazife çıkartmak istiyor. Biz sürüldük. Siz 3 bin 500 kişinin yaşamını yerle bir ettiniz.

Tarlabaşı'nda yaşananlar Ayvansaray'dan Kumkapı'ya ve hatta Boğaz'a kadar eski İstanbul mahallelerini içine alan geniş bir alanda yaşanabileceklerin habercisi. Sırasıyla; Süleymaniye, Ayvansaray, Yedikule, Zeyrek, Cankurtaran, Kumkapı, Gedikpaşa, Laleli, Fener, Balat, Eyüp Sultan, Tarlabaşı ve Üsküdar'da 10 bin ev "aslına uygun" olarak yenilenecek. KİPTAŞ Genel Müdürü İsmet Yıldırım, projeden murat ettikleri maksadı şöyle özetlemişti gazetelere verdiği bir demeçte:

> Tarihî yarımadadaki o mistik havaya uygun, Osmanlı Türk mahallelerini canlandırıyoruz. Bizim restore edip satacağımız evlerle Haliç sırtlarından Süleymaniye'ye kadar geniş bir bölgede hızlı bir yenilenme süreci başlayacak. Bu projeyle İstanbul'a yılda 10 milyon turist çekebilecek bir müze kent ortaya çıkacak. 1280 evlik projede, biz 300 evi üstlendik ve şu ana kadar 20 trilyon lirayla 101 evi satın aldık. Diğerlerini ya ev sahipleri yapacak ya da Büyükşehir Belediyesi istimlakla restorasyonlarını üstlenecek.[1]

Masal kulaklara hoş geliyor tabii ama gerçekte yaşananlarla pek de ilgisi yok aslında anlatılan bu manzaranın...

1. *Radikal*, 20 Nisan 2006.

"Kulaklarım sizin anlattıklarınıza göre değil."

Erdal Aybek ve Ahmet Günbay'ın anlattıkları çarpıcı bir zaman dizini oluşturuyor aslında:

2005 yılında 5366 sayılı yasa çıkıyor. 1990'lar boyunca Tarlabaşı da dahil, tarihî semtlerin sit alanı ilan edilmesi üzerine doğan bütüncül planlama zorunluluğunu saf dışı bırakan yasanın en orijinal buluşu tarihî yapıyı olduğu gibi korumaya odaklanmış Anıtlar Kurulu yerine Yenileme Kurulu'nu ikame etmekten ibaret. Bununla birlikte, "Bu kanun kapsamında yer alan yenileme alanlarında, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler saklı kalmak kaydıyla, diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz" deniyor ve böylece bu "özel" amaçlı yasa uygulayıcıları istisnai yetkilerle donatmış oluyor.

2006 yılının sonlarında Beyoğlu Belediyesi, Tarlabaşı'nı "yenileme alanı" ilan ediyor. Yani semtin önemli bir bölümü 5366 sayılı yasanın kapsama alanına alınarak, tarihî doku ve eser korumaya ilişkin mevzuattan azat ediliyor. Bu bir yenileme alanı ilanı kararıdır yani projeyi yenileme alanı kapsamına alıyor. Tarlabaşı Bulvarı'na cephesi olan ve hemen arkasındaki yapı adalarında yer alan 209'u tescilli, toplam 278 binanın bulunduğu bölgeyi yıkıp yeniden yapmak üzere proje için hazırlıklara başlanıyor.

Semtin yüzde 3'üne tekabül eden alandaki 541 mülk sahibi Beyoğlu Belediyesi tarafından "bilgilendirmeye" çağrılıyor. Bu toplantıda nedense yenileme planı gündeme getirilmiyor. Toplantılara katılımı belgelendirmek için mülk sahiplerinden imza alınıyor. Fakat ikinci bir aşamada bu imzalar imzacıların bihaber oldukları yenileme planları için anlaşma zeminin bulunmadığının delili olarak kullanılıyor ve bu gerekçeyle Bakanlar Kurulu'ndan acil kamulaştırma kararı alıyor.

Söz konusu bölge "yenileme alanı" ilan edildikten sonra açılan ihaleyi Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat kazanıyor. Sözleşme 4 Nisan 2007'de imzalanıyor.

Erdal Aybek projenin hazırlık aşamasına kadar hiç kimsenin mülk sahiplerinin görüşüne başvurmadığını vurguluyor:

> Mülkiyet sahibi benim, belediye ihale yapıyor, tapumu satıyor, kamulaştırma kararı çıkartıyor, yenileme alanına alıyor. Bunların hepsini yapıyor ve benim bunlardan haberim yok.

Ayrıca belediye her bir mülk için ayrı ayrı bir bedel saptıyor oysa mülk sahipleri ekspertizi yapan firmayı tanımıyor, evlerine böyle bir firma uğramadığını ve böyle bir ekspertizin yapıldığından haberdar olmadıklarını vurguluyorlar. Röleve meselesi de ilginç. Yapılan rölevelerin mevcut binalarla uyumlu olmadığı meydana çıkınca, Anıtlar Kurulu, Şehir Plancıları Odası'ndan röleve için çalışma yapmasını talep ediyor. Bu sayede gerçek metrekareler saptanabiliyor.

Ahmet Günbay, "Tabii biz sokaktaki bir vatandaş olarak Bakanlar Kurulu'ndan her gün hangi yasa çıkıyor bunu takip edecek konumda değiliz ki," diyor. Ama gene de toplantıda anlatılanlar kulağa hoş geliyor, herkes memnun: "Dünya Bankası'ndan kredi sağlayacağız, bu kredinin faizi düşük olacak. Bir kısmını belediye finanse edecek. Sizin yapılarınızı, yaşam alanlarınızı birlikte iyileştireceğiz" mealinde cümleler kuruyor belediye. Ayrıca yasanın vergiden muafiyet sağladığı ve hiçbir harç, ruhsat ve benzeri bedelin ödenmeyeceği de müjdeleniyor mahalleliye.

Bu aşamada kaygılanmak için neden yok. Anlatılanlar makul, hatta cazip. Özellikle vergiden muaf olma mevzuu önemli; çünkü 50-60 metrekare alan üzerine 3-4 katlı bir binaya belediyeden bir ruhsat almak için en az 40-50 bin lira ruhsat parası harcamak gerekiyor. Diyelim ki binanın restorasyonu 100 bin lira, ruhsat harcınız 50 bin lira tutacak, bu da maliyeti ciddi bir şekilde etkileyen bir unsur. Ayrıca küçük parsel sahiplerinin birleşip pazarlık yapabilecekleri bir müteahhitle anlaşmaları da mantıklı bir yaklaşım geliyor herkese.

5 aylık bir süre içinde belediye her adadaki bina sahiplerini toplayıp bu bilgilendirmeyi yaptı. İlk anlatıldığı haliyle planlar insanlara mantıklı geliyordu. Sonra belediye "biz sizi tekrar çağıracağız, bilgilendireceğiz" dese de yeni bir toplantı için iki yıl kadar beklemek gerekti.

2008'in Ocak ayında Beyoğlu Belediyesi nihayet bir toplantı daha düzenledi. O toplantıda el kitapları, broşürler, kitapçıklar, mahallenin eski ve yeni görüntüsü sunuldu. Ahmet Günbay, belediyenin 2006'daki toplantıda anlattıklarıyla, bu toplantıda anlatılanların tamamıyla farklı olduğunu ancak yenileme projesine ilişkin ihalenin zaten yapıldığını öğrendikten sonra kavradığını söylüyor. O gün kendisini toplantıyı terk etme noktasına götüren tepkisini ise şu cümlelerle özetliyor:

> Ya kardeşim siz vatandaşın tapulu malını nasıl ihaleye çıkarırsınız. Bu kanunlara uygun değil. Kamu benim malımı satıyorsa ihaleye çıkarıp o zaman ben de kamunun malını ihaleye çıkarayım böyle bir hukuk olur mu?

Bugün de öfkeli: "Yani bizim tapulu malımız, kiminin babasından dedesinden miras kalmış ya da satın almıştır. Örneğin, ben 1990 yılında ilk binamı aldım, sonra birkaç tane daha ekledim. Tapu dairesinden tapu alarak elbette. Benim tapulu malıma başkası nasıl gelip de belediyeye fiyat verebilir ki?" Hukuk devletinde böyle bir şeyin mümkün olmaması gerektiğini söyleyerek hayıflanıyor.

Tarlabaşı sakinleri başlarına gelmekte olanın asıl niteliğini sonra anlıyorlar. Çünkü belediye, hazırladığı toplantı tutanaklarını mahalle sakinleriyle yapılan uzlaşma görüşmelerinin sonuçları yani karar metni olarak kayda geçirip herkesi oldubittiye getiriyor. Bir araya gelip Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma Sosyal Yardımlaşma Derneği'ni kuruyorlar 17 Şubat 2008 günü. 280 mal sahibi ve 150 kiracı derneğe üye oluyor. Akabinde dernek, belediyeye bir ihtarname çekip mevcut projenin bir örneğinin ve ayrıca ihale sözleşmesinin her bir malik adına derneğe verilmesini talep ediyor. Belediye ise tapu sahiplerinin çoğuyla anlaştığını, yıkık, dökük ve çoğu boş binanın modernize edilerek yaşatılacağını ileri sürüyor.

Belediye hem proje talebine hem ihale sözleşmesinin bir örneğinin derneğe verilmesine şiddetle karşı çıkıp belgeleri vermediği gibi "Avan Proje" adı altında projeyi halka açıyor.

Sonraki aşamada mülk sahipleri bazı emlakçılardan telefonlar almaya başlıyor. Erdal Aybek bu yöntemle belediye ya da Çalık Holding'in bu yöntemle mülklerin ortalama piyasa değerine yakın bir değer sorgulaması yaptırdığını düşünüyor.

Derken sıra uzlaşma toplantılarına geliyor. İlk toplantıda dernek Başkanı Ahmet Günbay isyan ediyor:

> İhale yapılıyor, neyin ihalesi? Benim tapulu malım ama Ahmet Çalık benim malım için belediyeye fiyat teklifi veriyor. Belediye de bunu kabul ediyor. Böyle bir hukuk olabilir mi? Mal benim, Ahmet Çalık benim malım için belediyeye fiyat teklifi veriyor. Bu demokrasilerde, hukuk devletinde olacak iş midir?

GAP İnşaat, Beyoğlu Belediyesi ve dernek arasında yuvarlak masa toplantıları devam ediyor. Toplantılarda Nilgün Kılıç, GAP'ı

temsil ediyor. Arif Kök ise Belediye Başkanı'nı. Avukatları var. Dernek yönetim kurulu, dernek Başkanı Ahmet Günbay ve dernek sözcüsü Erdal Aybek ile tarafların avukatları bir araya geliyor. Dernek, ilke olarak dönüşüm projesine karşı olmadığını açıkladıktan sonra sorularını sıralıyor: Restorasyon mı onarım mı? Kendileri yapabilecekler mi? Fikir bazında projeye katkıda bulunabilicekler mi? En önemlisi yüzde 42, kat karşılığı anlaşması var olan metrekare üzerinden mi, nihai inşaatın metrekaresi üzerinden mi hesaplanacak?

Kiracılara yaklaşım da öğretici. Erdal Bey dernekle GAP İnşaat ve belediyenin kiracılara bakışları arasındaki farkı şöyle anlatıyor:

> Bizim öyle kiracılarımız var ki, 50 yıldır kiracımızdır. Çocuğumun doğumunu görmüş, benim doğumumu görmüş, yani kiracı saymayalım onları ev ortağımız gibi bir şey iken, GAP İnşaat temsilcisi Nilgün Hanım şunu dedi: Kiracılar için talep edeceğiniz her bir iyilik bölü metrekare. Açık bir anlatımla kiracılar için 7 bin lira bir taşınma parası talep edilmesi halinde, binanın metre karesinde 7 metrekare düşülmesi gerekecek.

Halka sunulmuş projeye bakıldığında önerilen yüzde 42 gerçekleşecek olan projenin yaklaşık yüzde 20'sine karşılık geliyor. Ayrıca tasarlanan projede Tarlabaşı mülk sahiplerine uygun yapı mevcut olmayacağından, "Gelin size para ya da TOKİ'den ev verelim," deniyor.

Her tarafın yıkılacağı anlaşılınca, dernek hukuki süreci başlatıyor. İdare Mahkemesi'ne işlemin iptali için dava açıp karara ve bedele itiraz ediyor. Hiçbir yöntem işe yaramayınca AİHM'e de başvuruyor. Bu arada Tarlabaşı sakinleri çeşitli baskılara maruz kalıyor: Kamulaştırmanın başladığı günlerde elektriklerini ve sularını kesmekle tehdit ediyor belediye, mahallenin çöpleri toplanmıyor. Sözün kısası belediye, GAP İnşaat'a ihale ettiği alanı boşaltması için Tarlabaşı halkına elindeki bütün araçlarla baskı yapmaya başlıyor.

Bu esnada Faruk Göksu'nun yönettiği uzlaşma görüşmeleri de tıkanıyor. Bu koşullar altında belediye tarafından atanmış olmasına rağmen hiçbir yetkiyle donatılmamış birinin başarılı olması zor zaten. Neyse ki işin sonunda yazdığı raporda önerdiği yüzde elli kat karşılığı yöntemine atıfta bulunması, daha sonra dernek tarafından Danıştay'da açılacak davanın yolunu açıyor.

Bütün bu süreçte 370 kadar mülk sahibi belediyeye başvuruyor: 5366 sayılı yasa kapsamında kendi mülklerini projeyle birlikte başlamak ve bitirmek ve aynı amaca uygun kullanmak şartıyla aslına uygun olarak restore edip kullanmak istediklerini belirtiyorlar.

Beyoğlu Belediyesi'nin cevabı: "Proje bütünlüğü bakımından her bir adada ayrışık parselden tek parsele dönülmüştür." Tercümesi: "Size kendi binanızı yapma hakkı vermiyorum."

Bu arada Beyoğlu Belediye Meclisi bir karar alarak ada parsel numaralarıyla belirlediği taşınmazlarda mülkiyetlerin kamulaştırılması, kamulaştırılma bedellerinin TOKİ tarafından ödenmesi için Belediye Başkanı'na yetki veriyor. Bir başka deyişle, Tarlabaşı'ndaki proje alanını kamulaştırmaya bütçesi yetmeyen Beyoğlu Belediyesi, imdada TOKİ'yi çağırıyor.

Ve bir belediye meclisi kararı daha geliyor ardından: "Eski listede ada, parsel, pafta numaralarının yazılı taşınmazların mülk sahiplerinin 15 işgünü içerisinde belediyemizle uzlaşma görüşmelerine gelmesi, aksi halde kamulaştırma sürecinin kendiliğinden başlayacağı..." "Yani," diyor Erdal Bey, "kamu bir özel şirket için kamulaştırma yapıyor."

Bu kitap yayına hazırlanırken Tarlabaşı'nda proje alanının etrafı sac duvarlarla çevrilip içeride belli miktar yıkım yapıldıktan sonra emsal gösterilebilecek davaların idare ve yatırımcı şirketler aleyhine sonuçlanması dolayısıyla proje fiili olarak durdurulmuş vaziyetteydi. Ve asıl bu görünümüyle Tarlabaşı, şehrin göbeğinde kocaman, tekinsiz bir kara deliği andırıyordu.

Tarlabaşılı ayakkabı ustası Yusuf

Bir zamanlar Tarlabaşı'nda bir ayakkabı üreticisi vardı. Adı Yusuf. Proje başlamadan önce Yusuf, 20 SGK'lı işçi çalıştırıyordu. İzmir'den Nişantaşı'ndaki en pahalı mağazaya kadar her hafta onlarca müşteri geliyordu ondan ayakkabı almaya. Bunlar ayakkabı almaya gelirken orada yemek yiyorlar, orada bekliyorlar, arabayla geliyorlar yani semte bir şeyler katıyorlardı. Şimdi ne oldu? Bitti, ortada kaldı. Atölyesi gitti, binasından oldu.

Sonuç: Kamulaştırılma korkusuyla, mülk sahiplerinin büyük bir kısmı belediye ve GAP İnşaat'la acil anlaşma yoluna gitti. Birçoğu mülklerini ortalama 50 ila 70 bin lira arasında değişen fiyatlarla sattılar. Satışa razı olmayan ve mülkleri kamulaştırılan 83 kişinin ise açılan bedel davalarını kazandılar. Böylece mülk

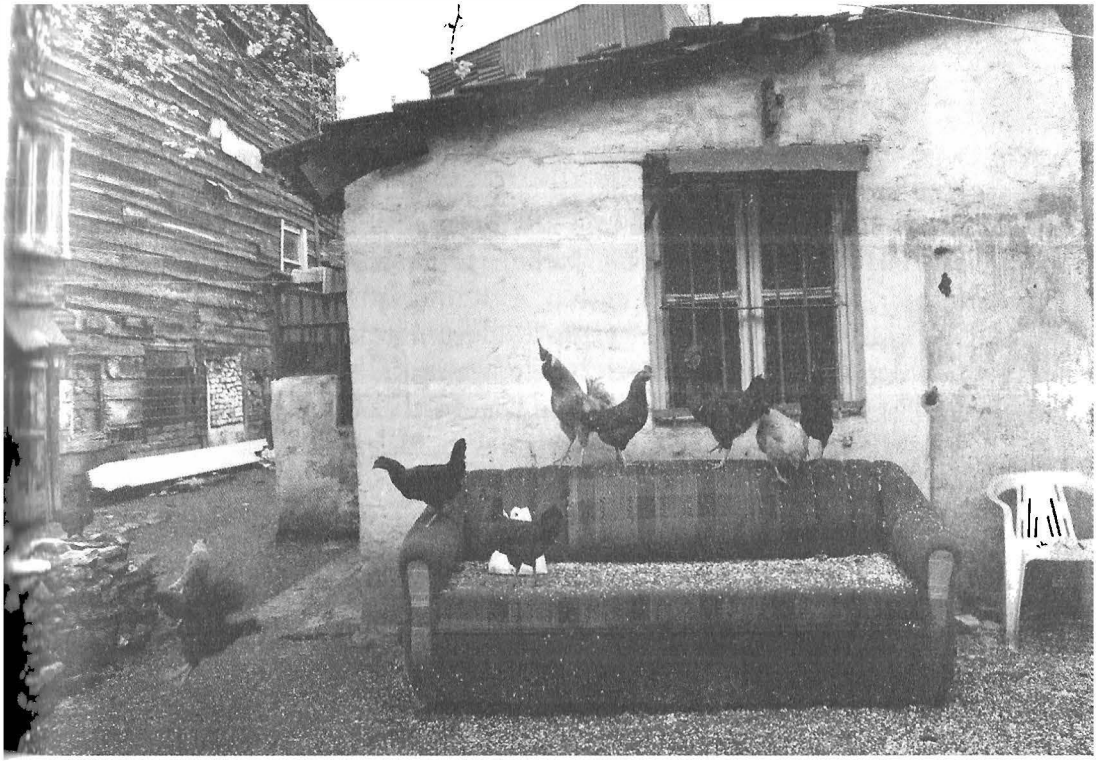
bedelleri 170-180 bin liraya kadar çıktı. Bu davalar da gösterdi ki belediyenin yenileme projesiyle yaptığı Tarlabaşı'nı sahibinden ucuza kapatıp daha büyük bir yatırımcıya özelleştirmekten ibaretti.

Balat'ta beklenmedik engel

Balat, başta İstanbul Musevileri olmak üzere İstanbul açısından tarihî önem taşıyan semtlerden biri. Bizans döneminden beri hep bir Musevi semti olarak bilinen Balat, İstanbul'un fethinden sonra şehre getirilen Makedonya Musevileri ile İspanya'dan göç edenlerin de yerleşmesiyle birlikte bu niteliğini güçlendirdi.

XIX. yüzyıla kadar, Balat'ın dolambaçlı sokakları gemiciler, denizciler, sokak satıcıları ve hamalların toplanma mekânıydı. 1894 yılındaki depremin ve sayısız yangının ardından, semtin nüfus yapısı büyük değişikliğe uğradı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren semtin en zengin kesimi buradan ayrılarak Hahambaşılık'ın ve önemli sinagogları içeren Musevi kurumlarının bulunduğu Galata'ya taşındı. XX. yüzyılda, özellikle İsrail devletinin kurulmasından sonra Balat nüfusunun yaklaşık dörtte biri Balat'tan ayrıldı. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Trakya olayları, Varlık Vergisi ve her an patlak vermeye hazır antisemit hava bu göç hareketini hızlandırdı. Sonraki yıllarda Balat'taki Musevi cemaat azınlık durumuna düştü. Karadeniz Bölgesi ve özellikle Kastamonu'dan gelen göç dalgasının yanı sıra, kiraların düşüklüğü ve iş olanaklarına yakınlığı dolayısıyla çektiği işçi nüfusu semtin çehresini büyük ölçüde değiştirdi. 1960'lı yıllardan sonra semtin Musevi sakinleri ekonomik durumlarının iyileşmesiyle birlikte Şişli'ye taşındılar.

1996 yılı Balat semti için yeni ufuklar açtı. Habitat II Konferansı sonrasında İstanbul'da bir pilot uygulamanın gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. İstanbul'da Avrupa Komisyonu ve UNESCO desteğiyle başlatılan ilk kentsel iyileştirme (rehabilitasyon) çalışmasının adresi Balat olacaktı. Projede kamu, yerleşim alanını spekülasyona açmak yerine, bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarını, isteklerini ve imkânlarını dikkate alacak ve iyileştirme çalışmalarını mülkiyet transferi yapmadan yürütecekti. Birinci aşamada bağımsız kuruluşlarla işbirliği yapıldı. İkinci aşamada uzmanlık kuruluşları arasında düzenlenen yarışmalarla proje şekillendirilmeye başlandı. Yerel büro ile halkın katılımı ve şeffaflık içinde projeler nihayetlendikten sonra, son aşamada müteahhitler devreye girdi.

Ayvansaray © Füsün Karaman/Galata Fotoğrafhanesi.

Burada Avrupa Komisyonu, sözleşme gereği 7 milyon euroluk bir hibe yapmayı kabul etti. Bu uygulamada yerinden edilme olmadı ve semt sakinleri yaşamlarını burada sürdürmeye devam ettiler. Ancak elbette projenin bu şekilde kalması beklenemezdi. AB'den gelen para biter bitmez proje bu haliyle rafa kaldırıldı ancak Haliç temizleneli beri Balat'ın kıymetlenmesi üzerine hesaplar zaten yapılmakta idi. Bu şekilde yapılan bir yenileme çalışması siyasetin kazandırmayı düşündüğü insanlara değil, hasbelkader bu semtte yaşayanlara kazanım sağlayacaktı çünkü. Dolayısıyla çeşitli engeller çıkartılan proje sürdürülebilir olamadı. Bu yüzden bir pilot çalışma olarak dikkate alınmadı ve adaylık sürecinde Avrupa Kültür Başkenti programı içinde yer almasına rağmen yerel nüfusun yerinden edilmesine yol açan Sulukule projesi gibi örneklere taşınamadı. Aksine, kentsel dönüşüm ve acele kamulaştırmayla mülk sahiplerinin direnci kırılarak, Balat sakinlerini hızla Balat'tan uzaklaştıracak baskıların uygulanması gündemde. Bu semt için tek ümit Danıştay kararının bölgede yürütülen kentsel yenileme çalışmasının durdurulması yönündeki kararının uygulanması...

Bu kararın alınması kadar, karara sebep olan "acele kamulaştırma" uygulamasının niteliği de kentsel dönüşüm denilen sürecin siyaset açısından nasıl algılandığına dair çok önemli ipuçları taşıyor.

Fatih Belediyesi, bir yandan Balat için kimseye danışmadan hazırlanan yenileme projesini belediye meclisinden geçirirken diğer yandan kentsel dönüşüme konu olacak arazi ve binalar için Bakanlar Kurulu'ndan acele kamulaştırma izni istedi. Bakanlar kurulu, 10 Eylül 2012 tarihinde, Kamulaştırma Kanunu'nun "yurt savunması veya olağanüstü durumlarda" uygulanan 27. maddesini gerekçe göstererek belediyenin talep ettiği acele kamulaştırma kararını aldı. Böylece Fener-Balat-Ayvansaray projesi içinde yer alan Molla Aşkî, Balat Karabaş, Atik Mustafa Paşa, Tahta Minare mahallelerinde, vatandaşların mülklerine el konulmaya başlandı. El konulmak istenen binalardan biri de Plato Meslek Yüksek Okulu idi. İçinde öğrencilerin bulunduğu, eğitimin halen devam ettiği bina için Fatih Belediyesi acele kamulaştırma çıkarttı. Bunun üzerine okul yönetimi, Bakanlar Kurulu'nun acele kamulaştırma kararına itiraz ederek Danıştay 6. Dairesi'nde yürütmeyi durdurma davası açtı.

Fatih Belediyesi ve Başbakanlık, okulun kamu yararı için yapılan yenileme projesinin alanında olduğunu, projenin hızla sonuçlandırılması için de söz konusu "acele kamulaştırma" yoluna başvurulduğunu söyleyerek yaptılar savunmalarını... ancak mahkeme bu savunmayı yeterli bulmayarak, acele kamulaştırma yönteminin ancak olağanüstü hallerde kullanılabileceğini bir kez daha yineledi. Kararın gerekçesinde, tarihî mahallelerdeki kentsel yenileme projelerini durdurmasa da bir süre ertelemesi beklenen şu açıklamalara yer veriliyordu:

> Bölgedeki bütün taşınmazların parsel bazında bir inceleme yapılmadan acele kamulaştırılmasına karar verildiği, acele kamulaştırma gerektirecek şartların olup olmadığı konusunda herhangi bir değerlendirme ve tespit yapılmadığı, yenileme alanı ilan edilmesi ve proje uygulanacak olması gerekçe gösterilerek acele kamulaştırma kararı alındığı anlaşılmaktadır. İlgili idarece öncelikle taşınmaz malikleriyle anlaşma yoluna gidilmesi, anlaşmanın gerçekleşmemesi halinde de yine ilk önce olağan kamulaştırma yolunun tercih edilmesi ancak 2942 sayılı yasanın 27. maddesinde yer alan acelelik halinin bulunduğunun saptanması halinde acele kamulaştırılması zorunlu bulunan taşınmazlara yönelik olarak gerekli tespitler yapılarak sebepleri de belirtilmek suretiyle Bakanlar Kurulu'na başvuruda bulunulması gerekmektedir.

Danıştay yürütmeyi durdurma kararı verirken, acele kamulaştırmaya izin veren Bakanlar Kurulu kararı için de "hukuka uyarlılık yok" tespiti yaptı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez acele kamulaştırmayla ilgili bir Bakanlar Kurulu kararı iptal edilmiş oldu.

Danıştay'ın bu kararı yalnız Balat'ta değil, bugüne kadar çeşitli şekillerde kamulaştırma yapılan tüm kentsel yenileme ve dönüşüm alanlarında kocaman bir hukuki boşluk oluşmasına neden oldu. Sulukule, Tarlabaşı, Süleymaniye gibi 5366 sayılı Yıpranan Tarihî ve Kültürel Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun Yasası kapsamında işlem yapılan pek çok projede, anlaşmaya yanaşmayan vatandaşların mülklerine acele kamulaştırma yapılmıştı. Halihazırda Danıştay'ın yetkilerini sınırlandırma niyetinde olan hükümetin bu konuda karşı hamle yapması gündemde. Dolayısıyla Balat'ın geleceğini öngörmek de şimdilik mümkün değil.

"Dünya mirası" bir semt: Süleymaniye

> Diğer bir deyişle, İstanbul'un önüne, ne ona yaraşır özgün bir hedef konmuş ne de bir strateji çizilmiştir. Onun kendi haline bırakılmışlığı, İstanbul'u adeta tüm ülkeyi besleyen bir sanayi ve ticaret şehri haline getirmiştir. Sanayi de, seçilecek en yanlış mekân olan, şehrin en önemli tarihî ve kültürel havzası olan Haliç'te yoğunlaştırılmıştır. Şehrin ticari kazanımları da kendi gelişimi için harcanmamış ve böylece onu kendi haline bırakılmışlığın da ötesine itmişiz.
>
> Ahmet Emre Bilgili, "Önsöz", *Dünya Mirası İstanbul*

Bir zamanlar Süleymaniye diye bir semt vardı. Ulemanın ve kalem erbabının yaşadığı seçkin, asude bir semtti. Süleymaniye Külliyesi civarına yerleşmiş zarif konaklarda Osmanlı bürokrasisi yaşardı. Haliç'in kıyısına kadar uzanan nezih bir semtti Süleymaniye. Osmanlı ortadan kalkıp bürokrasi de Ankara'nın yolunu tutunca Tarihî Yarımada'yla birlikte Süleymaniye de makûs kaderine terk edildi.

Cumhuriyet'le birlikte Tarihî Yarımada'dan uzaklaşma hareketi hızlandı. Çoğu zaman ekonomik gerekçeler nedeniyle apartman hayatı tercih ediliyordu. 1950'lerden itibaren semt Anado-

lu'dan gelen göç dalgalarından nasibini aldı. İstanbul sanayisine yakın konumu dolayısıyla ucuz barınma derdinde olanlar Süleymaniye semtine sığınmaya başladı. Zaman içinde kendi becerileri ve birikimlerine göre göçmenler bu veya benzeri semtleri bir atlama taşı olarak kullandılar. Tarihî Yarımada'nın mahalleleri şehirde tutunup kendisine yeni bir gelecek kurma telaşındaki ailelerin nöbetleşe yararlandıkları sınıfsal mobilizasyon mekânları oldular. Tarihî mirasın istismar ve ihmal edildiği bu uzun sürecin sonlarına doğru Süleymaniye ve komşusu Küçükpazar semtlerinin artık içinde yaşanmaz hale gelmiş evleri, konakları imalat ve depolama alanları olarak işlev görmeye başladı. Bölgede yaşayan yoksulların yerini daha da yoksullar aldı. Binalar köhnedi. 1980'lerde bu sürece bir de ad verildi: "Çöküş süreci." Süleymaniye'de yaşayanlar seyyar satıcılık, kâğıt toplayıcılık, otopark değnekçiliği yaparak geçiniyordu. Nüfusun yüzde 70'inin erkek olması artık bu bölgeyi yoksul ailelerin bile tercih etmediğini, yüzde 11'inin okuma yazma bilmemesi ise bölgenin sınıfsal mobilizasyon kaynaklarını bile tükettiğini ortaya koyuyordu.

Türkiye'ye döndüğüm 1968 yılından itibaren, Süleymaniye'ye her gittiğimde, acaba burada yaşayabilir miyim, diye düşünmüşümdür. Evler dökülüyordu fakat güzelliklerini henüz tamamen kaybetmiş değillerdi. Sürekli tahrip olan tarihî dokusuyla yakın çevredeki işletmelere otopark ve depolama hizmetleri sunan Süleymaniye yine de tarihin izlerini taşıyan canlı bir semtti.

1977 yılında Süleymaniye sit alan ilan edildi. Ama bu semtteki tarihî dokunun korunacağı anlamına gelmiyordu elbette. Aksine bürokratik engeller binaların onarım ve restorasyonunu iyiden iyiye zorlaştırmış ve pahalılaştırmış, sahipleri de bu külfetin altına girmek yerine evleri, konakları elden çıkartmaya, yıkmaya ya da yakmaya başlamışlardı. Yaklaşık 150 ev bu şekilde kül oldu. İşin tuhaf yanı, UNESCO 1985 yılında İstanbul'daki dört tarihî bölgeden biri olarak gördüğü Süleymaniye'yi Dünya Miras Listesi içine aldı. UNESCO kararının verdiği ivmeyle semte hak ettiği özenin gösterileceği inancıyla olsa gerek, tanıdığım bir mimar, Tulga Tollu oraya yerleşmiş, çok özel bir ev de yapmıştı. Fakat orada yaşamanın zorluklarından söz ettikçe ve UNESCO'ya rağmen yapılacak restorasyon anlayışıyla ilgili kaygılarını dile getirdikçe içim sızlayarak Süleymaniye'de yaşama fikrimden vazgeçtim.

İstanbul Valiliği'nce 1998'de hazırlanan bir rapora göre Süleymaniye başta olmak üzere İstanbul'da tarihi korumanın tek yolu

koruma amaçlı imar planlarının hızla uygulamaya konulmasıydı. Bu amaçla İstanbul Üniversitesi görevlendirilse de, kaynaklar ve destek sınırlı olunca sonuç birkaç evin restore edilmesinden öteye gidemedi.

1990'lı yıllarda Süleymaniye yangınları ve otopark mafyasıyla ünlendi. İstanbul'da ilçe belediyelerinde kaçak otoparklarla ilgili söylentiler İSPARK'ın 2005 yılında kurulmasıyla bir şekilde sona erdi. Ama yangınların ardı arkası kesilmedi. Üstelik akla gelebilecek her boşluk, belediyeye fayda sağlamak üzere park yeri olarak kullanılmaya başlanmıştı. Süleymaniye'nin krizini fırsata dönüştüren belediye olduğu için yapacak bir şey de kalmamıştı artık.

Sözün kısası, Süleymaniye'nin makûs talihini UNESCO'nun Tarihî Miras Listesi'ne girmek de değiştiremedi. Yıllar su gibi akıp geçti ve Tarlabaşı bahsinde sözünü ettiğim 5366 sayılı yasa, nam-ı diğer "Beyoğlu Yasası" Süleymaniye ve civarının tekrar gündeme gelmesine neden oldu. Fener-Balat, Sulukule ve Küçükpazar da dahil olmak üzere Süleymaniye bu yasa kapsamında 24 Mayıs 2006 tarih ve 10501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla "yenileme alanı" ilan edildi. Alanda 728 tescilli, 1239 tescilsiz yapı bulunuyordu. Süleymaniye'yi benzerlerinden farklı kılan ise, burada İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin inşaat şirketi olan KİPTAŞ'ın mülk sahibi kimliğiyle projeye dolaysız dahil olması, bir başka deyişle belediyenin buraya olanca gücüyle abanma kararlılığı göstermesiydi.

Süleymaniye © Meltem Ulusoy/Galata Fotoğrafhanesi.

Süleymaniye © Meltem Ulusoy/Galata Fotoğrafhanesi.

KİPTAŞ'ın gücü vatandaşı yendi

Tarihî Yarımada'daki sekiz mahalleyi kapsayan bu yenileme alanında, Bakanlar Kurulu kararının hemen ardından KİPTAŞ mülk sahipleriyle pazarlıklar yapmaya başladı. Amaç binaların KİPTAŞ'a devredilmelerini sağlamaktı.

KİPTAŞ, yenileme alanı olarak belirlenen sekiz mahallede, binalara metrekaresi ortalama 3.500 lira değer biçerek mülk sahiplerine artık herkese tanıdık gelen üç alternatif sundu: Satış, kat karşılığı ortaklık ya da yenilemenin mülk sahibi tarafından yapılması. Ancak müzakere süreci alevlenmeye başladığında, KİPTAŞ'ın son iki seçeneği göstermelik olarak sunduğu ve asıl olarak burada mülk toplamayı hedeflediği anlaşıldı. Çünkü nasıl olduysa, buradaki mülk sahipleri ve kiracılar bir anda geçmiş su, doğalgaz ve vergi borçlarına ilişkin uyarılar almaya başladılar. Yetmedi yol çalışması yapıldığı bahanesiyle insanların evlerine, işyerlerine giden sokaklar kazılıp tekrar kapatılması unutuldu. Mülk sahipleri bu türden dolaylı ve gayrı resmi yaptırımlara karşı tehdit edildikleri gerekçesiyle dava açtılar. Ancak, Fatih Belediyesi'nin gerekirse kamulaştırma hakkını kullanacağı cevabıyla karşılaştılar.

Bir başka tuhaflık da devletin bütün bu işlemler için bir fon oluşturmamasıydı. Bu yüzden mülkünü, tapusu kendisinde kalmak koşuluyla yenilemek isteyenler için bir kredi imkânı vs. de bulunmuyordu. Bu yüzden pek çok mülk sahibi, masrafların altından kalkamayacağını düşünerek bedelinin çok altında satmak zorunda kaldı binalarını ve arazilerini.

Bu esnada, 2006 yılından itibaren Fatih Belediyesi yenileme projesinin geleceğine dair öngörülerini de kamuoyuyla paylaşmaya başladı. Bir tuhaflık vardı projede, zaten hakiki bir Osmanlı olan Süleymaniye'de site şeklinde yeni ve sahte bir "Osmanlı mahallesi" yapılmaya çalışılıyordu. Bakkalı ve fırını bile olmayan, sırf konuttan oluşan sıfırdan bir "Osmanlı mahallesi." Daha da beteri, adı restorasyon konulan işlemler tıpkı Tarlabaşı'nda ve Sulukule'de olduğu gibi tarihî yapıların yıkılmasını gerektiriyor, binaların çelik konstrüksiyonla yeniden inşa edilmesi öngörülüyordu. Osmanlı ahşap mimarisinin bu çok kıymetli örnekleri yok olacaktı bu yöntemle. Ulusal Ahşap Birliği Üyesi Emine Erdoğmuş'un tabiriyle Süleymaniye bir "müsamere dekoru"na dönüşme sürecine girdi böylece. Hem de pahalı bir yöntemle yapılacaktı bu müsamere dekoru. Zira ahşap binaların restorasyonunu ve bakımını kolaylaştıran teknolojilerden haberdar bile olmayan belediye, bu yöntemleri tercih etmiyordu.

Süleymaniye ve çevresinde dönüşüm projesinden evi ya da işyeri dolayısıyla etkilenecek olan nüfus 10 bini buluyor. Projeye katılanlar borçlanmış oldu. Katılmayanlar ya zorunlu olarak mülklerini KİPTAŞ'a sattılar ya da "acil kamulaştırma" tehdidini göze alıp sonuçları beklemeye başladılar.

Süleymaniye cilalı bir AKP-Osmanlı –belki biraz Selçuklu ögelerini katarlar, neden olmasın– geleceğini bekleyedursun, Ayşe Çavdar'la birlikte dönüşümün hikâyesini dinlemek üzere iki mahallenin muhtarlarını ziyaret ettik: Hoca Gıyaseddin Mahallesi Muhtarı Musa Çalıhan ve Demirtaş Mahallesi Muhtarı Sümer Yükseler bize yenileme fikrine ilişkin iki ayrı bakış açısını özetlediler. Geçmiş zamandan da konuşuldu, bugünün sorunlarından da. 1994-1999 yılları arasında Eminönü Belediye Başkanı Ahmet Çetinsaya'nın bölgenin kalkınması için çaba sarf ettiği ancak nasıl olup da başarıya ulaşamadığı anlatıldı. Bu dönemde Kadırga'da örnek bir ev restore edildiyse de arkası gelmedi. Sümer Hanım, restorasyon çalışmalarının Anıtlar Kurulu'ndan izin almanın zorlukları dolayısıyla başarıya ulaşamadığı kanaatinde. Çünkü bugün

bile evlerine bir çivi bile çakamıyorlar. Mülk sahiplerini Anıtlar Kurulu eliyle durduran devlet de bu tarihî eserlerin korunması için harekete geçebilmiş değil.

Bu zorluklar 1980'den itibaren ailelerin yavaş yavaş evlerini terk etmelerine neden olmuş. Bu, bakıma muhtaç ahşap evler için yıkım olmuş. 1990'larda Süleymaniye'nin eski sakinlerinden neredeyse kimse yaşamıyormuş buralarda. Sümer Hanım da mahallesinden ayrılacak olmuş ve bu yüzden evini satışa çıkartmış. Ancak tam satış gerçekleşmek üzereyken vazgeçmiş:

> Son anda bir tuhaf olduk. 68 yaşındaki eşim ve abilerinin de burada doğduklarını ve büyüdüklerini hatırladık. Ben buraya gelin gelmiştim. Çocuklarımız burada doğup büyümüşlerdi. Bunları düşündükçe evi terk edemedik.

Mahalleler boşaldıkça, köyden gelenler o dönemlerde hâlâ işleyen hal ve gıda pazarına en yakın yerlere zor koşullar altında yerleşiverdi. Evler oda oda kiralandı, bir tuvaleti onlarca kişi kullanmak zorunda kaldı, evlerin yıpranması hızlandı.

Nihayet, 2006 sonrasında KİPTAŞ sahneye çıktı ve evlerin toplu satış süreci başladı. Ne var ki müzakere sürecinde devlet, vatandaşın hiç de beklemediği kimi adımlar atıyordu. KİPTAŞ bir pazarlıkçıyla anlaştı. Önce Eminönü, bu belediye 2009 yılında kapandıktan sonra Fatih Belediyesi bünyesinde çalışıyormuş gibi görünen Hamit Çalışır üstlenmişti alım satım işlemlerini. Ancak resmî olarak iki belediyeden herhangi biriyle bir bağı bulunmuyordu. Yanında zabıta ile belediyenin resmî aracında dolaşarak devletin "karşı konulmaz" yaptırım gücünü taşıyordu pazarlık masasına.

Vatandaşlar belediyeye davet edildi, pazarlıklar hızlandı. Fakat belediye tarafı tuhaf bir şekilde burada ne yapılacağından bahsetmeyi unutuyordu her seferinde. Ev sahiplerinden evleri isteniyor ancak gelecekte burada nasıl bir yenileme çalışması yapılacağı belirtilmiyordu. "Yenileme" lafı olanca boşluğuyla belirliyordu müzakerenin tanımsızlığını. Bu arada tek tük satışlar başladı. Satışların hemen ardından boşaltma tebligatları gönderiliyordu. Evlerini satanlardan bazıları memnun kaldılar. Ancak planlar basına yansımaya başladıkça kendilerini mağdur hissetmeye başladılar ve dava süreçleri ortaya çıktı. Artık spekülasyon başlamış, yenilemenin maliyeti astronomik bir hızla artmaya koyulmuştu.

Musa Çalıhan o günleri hatırlıyor. "Biz de köhnemiş görüntüden kurtulmak isterdik," diye başlıyor sözlerine... Bu yüzden diğer muhtarlarla bir araya gelip dönemin Eminönü Belediye Başkanı Nevzat Er'i ziyaret etmişler. Demişler ki, "Örnek olacak bir evi restore edin, insanlar bunu görsün, cesaret alsın." Başkan Er'in cevabı niyeti açık ediyormuş zaten: "Biz öyle bir şey yaparsak fiyatlar fırlar."

Sonrasında olanları kısaca özetliyor Musa Çalıhan:

> Bize dendi ki; burada bir projemiz var, Süleymaniye projesi. Kentsel dönüşüm konusu yoktu o zaman. "Süleymaniye evlerini rehabilite edeceğiz, restore edeceğiz," dediler. "Vatandaşa proje vereceğiz, ya evini kendin yapacaksın ya bize satacaksın ya da istimlak edeceğiz, kamulaştıracağız." Üçünden biri. Oysa bizim arzumuz halka ayrıntıların anlatılması, mülk sahipleriyle birlikte aslına uygun ortak bir çalışma yapılmasıydı. Fakat bu görüşümüz kaale alınmadı.

Resmî bilgi sahibi olmadıklarından kendilerine danışan vatandaşa ancak kulaktan dolma bilgi verebilen muhtarlar o dönemde ne kadar zor durumda kaldıklarını da anlatıyorlar.

Derken baskı artmaya başlamış... "Seçeneklerin şunlar, şunlar" söyleminden, "Satmazsan evini kamulaştırırız. Paranı bankaya yatırırız, ister al, ister alma" söylemine geçilmiş kısa zamanda. İnsanlar korkmaya başlamışlar. Üstelik o dönemde bir de "mahkeme kararıyla kamulaştırma" denilen hadise çıkmış ortaya. İnsanlar yılgınlık göstermeye başlamışlar. İyiden iyiye boşalmış mahalle.

Üstelik satılan binalardan bir kısmı, tarihî olup olmadıklarına bakılmadan, neye dayandırıldığı meçhul bir şekilde yıkılmaya başlanmış. Mahalleli çöp ve molozlar içinde yaşamaya başlamış bu defa. Bir savaş sürmekteymiş sanki Süleymaniye'de, günbegün yıkımın ağırlığının hissedildiği bir savaş...

Divan Efendi Sokak, Plevne Sokak, Yoğurtçuoğlu Sokak ve Molla Şevketî Camii Sokak'ta da binaların tümü yıkılmış ve yerlerine hiçbir şey yapılmamış. Rölevelerinin alınıp alınmadığı bile meçhul. Vefa da aynı durumda. Musa Bey kendi mahallesindeki birçok güzel evin talihini şöyle özetliyor: "Akşam satıldıkları haberini aldık, sabah bir de baktık ki yerlerinde yeller esiyor."

Sümer Hanım bu dönemde o sokaklarda dolaşmaktan bile ürktüklerini dile getiriyor. Yıllar önce, evinde kalmaya karar ver-

dikten bir süre sonra birinci ve ikinci derece tarihî evlerin onarım ve bakımı için UNESCO'dan bir fon geldiğini duyup hemen girişimlerde bulunmuş. Uzun bir uğraşın sonunda nihayet izin çıkmış ama bu defa da "Bu arada para bitti, kendinize bir sponsor bulun" önerisiyle karşılaşmış. O sıra kocası diyalize gitmek zorunda olduğundan restorasyon masraflarını karşılayacak durumda değillermiş. Mahallesinden kopmak da istememiş. Çünkü her şeyin denetim altında olduğu bir siteye ya da komşuları tanımayacağı bir apartmana kıyasla daha güvenli buluyormuş bağımsız evini. Komşuluk ilişkilerini seviyormuş. Kendi evine bitişik bina restore edilip otele dönüştürülmüş. Hayriye Hanım bundan da şikâyetçi değil, hatta bu tür örneklerin çoğalması halinde mahallenin yeniden canlanacağı düşüncesinde. Onun aklına da ancak bu tür çözümler geliyor.

Musa Bey umudunu kaybetmiş gibi artık. Kentsel dönüşümden çok, bir rant dönüşümünün söz konusu olduğunu söylüyor. Ona göre bu dönüşümde kaybeden vatandaştan başkası değil. Çünkü satışlar ada bazında yapıldığından imkânı olup evini kendisi onarabileceklerin de kalma şansları yok aslında. Diyor ki:

"Kazanan birileri var ki bunlar yaşanıyor. Keşke halkın yararına, insanların yararına, burayı seven, burasıyla özdeşleşmiş sosyal yapı korunsaydı. Planlama ve uygulama halkla beraber yapılmış olsaydı. O zaman çok güzel çok ahlaki çok insani olurdu. Biz de o zaman çok mutlu olurduk. Keşke insanlara cesaret verilseydi, kredi olmasa bile fedakârlıkla evlerini restore etmek isteyen insan çok olurdu. Ama şimdi yaşananlar bizi mutlu etmedi, onu belirtmek isterim. Çünkü çoğu insan buradan ağlayarak ayrıldı."

Anlattığı bir öykü insanların semtlerine ve yaşadıkları mekâna bağlılıklarını özetliyor:

"Şimdi dükkânımın olduğu evin üst katları tam yıkılmış. Baraka şeklinde üstünü kapattım, dükkânım var orada. Bir aile geçti oradan, bir erkek, iki genç kız, bir de anne baba. Böyle merakla bakıyorlar. Dedim hayırdır ne yapıyorsunuz? Dedi ki, 'Benim çocuklarım burada doğmuşlar, ne olur sen bu kapıyı açsan, yıkık da olsa biz eve bir bakabilsek.' O kız çocukları yukarı gitti. Üstü yıkılmış o duvarlarda siyah elektrik düğmelerini sanki okşuyorlardı..."

Sulukule, Tarlabaşı, Ayazma, Süleymaniye... Birbirlerinden farklı tarih ve dokuya sahip bu dört mahalle, birbirine benzeyen süreçlerle ortadan kalktılar. İstanbul'un yok oluşuna eklendi öyküleri. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı boyunca, İlber

Ortaylı'nın tabiriyle o "en uzun yüzyıl" boyunca, İstanbul ve İstanbullular yoksullaştı, şehrin çöküşü başladı. Cumhuriyet'in kurulmasıyla başkent statüsünü kaybeden İstanbul'un gururu kırıldı. Üstelik genç Cumhuriyet kendisini tarihi unutarak ispatlamak eğilimindeydi. İstanbul, tarihiyle birlikte kuşaklar boyunca sömürüldükçe sömürüldü.

Yap-satçılar TOKİ çatısı altında adeta devlet içinde bir devlet kurdular ve İstanbul'a bu defa örgütlü bir güç olarak saldırdılar. Bütün bu yok oluş öyküsünden kendi adlarına bir mutlu son çıkarmak, dönüşümün kazananı olmak üzere devlet, siyasi partiler, sermaye kesimleri, enformel mekanizmaların formel muhatapları arasında amansız ittifaklar kuruldu...

Bütün bu düzenek geçiciymiş gibi duruyordu başlangıçta. Ama öyle olmadı, koca İstanbul derme çatma bir barakaymış gibi muamele gördü, yıkılıp yapıldı her seferinde.

İhsan Bilgin çarpıcı bir rakamla özetliyor hiç de yaratıcı olmayan bu sürekli yıkımın sonuçlarını: "İstanbul'da bulunan yaklaşık 2 milyon binadan sadece 5 ila 10 bini 50 yaşından daha yaşlı." İstanbul'un tarihi çok eskilere dayanıyor olabilir fakat son altmış yıl içerisinde tarihten çoğu iz silindi. Kalanlar da kentsel dönüşüm tehdidi altında. Anlaşılan, adı ne konursa konsun hep aynı yöntemle yağmalanıyor İstanbul, bu defa yağma, coğrafyaya kütlesel yoğunluk olarak nakşediliyor.

Kazanmak için her yol mubah

Yeni yasal altyapı, İstanbul'un her yerinde her türlü binanın her an yıkılabileceği bir zemin yarattı. Ama bu durum yasal çerçeveye kavuşmadan önce de fiili olarak İstanbul'da hüküm sürmekte olan kayıt dışılığın bir sonucu olarak geçerliydi. İstanbul'a kaybettirmek pahasına da olsa kazanma hırsı, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren binaların geçici oldukları anlayışına yol açmıştı. Mevzu kalıcı, korunmaya değer bir şeyler inşa etmek değil, İstanbul'un son derece değerli olan arazisini olabilecek en kısa zamanda ve en ucuz yollarla nakde çevirmekti.

İstanbul'un Nişantaşı gibi en varlıklı semtlerinde bile yaşandı bu durum. Çok eskilerden bu yana müteahhitlerin bir binaya göz dikmesiyle başlar sonu karanlık hikâye. Çünkü nasılsa bulunur bir kolayı yıkımın, sağlamsa bile çürük raporu alınır binaya, güçlendirmek yerine yıkılır zira amaç hem üzümü yemek hem bağcıyı

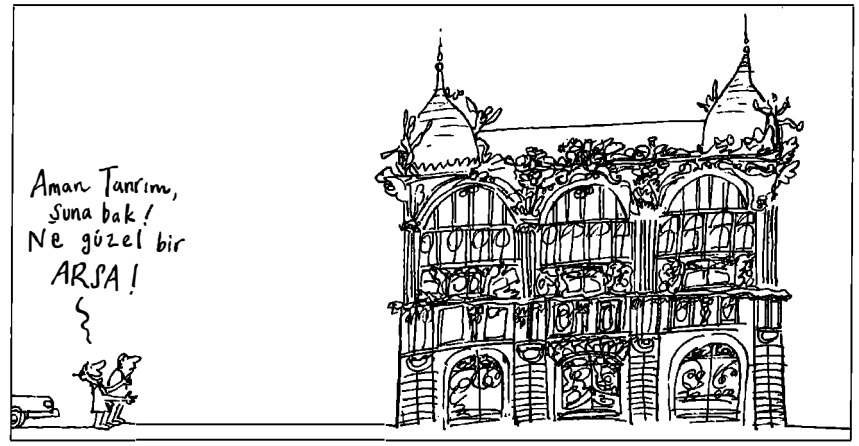
dövmektir çoğu zaman. İstanbul yıkılıp yeniden yapıldıkça yeni zenginler görünmeye başlar etrafta, sonra bir başka kuşak daha gelir yıkıp yapmak için... İtici güç kent rantından kazanmak oldukça, öncelik ne deprem ne insan canı ne şehrin geleceği olur...

Kazanma dürtüsü bu kadar belirleyici olunca, planlama(ma) bu sürecin ayrılmaz parçası oldu. Yoksulluk sorununa çözüm aranması, tarihî kimliğe saygı, yerel halkın sosyo-ekonomik sıkıntılarını yenmek, koruma bilincinin aşılanması ve kente olan aidiyet duygularını geliştirilmesi için plan yapılmadı, yapılmıyor. Yıllar boyunca ülke bu mantıkla yönetildi, yoksulun kendisine ev bulması, yerleşmesi, kendisine ait olmayan yerde barınak yapması, geleceği için bir yatırım fırsatını böylece yakalamış olması, karşılıklı mutabık kalınan sağlıksız bir çarkın durmaksızın dönmesine yol açtı. Bir dönem kayıt dışının hâkimiyetine bağımlı bu düzeneğin Türkiye kentleşmesinin kendine özgü sorun çözme modeli olduğu savunulmuştu. Ama bugün artık biliyoruz ki, kentleşme planlı ve tutarlı sosyal bir programa dayandırılmış olsaydı bu görüş bir noktaya kadar doğruluk payına sahip olabilirdi. Fakat Hazine'ye ait topraklar hiçbir zaman sonsuz değildi ve kaldı ki, plansız ve programsız gelişmeyle Türkiye gibi orta ölçekli, kronik sorunları olan bir ekonominin altından kalkamayacağı yükte problemler yaratılmış oldu. Bugünse artık kaynakların her anlamda tıkandığı bir noktada olduğumuz anlaşılıyor.

Plancıları dinleyen olsaydı, planlar uygulansaydı, insan eksenini dikkate almayan kentsel müdahaleler, tarihî miras alanlarını yıkıp replikasını yapma anlayışı kentsel dönüşüm uygulamalarına sanki tek çözümmüş gibi yansıtılmasaydı, İstanbul bambaşka bir şehir olabilirdi bugün. Daha doğrusu şehir özgün dokusunu koruyabilirdi. Oysa yap-satçılıktan başka bir model hayal edemeyen kuşaklar boyunca İstanbul bırakın kendisi olmaktan, şehir olmaktan bile çıktı.

Şehirlerin dönüşmesi elbette kaçınılmaz, hatta sağlıklı bir devinime de yol açabilir. Bunu sık sık tekrarlamakta fayda var. Ancak dönüşüm süreçlerinin sıkı sıkıya planlanması da şarttır. Tasarım, hukuk, finans yönetimi ve siyaset bilimini birleştiren bir planlama anlayışı geliştirilmesi gerekir. Oysa Türkiye'de uygulanmakta olan kentsel dönüşümde, KİPTAŞ ve TOKİ gibi devasa yapılarla, en kısa zamanda en çok binayı yıkıp yeniden yapmaktan başka hedef gözetilmiyor.

Ancak bu devletlû açgözlülük sonunda şehri yok ederken, şehir idaresinde bulunanları da zor durumda bırakabiliyor. Bir baş-

© Behiç Ak.

ka deyişle kentsel ranta bağlanmış ekonomi, idareyi sürekli olarak üzerinde oturduğu ağaç dalını kesmeye çalışan akılsız biri olma görüntüsüne mahkûm ediyor.

Süleymaniye'de, kentsel yenileme projesi dolayısıyla başlayan spekülasyonun bu bölgedeki projenin rafa kaldırılmasıyla sonuçlanması da bu örneklerden biri. *Zaman* gazetesinde 5 Eylül 2013 tarihinde, Ahmet Balcı imzasıyla yayımlanan bir haberde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı, mülk sahiplerinin evleri için "ederinin birkaç katı bedel talep etmesi" sebebiyle çalışmaları durdurduklarını ilan etti. Aradan geçen zamanda sanki kamulaştırma tehdidi hiç kullanılmamış, belediyenin elindeki tüm imkânlar insanların mülklerinden vazgeçmeleri için kullanılmamış gibi bir de çağrıda bulundu Topbaş: "Mülklerini ihya etmek için ilgili birimlere başvursunlar. Mülk sahipleri gelip, 'Hazırız,' deseler, makul şartlarda destek veririz. Süleymaniye de birkaç yılda toparlanır."

Topbaş aynı haberde, KİPTAŞ'ın semtte iki yüzün üzerinde mülk edindiğini doğrularken, burada yapılacak proje için yatırımcılarla görüşmeler yaptıklarını söyledi. Anlaşılan başkan, yarattığı spekülasyonla hem şehri hem kendini zor durumda bırakan KİPTAŞ'ın yaptığı hatayı telafi etmenin bir yolunu arıyordu.

Tam da yerel seçim dönemecine gelindiği bir noktada, hükümete yönelik muhalefetin kente ilişkin sorunlar çerçevesinde somutlaşmış olması bir yanıyla umutlu bir yanıyla zorlu bir sürecin habercisi: Denilebilir ki, şehirler konusundaki duyarlılık öyle bir noktaya geldi ki, bundan böyle bu sorulara ayakları yere basan, adalet ve hakkaniyeti gözeten cevaplar üretmeyen siyasi partile-

rin ne yerel ne genel seçimlerde başarıya ulaşmaları mümkün değil. Nüfusun kahir ekseriyetinin şehirlerde yaşadığı, hatta artık şehirden başka gidecek yeri olmadığı bir çağda, yalnız konut değil, istihdam, ulaşım, sağlık gibi meseleleri iyice planlamayı vaat etmeyen siyasi partiler kendi geleceklerini de planlamış sayılmayacaklar.

Mimari basiret

Süleymaniye'nin Osmanlı için önemi, Fatih Sultan Mehmed'in, fetihten hemen sonra tesis ettirdiği Eski Saray için bu semtin seçilmesiyle başladı. Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman ve şehzadesi Mehmed'in adlarını yaşatacak iki büyük külliyeyi burada inşa etmesiyle semte bürokratik önemini gölgede bırakan bir başka özellik daha eklenmiş oldu. Bu külliyeler etrafında kurulan medreseler Osmanlı topraklarındaki en yüksek ve en seçkin eğitimin verildiği kurumlardı. Medreselerde ders veren ulema da yine bu semtte yaşıyordu. Tarihçi İlber Ortaylı Süleymaniye'nin önemini şu cümlelerle özetler: "Süleymaniye 1,5 kilometrekarelik alanıyla bizim kimliğimiz, nüfus kâğıdımızdır. Bizim bu memleketteki tapumuzdur. Buradaki laubali davranışımız, büyük şehrin hengâmesine bu muhiti bırakmamız, düpedüz intihardır..."

Ortaylı'yı dinleyecek bir kulak bulmak mümkün görünmüyor bugünlerde, özellikle devlet kademesinde... Süleymaniye'yle ilgili olarak çıkan hemen her haberde bu sağırlığın izlerini bulmak mümkün. Mesela...

Ağustos 2012 tarihinde *Radikal* gazetesine bir ihbar yapılır: Süleymaniye Camii'nde restorasyon öncesi hoparlörsüz eşit dağılan ses, sonrasında duyulmaz olmuştur. Cuma namazında hutbe ve duayı anlamak mümkün değildir artık. Müftü sorunla ilgili bir araştırma başlatır. Restorasyonu gerçekleştiren Gür Yapı, suçu hoparlörlerin yetersizliğinde bulur. Ancak cemaat akustiğin bozulduğu, caminin içerisinde bir çınlama sesi olduğu konusunda ısrar eder. Ayrıca Sinan'ın Süleymaniye'ye ilişkin tuttuğu muhasebe defterlerinin 88.'sinde "Camide sadânın aksini kuvvetlendirmek için kubbenin içine ve köşelere ağzı iç tarafa açık, gömülerek örülmüş olan küçük sebûlardan (testi- kavanoz) 255 adedini satın almak için (tanesi 2'şer akçeden) ödenmiş olan 510 akçeden" şeklinde bir not düştüğü fark edilir. Ne yazık ki bu detay restorasyon sırasında unutuluvermiştir. Daha doğrusu, bu

mimari akustik tekniğini bilmeyen mimarlar neye yaradığını anlamadıkları testi ağızlarını kapatıp üstlerini sıvamışlardır.

Süleymaniye'ye bir perde

Süleymaniye'ye yapılmış büyük saygısızlıklardan biri de kentin siluetindeki ayrıcalıklı yerini ortadan kaldıran Haliç metro geçiş köprüsü. Devasa köprü bütün ağırlığıyla Tarihî Yarımada'yı Marmara'nın sularına gömmeye ant içmiş gibi duruyor. Planlama aşamasında köprünün mimarı Hakan Karan bu "çağdaş eser"in silueti etkilemesinin, Süleymaniye'yi kapatmasının mümkün olmayacağını savunuyordu. Oysa denizden yüksekliği 13 metre olan 936 metrelik bu köprüyü taşıyan 47 metre uzunluğundaki taşıyıcı kulelerin silueti neredeyse sileceğini anlamak için ilkokul düzeyinde geometri bilmek bile yeterliydi.

Tarihî Yarımada'nın bu bölgesine yönelik operasyonlar bitmek bilmiyor. 2013 ortalarında İstanbul Üniversitesi'ne tahsis edilen ve 1935 yılında botanik bahçesine dönüştürülen Ağa Kapısı Bahçesi'nin de betonlaşma tehlikesiyle yüz yüze olduğu anlaşıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı, üzerine inşaat yapmak üzere bahçeyi İstanbul Üniversitesi'nden talep ederek devlet bürokrasinin inşaat merakını bir kez daha ortaya koymuş oldu.

"Bu ülkede herkes iyi yaşamayı hak ediyor!" Ayazma'dan Bezirgânbahçe'ye

> Kentlerle ilişkimiz rüyalarla olduğu gibidir: Hayal edilebilen her şey aynı zamanda düşlenebilir, oysa en beklenmedik rüyalar bile bir arzuyu, ya da arzunun tersi, bir korkuyu gizleyen resimli bir bilmecedir. Kentleri de rüyalar gibi arzular veya korkular kurar; söylediklerinin ana hattı gizli, kuralları saçma, verdiği umutlar aldatıcı, her şey, başka bir şeyi gizliyor olsa da.
>
> Italo Calvino, *Görünmez Şehirler*

Kutsal su anlamına gelen "ayazma" sözcüğü sıklıkla, şifalı olduğuna inanılan tatlı su kaynaklarına isim olarak verilir. Başta Fener, Balat, Kadıköy ve Boğaz semtleri olmak üzere İstanbul'un birçok yerinde ayazmalar vardı, halen de varlar. Bu ayazmalardan biri Küçükçekmece Belediyesi'ne bağlı bir alandaydı. Bu alanda bir mahalle şekillenmeye başlandığında da isim olarak Ayazma adını aldı.

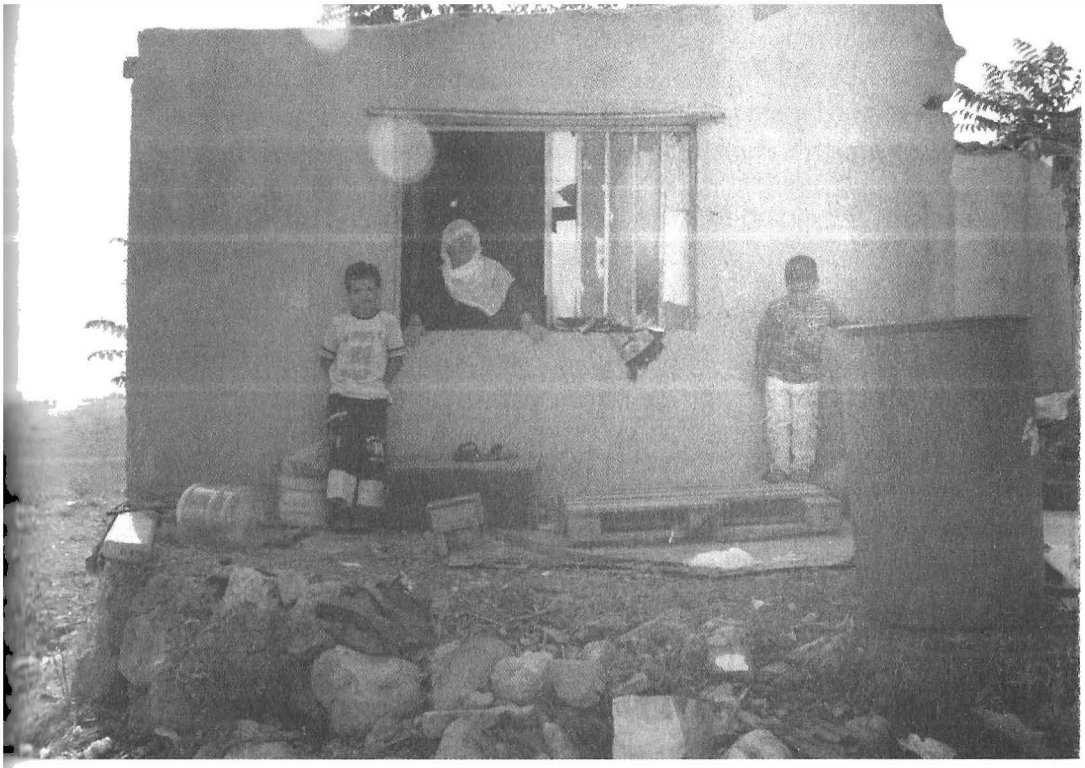
Ayazma 1970'lerin sonlarından itibaren göç almaya başladı. Yeşilin hâkim olduğu tepeleri ve geniş düzlükleriyle arazi, yeni gelenlerin köydeki yaşantılarının bir benzerini kurmalarına izin verdi. Bahçelerine meyve ağaçları diktiler, sebze yetiştirdiler, mahallelerinin ortak noktalarına tandır ocakları yaparak sırayla haftalık ekmeklerini pişirdiler, memleketlerinde geçim kaynakları olan hayvancılığı burada da sürdürdüler. Bakkalda veresiyenin işlediği, kesmeşekerin taneyle satın alınabildiği, gerektiğinde arkadaşlardan borç alınıp borcun ertelendiği, kiraların ricayla ötelenebildiği bir mahalleydi.

İlk gelenlere Doğu ve Güneydoğu'dan kopmak zorunda kalanlar katılmıştı. Ucuz barınma ve iş olanaklarını aynı anda sunan mahallede yaşayanlar, çevredeki hazır giyim ve trikotaj fabrikalarında, inşaat şantiyelerinde çalışıyorlardı. Bu yeni nüfusun büyük bir kısmı, Ayazma'da gecekondularını yapacakları araziyi ilk kuşak gelenlerden satın almışlardı. Bir kısmı ise evlerini akrabahemşeri bahçesine kurmuş, hayata tutunmak için var gücüyle çalışmaya başlamıştı.

Birkaç yıl öncesine kadar İstanbul'un kuzey çeperindeki bu mahallede yaşayanlar onca hayat gailesi arasında, bir gün birinin gelip mahallelerini tam manasıyla başlarına yıkacağını düşünmemişlerdi muhtemelen.

Şehir merkezinde "çöküntü alanı" damgasını yemiş Sulukule ve Tarlabaşı'ndan farklı olarak, Küçükçekmece Belediyesi sınırları içinde yer alan Ayazma ve Tepeüstü mahalleleri gecekondulardan müteşekkil, görece yeni bir yerleşim alanıydı. Bu iki komşu mahalle; TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Küçükçekmece Belediyesi'nin radarına 2004 yılında takıldı. Alan cazipti, rant potansiyeli yüksek.

2009 yılında yapılan değişiklikle Başakşehir Belediyesi sınırları içinde kalan Ayazma ve Tepeüstü'nde kentsel dönüşüm projesi iki ayrı koldan yürütüldü. Kuzey ve batısında organize sanayi sitesi, güneyinde TEM Otoyolu ve Halkalı Toplu Konutları, doğusunda ise Olimpiyat Stadyumu'nun yer aldığı Ayazma'nın arazisi yıllar içinde değerlenmişti. Güneyde TEM, batıda Masko ve doğuda İSTOÇ'la çevrili olan Tepeüstü'nden en önemli farkı ise, nüfusunun çoğunluğunu Güneydoğu'dan zorunlu göçe tabi tutularak İstanbul'a gelmek zorunda kalmış Kürt ailelerin oluşturmasıydı. Tepeüstü kentsel dönüşüme kolayca teslim oldu, Ayazma

Ayazma © Hande Altay, Galata Fotoğrafhanesi.

ise İstanbul'un tanıklık ettiği en zorlu barınma hakkı arayışlarından birinin adı oldu adeta...

Toplam 24 hektarlık Tepeüstü ve 115 hektarlık Ayazma mahallelerinde gerçekleştirilen proje, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Küçükçekmece Belediyesi ve TOKİ arasında oluşturulan kamu-kamu işbirliği şeklinde yürütüldü. 13 Haziran 2005 tarihinde imzalanan üçlü protokolle başladı her şey. 4 Temmuz 2005 tarihinde Ayazma-Tepeüstü bölgeleri Küçükçekmece Belediye Meclisi tarafından "kentsel dönüşüm alanı" ilan edildi.

Ayazma Mahallesi'nin yıkımıyla birlikte akıllarda en çok kalan sahneler muhtemelen iki yıl boyunca evlerinden kalan molozlar içinde hayatlarını sürdüren 18 kiracının öyküsüydü. Çeşitli şekillerde arazi için devlete ya da herhangi bir şahsa para ödediğini ispatlayarak hak sahibi olan ve TOKİ tarafından dayatılan sözleşmeleri imzalayanlar Bezirgânbahçe'deki TOKİ konutlarına yerleştirildiler. Elbette bu şekilde onların sorunları da çözülmüş olmadı. Hatta birçoğu, TOKİ taksitlerini, aidatları, faturaları ve işlerine gidip gelmek için yapmak zorunda kaldıkları masrafları karşılayamadıkları için kendilerine verilen daireleri ellerinden çıkartmak zorunda kaldılar. Nedense TOKİ'nin ilk yaptığı işlerden biri Bezirgânbahçe'deki "sosyal konut" niteliğindeki evler için sa-

tılamaz şerhini tapulardan kaldırmaktı. Oysa gerçek bir sosyal konut projesinde yapılması gereken; hak sahiplerine paylarına düşen taksitleri öderken yardımcı olacak mekanizmalar üretmek olmalıydı... Her neyse...

Bezirgânbahçe'deki sözüm ona sosyal konutlara taşınmak için 10-15 bin lira peşinat ödemeleri istenen, buna gücü olmayan, ancak yıkım nedeniyle Ayazma'daki evini de kaybeden aileler örgütlendiler. Kasım Aydın onlardan biriydi. 2008'e kadar seslerini ancak sınırlı bir çevreye duyurabildiler. 2008 yılında, molozlar arasına kurdukları derme çatma barakaları da defalarca yıkılmaya çalışılan Ayazmalı aileler, uygulanan kentsel dönüşümün yoksul kesimler için ne anlama geldiğine ilişkin ciddi ipuçları veren hikâyeleriyle tüm Türkiye'nin gündeminde yer aldılar.

Aradan hayli zaman geçti. Yıl 2010, aylardan Eylül... Televizyonda bir ses: "Ben Ali Ağaoğlu. Burası İstanbul Ayazma. Burada 3 bin 100 konutluk yeni bir yaşam merkezi kuruyoruz. Yüzde 87'si yeşil alan olacak. İçinde golf sahası bile olacak. Hep hayal ederdim, 10. kattaki evin bahçesi olur mu? Yaptım olacak. Çünkü bu ülkede herkes havuzlu, güzel, kaliteli bir evde oturmayı hak ediyor... Bu yeni projemizde 10 bin lira peşinat veren herkes daire sahibi olacak."

İşte Ali Ağaoğlu'nun başrolünde oynadığı reklam filminde, yeni Ağaoğlu My World Europe projesi böyle sunuluyordu. Reklam piyasasının başaktörlerinden Sinan Çetin'in eseri olan filmde oynadığı için Ağaoğlu tam 1 milyon dolar ücret almış ve bu parayı eğitim kurumlarına bağışlayacağını açıklayarak reklam stratejisini katmerlendirmişti. Kendisiyle ve eserleriyle ne kadar gurur duyduğunu her fırsatta tekrarlayan Ağaoğlu, iyi yaşamanın insanlar için bir ayrıcalık değil hak olduğunu söylemekten de sarf-ı nazar etmiyordu. İnsanın aklına ister istemez şu soruyu getiriyordu bu bol reklamlı manzara: Acaba müteahhitler camiası içinde yüzü en bilinen Ali Ağaoğlu ile halka ait arazileri tasarrufunda bulunduran, Türkiye'nin en güçlü kurumu TOKİ'nin sosyal konut, dolayısıyla toplumsal ve siyasal sorumluluk anlayışları birbirinin aynı mıydı?

My World'un yükseldiği alanda İstanbul'u saran kentsel dönüşümün mağdurları da İstanbul'daki kaybedenler kafilesine katıldı. Ayazma'da, mahallenin yıkıntıları arasında 17 komşusuyla birlikte iki yıl boyunca yaşayan ve kendi konut hakkını ararken, hepimizin şehirde aslında neler olup bittiğini anlamamızı sağlayan

Kasım Aydın, varını yoğunu kaybetme pahasına mücadelesini sürdürdü...

Kendisiyle yaptığımız söyleşide kentsel dönüşümü nasıl gördüğünü şöyle özetliyor Kasım Aydın:

> Yıktıkları evlerimizin üzerinden, lüks konut... tarumar ettikleri hayatlarımız üzerinden, hayat satıyorlar... Bu bir TOKİ belediye ve sermaye sahibi uygulamasıdır... Ağaoğlu İnşaat'ın reklamlarda gösterdiği proje alanı, evlerimizi yıkarak, zorla bizleri gönderdikleri alandır...

Kasım Aydın, Ağrılı. 2000 yılında yedi kişilik ailesiyle birlikte Ayazma'ya yerleşti. Önce bir ayakkabı fabrikasında çalışmaya başladı. İşi güzeldi, önceden inşaatta çalıştığı için ek işler yapıyor, ayakkabı fabrikasında da montajcı olarak bulduğu işe giderek ailesinin koşullarını düzeltiyordu. Derken evin yanında bir dükkân açtı. Giyim eşyası satıyordu. Sonunda kirada oturduğu evi arazisiyle birlikte satın aldı. Henüz kurulmakta olan bu düzen, 2005 yılında Ayazma'nın kentsel dönüşüm kapsamına girmesiyle birlikte altüst oldu.

Kasım Aydın, kendini kiracılardan sorumlu hisseti. Gönlü onları kaderlerine terk etmeye el vermedi. Orada yaşayanların yarısına yakını Güneydoğu'da köyleri boşaltılan ve zorunlu göçle İstanbul'a gelip yerleşenlerdi. Kasım Abi mahallenin dokusunu anlatırken Ayazma'da Doğu, Güneydoğu, Karadeniz, Marmara Türkiye'nin her tarafından gelmiş insanlar vardı diyor. Hepsi köylerinden ayrılıp gelmiş yoksul insanlar. Markette çalıştığı için, insanların içinde bulunduğu yoksulluğun en yakın tanığı. Kimi zaman lüks konut inşaatlarında çalışarak kendilerine mütevazı gecekondular yapmış insanlardan söz ediyoruz.

Mahallenin ve mücadelesinin hikâyesini anlatırken bir yandan da bu ülkenin kentleşme tecrübesinin içerdiği mantıksızlıklara dikkat çekiyor Kasım Aydın. Mesela 1970'lerin ikinci yarısında kurulmaya başlanan mahallenin, 2004 yılında, yani yıkımdan yalnız bir yıl önce elektrik ve su hizmetine kavuşmuş olması size de tuhaf görünmüyor mu? Yıkım emri gelirken vaatler de belirmiş tabii ufukta. Belediye mahallelilere, "Burası yıkılacak, size başka yerde bir yer yaptırıp bedava dağıtacağız," demeye başlamış. Hatta söz de verilmiş, "Evleriniz, siz yeni evlerinize taşındıktan sonra yıkılacak."

Kasım Aydın, 2006 yılında 22. dönem AKP Erzurum Milletvekili ve Bayındırlık Komisyonu Üyesi Prof. Dr. Mustafa Ilıcalı'yla görüşmüş bir fırsatını kollayıp. Ilıcalı, öyküyü dinledikten sonra Küçükçekmece Belediye Başkanı'nı aramış ve ilginç bir bilgiye ulaşmış. Belediye Başkanı Aziz Yeniay, Ilıcalı'ya yeni evlerin hazır olduğunu, küçük bir meblağ karşılığında hak sahiplerine her an verilebileceğini söylemiş. Hatta sözlerini, "Alan memnun satan memnun," diyerek bitirmiş. Ilıcalı bu açıklamalarla tatmin olmamış ve bir müddet mahalleliye destek olmaya çalışmış. Ancak nafile...

Kentsel dönüşümün ilk deneme tahtalarından Ayazma sakinlerinin tecrübesizliği, ilk başlarda siyasetçiler ya da sivil toplum kuruluşlarıyla dayanışma ağının kurulmasına engel oldu. Başvurdukları avukatlar da şu ya da bu şekilde TOKİ ve belediye yetkililerince caydırılıyordu. Bütün bu süreç boyunca Kasım Aydın dilekçe üzerine dilekçe vererek hakkını aramaya devam ediyordu.

Milli Emlak, 2006 yılında Ayazma arazisini, Ayazma ahalisine satmaya teşebbüs etti. Ancak ödeme koşulları baş edilebilir gibi değildi. Arazi bedelinin yüzde 20'si peşin isteniyor, gerisi de taksitle iki yıl vadeye yayılıyordu. Sözün kısası Milli Emlak, Ayazma sakinlerine paranız yoksa buradan çıkmak zorundasınız demenin yasal zeminini yarattı. Bu arada arazinin mülkiyeti Büyükşehir Belediyesi'ne geçti.

Üstesinden gelinemez gibi duran koşullar mahallede bölünmeye neden oldu. Bir şekilde mülkiyet anlamına gelebilecek çeşitli belgelere sahip olanlar, kiracıları başlarında dert olarak görüp boş vermeye, başladılar. Belediyenin girişimleri sonuç vermeye, tek tük sözleşmeler yapılmaya başlanmıştı aynı esnada. Mücadele yolları aranıyordu diğer yandan. Ankara'ya yürümek de ihtimaller arasındaydı. Ama süreç o kadar hızlı ilerliyordu ki...

Sonunda 1 730 hak sahibinden, ev sahibi olan 1 474'üyle anlaşmaya varıldı. Yapılan kura çekilişlerinin ardından ev sahipleri Bezirgânbahçe'de yapılan TOKİ konutlarına taşındılar. 256 aile kapsam dışında bırakılmıştı. Kasım Aydın hak sahibi olmasına rağmen, Ayazma'da kalıp mücadelesini sürdürmeye kararlıydı. Kendisine, aldığı riskin sonuca değip değmediğini soruyorum çünkü biz konuşurken Kayaşehir'de kendisine söz verilen evin işlemleriyle uğraşıyor halen... Diyor ki, "Bugün en azından benim, eşimin, çocuklarımın, hepimizin vicdanları rahat." Bütün bu yıllar boyunca sermayesinin tamamını tüketmiş, çocukları karda kışta

çadırlarda, barakalarda yaşamak zorunda kalmışlar belki ama o vicdanının rahat oluşundan söz ediyor...

2007 Şubat ayında, yıkımla birlikte direniş de başlıyor. Yıkım sonrasında Kasım Aydın henüz dokunulmamış evini doğum yapan kadınlara vermeyi tercih ediyor. Bu arada çadırların, barakaların altında gizlice örülen duvarlarla barınaklar yapılıyor. 2008 yılının Kasım ayındaki yıkım ciddi bir felakete sebep oluyor. Mahallede kalanlar hakkında: "Orada PKK'lılar yaşıyor, bomba yapıp eyleme hazırlanıyorlar" şeklinde bir isimsiz ihbar üzerine bir sabah saatin 4.00'ünde yüzlerce polisin katıldığı bir baskın düzenleniyor. Yapılan barınaklar da bu baskın sonrasında yıkılıyor.

Gözaltına alınan Kasım Aydın Milletvekili Prof. Mustafa Ilıcalı'ya telefon açıyor. Ilıcalı harekete geçiyor ve karakola gelen birçok telefon üzerine Kasım Abi serbest kalıyor. Ilıcalı'nın bu vakadan sonra söylediklerini şöyle aktarıyor Kasım Aydın:

> Kasım, sen şimdi dışarı çıkacaksın ama ben sana söz vereyim, eğer verdikleri sözleri tutmazlarsa ben bir daha milletvekili olmayacağım. Biz halkı korumaya gelmişiz sözde kalkınma partisiyiz ama maalesef biz mezar kazma partisi olduk, insanları perişan etme partisi. İnsanlara bu kadar hakaret, zulme ben dayanamıyorum.[1]

Barakalar yeniden yapılıyor ama bununla da kalmıyor, basının dikkatini çekmeye çalışıyorlar mahalleye... Bir gün Doğan Haber Ajansı'na baskın yapıyorlar, burunlarının dibindeki bu vakaya neden duyarsız kaldıklarını, muhabir göndermediklerini soruyorlar... Karşılarına çıkan yetkilinin cevabını yine Kasım Aydın'dan aktarıyorum:

> Kardeşim kusura bakmayın, açıkça söyleyeyim, medyaya sansür koymuşlar, yasak koymuşlar Ayazma, Tepeüstü için. Haber yaparsak kesinlikle ceza yeriz. Evet, biz sizi görüyoruz. Evet, siz ne haldesiniz biliyoruz. Ama haber yaptığımız an da bizim ekmeğimiz, bu binalarımız, hepsi kapanacak.

Mahalleye kadar gelip canlı yayın yapabilen tek yayın kuruluşu, o dönemde Doğuş Holding'e yeni geçen Star TV. Doğuş

1. Ilıcalı, bu konuda bir açıklama yapmamış olmakla birlikte gerçekten tekrar milletvekili olmadı.

Holding'in yayın kuruluşlarındaki politika değişikliğinin bir hayli zaman aldığını ama sonuçta verilen cezaların bir şekilde işe yaradığını ise Gezi protestoları esnasında hep birlikte gördük.

Ayazma'nın direnci 2009'da kırıldı. Önce günlerce Küçükçekmece Belediye'sinin önündeki parkta oturma eylemi yaptılar. Eylem kısmen işe yaradı, evlerini kurtaramasalar bile bir yıllık kira parası alarak Bezirgânbahçe'ye gönderildiler.

Ama Bezirgânbahçe yaşanacak gibi değildi. Her şeyden önce bir yasaklar diyarıydı. 8-10 kişilik aileler, iki oda bir salon, Amerikan mutfaklı evlere tıkıştırılmıştı. Asansörler sık sık bozuluyor, blok sakinleri ödemek zorunda kalıyordu. İşe gidip gelmek bir servet değerindeydi neredeyse. Daha da önemlisi ödeyemedikleri TOKİ taksitleri katlanarak içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Nihayet evlerin büyük bir bölümü satışa çıkartıldı. Aldıkları parayla borçlarını kapatıp daha da yoksullaşmak suretiyle kiraya çıkmak zorunda kaldılar.

Bütün bu mücadelenin sonunda Kasım Aydın, Ayazma'da onu yalnız bırakan komşularına kırgın bir miktar. Bir Umut Derneği hukukçularının verdiği destekle hakkını aramaya devam etmiş... Nihayet Kayaşehir'de kendisine bir ev verilmiş ama taksitler ona ağır geliyor. Bütün bu olanlardan kimleri sorumlu tuttuğunu şöyle özetliyor: "Ayazma, Ağaoğlu'na verildi. Bunu yapan TOKİ, yani devlet, daha doğrusu AKP."

Sonuçta ne Ali Ağaoğlu ne TOKİ ne de AKP, evlerinden zorla çıkartılan binlerce insanın sorumluluğunu üstleniyor. TOKİ'nin verdiği yeni evlerin taksitlerini ödeyemeyenler, şehre kilometrelerce uzak mahallelerde iş bulamayan ve çocuklarıyla birlikte açlığa mahkûm edilenler gözlerden uzak tutularak inşa edilen bu betonarme medeniyetinin sorumluluğu işte bu yüzden hepimize ait.

Ekümenopolis'in yurttaşları

Yönetmen İmre Azem'in *Ekümenopolis* adını verdiği belgeseli, Ayazma'da evleri yıkılan 18 aile etrafında dönüyor. Belgeselde, Londra Üniversite Koleji Kalkınma ve Planlama Bölümü'nden Yves Cabannes, "dünya kenti" olma yolunda İstanbul'un başına gelenlerin, dünyadaki başka örneklerden çok da farklı olmadığını anlatıyor: "Büyük yatırımlar, AVM'ler, uluslararası bankalar, Formula 1 pistleri, golf kulüpleri, yat limanları, belli kesimlerde yoğunlaşan zenginlik... Bunların bir bedeli var. Şehirleri inşa eden

emekçiler, yeni sermaye ve yatırım güçleri tarafından kentten dışarı itiliyor, zorla yerlerinden ediliyorlar." Bu bedelden kurtulmanın yolu, İstanbulluların istek ve ihtiyaçlarının şehre dair verilen kararlara yansıması için ve uzun soluklu bir mücadele vermek üzere örgütlenmek. Her birimiz Kasım Aydın kadar azimli olmayabiliriz fakat çoktan yok olma sürecine girmiş bir şehrin küllerinden var olması için yapabileceğimiz tek şey de bu...

Okmeydanı: Er mi yaman, bey mi yaman?

Okmeydanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde okçuluğu geliştirmek için kurduğu talimgâhlar arasında en çok bilineni. Bölgeyi bugüne taşıyan öykü aslında İstanbul'un fethiyle birlikte başladı. Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra otağını kurduğu araziyi kendi adıyla kurduğu vakfın arazisi olarak bağışladı. Vakfiyede, "Burası o kadar mühimdir ki, buradan sert tırnaklı hayvan geçmeyecek, mümkünse kuş uçurtulmayacaktır" deniyordu... Fatih'in oğlu II. Bayezid bu bölgeye Okçular Tekkesi'ni kurarak babasını onurlandırmakla kalmadı, askerî tarihin önemli altyapılarından birini de oluşturmuş oldu. Okçular Tekkesi'nde bir aşevi, arşiv ve kütüphane bulunuyordu. İstanbul'da hayli seçkin bir yere sahip olan tekke sorumlusu ise "Şeyhü'l-meydan Okçular Şeyhi" namıyla anılıyordu.

Fatih Sultan Mehmed okçuluk müsabakaları için bir ok meydanı kurduğunda kanıtlanmış olan sınırsız hayal gücüne rağmen, bu bölgede yaşanacak gelişmeleri düşleyemezdi. Daha doğrusu bu konuda bir kâbus görmüş olması uzak bir ihtimal. Okmeydanı semtinin tapularının büyük ölçüde Fatih Sultan Mehmet Vakfı'nda olması, Okmeydanı'nı İstanbul'un düzensiz kentleşmeden koruyabilmiş değil. Okmeydanı Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Zeynel Saygılı vakıf arazisinin nasıl olup da bir gecekondu bölgesine dönüştüğünü şöyle özetliyor: Balkan Savaşı'ndan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü, Balkanlar'dan sığınmış olan Arnavutlara geçimlerini sağlayabilmeleri için orada çiftlik kurma hakkı verdi. Çiftlik hakkı kazananlardan kimileri bir yolunu bulup zamanla kendilerine ait olduğunu iddia etikleri çiftlik topraklarını parselleyip satmaya başladılar. Zeynel Bey'e göre orada toprak alan babası gibi birçok kişi, muhtemelen tapunun ne olduğunu bilmedikleri gibi, bu alışveriş esnasında onlara verilen belgenin aslında değersiz olduğunu da anlamıyorlardı. Bu

bölgeye daha sonra yerleşenlerin ortak amacı işyerlerine yakın bir yerde başlarını sokacak iki göz oda eve sahip olmaktı. Zeynel Bey haklı olarak soruyor: "O araziler satılırken devlet yok muydu?"

Bugün, Okmeydanı da kentsel dönüşüm sürecine girmiş durumda. Ancak burada uygulanacak kentsel dönüşüm projesinin önemli bir farkı bulunuyor: Alan geniş, yoğunluk yüksek, toplumsal yapı karmaşık... Sulukule ve Tarlabaşı gibi görece dezavantajlı kesimlerin yaşadıkları bir bölgeden bahsetmiyoruz Okmeydanı'nda. Dolayısıyla burada gerçekleştirilecek olan ve henüz planlama aşamasını geçememiş olan kentsel dönüşüm süreci kendine özgü sorunlar barındırıyor.

İstanbul'un neden ve nasıl karmaşık bir açmazlar diyarı olduğunu anlamak için her seferinde başa dönüp şu kabulden hareket etmek gerekiyor: Bugünkü meseleleri çetrefil ve içinden çıkılmaz hale getiren nedenleri Türkiye'nin kentleşme tarihinden başka bir yerde aramamalı. Ancak asıl mesele bugün üretilen politikaların da geçmiştekilerden farklı olmaması, kentsel dönüşümle ilgili kavramların ve tanımların bir türlü oturmamış olması da çözümü oldubittilerde arayan anlayışın devam ettiğini gösteriyor. Örneğin, yıllardır öyle ya da böyle uygulanan, insanların evlerinden olmalarına, şehrin siluetinin bütünüyle değişmesine neden olan kentsel dönüşümün İmar Kanunu'nda bir karşılığı yok henüz. Üstelik yapılan yasalarla planlama yetkisi, planlama süreçlerini etkisiz ve plancıları da yetkisiz kılmak amacıyla, neredeyse bilerek ve kasıtla parçalara ayrılıp birbirleriyle çelişebilecek kurumlar arasında dağıtılmış durumda. Okmeydanı bütün bu sorunların adeta cisimleştiği kentsel alanlardan biri olarak özellikle dikkat çekici.

Okmeydanı'nda yapılacak kentsel dönüşümün ve planlamanın hangi aşamada olduğunu anlamanın en kestirme yolu Ahmet Turgut'la görüşmekti. Bir dönem MHP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Ahmet Turgut tanınmış bir şehir plancısı. Uzun yıllar TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Başkanlığı görevinde bulunmuş, dolayısıyla planlama camiasında saygın ve etkili bir isme sahip. Görüşmemizden anlaşılıyor ki, çoğu şehir plancısı gibi o da dertli. Planla(ma)ma sürecini bütün incelikleriyle tanıyor ve bununla mücadele etmenin yolları konusundaki umutsuzluğunu da pek saklamıyor. Evvela, Türkiye'nin bir İmar Kanunu'na kavuşması için 1957'yi beklemek gerektiğini hatırlatıyor. Bir başka deyişle 34 yıl boyunca imar işleri ruhsat mekanizması olmaksızın ve kanunsuz bir şekilde yürütülüyor.

Bugün uygulanmakta olan kanunun geçmişi ise 1985 yılına dayanıyor. Yapılan yasa, o dönemin koşulları içinde ilerici, yerel yönetimleri yetkilendiren bir düzenleme olarak algılanıyor. Ancak uygulama pek de bu doğrultuda olmuyor. 1985'ten itibaren Anavatan Partisi iktidarı şehirlere ve imar uygulamalarına damgasını vurmaya başlıyor. 1985-1991 yılları arasında şehirlerin bugününe benzer bir hızda rant merkezli yeniden inşası döneme damgasını vuruyor. ANAP iktidarı boyunca İmar Kanunu pek dikkate alınmadığı gibi, hükümet parlamentodaki çoğunluğuna dayanarak çıkardığı bir dizi özel kanunla çeşitli kesimleri kentsel ranta bağımlı hale getiriyor adeta. Özel çevre koruma bölgeleri, turizm merkezleri vb. istisnai alanlar üzerinden kentsel rant yükseltilip dağıtılıyor. Bu dönemin, günümüzü çağrıştıran bir başka niteliği ise bütün bu müdahalelerin Ankara'dan, hükümet tarafından, belediyelerin yetkileri ve iradeleri hiçe sayılarak gerçekleştirilmiş olması.

AKP'nin Özal'lı yıllarda ilk örneği görülen bu ekonomik kalkınma tarzını benimsemesi şaşırtıcı değil. Peki AKP, ANAP'ın izini nasıl sürdü? İlk iş şehrin fiziksel ve ekonomik anlamda planlanmasına temel olan İmar Kanunu, 2002'de bir kenara bırakıldı. Hemen ardından çok sayıda kurum, kentsel planlama ve kamu arazilerinin özelleştirilmesinde yetki sahibi kılındı. Ortaya çıkan manzaranın planlama açısından ne anlama geldiğini Ahmet Turgut, "Mühür kimde Süleyman o," diye özetliyor. Uzmanların bile yapılan değişiklikleri takip etmekte zorlandıklarını ekliyor sözlerine, "Sabah erken kalkan plan yapıyor," şeklinde açıklıyor yetki karmaşasının yarattığı kaotik durumu.

Planlama yetkilerinin dağıtılıyormuş gibi yapılıp tekelleştirilmesinden/merkezileştirilmesinden (Başbakanlık'ta toplanmasından da diyebiliriz kısaca) kaynaklanan sorun, İstanbul'daki mevcut ve muhtemel yerleşim alanlarının birbirinden farklı özellikler taşıması dolayısıyla da plancıların işini iyiden iyiye zorlaştırıyor. Çünkü her bir alan için neredeyse tüm kanuni çerçevenin baştan yazılması ya da çok zaman kaybetmek istenmiyorsa delik deşik edilmesi gerekiyor. Bunun sebebi ise her bir alanın gerek toplumsal, gerek ekonomik, gerekse mülkiyet yapısı itibarıyla kendi özgün düzensizlikleri ve problemleriyle birlikte ele alınması zorunluluğu. Ancak idarenin acelesi var. Dolayısıyla kentsel dönüşüm projeleri sosyal ve ekonomik yapıyı iyileştirmek, insanları şehirle barıştırmak ve şehrin olanaklarından faydalanmalarını sağlamayı

hedeflemek yerine, proje alanından hasıl olan rantın dağıtımına odaklanıyor. Devlet kendi başına finanse edemeyeceği alanlara sermayenin girmesini sağlayabilmek için, piyasa aktörlerinin projelerine ve nemalanma stratejilerine öncelik tanıyor. Bu da şehri planlanan değil, projelendirilen bir alana dönüştürüyor...

Ahmet Turgut tüm bu gelişmeleri 5366 sayılı kanuna bağlıyor. Bu kanunun yatırımcıların kârlılıklarının plana çıkarttığını, bu koşullar altında kentsel dönüşümün başarılı olma ihtimalinin bulunmadığını söylüyor.

Aslına bakılırsa binaları yenilemek nispeten kolay, zaten gündemde pek olmayan –anlatılan masal hariç elbette- kapsamlı bir yaklaşım söz konusu olmuyor bile. İşte bu yüzden yenilenen alanlarda ortaya çıkan yaşam maliyetini dahi karşılayamayan insanlar mağdur oluyor ve semtlerini terk etmek zorunda kalıyor. Sulukule'deki insanlık dramının pek çok başka alanda tekrarlanması kader gibi görünüyor bu durumda.

Bu sürecin kaybedenleri kadar, kazananları da var öte yandan. Ahmet Turgut, kazananlara yönelik bir kamusal denetimin mevcut kentsel dönüşümün gerçek dinamiklerini ortaya çıkartacağını, ancak halihazırda kimsenin bu türlü bir denetime açık olmadığını anlatıyor.

Bütün bunlar kamu idaresinin iyi niyetine asla güvenilemeyeceğini, şeffaflık sağlanamadığı sürece halk anlamındaki kamunun, devlet anlamındaki kamudan daima şüphede olması gerektiğini hatırlatıyor.

Yasa var mı yok mu?

Okmeydanı'na gelince...

Okmeydanı her şeyden önce buradaki mülkiyet sorunları dolayısıyla farklılaşıyor...

1976 yılında tamamı tarihî sit alanı ilan edilen bir alan söz konusu. Tarihî sit alanları yasa gereği yapılaşma dışı alanlar olduklarından özel mülkiyete dönüştürülemeyecekleri gibi, üzerlerine bina da yapılamaz... Ama zamanla Okmeydanı'nda vakıflara ait araziler üzerine binalar yapılmış ya da yaptırılmış veya bir şekilde bina yapılması için insanlara yer gösterilmiş. Sözün kısası, bu arazilere bina yapılamayacağı ve özel mülkiyet tesis edilemeyeceği biline biline birileri vatandaşa arazi satmış ve belediye de bu satışa ve yapılaşmaya göz yummuş. Bu göz yumma hali imar aflarıy-

la iyiden iyiye meşrulaştırılmış. Okmeydanı'nda 1988'de, 1984'te çıkan 2981 sayılı imar affı kanununa göre işlem yapılmış ve 2 bin lira harç parası yatıran herkese tapu tahsis belgeleri verilmiş. Söz konusu arazi vakıflar mülkiyetinde olmasına ve kanunen yapılaşma mümkün olmamasına rağmen dönemin Beyoğlu Belediyesi[1] bir ıslah imar planı yapmayı da ihmal etmemiş. Konu mahkemeye intikal etmiş. Mahkeme arazinin vakıf mülkiyetinde olması nedeniyle imar affına dahil edilemeyeceği gerekçesiyle planları iptal etmiş. Ancak mahkeme süresince bazı tapular da dağıtılmış. Bugün Okmeydanı'nda parsellerin yüzde 10-12'si için alınan tapuların tarihi de işte bu döneme tekabül ediyor.

Okmeydanı'nda bir başka düzenleme girişimi de 2001 tarihli 4706 sayılı kanunla[2] geldi. Bu kanunun geçici dördüncü maddesine dayanılarak Okmeydanı'ndaki Fatih Sultan Mehmet Vakfı'na ait araziler aynı miktarda Hazine arazisiyle değiş tokuş yapıldı. Bu şekilde artık Hazine arazisi haline gelen Okmeydanı'ndaki parseller yeniden satışa çıkartılabilecekti. 2010 yılında İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu yeni bir karar alarak, 1976'da tamamı sit alanı ilan edilmiş Okmeydanı'nda 14 parça koruma alanı tespit etti. Anlaşılacağı üzere bu şekilde arazinin bir bölümü koruma alanı dışına çıkartılmış oldu. Koruma alanı dışında kalan araziler de Beyoğlu ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne intikal ettirildi. Geriye dönüşümün planlanması kalmıştı. Araziler satışa çıkartılarak finanse edilecek kentsel dönüşümün önündeki en büyük problem ise kuşkusuz halihazırda üzerinde yapılaşma bulunan sit alanlarının boşaltılmasıydı. Halen de öyle...

Sözün kısası, Okmeydanı'nda yapılan bir vakfa ait arazinin, üstelik sit alanı olmasına rağmen üzerindeki yapılaşma veri kabul edilerek arsaya dönüştürülmesiydi. Bu şekilde arazi bir bakıma özelleştirilmiş oldu. Ardından yapılan kentsel dönüşüm çalışmasında ise dağıtılan ya da dağıtılması vaat edilen tapuların kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde hak sahipleri tarafından devri söz konusu olacak. Bir başka deyişle, bir vakıf arazisi, kamunun araya girmesiyle önce özel mülkiyete dönüştürülmüş, ardından yine

1. Daha önceki dönemde Şişli'ye bağlıyken 1984'te ilçe olan Beyoğlu'nun o dönem belediye başkanı SHP'den Haluk Öztürkatalay'dı.

2. Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

kamu aracılığıyla kentsel dönüşüm yatırımcısı olabilecek güçte, muhtemelen küresel nitelikte bir sermayedara transfer edilmiş olacak.

Buradaki dönüşümün planlanması işini ihale yöntemiyle üstlenen Ahmet Turgut, bütün bu sürecin genel adı olan "kentsel yenileme", "kentsel sağlıklaştırma" ya da "kentsel rehabilitasyon" sözcüklerinin hiçbir kanuni temeli olmadığına dikkat çekiyor öncelikle. Bir uygulayıcı olarak dikkat çektiği ve riskli bulduğu konu da bu zaten:

> Sit alanlarında uygulanabilen 5366 sayılı kanun var. Belediye kanununun 73. maddesi de kentsel dönüşüm ve gelişim başlığını taşıyor. 2005 ve 2010 yılında yapılan düzenlemelerle belediyelere kentsel dönüşüm projeleri üretmek anlamında haklar verildi. Ama bir yönetmelik yapılmadı. Yani bu projelerin nasıl uygulanacağı mevzusu her belediyenin kendi inisiyatifine bırakılmış durumda şimdilik. Bütün bunlara bir de Afet Yasası eklendi...

Neticede Okmeydanı'nda 2863 sayılı Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu ve bu mülkiyet operasyonunu düzenleyen 4706 sayılı kanun kapsamında uygulama yapılıyor. Başka bir deyişle Afet Yasası uygulanmıyor ve bu şekilde insanların hızlı kamulaştırma yoluyla mülkiyetlerine el konulması yönündeki kaygılar gideriliyor. Ahmet Turgut, Okmeydanı'nın Afet Yasası'nın kapsama alanı dışında kalmasının önemini şöyle vurguluyor:

> Benim Afet Yasası'nda yanlış bulduğum şu: Yasa, mülk kamulaştırıldıktan sonra yapılaşma hakkı veriyor. Üstelik konut, ticaret ya da turizm ve benzeri haklarla üçüncü şahıslara da satma hakkını getiriyor. Bu da herkes tarafından iyi algılanmış durumda ve bir haklı eleştiri söz konusu.

Okmeydanı'ndaki kentsel dönüşüm projesi bu haliyle henüz müzakereye açık. Belediye, yaklaşan yerel seçimleri de hesaba katarak hızla tapu dağıtma yoluna gitti. Ancak seçimlerden sonra olası yatırımcı baskısı karşısında projenin sahibi konumundaki Beyoğlu Belediyesi'nin tavrının ne olacağını kestirmek de mümkün değil...

Zamana yayılacak bir çözüm arayışı: Okmeydanı

Ahmet Turgut, Okmeydanı'nın 1/1000'lik imar planının yapımı için yapılan ihaleyi kazanan şirketin yöneticisi. Kentsel dönüşümün gerek planlama gerekse sosyal adalet anlamında barındırdığı sorunların bir hayli farkında. Okmeydanı'nın kendine özgü sorunlarını da biliyor. Aynı zamanda Şehir Plancıları Odası dolayısıyla ciddi bir hukuksal tecrübeye sahip. İşte bu yüzden her fırsatta kentsel dönüşüm projelerinin beraberinde getirdiği risklere dikkat çekiyor.

1945'teki, hatta 1960'taki hava fotoğraflarında Okmeydanı bomboş bir alan olarak görünüyor. İstanbul'un merkezindeki çoğu gecekondu ve post-gecekondu yerleşim alanlarında olduğu gibi Okmeydanı'nda da 1960'tan sonra çok hızlı bir kayıt dışı yapılaşma süreci yaşanmış. Okmeydanı'nda yaşananların sorumlusu kim, diye sorulup tarihçe şöyle bir gözden geçirildiğinde hemen herkesin mevcut durumda bir miktar payı olduğunu söylemek mümkün. Fatih Sultan Mehmet Vakfı'na ait bir arazinin önce Anadolu'dan gelen ailelere kanunsuz olarak satılması, sonra yine kanunsuz bir şekilde yapılaşması söz konusu. Ama asıl problem 1980'den sonra gecekonduların çok katlı yapılara dönüşmesi esnasında yaşanmış. Çünkü imar aflarıyla şekillenen bu süreçte devlet, tüm kurumlarıyla bu alandaki yapılaşmayı görmezden gelmek suretiyle adeta desteklemiş. Dolayısıyla Okmeydanı'nda neredeyse çözümsüz gibi duran sorunların kaynağının yerel yönetimler ve merkezî hükümetler olduğunu söylemek mümkün.

Okmeydanı'na kazanan veya kaybeden ekseninden bakıldığında göz önünde bulundurulması gereken yalnızca yıpranmış ve kaliteden yoksun binalar, bu binaların deprem ve diğer afetlere dayanıksızlığı değil, aynı zamanda buradaki sosyal ve ekonomik problemlerin de ciddi bir boyutta olduğu. Mevcut kentsel dönüşüm politikasının önceliği elbette söz konusu toplumsal ve ekonomik sorunları çözmek gibi durmuyor. Bunun yerine halihazırda Okmeydanı'nda yaşayan insanlara nasılsa üstesinden gelemeyecekleri bir pazarlık dayatılarak sorunlarını alıp şehrin hayli görünür bu alanından çekip gitmeleri talep ediliyor. Bir başka deyişle bu insanları şehirle barıştırmak ve şehrin olanaklarından faydalanır hale getirmek şöyle dursun, yenilenmiş alanlarda ortaya çıkacak yaşam maliyetini nasılsa karşılayamayacakları için şimdiden yerlerini ve yurtlarını terk etmeleri öneriliyor.

Ahmet Turgut, plancı gözüyle Okmeydanı'nı tarif ederken, bölgede 80 bin nüfusun, 26-27 bin civarında bağımsız bölümde yaşadığına dikkat çekiyor. Bu bağımsız bölümlerden yaklaşık 6 bini işyeri. İşyerlerinin çoğunu kayıt dışı atölyeler oluşturuyor. Bu atölyelerin çoğunda çalışma koşulları alabildiğine zorlu ve çalışanlar da sigortasız. İstatistiklere göre bir sanayi işçisi 2.5-3 civarında hizmet işçisini beraberinde getiriyor ve bu da 12-13 kişilik bir nüfus anlamına geliyor. Bu çerçeveden bakıldığında; Okmeyanı'nda ciddi bir nüfusun çözümü konusunda pek de kafa yorulmayan bir dizi toplumsal ve ekonomik krizin tam da orta yerinde olduğu görülebilir. Okmeydanı, Küçükçekmece, Ümraniye gibi bölgelerde, asgari ücretin altında ücrete razı olmak durumunda kalan binlerce işçi ve aileleri yaşıyor. Bu bölgelerde yaşamalarının sebebi ise hiç değilse işe yürüyerek gelip gitme imkânına sahip olmaları.

Kentsel dönüşüm Okmeydanı'nda başka hiçbir şey yapmayacaksa bile bu atölyelerin kapanmasına neden olacak. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz işçi aileleri de gelir kaynaklarından yoksun kalacaklar. Bu ailelerin çalışan bireyleri günde iki ya da üç aktarma yaparak İkitelli ya da Hadımköy'e gitme şansı da bulamayacaklar. İşte bu durum, Sulukule'de çok daha küçük bir nüfusun yaşadığı şehrin dışına sürülürken, ekonomiden de dışlanma halinin Okmeydanı'nda yaşayan on binlerce ailenin başına gelebileceğini düşündürüyor. Okmeydanı'nda yaşayan nüfusun burada kalması için bir formül bulunsa bile yenileme projesinin en az 10 yıl süreceğini ve her halükârda kamunun bu insanların geçim sorunlarına bir çözüm bulması gerektiğine dikkat çekiyor.

Okmeydanı'nı kentsel dönüşüm açısından riskli kılan bir başka etmen de buradaki yapı yoğunluğu. Halihazırda semtin ciddi bir yeşil alan, spor alanı, çocuk bahçesi, okul, hastane ve otopark sorunu var. Ahmet Turgut'a göre bu tablo karşısında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin inisiyatif kullanarak bu tür projelerde yönlendirici olması gerekiyor. Beyoğlu Belediyesi'nin tek başına bütün bu sorunların üstesinden gelemeyeceğini kaydeden Ahmet Turgut'a göre, Büyükşehir Belediyesi'nin, Sanayi ve Ticaret Bakanlığını, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ve TOKİ'nin meseleye bu açıdan da el atmaları gerekiyor. Fakat bugüne kadar gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarında böylesi tek bir koordinasyon örneği bile bulunmuyor. Dolayısıyla Okmeydanı'nda devletin burada sahici bir dönüşüm yapmak için harekete geçeceğini ummak da boşuna bir umut gibi görünüyor.

Okmeydanı'nın önündeki diğer bir açmaz da Fikirtepe. Fiziksel olarak uzak olsa da Fikirtepe, kimi açılardan Okmeydanı'ndaki uygulamaya öncül gibi görülmesinden dolayı kentsel dönüşüm müzakerelerinin önemli bir parçasını oluşturuyor. Ahmet Turgut, Fikirtepe'de yüksek yoğunluk üzerinden gerçekleşen spekülasyonun Okmeydanı'nda kentsel dönüşümden rant beklentisinin yükselmesine neden olduğunu anlatıyor. Benzer şekilde Tarlabaşı'nda da beş katlı kaçak bir binaya 650 bin liraya kadar bedel biçilmiş olmasının, Okmeydanı'nda talepleri yükseltmesi söz konusu. Rant beklentisinin tabana yayılmasından kaynaklanan ve bir bakıma her kentsel dönüşüm projesinin bir sonrakini imkânsızlaştırması anlamına gelen bu sorunu Ahmet Turgut özetliyor:

> İstanbul'da artık Fikirtepe'yi göz ardı etmek olanaksız. Bunu ne İstanbul Büyükşehir Belediyesi yapabilir ne herhangi bir ilçe belediyesi ne Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ne de hükümet. Çok kötü bir hamle yapıldı. Müteahhitler işin içine girdi, inanılmaz pazarlıklar sonucu çok büyük oranlar verildi. Yanlışlığın temelinde ada ve parsel bazında birleşmelerle beraber ciddi biçimde yükselen imar artışları bulunuyor. Karşımıza yoğunluğu daha da yükselen fakat yol, otopark ve sosyal donatıları öngörmeyen bir imar plan çıkmış oldu.

Projesini anlatmak üzere Ahmet Turgut'un Okmeydanı'nda katıldığı her toplantıda Fikirtepe örneği çıkıyor karşısına. Ahmet Bey'e göre, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı açık yüreklilikle, "Fikirtepe'de yanlış yaptık," demedikçe, İstanbul'da yapılacak projelerde halkla barışması olanaksız. Üstelik Fikirtepe tek örnek de değil bu konuda. Örneği, Büyükdere aksında plaza ve ofis yapmak isteyenlere verilen 7-8 emsaller de iştah kabartacak nitelikte. Yurttaş bu emsallerin değerinin ve bu hakların imara dayalı kazanç anlamına geldiğinin ziyadesiyle farkında ve oluşan bu ranttan kendi payına düşeni artırmak için elinden geleni yapacak. Anlaşılan o ki, önümüzdeki yerel seçimlerden sonra AKP, bu rant beklentilerini düşürmek ve kentsel dönüşümü bu şekilde mümkün kılmaya çalışmakla uğraşacak. Kulislerde konuşulan ancak kimsenin işin gerçeğini bilmediği bir yasa tasarısı bu konuda ciddi bir ipucu niteliğinde. Buna göre, Boğaziçi'nde arsa alışverişi esnasında, ticarete konu olan arsanın yüzde 50'sinin kamuya bırakılması gündemde.

Kötü örnek olarak iştahları kabartan bir başka bölge de coğrafi konum itibarıyla Okmeydanı'nın karşısındaki Bomonti. Buradaki inanılmaz yükseklikteki yapı grubu Okmeydanı'ndan rahatlıkla görülüyor. Ancak Okmeydanı'nın Haliç öngörünüm çerçevesinde olması, bir başka deyişle Tarihî Yarımada'ya siluet vermesi dolayısıyla bu türden bir yoğunluk burada mümkün görünmüyor. Tabii bu ülkede her an her şey olabileceğini de dikkate almak gerekiyor. Ahmet Turgut'un planında öngörülen kat hedefleri 4-10 kat arasında. İmar Kanunu'nun 18. maddesine dayanılarak klasik parselasyon ve tapu dağıtım işlemleri yapıldı, yapılıyor. Öte yandan dağıtılan tapuların üzerinde alım-satım halinde belediyeden izin alınması gerektiğine ilişkin şerhler de bulunuyor. Sözün kısası kentsel dönüşümden ne kastettiği konusunda devletin sözü net değil; anlaşılan o ki süreçten kimin kazançla kimin kayıpla çıkacağına, koşulları yine devlet tarafından dayatılan amansız müzakereler çerçevesinde karar verilecek.

Ahmet Bey, "Okmeydanı ölçeğinde çözülmesi gereken sorunlar belediyenin çözebileceği sorunlar değil. Çünkü sorunun temelinde insanların gelecek kaygısı yatıyor," diye izah ediyor durumu.

Okmeydanı sakinlerinden Zeynel Saygılı ise meselenin halkın rant derdinde olduğu iddiasıyla çözülemeyeceği düşüncesinde. "Burası bizim yaşam alanımız," diyor ve şöyle devam ediyor:

> Buradaki insanlar İstanbullu oldu artık, 60 yıldır, 55 yıldır, 50 yıldır buradalar. Burası 50 yıllık bir semt ve İstanbul'un göbeği. Taksim 10 dakika, Mecidiyeköy 10 dakika, Topkapı 10 dakika, Eminönü 10 dakika arabanızla. Bizim halkımız buralarda yetişti, kızlarımız, gençlerimiz buralardaki adabı gördü, bizim daha büyüklerimiz buralarda çalıştı. Yani beni bu yaştan sonra Kayaşehir'e atarsanız git öl, demiş olursunuz. Bizim amacımız burada yaşamaktan ibaret, rantsal bir amaç değil.

Belli ki hem belediyeyi hem planlamacıyı hem de halkı zorlu ve ciddi engellerle dolu bir müzakere süreci bekliyor Okmeydanı'nda. İstanbul'da giderek çoğalan örnekler, idarenin dönüşüm alanlarında yaşayanları pek de umursamadığını, hedefin onları gönderip soylulaştırma yoluyla şehrin rantsal değerini artırmayı tercih ettiğini gösteriyor. Bu yolda yasal prosedürler ya ortadan kaldırılıyor ya da delik deşik ediliyor. Böyle olunca müzakere süreçleri daha da çetrefilli bir görünüm arz ediyor. Bu koşullar altın-

da "dediğim dedik" diyen bir idare karşısında söz sahibi olmak isteyen kent sakinlerinin bir an önce örgütlenmesi ve yaşam alanlarını, sahiden yaşanabilir alanlar olarak korumak ve yeniden kurgulamak üzere harekete geçmelerinden başka bir çözüm var gibi görünmüyor. Böylesi bir hareketlilik her ne kadar idarenin gözünü korkutacak gibiyse de, sonunda herkesin, en çok da İstanbul sakinlerinin kazançlı çıkabileceği bir kentsel dönüşüm süreci ancak örgütlü halkın denetim ve müzakere süreçlerini ciddiye almasıyla mümkün olabilecek.

Yerel seçimlere birkaç ay kala, bu kitap yayına hazırlanırken son durum, ne olacağı belirsiz bir geleceğe yatırım ve seçmeni tavlamak adına belediyenin hızla tapu dağıtmaya girişmesinden ibaretti. Bu arada ne Okmeydanı ahalisi ne de kentsel muhalefet aktörleri Ahmet Turgut'un hazırladığı kent planının uygulanabileceğini düşünüyordu. Projenin konuşulmaya başlandığı ilk dönemde işleri içinden çıkılmaz hale getireceğinden emin olunan Fikirtepe örneği gibi Okmeydanı'nı da ürkütücü bir belirsizlik bekliyordu.

Sorma neden?
"Annem bizi içeride uyutuyor"

"Bu şehri Mimar Sinan'ın torunları inşa etmiş olamaz."
22. Uluslararası Mimarlık Kongresi vesilesiyle helikopterden İstanbul'u inceleyen Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) Başkanı
Jaime Lerner

Ekonominin lokomotifi hırs olunca...

"Ülkemi pazarlamakla mükellefim."
Recep Tayyip Erdoğan, 2005

AKP, geriye dönük olarak iktidarda olduğu 10 yıllık süreçte Türkiye'nin mucizevi bir iktisadi gelişme gösterdiği iddiasında. Bu söylem, sadece Türkiye'de değil, yurtdışında da AKP'nin kendi idare biçimini meşrulaştırmak için kullandığı bir argüman. Fakat her tekrar edildiğinde de akla şu soruyu getiriyor: Acaba Türkiye ekonomisinin performansı gerçekten bir mucize niteliğinde mi? Yoksa anlatılanlar masaldan mı ibaret?

Birinci masal: Kişi başına milli gelir üç kat arttı.

Yanlış: Kişi başına milli gelir on yılda yüzde 45 arttı. Yani artış yıl bazında yüzde 5'ten az.

İkinci masal: Toplam milli gelirimiz 10 yıldır çok hızlı artıyor.

Yanlış: Son 10 yılın ortalama büyüme oranı yüzde 5. Bu da 80 yıllık ortalama büyüme hızına denk düşüyor. Yani Türkiye'nin büyüme hızında değişen bir şey yok.

Minik bir not: Türkiye tarihi boyunca inişli çıkışlı bir ekonomik büyüme grafiği çizse de ortalama olarak dünyadaki ekonomik büyüme hızını –ki o da yine yüzde 5'e tekabül ediyor– tutturdu bugüne kadar. Bir başka deyişle büyüme hızı konusunda da AKP ekonomik bir mucize yaratmış değil.

Üçüncü masal: Türkiye ekonomisi büyüklükte dünya 17. oldu.

Yanlış: Olmadı, zaten öyleydi. 1993 yılında da Türkiye, toplam milli gelire göre dünyanın en büyük 17. ekonomisiydi. Bazen bir basamak çıktı, bazen bir basamak indi. 19 yıl sonra 2012'de

de büyüklük sıralamasındaki yeri değişmediği gibi önümüzdeki on yılda da değişecek gibi görünmüyor.

Dördüncü masal: IMF borcu sıfırlandı ve borçsuz ülke olduk.

Bu da yanlış: AKP'nin ekonomide aldığı en başarısız sonuç dış borç yükünün aşırı artmasıdır. Türkiye'nin dış borcu 2002'deki 130 milyar seviyesinden 2012'de 337 milyar dolar seviyesine çıktı. Yani IMF borcu bitti ama borç bitmedi. Hatta Türkiye tarihinin en borçlu dönemini yaşıyor. IMF'ye olan borçlar, vadeleri geldiğinde yabancı bankalardan alınan yeni döviz borçlarıyla kapatıldı.

Bütün bu masallar, uluslararası ortamlarda da allanıp pullanarak anlatıldı, anlatılıyor. Türkiye ekonomisinin küresel piyasaya vaadi şu cümlelerle özetleniyor: Gelişmiş ülkelere sermaye çıkışı çok düşük, biz bunu yeniden fiyatlandırma olarak görüyor ve hesaplarımızı ona göre yapıyoruz. Bütçe disiplinimizden de taviz vermiyoruz. İşte başarımızın sırrı bu...

Bütün bu masallar rakamların manipüle edilmesi ve herkesten farklı şekilde okunmasıyla şekilleniyor. Çünkü aslında faiz dışı harcamalar yılda yüzde 14.5 gibi büyük bir hızla büyüyor. Kamu harcamaları tam gaz katlanıyor. Kamu çalışanlarının sayısı son iki yılda 1 milyon kişi artmış görünüyor ve anlaşılan o ki, önümüzdeki üç seçim bu artışı daha da hızlandıracak. Tarım alanındaki kötü krediler sürekli yeniden yapılandırılıyor zira tarımsal üretim, maliyetlerin yüksekliği nedeniyle bu kredileri karşılayacak seviyeyi tutturamıyor.

Görünen şu ki AKP'nin "ihracata dayalı" dediği bu çok özel büyüme modeli aslında tutarsızlıkta sınır tanımıyor.

Siyasetin en önemli aracının ekonomi olduğunu yıllar önce öğrenmiştim. Basit fakat basit olduğu kadar kapsayıcı bir bilgiydi benim için. Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ben ve benimle birlikte okuyanlar şanslıydı. Kısa boylu, tombul sakin bir adam olan Raymond Barre haftada bir, yedi yüz kişilik kocaman anfiye geldiğinde, dünyanın en heyecanlı öyküsünü dinlermişçesine pür dikkat kesilmiş genç insanlarla karşılaşıyordu. Barre'ın derslerini kaçırmayı kimse istemezdi. Zira bu soğukkanlı adam meseleyi öyle bir anlatıyordu ki, anlamamak imkânsızdı. Aslında anlattıkları hiç de hafife alınacak meseleler değildi. Ekonomi ile siyaset arasındaki karmaşık ve birbirinden ayrılmaz ilişkinin önemini

kavramamızı sağlamaya çalışıyordu. Avrupa Birliği'nin iktisadi ve parasal birliğini savunan Fransız merkez sağının bu saygın iktisatçısı, 1976-1981 arasında Fransa'ya başbakan oldu, 2007'de vefat etti. Öğrencileri dağıldı. Kimimiz Fransa'nın yöneticilerini yetiştiren ENA'ya girdik kimimiz çeşitli uluslararası kurumlarda görev aldık. Ben Türkiye'ye döndüm, *Cumhuriyet* gazetesine girdim. Bin bir dert ve yoğun çalışma bir yana, İstanbul'da bulunmanın keyfini sürdüm, kendimce şehrime sahip çıktım. Yazı işlerindeki alaylı yorumlara rağmen, *Cumhuriyet* gazetesinde hava kirliliğiyle ilgili ilk çıkan diziyi Saime Tuğrul'la birlikte yazmam bu sahiplenme çabasının bir ürünüydü.

Bugün ve her zaman, Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri hesaba katmadan İstanbul'da olup bitenleri anlamak imkânsız. AKP'nin 2011 yılından bu yana karşı karşıya kaldığı siyasal krizlerin temelinde de ekonominin taşıdığı riskin artık saklanamayacak denli büyümesinden kaynaklandığı ortada. Üzerine on yılın getirdiği iktidarın yorgunluğunu da hesaba katmak gerekiyor.

Ekonomi deyince, aklıma hep Bill Clinton'ı zafere götüren slogan gelir. Clinton kampanyasından sorumlu James Carvill 1992 seçimlerinden önce Bill Clinton'ın Arkansas'taki kampanya merkezine bir pankart asıp üzerine "Ekonomi, seni aptal" yazdığında Amerikan siyasi kültürünün son 20 yılda en çok tekrarlanan sloganını bulduğunu elbette tahmin edemezdi. Ama oldu. Slogan Clinton'ın işine yaradı. 2008'de Obama da aynı sloganın izinden gidecekti. 2012'ye geldik, dünya liderleri şunu gayet iyi anlamış durumda: Seçimlerde her şey ekonomiyle ilgilidir. AKP de bunun ayırımında.

İstanbul'da yaşanan büyük dönüşümden kimlerin kazandığı ve kimlerin kaybettiğini anlamak üzere başladığım yolculuk yeni başlamıştı. 2012'nin bir sonbahar günü değerli bir iktisat tarihçisiyle buluştum bir İstanbul kahvesinde. İstanbul'un durumunu tartışıyorduk ki, görüşlerimizin neredeyse taban tabana zıt olduğunu anladım. Ben ekonominin bu ölçüde inşaata bağımlı olmasından kaygı duyduğumu söylediğimde dostum: "Aksine büyük başarıdır, nitekim herkes Türkiye'nin performansına gıpta ediyor," dedi. Yap boz tahtasına dönmüş bunca bina, bunca alan varken, ekonomideki kazançların yanında kayıplar da hesaba katılmalı desem de, AKP'nin ekonomik başarısından şüphe etmeyen dostum, bu söylediklerimi ciddiye almadı. Eskiden göç, sanayi, gecekondu sarmalı vardı. Bugünün sarmalı ise kentsel toprak, kentsel

rant ve kentsel dönüşüm. 1980'lerde başlayan süreç bugün çok sert desem de onu ikna edemedim.

Arkadaşıma başka şeyler de söyledim: Batı'da kentsel dönüşüm çöküntü alanlarında, terk edilmiş eski sanayi, liman, üretim, depolama alanları gibi, sanayisizleşmeyle birlikte işlevlerini kaybetmiş durumdaki alanların yeniden değerlendirilmesi amacıyla yapılıyor. Burada ise insanların yaşadıkları evler devlet tarafından alınıp mülkiyet transferi yoluyla daha varlıklı kesimlere verilmek suretiyle yaşam alanları dönüştürülüyor sorgusuz sualsiz. Ayrıca sürdürülebilir değil çünkü talebe bakılmıyor. Katılım neredeyse hiç yok. Dönüşüm toplum kesimlerinin ortak kararlarıyla gerçekleşmiyor. Şehir için bir kent planı bile yapılamıyor...

Ancak bütün bunlar onu ikna etmeme yetmedi. Koşullar ne olursa olsun, AKP'nin şehir ve inşaat merkezli ekonomi politikasının başarılı olduğu konusunda ısrarcı olmaya devam etti.

Yık-yap-satçı mantığın ekonomi için yararlı bir kaldıraç olduğunu kabul etsek bile, getirisi son derece yüksek ve garantili görülen arsa rantı üzerinde hiçbir vergi yokken, belediye meclislerinde emsal artışı kararları bu denli kolay alınabilirken, kaynaklar ekonominin yenilikçi alanlarına yönelir mi sorusunun cevabı da havada. İnsanlar başka işlerden kazandıkları paraları bile inşaata yatırırlarken, bu sektörün taşıdığı riskin nasıl idare edileceği meselesi pek düşünülmüyor. İnşaatın kaynak yarattığı argümanına gelince: Siz inşaattan para kazanıp örneğin, bioteknolojiye yatırım yapan kimseyle karşılaştınız mı?

Kentsel dönüşümün ekonomiye getirisi konusunda farklı düşünceler mevcut elbette. Bunların başında şu basit görüş yer alıyor: Bir binayı depreme karşı güçlendirme maliyeti, yeniden inşa etme maliyetinin yüzde 35'inden daha az ise, yıkılması kesinlikle gerekmez; usulüne uygun bir yöntemle, muhakkak güçlendirilmelidir. "Böylece hem zaman kazanılır hem de milli varlık gereksiz yerde heba edilmemiş olur," diyor Prof. Dr. Semih Tezcan. Profesör Tezcan'a göre bu açıdan Afet Yasası'nın ve uygulama yönetmeliğinin en önemli eksikliği ve kusuru da güçlendirme olgusuna yer vermiyor olması. Bunun da iki sebebi olabilir: Yasayı ve yönetmeliği hazırlayanlar güçlendirmenin ne anlama geldiğini ya bilmiyorlar ya da bilmek istemiyorlar. Örneğin, Türkiye'de kat maliklerine binalarının boşaltılması ve yıkılması için 60 gün tanınıyorken, ABD'nin ciddi deprem tehdidi altındaki California eya-

letinde yıkılması gereken binaların boşaltılması için iki yıl mühlet veriliyor.

Kentsel dönüşüme direnen mahallelere hukuki destekte bulunan Bir Umut Derneği kurucularından Erbay Yücak'ın[1] Afet Yasası'yla ilgili eleştirilerini dile getirdiği bir söyleşide altını çizdiği gibi, projesi, kullanılan malzemesi belli bir binanın deprem simülasyonuyla özelliklerini çıkarmak ve güçlendirme projesini yapmak mümkün. Üstelik güçlendirme bir binanın zorunlu gider kategorisinde olduğundan, sorun başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın Kat Mülkiyeti Kanunu çerçevesinde çözülebilir. Bu durumda da gene üçte iki çoğunlukla karar alınması söz konusu. Ne var ki, depremden sonraki uzun yıllar süresince ne İstanbul Büyükşehir Belediyesi ne meslek odaları ne de mülk sahipleri bu konuda ne bir talepte ne bir düzenlemede bulundular. Bu çok taraflı ihmal de Afet Yasası'nın meşruiyet zeminini oluşturdu zaten.

Ancak İstanbul'daki inşaat furyasını sadece deprem korkusuyla açıklamak da doğru değil. Şehrin her tarafında yeni binalar yükseldikçe, her örneğin nasıl bir iştah kabartıcı emsal teşkil ettiğinin bizzat tanığıyım. İşte size bir hikâye...

Semt: Topağacı. Bir arkadaşımın balkonunda şehir manzarasını seyrediyoruz. Karşımızda Maçka Residence'ın kocaman üç bloğu. İç mimarisi Giorgio Armani tarafından yapılan çok lüks binalar. İstanbul tutkusunu yakından bildiğim arkadaşım, "Onlar yapmışsa, biz de yaparız," dediğinde kulaklarıma inanamadım. Aslında bu kısacık arzulu ve hırslı cümle İstanbul'da yaşanan vahameti özetliyordu. Arkadaşıma bunun kolay olmadığını anlatmaya çalıştım: Zira orası kamuya ait bir yerdi. 2006 Aralık'ında Sosyal Sigortalar Kurumu'nun kendisine ait bu arsa üzerine bina yapmak için harekete geçtiğini, bu aşamadan sonra belediyenin SSK'nın ticari yapılaşma yapabilmesini sağlayacak bir plan değişikliğini kabul etmesi gerektiğini ancak etmediğini, akabinde bu arazi üzerinde yıllarca kullanılmadığı için köhneleşmiş ve otopark olarak işletilmekte olan 7.3 dönümlük arazinin Aşçı Gayrimenkul'e devredildiğini, sonrasında Şehir Plancıları Odası'nın müteahhide haksız rant sağlandığı gerekçesiyle itiraz ettiğini, ancak cevap alamadığını, sonrasında Beşiktaş Belediyesi'nin de dava

1. *Müstesna Şehrin İstisna Hali*, "İstisnalar şehrinde muhalefet", derleyenler; Ayşe Çavdar, Pelin Tan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013.

açtığını anlattım da anlattım... Arkadaşım direndi. Çünkü onun aklında kalan yapılan binadaki dairelerin metrekaresi 16 bin dolardan kapışıldığı rivayeti idi. Bunun üzerine, bu şekilde değerlendirmeyi düşündüğü arazinin yeterli olmadığını söyledim. O da para etmedi. "Emsal, emsaldir, birkaç bina birleşip gireriz bu işe," diye cevap verdi. Haklıydı aslında. Kamuya ait bir arsa bu kadar kötü bir emsal ortaya koyunca, vatandaş da, "Ben neden eksik kalayım," diye soruyor kendine tabii. Planlama(ma) anlayışımız da tam bu noktada yani kazanma hırsının alevlendiği anda başlıyor ve yine aynı noktada ve anda hiç lafı uzatmadan bitiveriyor.

İnşaat sektörüne endekslenmiş bir ekonomi bugün için yeterince büyük bir sorun olabilir ama asıl mesele yarattığı canlılık ilüzyonu nedeniyle sorunların katlanarak geleceğe ertelenmesine sebep olması. Bu yüzden bu türlü ekonomi anlayışı yalnız bugünün değil, geleceğin de kaynaklarının sömürülmesi anlamına geliyor.

AKP'nin en önemli ekonomik başarısı enflasyonu düşürmesiydi. Partisi 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olurken, Recep Tayyip Erdoğan da 15 Mart 2003 tarihinde başbakanlık koltuğuna oturabildi. AKP'nin Erdoğan başkanlığındaki ilk yılı olan 2003 sonunda enflasyon oranı henüz yüzde 18.4'tü. 2004 yılı sonunda yüzde 9.3'e, 2005 yılı sonunda yüzde 7.7'ye, 2012 yıl sonunda ise yüzde 6.6'ya düştü. Bu başarıda Kemal Derviş'in, AKP tarafından titizlikle uyulan ekonomik programının etkisi büyüktü. Ayrıca uluslararası konjonktür de çok yardımcı oluyordu. Yine de AKP'nin bu dönemde ekonomiyi hızla 2001'de düştüğü yerden kaldırmakta başarılı olduğu yadsınamaz. Hükümetin Merkez Bankası'nın özerkliğine saygı göstermesi sayesinde, IMF destekli programa sadık para politikaları izlenerek, göreli bir istikrar ortamı yaratılmış oldu.

AKP, seçmenine refah sözü vererek iktidara gelmişti. Bunu da kısmen başardığı söylenebilir. 2001 yılında kişi başına düşen gelir 3.492 dolarken, 2012 yılında 10.504 dolara çıktı. Ancak, söylemsel olarak yoksulluğu ortadan kaldıracağını, gelir adaleti sağlayacağını vaat eden AKP refahın toplumsal bölüşümündeki dengesizlikleri ortadan kaldıracak önlemler almayı hep erteledi. Örneğin, vergileri yeniden yapılandırmadı. Gelir vergisi, kurumlar vergisi gibi gelir düzeyine göre alınan dolaysız vergilerin genel mali sistem içindeki yeri aynı kaldı. Türkiye'de dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüzde 35 dolayında oldu-

ğu, bir başka deyişle, toplanan verginin yüzde 65'inin gelire göre ayrım yapmayan, herkese aynı oranda uygulanan dolaylı vergilerden (KDV, ÖTV gibi) oluştuğu düşünülürse AKP'nin vergi adaleti konusuna ne denli duyarsız olduğu da anlaşılır.

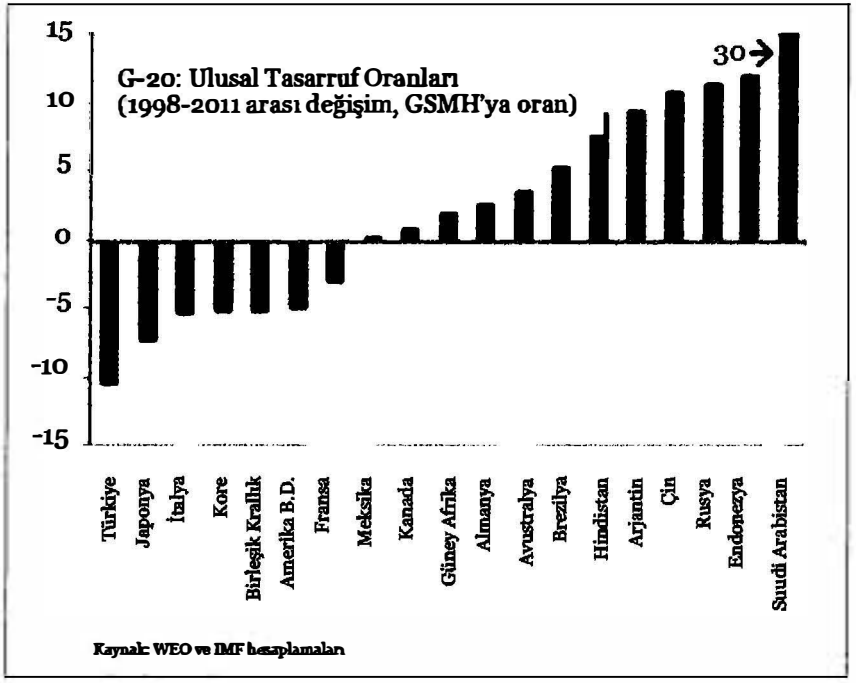
Hülasa Türkiye ekonomisi, 2001 yılında yaşadığı krizden çıkıp uzun bir süre küresel sistemin büyüme döneminde olmasından da yararlanarak büyümesini sürdürdü. Ancak son üç yıldır dünya konjonktürü artık AKP'nin arzu ettiği yönde gelişmiyor. 2011 yılından bu yana ekonomi alanında ipler giderek daha da geriliyor. Sebebi ise kuşkusuz, 2008'de ABD'de başlayan ve Tayyip Erdoğan'ın, "Bizi teğet geçti," dediği ekonomik krizin açtığı yaraların henüz sarılmamış olması.

2011'e gelinceye kadar, yaklaşan seçimler de göz önünde bulundurularak krizin sonuçlarını bertaraf etmeye yönelik tedbirler geciktirildi. 2011'de beklentiler iyice düşmüştü. Yıl boyunca büyüme tahminlerinin sürekli aşağı yönlü revize edilmesi karamsar havayı artırıyordu. Yıl ortasından itibaren gelişmiş ülke merkez bankaları, gelişmekte olan ekonomilere bol ve ucuz parayla destek olmak suretiyle dünya ekonomisini rahatlattılar. Fakat bu destek tüketicilere yansımadı. Amaç daha çok finans sektörünün sıkıntılarını gidermekti. Dünya ekonomisi 2011'de ancak yüzde 3.8 oranında büyüyebildi.

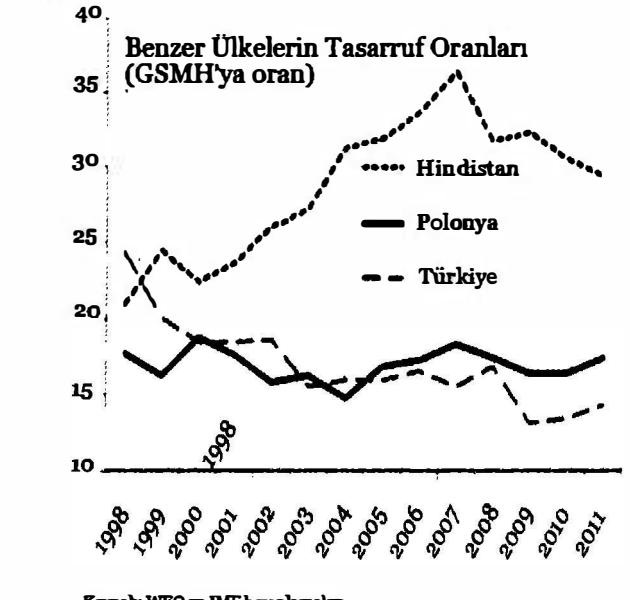
Bu koşullar altında 2012 de pek iyi başlamadı. Avrupa ekonomileri hem borç kriziyle hem de ekonomik durgunlukla mücadele etmeye uğraşıyordu. Özellikle Avrupa'nın güneyindeki ülkelerde kriz ciddi boyutlara varmıştı. Türkiye'nin 2012'deki en büyük sorunu ise ekonominin "büyüyememe" zeminine kayması oldu. Ticaret ortaklarının en büyüğü konumundaki euro bölgesinin krizle boğuşma hali Türkiye açısından da sıkıntılı sürecin devam etmesi anlamına geliyordu.

Türkiye açısından bir başka hayati sorun da rekor üstüne rekor kıran cari açığın frenlenmesi zorunluluğuydu. 2011 yılında hükümet bu soruna çare bulma girişimlerine başladı. Zaten büyümede düşüş sürecine girilmesinin nedeni de bu çare arayışlarıydı. Ne var ki söz konusu düşüşe rağmen cari açıktaki büyüme devam ettiği gibi, üzerine başka sorunlar da eklendi.

22 Mayıs 2013'te ABD Merkez Bankası FED'in tahvil alım programında azaltmaya gideceğini açıklaması, tüm yükselen piyasa ekonomilerini olduğu gibi Türkiye'yi de yakından ilgilendiriyordu. Nitekim bir anda hızlı ve yüksek miktarda yabancı kaynak

2. Türklerin yaptıkları tasarruf; diğer bir ifadeyle tasarruf oranları sürekli düştü. 1998'te %24.5 ve 2003'te %15.5 olan oran şimdi %15'in de altında.

çıkışı ile piyasalar sıkışmaya başladı. Borsa hızla düştü, kurlar ve faizler yükseldi. Cari açığın yarattığı baskı ve risk, FED'in kararının Türkiye'yi benzer ekonomilerden daha fazla etkilemesine neden oldu.

Türkiye'nin tasarruf oranı son 15 yıl içinde ciddi oranda düştü ve bu düşüş G-20 içindeki ülkeler arasında en büyük düşüşe işaret etmektedir. Bu süreçte kamu tasarrufları artan bir eğilim gösterirken düşüş daha çok özel sektörde gözlemlenmektedir. Bu şekilde düşük tasarruf oranları ülkeyi yatırım finansmanı açısından kısa vadeli ve değişken yabancı sermayeye bağımlı kılarken aynı zamanda ani yükseliş ve düşüşlere de açık hale getirmektedir.

AKP iktidara geldiği günden bu yana gayrisafi yurtiçi hasıladaki (GSYİH) yıllık ortalama artışı yüzde 4.9 oldu. Hükümetin 2014-2018 hedefi ise yıllık yüzde 5.5 olarak ilan edildi. Dünya ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durumda büyük ölçüde inşaat sektörüne dayandırılan bu iddialı hedef, aşırı iyimserlik taşıyor. Ekonomiden sorumlu bakanlar bu görüşe katıldı ve 2014-2016 orta vadeli programı tasarrufa odaklandığı gibi 2014 büyüme hedefini yüzde 4'e düşürdü. Fakat yurtiçi tasarrufların bu denli düşük olmasına bir çare bulunabilirmiş gibi görünmüyor henüz. Başbakan Erdoğan ve ekonomiden sorumlu takımı, ekonomideki yavaşlamadan kaygı duymasalardı, 2013 yılının ilk yarısında inşaat sektöründeki işleri hızlandırmak üzere, Bakanlar Kurulu seferber edilmezdi. O kadar ki 2013 yılının ilk yarısında, Bakanlar Kurulu mesaisinin büyük bir bölümünü imar ve gayrimenkule ilişkin işlerle harcadı. Başbakan'ın art arda açıkladığı dev projeler ve kentsel dönüşüm projeleriyle inşaat eksenli büyüyen Türkiye ekonomisi kabinenin gündemini tutsak aldı. Söz konusu projelerin büyük bir çoğunluğu da İstanbul'da gerçekleştiriliyor. Ekonominin yavaşlamasına çare olarak sunulan üçüncü havaalanı, üçüncü köprü, Marmaray, Taksim Meydanı yayalaştırma vb., bütün bu dev projelerin hızla hayata geçirilmesi AKP açısından büyük bir önem taşıyor. Bütün bu dev kararları ışık hızıyla veren bakanların imar ve inşaat sektörü hakkında ne ölçüde uzmanlaştıkları bilinemez fakat sonuç itibarıyla 2013 yılının ilk yarısında Bakanlar Kurulu kararlarının yüzde 60'ını imar ve gayrimenkule ilişkin kararlar oluşturdu. S Bilişim Danışmanlık'ın "Türkiye'de Siyasi İstikrar Bakanlar Performansları X" 2013 yılı ara raporuna göre, 2013 yılının ilk yarısında Bakanlar Kurulu 346 karar aldı. Bu kararların 206'sı, başta "acele kamulaştırma" kararları, afet işleri, vakıf taşınmazları-

nın tahsisi, kamulaştırma, altyapı ve kentsel dönüşüm, riskli alan belirleme ve toplulaştırma kararları olmak üzere yatırımları cazip hale getirmek adına hızlandırılan imar işleri hakkındaydı.

Doların 2 lirayı görmesi, Türkiye ekonomisi açısından bir dönüm noktası oldu. Öte yandan bu gelişme beklenen ve önlenmesi olanaksız bir olaydı. Kaldı ki lira, enflasyona karşı alınan önlemlerle zaten aşırı değerlenmiş durumdaydı. Merkez Bankası, faiz oranlarında yaptığı oynamalarla ve rezervden döviz satarak doların yükselişine karşı direndiyse de çok fazla bir şey değişmedi. 1 doların 2 lira basamağına yerleşmek üzere olduğu bütün kesimler tarafından artık kabul görmüş durumda. Peki bu fiyat artışı aşırı mı? Aslında hiç değil. Yıllardır döviz fiyatı enflasyonun hep altında kaldı. Hatta geçmiş yılın sonbaharında IMF, liranın yüzde 10 ile yüzde 20 arasında fazla değerlendiğini açıklamıştı bir raporunda. Bu, bilinçli bir seçimdi. Yabancı kaynağa muhtaç Türkiye ekonomisinin, kaynak akışını sağlamak için düşük kur politikasını tercih etmişti. Bu şekilde içerideki döviz borcu birikimi de düşük kurda kalacak ve mali politikalar açısından avantaj sağlayacaktı. Ancak bu durumun ne denli sürdürülebilir olduğu da hep tartışmalıydı. Gelinen noktada artan kur, üretim kapasitesini geriletebilir, yatırımları yavaşlatabilir. Bu da, istihdamın daralması, işten çıkarmaların artması anlamına gelecektir. Aynı zamanda iş arayanlar için de iyi haber değil. Yüzde 10'u bulan işsizliğin yıl sonuna kadar en az 1 puan daha artması ihtimali bir hayli yüksek.

Gelecek planlarının ekonomik başarısının devamına bağlı olduğunu bilen Başbakan Erdoğan bir süredir tüm enerjisini bu amaca dönük harcıyor. Sorun, inşaata bağımlı bir ekonomik modelin sürdürülebilirliği. Bütün o dev projeler ekonomiyi canlandırır mı, finansmanları nasıl sağlanır ya da ekonominin nefesinin tükenmesine yol açmaları nasıl önlenir? Bütün bunlar hayati önem arz eden soru işaretleri. Bir diğer sorun da, bu ekonomik politikalarının enflasyon üzerindeki etkisi. 2013 enflasyon hedefi yüzde 5 iken, Temmuz 2013'te tüketici enflasyonu yüzde 8.9'a dayanmış ve enflasyon hedefi böylece neredeyse katlanmıştı. Liranın değer kaybetmesi aslında paramızı gerçek değerine ayarlasa da, bu durumun dışa bağımlı sektörlerdeki enflasyonu artırmasına kesin gözüyle bakılabilir. Merkez Bankası liranın değerini korumak için savaşadursun, geçen sonbahar IMF'ye göre lira yüzde 10 ile yüzde 20 oranında fazla değerliydi. Bu olumsuz tabloya tasarrufların GSYİH'nın yüzde 25'inden yüzde 14'üne kadar

düşmüş olması da eklendiğinde ortaya çıkan manzara, inşaat sektörü için iç açıcı bir gelecek vaat etmiyor. Türkiye'nin kısa vadeli 160 milyarlık borcu da akılda tutulur ve yabancı kaynaklı 200 milyar dolarlık borsa yatırımlarının taşıdığı risk de hesaba katılırsa, 2014 yılının pek de kolay geçmeyebileceğini tahmin etmek için kâhin olmak gerekmiyor. Kriz olması ya da olmaması büyük ölçüde Türkiye'nin "deneysel" tabiriyle tanımlanan para politikasının başarısına bağlı.

Kolay değil, bir yandan ekonominin çökmesi konusunda endişeler taşımak, bir yandan başta İstanbul olmak üzere, şehirlerde yaşananlara tanık olmak. Nitekim Başbakan Erdoğan da sanki 10 yıldır iktidarda olan kendisi değilmiş gibi bu konuda endişeli görünüyor. Mart 2013'te Uluslararası Yerel Yönetimler Sempozyumu'na katılan Erdoğan bakın ne dedi:

> Bizim metropollerimiz vardı ama o metropoller beceriksiz, estetik dünyası olmayan, estetik ruhu olmayan ellerde adeta nekropole yani ölü şehirlere dönüştü... Bizim neslimiz aldığı değerli mirası ne yazık ki aynı şekilde ileriye taşımadı. Belki biraz aşırı olacak ama adeta ihanet etti.

Beton zeminler üzerinde çocuklara hayat inşa edilmesinin de haksızlık olduğunu kaydeden Erdoğan'ın kentsel dönüşümle artan emsal beklentileri hakkında da söyleyecek birkaç cümlesi vardı elbet:

> Şuradan daha fazla bir şey elde edelim, biraz daha rant elde edelim. Onun için emsali 1.5 değil, 2.5, 3'e çıkaralım. Allah aşkına bu mantıktan vazgeçin. 3'ün verileceği yer vardır ama 3'e zorlayacağımız yer asla olmamalıdır. Belediyelerde azami emsalin 3 olması gerekir. Ama plan notlarıyla oynamak suretiyle eğer siz bunu 6 veya 7'ye çıkarıyorsanız, tarih sizi affetmez, millet sizi affetmez.

Bu sözler ister istemez planlamacı Jansen'in Ankara'nın imarıyla ilgili sözlerini anımsatıyor.[1] Gerçi Erdoğan kadar güçlü bir liderin ranta yenik düşeceğini düşünmek zor, tabii eğer kendi arzusuyla teslim olmak değilse niyeti. Bu açıdan bakınca AKP'nin

1. Jansen, bugüne dek güncelliğini kaybetmeyen şu soruyu sormuştu: "Mustafa Kemal Atatürk'ün bu planı uygulayacak gücü var mı?"

bugüne kadar yöneldiği ve birikim sağladığı alanlardan, özellikle İstanbul'un rantından vazgeçmesinin siyaseten imkânsızlığı da rahatlıkla görülebilir. Dolayısıyla AKP an itibarıyla hem ekonomi hem de kentsel politikalar anlamında kendi içsel çelişkilerinin de en görünür olduğu bir döneme girmiş bulunuyor.

Nitekim 17 Aralık 2013'te başlayan yolsuzluk krizinin hükümetin uyguladığı kentsel dönüşüm politikasının ön plana çıkarttığı gibi isim ve iş yapma pratiklerini hedef aldı. Ortaya çıkan iddiaların ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri meselenin derinliğini gözler önüne seriyor. Ancak bu durumdan bağımsız olarak da 2013 yılında yüzde 7.5 büyüyen inşaat sektörü için 2014 pek parlak görünmüyor. Yeni projelerde KDV oranlarının yüzde 18'e yükselmesi, alt ve orta gelir grubu konutlarında yüzde 12 civarında dolaylı vergi ve harçlar derken, bu yıl satışların beklenilenin çok altında gerçekleşeceğini tahmin etmek zor değil. Türkiye'de toplam yatırımların neredeyse yüzde 50'sinin inşaat sektöründen kaynaklanıyor olması da bu durumun ekonomide her an patlayabilecek bir balon yarattığı anlamına geliyor. Konut stokuyla ilgili bilgilerin güvenilir olmaktan uzaklığı ise işleri hiç de kolaylaştırmıyor.

Beton zemin üzerinde hayat

İstanbul'un inşaat serencamına baktıkça Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı sırasında inşaat konusunda attığı ilk adımlar geliyor akla ister istemez. Erdoğan 1994'te İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildiğinde yaptığı ilk işlerden biri belediyenin içinde bir tür planlama ofisi olarak kurgulanmış olan KİPTAŞ'ı yine belediyenin iştiraki olarak kalması kaydıyla bir inşaat şirketine dönüştürmek oldu. 1995 Mayıs'ında o zaman Başak Konutları olarak adlandırılan bugünkü Başakşehir'in temelini attı Erdoğan, o dönemdeki lideri Necmettin Erbakan'la birlikte. Temeli atılan aslında Dalan döneminde hayata geçirilen organize sanayi bölgelerinin etrafında inşa edilmesi planlanan sosyal konutlardı. Tayyip Erdoğan ise bu sosyal konutlar aracılığıyla kendisine oy vermiş olanlara vaat ettiği "refah"la birlikte, onları şehrin "ikinci sınıf vatandaşları" kılan gecekondu geçmişlerini yıkma olanağını sundu.

Başakşehir'le ilgili yaptığı araştırma sırasında Ayşe Çavdar'ın görüştüğü bir KİPTAŞ yetkilisi, KİPTAŞ'ın kuruluş amaçlarından birinin İstanbul'u gecekondulaşmaktan kurtarmak olduğu kadar

halkı yap-satçılardan ve kooperatiflerden korumak olduğunu da söylemişti. Ancak görünen o ki bu belediye şirketi bambaşka bir hedefe hizmet etti yıllar boyunca: İnşaat kariyerine yap-satçılık yaparak başlayan Erdoğan Bayraktar'ın idarecisi olduğu KİPTAŞ, yap-satçılığı kontrol altına almak adına, belediye arazilerini inşaat şirketlerinin kullanımına açtı. Yap-satçılık bitmediği gibi, bugün artık İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin otobüs park edecek kadar bile arazisi kalmadı. Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte, Erdoğan Bayraktar aynı modeli daha büyük ölçekte yeniden kurgulayarak bugünün TOKİ'sini yaratacaktı. TOKİ de Hazine'ye ait arazileri KİPTAŞ'ınkine çok benzer bir yöntemle elden çıkartmaya ve inşaatlaştırmaya başladı. Hedef zenginlere arazi ve ev satıp yoksullara konut yapmak gibi gösteriliyordu ama bu süreçte nasıl olduysa yoksullar evlerinden oldukları gibi, İstanbul orta sınıfların bile baş etmekte zorlandığı bir kentsel ekonomiye evrildi.

Üretken sektörleri; sanayi, tarım, hatta kültür turizmini geliştirmek, bunları ihracatçı sektörler olarak geliştirmek ve bununla ilgili politikalar üretmek rant ekonomisine karşı bulunabilecek en önemli reçete. Kısacası inşaatı, AVM'ciliği, emlak ticaretini, özel hastaneciliği, özel eğitimciliği ve benzerlerini özendirmek, kaynakları tüketirken döviz üretmeyen, tersine döviz harcayan sektörlere dur demek gerekecek. Oysa İstanbul'un akciğerlerine, kuzeydeki ormanlara koca bir Olimpiyat Stadyumu dikmekte beis görmeyen AKP hükümeti, bu bölgedeki üçüncü köprü, üçüncü havalimanı, iki uydu şehir, KanalİstanbuI gibi ucube projelerden, bunları dışarıdan borçlanarak yapacak kamu-özel ortaklığı tasarılarından vazgeçecek gibi de görünmüyor.

Üstelik her ne kadar Başbakan Erdoğan, inşaatçıların ve halkın rant tutkusundan şikâyetçi olsa da, yerel seçimler öncesi belediyelerin Hazine'ye olan borçları için yapılan kesintiyi ertelediği gibi, yerel yönetimlerin Sayıştay tarafından denetlenmesini engelleyerek inşaat sektörüne odaklanan ekonomi modelinden vazgeçmeyeceğini ortaya koymuş oldu. Milyarlarca lira tutarında kaynağın döndüğü belediye şirketleri üç yıllık denetim planlamasına dahil edilmedi. Gerekçe olarak ise denetçi sayısının yetersizliği gösterildi. Böylece Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in belediye bütçelerinin yerel seçimler öncesi yeniden açık vermeye başladığı uyarısı da havada kalmış olup ekonomi yönetimiyle ilgili endişelere bir yenisi daha eklendi.

> Kamu-özel sektör işbirliklerinden tek kârlı çıkan inşaat firmaları olursa, ciddi bir sorun var demektir. Kamu yararı o bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Ayrıca burada esas sorun belediyelerin bütçelerini göremiyor oluşumuz.

Bu sözlerin sahibi California San Diego Üniversitesi'nde şehircilik dersleri veren Mimar Teddy Cruz.

13. İstanbul Bienali'nin "Şehri Kamusallaştırmak" etkinliği için İstanbul'a gelen Cruz, sonrasında *Radikal* gazetesinden Elif İnce'ye verdiği söyleşide Güney Amerika'da 70'lerde başlayan "halk için belediyecilik" anlayışını, şeffaf, katılımcı ve kamu yararını gözeten bir "kentsel iyileştirme"nin nasıl mümkün olabileceğini anlattı. Verdiği örneklerden biri ise, 2004'te başlayan kentsel dönüşüm süreciyle hayli ilginç bir örnek oluşturan Kolombiya'nın ikinci büyük kenti durumundaki Medellin idi. Cruz hem anlatıyor hem de soruyordu:

> Öncelikle Medellin'in dik yamaçlarına yayılmış gecekondulara ulaşımı kolaylaştırmak için teleferik yapıldı. Etrafı parklarla çevrili birçok kütüphane açıldı, okullar yenilendi. Belediye binası bir düşünce havuzu veya laboratuvar gibi işlemeye başladı. Şehrin en yaratıcı beyinleri, sanatçıları, akademisyenleri, aktivistleri, mahalle temsilcileri, sosyal hizmet uzmanları buradan çıkmaz oldu. Halkın ihtiyaçları derinlemesine anlaşıldıktan sonra yapılan, nokta atışı projelerle şiddet ve suç oranları çok azaldı. Bir mimarlık firmasının masabaşında hazırladığı "dönüşüm projesi" sizce bunları başarabilir miydi?

Ne yazık ki Türkiye bu soruya olumsuz cevap vermeye hazırlanıyor...

Her yer rant! Her yer inşaat!

"İnşaat ya Resulullah!"

Dönüşüm ekonomisinde kim kazanacak kim kaybedecek?

Kentsel dönüşümden İstanbul'un bir kazancı olmadığı ortada. Kuşatılmış İstanbul'da her yeni proje, İstanbulluyu biraz daha nefessiz bırakıyor. Neredeyse tamamı pazara sürülen bir şehirde yaşamanın bedeli de bu olsa gerek, aldığınız nefes bile ticari meta niteliği taşıyor.

Ormanların ortasında devasa bir havaalanı yapılacak, ancak bu havaalanının dünyanın en büyüğü olmasından hasıl olacak gururun ormanı kurtarmayacağı hesaba katılmıyor. Kuşların tam göç yolu üzerinde olmasının önemi ise yalnızca bir ayrıntıdan ibaret.

Aynı bölgede bir de KanalİstanbuI tehdidi var...

Planlamadan asla söz edilmiyor. Kentsel dönüşüm şehir planlarının yerini alıyor. Kararlar Ankara'da verilirken gözetilen yalnızca girişimcilerin çıkarları. Devlet artık mülk sahiplerini bile korumadığı gibi, kendisini kentsel sermaye dağıtan bir aygıta indirgemiş durumda. Torba yasalarla bulduğu pratik, pragmatik hukuksal çözümler yalnızca şehirleri yok etmekle kalmıyor, adalet sistemine ve kanunlara olan güveni de sarsıyor. Kentsel dönüşüm projelerine, arazi satışlarına çıkan engelleri bertaraf etmek üzere yapılan idari düzenlemelerle siyasi irade acımasız bir yaptırım müessesine dönüşmüş durumda. Ve üstelik bu müessese gücünü sürekli İstanbul üzerinde deniyor. Dolayısıyla İstanbul'un kâbus bir megapol olma tehlikesini kazasız belasız atlatması mümkün olacak gibi görünmüyor.

Kötü kentsel gelişime en sık verilen örneklerden biri olan Mexico City bile kendini toparlamaya, şehir yönetiminin geçmişte yaptığı hatalardan dönmeye çalışırken İstanbul adeta ters istikamette hızla yol alıyor. Klostrofobik bir megapol, daha doğrusu

20 milyonluk devasa bir hapishane inşa ediliyor gözlerimizin önünde.

Şehirleşme uzmanlarının üzerinde hemfikir oldukları bir nokta var: Şehir emeğin, sanayinin ve arazi spekülasyonunun bir araya geldiği bir yaşama alanıdır. Şehrin bunlardan herhangi birine ama özellikle arazi spekülasyonuna indirgenmesi halinde herkes kaybeder.

2000 yılında Türkiye'de banka kredilerinin yüzde 50'si imalat sanayi şirketlerine gidiyorken, 2012 yılında bu oran yüzde 19.2'ye gerilemiş. Yani yüzde 60 oranında bir küçülme söz konusu. Bu durumda denilebilir ki, Türkler 1453'te fethettikleri İstanbul'u XXI. yüzyılın başında bile yağmalamaya devam ediyorlar. Kentlerin arsaları, yeşil alanları, kültür eserleri, okul binaları, her şey tehdit altında. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu eğilim ne AKP'ye ne de Başbakan Erdoğan'a özgü. Türkiye'de tek parti döneminde başlayan sanayileşme hamleleriyle altyapı yatırımları yetersiz kalınca, sürdürülebilir bir kalkınma hiçbir zaman gelişemedi. Devlet eliyle dağıtılan avanta ile devletin işbirliği veya göz yummasıyla yürütülen talan, o gün bugün, hükümetlerin ekonomiyi şekillendirirken yüklendikleri en temel dayanak oldu. Fark şuradaki AKP'nin yarattığı hukuki çerçeve, sınırsız bir güç kaynağı haline geldi. Bu sınırsız gücün yürütmekte olduğu talan ekonomisinin bir numaralı hedefi ise, İstanbul.

Öte yandan insanın aklına şöyle bir soru da takılmıyor değil: Milli gelirin dörtte biri İstanbul'da üretiliyorsa, vergilerin yarısı İstanbul'da toplanıyorsa, ihracatın yarısı İstanbul'dan yapılıyorsa, mevduatın ve tüm kredilerin üçte biri İstanbul kaynaklı ise, kamunun İstanbul sayesinde kazandığı veya kazandırdıklarını –hiç değilse bir kısmını– İstanbul'a –altyapısına, geleceğine, aldığı nefese– tekrar yatırması gerekmez mi?

Şehirlerini sahiplenen İstanbullular bunun hesabını soracaktır er geç. Kabul etmek gerekiyor ki İstanbul olmasa, Türkiye 17. büyük ekonomi olamayacağı gibi, rahatlıkla Afrika ülkeleri ligine girer. İstanbul yaratıcı sektörlerin ve ekonominin başkenti. Öte yandan mevcut iktidarın İstanbul'un sahip olduğu potansiyeli doğru okuyabildiği kesinlikle söylenemez. Çünkü yapılan yatırımlar ve inşaat temelli kalkınma modeliyle İstanbul'u bu kadar kıymetli yapan potansiyel de ortadan kaldırılıyor. Arazi rantına indirgenmiş bu şehirde son yıllarda yaşadıklarımıza bir bakın: Şehrin en önemli kültür merkezlerinden AKM yıllardır kapalı.

Yalnız binası değil, zihinlerimizdeki hatıralarıyla korunması gereken Emek Sineması yok oldu. Tarihî mahallelerde yapılan dönüşümler İstanbul'un UNESCO Tarihî Miras Listesi'nden çıkartılması tehdidiyle yüz yüze kaldığı bir düzeye ulaştı. Kültürel doku rant için yok ediliyor. Tiyatrolar kapanıyor. II. Mehmet döneminde inşa edilen Haliç Tersanesi yok edilip yerine AVM yapılıyor, tarihî Yedikule Bostanları imara açılıyor. Kongre kültür merkezleri nişan, sünnet, düğün salonu olarak kullanılıyor. Orada burada şehir heykelleri yıkılıyor. Sanat bitiyor. Fen bitiyor. Kamu okulları bile arazi değerleri dolayısıyla kapatılıp satışa çıkartılıyor.

Kaybedenler: İstanbul ve emek

TÜİK'in 2011 verilerine göre ücretlerin milli gelirdeki payı yüzde 44.8. Bazı hesaplara göre bu oran 1991'deki seviyenin yüzde 10 oranında altında. Fakat mevzu işsizlikten ibaret değil. Çalışan kesimlerin hakları noktasında da ciddi kayıplar yaşanıyor. Bunun en önemli sebebi ise kuşkusuz sendikasızlaşma. Türkiye'nin dışlanmış ve yoksul kesimlerine umut vaat ederek iktidara gelen AKP döneminde de hep 1980 Darbesi'nden bu yana kronikleşen sendikasızlaşma devam etti, hatta sendikalı işçi sayısı neredeyse yarı yarıya indi. Ücretlerin milli gelirdeki payı halen 2001 seviyesine bile ulaşabilmiş değil. On yıllık AKP döneminde taşeron işçi sayısı üç misli artarak 1.5 milyona ulaştı. Asgari ücretin

biraz üstünde kazananlar, ister beyaz ister mavi yakalı olsunlar, bu iktidar döneminde göreli olarak gelir kaybına uğradı. Buna karşılık AKP özellikle seçim dönemlerde kendine göre bir gelir dağılımı yapıyor: Seçici bir şekilde iş değil, aş sağlıyor. Asgari ücret artışı ve yeşil kart uygulamalarıyla yürütülen sosyal politikalar dar gelirli kesimlerin oyları karşılığında dağıtılan sadaka işlevi görüyor. 1994, 2001 ve 2008 krizleri akılda tutulduğunda, uygulanan modelin ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği ciddi manada kuşku götürüyor.

Sermaye biriktirmenin çılgınca yolları

Başka ülkelerde de XX. yüzyılın ikinci yarısından ciddi imar hareketleri ve bu imar hareketlerinin de sermaye birikimine ciddi katkısı oldu. Kapitalizmin icat edildiği günden itibaren devlet zaman zaman inşaat sektörünün yaptığı müdahalelerle sermaye birikimini teşvik etti veya yönlendirdi. Dolayısıyla Türkiye'de şu anda uygulanmakta olan inşaat temelli kalkınma politikası kapitalizm kadar eski bir geçmişe sahip. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana çeşitli dönemlerde yoğunlaşarak uygulandı bu politikalar. Buraya kadar şaşırtıcı bir şey yok. Düşündürücü olan bugünkü iktidarın dönüşüm modelinin dünya deneyimini en az 20 yıl kadar geriden takip ediyor olması. Üstelik Türkiye, ekonomik hedefler açısından uygun olsa da sosyal adaletin sağlanması ve çevrenin korunması açısından pek de iyi sonuç vermediği için birçok yerde terk edilen bir dönüşüm modelini büyük bir ısrarla uyguluyor. İstanbul'da imar düzenlemeleri durmak bilmiyor. Faiz rantı haram diyenlerin iktidara geldiklerinde arsa rantı sistemini organize etmiş olmaları, ekonominin tüm enerjisinin inşaat sektörüne kaymasına neden oluyor. Öte yandan herkes bu rant ekonomisinin bir noktada tıkanacağını biliyor fakat nedense kimse o günler için herhangi bir hazırlık yapmıyor. Gerek siyasetçiler gerek girişimciler gerekse arazi rantıyla sınıf atlama fırsatı yakaladığını düşünen geniş bir kesim için önemli olan tek şey piyasa canlıyken tutabileceği kadar yük tutmak.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan durup dururken halkına seslenip herkesi şaşırtmayı seviyor. Üçüncü havaalanının yerini farklı farklı yerlerde ilan etti. Derken nihayet bir adres belirlediği havaalanına yakın, 2 milyon insanın yaşayacağı bir yeni kent projesini müjdeledi. Meskûn olmayan Çamlıca Tepesi'ne devasa bir

cami yapımına karar kıldı, hatta çok kısa zamanda bir "sözde" yarışmalar düzenlenerek şekli şemali belirlenen caminin temelleri de atıldı. Eskiden cinayet dediği üçüncü köprünün güzergâhını uzun süre saklı tuttu. Bu sayede Boğaz kıyılarını arazi spekülasyonuna alabildiğine açmış oldu ve dedikoduların bu bölgelerde rant değeri artırmasına izin verdi. Haliç'teki ucube köprü; Haliç Tersanesi'nin ihale koşullarında, Süleymaniye'ye mi Fatih Camii'ne mi nazire olacağı henüz anlaşılmayan bin kişilik bir caminin öngörülmesi; Yassıada'yı ve Sivriada'yı yoğun imara açmak üzere geliştirilen bütün o projeler ve KanalİstanbuI projesi Başbakan'ın şu ya da bu şekilde sahip çıktığı diğer işler...

Başbakan gurur kaynağı KanalİstanbuI projesini 27 Nisan 2011 tarihinde yaptığı konuşmada şöyle duyurmuştu:

> Şu andan itibaren başlattığımız projemizde İstanbul artık içinden iki deniz geçen bir şehre dönüşüyor. İstanbul'da bu projeyle beraber iki yarımada, bir ada oluşuyor. Anadolu yakası zaten bir yarımada, fakat şimdi bir ada oluşacak ve bu projeyle beraber bir yarım ada daha oluşacak. Avrupa yakasında, Karadeniz ve Marmara denizinin arasına yaklaşık 45-50 kilometre uzunluğunda bir kanal yapıyoruz. İstanbul'a "KanalİstanbuI"u kazandırıyoruz.[1]

Proje tartışılmaya başlandı. Mesela ortaya çıkacak hafriyat ne olacaktı? Başbakan her şeye olduğu gibi bu soruna da çözüm buldu. Milyonlarca metreküp hafriyat, liman ve havalimanı yapımında, sönmüş maden ocaklarının kapatılmasında değerlendirilecek, artanıyla da Karadeniz'e bir yapay ada yapılacaktı. İstanbul Boğazı'nı petrol tankerlerinin gazabından korumaya adandığı söylenen kanalın kime ne kazandıracağı meselesi ise biraz karışık. Bir kere hafriyatçıların avuçlarını çoktan ovuşturmaya başladığını düşünmemek için hiçbir sebep yok.

Gördüğümüz nice Haydarpaşa projesine eklenen stadyum projesi de cabası: Önce yedi gökdelenli bir tuhaflık; sonra Haydarpaşa'nın otel ya da kültür merkezi olduğu bir başka proje, derken Üsküdar'a doğru alışveriş ve konut alanlarının uzandığı bir başka proje daha... "Olmaz Haydarpaşa'yı otel yapmayın!" itirazları tartışılırken kocaman bir stadyum projesi gündeme geliverdi.

1. *Milliyet*, "İşte Erdoğan'ın çılgın projesi," 27 Nisan 2011.

Olimpiyat Stadı projesi nam-ı diğer Boğaziçi Stadı, Selimiye Kışlası'nın önüne yapılacak. Bunun için deniz doldurulacak. Gerçekleşmesi büyük bir başarı olarak şimdiden sunulan proje 70 bin kişilik bir stadyum anlamına geliyor. Neyse ki bu proje Olimpiyat Komitesi'ni etkilemedi, Türkiye 2020 Olimpiyatı'na ev sahipliği yapma "fırsatı" yakalayamadı ve stadyumun yapımını hızlandıracak gerekçe de böylece ortadan kalkmış oldu. Bu dağınık ve kentlilere ne getirip ne götüreceği meçhul projeler silsilesi bir vizyonun ürününden çok, tuhaf bir zihn-i sinir süreciyle, İstanbul'un kalan tarihî ve doğal varlıklarını da yok edecek nitelikte.

Biri Anadolu, diğeri Rumeli yakasında "iki yeni şehir/İstanbul" kurulması fikri yeni sayılmaz. "Pilot Şehir Uygulama Raporu"yla yeni kurulacak 25 bin kişilik pilot ve 500-750 bin kişilik yeni şehirlerin yerlerine kadar tüm detayları açıklanmış ölçekli şehir plan ve haritaları olarak zaten gündemde bulunuyorlardı. Pilot Şehir Uygulama Raporu, daha Ocak 2003 yılında yayımlanmıştı. JICA'nın (Japan International Cooperation Agency) 2002 hesapları, olası İstanbul depreminin 140 ila 200 milyar dolar tutarında bir ekonomik kayba sebep olabileceğini ortaya koyuyordu. Tahmin edilen kayıplar, yeni şehirler kurma maliyetinden en az 14 kat daha fazlaydı. Dolayısıyla yeni şehirlerin deprem vuku bulmadan kurulmasında fayda vardı. Bu gerçeğe dayanan Uygulama Raporu, İstanbul nüfusunun en az 4-5 milyonunun Anadolu'da kurulacak yeni şehirlere taşınmasını öneriyordu. Ancak Başbakan'ın ilan ettiği şekliyle proje, yeni şehirleri neredeyse tam aksi istikamette şekillendiriyor. İstanbul'un yoğunluğuna yoğunluk katacak bu yeni şehir projeleri, üçüncü havaalanı ve üçüncü köprü projeleriyle birer rant denizine dönüştürülüyor. Şimdilik tahmin edilen rant 500 milyar lira dolaylarında.

Bütün bunlara bakınca insan düşünmeden edemiyor: İstanbul hâlâ özel bir şehir mi? Çok güzel ya da yaşanılır bir şehir değil mi artık? Yoksa sıradan hatta çirkin bir şehir olma yolunda mı ilerliyor? Çılgın projelerini açıkladığı toplantısında Başbakan, metropol vizyonunu şöyle tanımlamıştı: "Biz nüfusu 16 milyonda sınırlamıştık. Ama bu kadar az olur mu? Burası büyük metropol. Büyümeli, büyümeli..."

Oysa plancılar Başbakan'la aynı fikirde değiller. Güzin Kaya, birçok plancının görüşünü şöyle özetliyor:

> Kentleşme olmuş, plansız da olmuş. Ona kent denir mi, denmez mi tartışmaya açık. Daha doğrusu metropol denir mi? Çünkü metropol tanımı çok belli. Bir kentin metropol niteliklerini kazanması ancak belli şartlarla olur.

Yani İstanbul gibi böyle şişmanladıkça, büyüdükçe metropol olunmuyor. Hele dünya çapında bir metropol hiç olunmuyor.

Bir kamu yöneticisinin, yapacağı herhangi bir işe "çılgın proje" deyivermesi insanı irkiltiyor doğrusu. Çılgın projelerin listesine bakınca, akla bu çılgın tanımlamasının nereden kaynaklandığı sorusu da geliyor. Neden çılgın? Büyüklüğü mü, ekonomik zorluğu mu, kamu yatırımı olarak niteliğinin tartışılır olması mı? Ya da bugüne dek bu cesamette üst üste proje planlanmadığından mı? Yoksa bu projelerin İstanbul'a apayrı, Disneyvari bir kimlik kazandırma emelinden mi? Açıklanmış ana projelerin listesi belki de kendiliğinden bu soruları cevaplayacak nitelikte. Belki de AKP "çılgın" tanımıyla iktidarını güçlendirecek bir duygudaşlık yaratmak istiyordur...

Bu duygudaşlığın sürekli geçmişe referans vermek suretiyle bir gelecek sömürüsüne dönüşmüş olması ayrıca kaygı veriyor. Zira Erdoğan, ne zaman yeni bir çılgınlıktan söz etse Osmanlı'ya gönderme yapıyor. Örneğin, 2011 seçimlerinden önce, "Biz atalarımızın düşündüklerini gerçekleştiriyoruz," diyordu her fırsatta. "Yüz yıllık hasret bitiyor," ve "Osmanlı geri geliyor," sözleri de Erdoğan'ın şehre nasıl baktığına değil ama şehre ilişkin kurgusunu yine bu şehrin insanlarına nasıl pazarladığına dair önemli işaretler.

Olimpiyat: Nimet mi olurdu, külfet mi?

2020 Olimpiyatı İstanbul için hayal oldu. Ekonomiye getirisi açısından üzülmeli mi, sevinilmeli mi? Doğrusu 2020 Olimpiyatı'nı kazanmak için epeyce gayret ve para harcandı. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin ülkemizde yaşanan kimi olumsuzlukları gözden kaçıracağına gerçekten inanıldı mı? Kime hazırlatıldığı meçhul 70 bin kişilik devasa stadyum kadar etkileyici bir başka tarafı daha vardı İstanbul adına yapılan olimpiyat projesinin... 20 milyar dolarlık bütçe... Bu paranın büyük bir bölümü ulaşım, konaklama ve kentsel dönüşüm gibi konulara harcanacaktı. Üstelik söz konusu miktarın 18 milyar doları devletin, yani halkın, kalanı da özel sektörün cebinden çıkacaktı. 12.3 milyar

dolar yol-metro-demiryolu harcamalarına, gerisi sportif yarışmaların yapılacağı alanlar ve salonlarla, olimpiyat köyünün altyapısına gidecekti. 2012 Londra Olimpiyat Oyunları için sunulan bütçe yalnızca 13 milyar dolarken, Türkiye bu rakamlarla bir hayli iddialı görünüyordu. Öte yandan olimpiyatın işletme masrafları için öngörülen en düşük bütçe de gene Türkiye'den gelmişti. Kısacası Erdoğan hükümeti, olimpiyatı yeni bina dikmek ve kentsel dönüşüm uygulamaları yapmak için fırsat olarak görüyorlardı. Bu durum Olimpiyat Komitesi'nin İstanbul'dan ve geleceğinden şüphe etmesi için yeterliydi.

2020 Olimpiyatı için bayrağı göğüsleyen Japonya'nın bu işe harcamayı planladığı para sadece 4.9 milyar dolar. Hatta para şimdiden bankaya yatırılmış durumda. Stadyum projesi de ünlü mimar Zaha Hadid'e ısmarlanmış. Yani Japonya, bu işi ciddiye aldığını, hesapları sıkı tuttuğunu her şekilde göstermiş.

Kaldı ki İstanbul'daki toplumsal dengesizlik, Madrid'deki ekonomik sıkıntılar varken en güvenilir seçimin Tokyo olması şaşırtıcı değildi. Güvenilir ulaşım sistemi ve Japon yetkililerinin ürkütücü bir konu olan nükleer sızıntı konusunda yaptıkları makul açıklamalar cabası. Üstelik şike olayları ve son olimpiyat oyunlarında madalya kazanan Türk sporcuların hepsinin dopingli çıkmış olması da 2020 Olimpiyatı'na ev sahipliği yapma "şerefi"nin İstanbul'a verilmemesinin muhtemel nedenleri arasında sayılabilir rahatlıkla.

İşlerini ciddiye alan komite İstanbul'da kentsel planların zaten kâğıt üstünde kaldığını anlamış olmalı çoktan. Hükümet üyeleri, olimpiyatın "Gezi Parkı Eylemleri" nedeniyle kaybedildiğini iddia etse de, bir buçuk yıl önce Olimpiyat Çalışma Grubu'nun yaptığı değerlendirmede, İstanbul, 14 ayrı kriterin 12'sinde sınıfta kalmıştı zaten. Komitenin, Gezi Parkı eylemlerinden çok önce İstanbul için en düşük notu güvenlik ve emniyet konusunda vermesi ise dikkate değer. Ulaşım, konaklama, tıbbi hizmetler ve dopingle mücadele özellikle yetersiz kabul edilen başlıklardı. Kaldı ki Sayıştay da 2011 raporunda "bu puanlarla İstanbul'un, olimpiyatı kazanmasının çok zor olduğuna" işaret etmişti. İstanbul, rakibi olan Tokyo ve Madrid'i 14 ayrı kriter içinde sadece "halkın desteği" başlığında geçebilmişti.

Anlaşılan İstanbul'un 2020 Olimpiyatı adaylığında yapılan onca kampanya harcaması pek işe yaramadı. Sadece adaylık için 15.2 milyon liralık harcama yapıldığı tahmin ediliyor. Bunun 150

bin doları başvuru bedeli olarak komiteye ödendi. Geri kalanı ise, tanıtım ve lobi faaliyetlerinde kullanıldı. New and old Medya Şirketi'yle 14 milyon euroluk sözleşme imzalandı.

Bütün bu gayret ve harcamalar şu gerçeği değiştiremedi: Olimpiyatın yapılacağı ülkede huzur ve güven aranır. Oysa 1 Mayıs Bayramı'nda, halkı Taksim Meydanı'ndan uzak tutmak için alınan polisiye önlemlerle İstanbullular daha sonra her fırsatta benzerleriyle karşılaşacakları devlet şiddetinin ilk tadını almışlardı. 11 Mayıs günü Hatay, Reyhanlı'daki bombalama eylemlerinde en az elli kişi ölmüş, pek çok kişi yaralanmıştı. Suriye iç savaşı sınırımızı aşmıştı. Sınır boyu gerginlik devam ederken, Mayıs 2013'te mütevazı ve hiçbir şiddet içermeyen bir eylem, polisin aşırı güç kullanmasıyla akıllarda bir dolu soru işareti belirmesine neden olmuştu. Yalnızca düşünce, ifade, toplanma özgürlükleri değil, insanların can sağlıkları da devlet tehdidi altındaydı.

Tayyip Erdoğan'ın, belediye başkanı olduğu 1994 yılından bu yana tam yedi kez olimpiyata aday gösterilen İstanbul, bir kez daha yenildi. Peki, AKP 2020 Olimpiyatı'nın İstanbul'da yapılmasını neden bu kadar çok istedi. Böylesi büyük bir organizasyona imza atmış hükümet olarak tarihe geçme merakı demek mümkün ilk bakışta. Ama yeterli mi? Muhtemelen bu merakın inşaat odaklı birikime bir ivme daha kazandırma arzusuyla beslendiğini de söylemek gerekir. Olimpiyat için tasarlanan tesisleri yapma yetkisinin TOKİ'ye verileceğinin öngörülmüş olması gerçek niyeti yeterince ifşa ediyor zaten. Oysa olimpiyat yatırımlarını, bütçedeki mevcut kaynaklarla, vergi gelirleriyle finanse etmek mümkün değil. Dış kaynak bulmak gerektirecek nitelikte işler hepsi. Dolayısıyla bu hırsla yapılacak yatırımların kamunun dış borç stokunu artıracağını söylemek falcılık yapmak olmaz.

Sonuçta, olimpiyat İstanbul'da yapılsaydı, İstanbul kazanır mıydı yoksa kaybeder miydi? Olimpiyatın, oyunlara ev sahipliği yapan şehir ve ülke için büyük bir tanıtım aracı olduğunu kabul etmemek mümkün değil. Bununla birlikte deneyimler, olimpiyat için yapılan yatırımların çoğunun ülkelerin ekonomilerine ağır bir külfet yüklediğini, yapılan tesislerin de sonrasında ölü ve atıl kaldıklarını gösteriyor. Bugün Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik krize olimpiyatın katkısının büyük olduğu kesin. "Olimpiyatlara Hayır" kampanyasını yürüten Kent Hareketleri'nin davetlisi eski Birleşmiş Milletler Konut Hakkı Raportörü Miloon Kothari, olimpiyatın yapıldığı kentlerle ilgili şunu söylüyor:

Bu kentlerde eğer kentsel dönüşüm süreci başladıysa, yani fakir mahalleler çeşitli bahanelerle ayrıştırılarak kent dışına sürülüyorsa bu bir alışkanlık haline geldiyse, olimpiyat da bunun için başka bir bahane oluyor.

Pekin 2008 Yaz Olimpiyatı için 1,5 milyon kişi zorla tahliye edildi, 2010'da gerçekleşen olimpiyat Vancouver'da, yerli halkların topraklarına el konulmasıyla sonuçlandı. Brezilya'da yapılacak olan 2016 Yaz Olimpiyatı için yoksulların sığınakları durumundaki favelalar buralarda yaşayan insanlara alternatif yaşam alanları gösterilmeden yıkılmakta, aileler zorla tahliye edilmekte.

Olimpiyat yarışının kaybedilmesi, sanki hiç tahmin edilmiyormuş gibi büyük bir hüsran yarattı hükümet cenahında. Teselli cümleleri ise Pennsylvania'dan geldi: "Kıskanıyorlar," dedi Fethullah Gülen ve yeni bir yön gösterdi inşaat lobisine. İzmir'de yapılması düşünülen Expo Fuarı canlandırılıp Türkiye'nin potansiyeli tüm dünyaya gösterilebilirdi.

Nasıl olduysa bu esnada hükümet, 2016 yılında BM'nin Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Programı olan Habitat'ın üçüncü toplantısına ev sahipliği yapmaktan vazgeçti.

Oysa istenirse yapılabilecek çok şey var Türkiye'nin olimpiyat geleceği için. O devasa stadyumlara harcanacak paranın onda biriyle mahallelerde spor tesisleri, yüzme havuzları yapılıp gençler spora teşvik edilebilir. Böylece olimpiyatta sahici bir başarı için ilk adımlar atılır ve eğer gene de isteniyorsa belki bir gün olimpiyata ev sahipliği yapma düşü layıkıyla gerçekleştirilmiş olur.

Hayaller risk altında

Başbakan Erdoğan neden bu kadar öfkeli? Nereye gitse, nerede konuşsa, ağzından çıkan sözler niye bunca yakıcı? Gezi Parkı'nın marjinal anarşistleri, "aptal çapulcular", Türkiye'yi yıkmaya kararlı dış mihraklar, darbeci Mısır ordusu, inatla teslim olmayan eski can dostu Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, yolsuzluk iddialarıyla hükümeti yıkmaya çalışan "paralel devlet"... Hep çok iddialı çok provokatif tanımlarla, iddialarla çıkıyor halkının karşısına. Yalnızca o mu, etrafındaki herkes Türkiye'yi bir öfke sarmalına dönüştürmeye ant içmiş gibi.

Örneğin, AKP'nin en bilinen simalarından eski Devlet Bakanı Egemen Bağış şöyle diyor: "Bunların amacı Türkiye içinde kargaşa

çıkarmak, bu büyüme trendini durdurmak, faizleri zıplatmak, istikrar ve güven ortamını bozmak. Türkiye'nin de uluslararası ilişkilerine zarar vermek."[1]

Başbakan söylediklerine verilebilecek olası tepkileri hesap ederek konuşuyor muhakkak. ODTÜ'de hukuka aldırmaksızın yapılan yolu protesto edenlerin "Yol değil orman istiyoruz" pankartına kızınca nasıl gürlediğini hatırlayın: "Böyle şey olur mu ya! Orman çok. Yol olmazsa üniversiteye gidemezsiniz. Sizleri ormanlara gönderelim. Gidin ormanda yaşayın. Onlar öyle diyor ya biz şehirlerden vaz mı geçeceğiz. Yol medeniyettir!"[2]

Yıllar önce, "Ya bizdensin ya da bertaraf olursun," dediğini de hatırlıyorum Başbakan'ın... Öyle görünüyor ki artık kendisinden yana olmayanları bertaraf etme vaktinin geldiğine inanıyor. Ya da Türkiye'yi hızla taşıdığı siyasi ve ekonomik krize bir bahane üretmek, toplumsal bir çatışmayı alevlendirmek üzere toplumun bilinçaltına yerleşmiş kimi mayınları patlatıyor tek tek... Kim bilir? Belki de bu amansız öfkenin AKP'ye oy getireceğini düşünüyordur. Fakat eğer böyleyse, AKP'nin iktidarı kaybetme, Tayyip Erdoğan'ın hayallerini gerçekleştirememe korkusunu konuşmalardaki öfkenin şiddetine bakarak anlamak çok kolay değil mi? Ne kadar korku, o kadar öfke...

Söz konusu hayaller, başarılı olduğu konusunda oluşmuş geniş bir fikir birliğine dayanıyor. Hayal geniş, gerekçesi sağlam. Türkiye ekonomisini kalkındırmış, Kürtlerle barışı tesis etmiş bir başbakan olarak tarihe geçmek ve güçlü yetkilerle donatılmış başkanlık koltuğuna oturmak. Ayrıca, bölgede Osmanlı mirasını canlandırıp "yumuşak güç" olarak ağırlığını koymak. İstanbul ve hatta bütün Türkiye'yi kendi adıyla özdeşleşmiş eserlerle donatmak.

Mayıs 2013 sonunda Moody's, Türkiye'ye yatırım yapılır notu verdiğinde, bu hayallerin gerçekleşme sürecine girdiği sanıldı. Mega-projeler ihaleye sevk edildi, PKK geri çekilmeye başladı, ekonomi hareketlendi. Suriye'de Esad iyice köşeye sıkışmıştı, anketlerde AKP yüzde 50'nin üstüne çıkmıştı. Artık hayallerin önü açıktı.

2010 yılına kadar dünya basınında Erdoğan'ın aleyhine tek satır bulmak bile neredeyse imkânsızdı. Kemalizm eskimiş ve kokuşmuştu. Erdoğan öncesi yönetimler askerin güdümü altında-

1. *Radikal*, 16 Temmuz 2013.
2. *Radikal*, 22 Ekim 2013.

dı. Dinle barışık bir siyasi kültürde türbanlı kızların üniversiteye alınmaması kabul edilemez bir hak gaspıydı. Batı basınına göre Erdoğan, bu manzarayı değiştirecek güçlü ve demokratik bir liderdi. Referandum dahil, attığı her adım doğru istikametteydi.

Gezi Parkı'nda yaşananlardan sonra her şey değişti. Dünya basını Erdoğan'ı acımasız bir lider olarak sorgulamaya başladı. İktidara geldiğinde Batı tarafından adeta bir demokrasi havarisi olarak karşılandığı günler artık geçmişte kaldı. AKP'nin öyküsü yeniden yazılmaya başlandı. Ergenekon soruşturmasının o denli yaygınlaştırılması, artan gazeteci gözaltıları zaten ilk şüpheleri uyandırmıştı. Erdoğan'ın kürtaj, alkol kısıtlamaları, dindar nesil yetiştirme arzusu ve Hrant Dink cinayetinin çözülmesinde gösterilen isteksizlik etrafında oluşan demokrasi yanlısı imajı bozdu. Gezi Parkı olayları ise bir dönüm noktası oldu. Protestolar durulmadı, dünyada kimse Erdoğan'ı dinlemez oldu. Mısır'da yakın müttefiki Mursi'yi ordu devirdi. Suriye'yle ilgili bütün tahminleri yanlışçıktı. "Komşularla sıfır sorun" politikası iflas etti. Bütün komşularla alabildiğine sorunlu ilişkiler bir yumak halini aldı. Türkiye'nin dünyadaki yalnızlığı AKP'nin dış politikasının başarısızlığına bağlanır oldu. Ekonomiyle ilgili kaygılar yaygınlaştı. 17 Aralık 2013 günü başlayan soruşturmalar, Erdoğan için büyük bir sınavdı. Kentsel dönüşüm politikası hakkında var olan dedikodu ve spekülasyonu doğrularcasına bu soruşturmalar TOKİ'yi ve inşaat sektörünü hedef alıyordu aslında. Yani AKP'nin "başarı" diye sunduğu tek alanı. Bu aşamadan sonra her şey iyice çığırından çıkmaya başladı.

Başbakan Erdoğan'ın her konuşmasında dozu biraz daha artan öfkesinin ardında bir rahatsızlık, o rahatsızlığın ardında ise hem bir lider olarak yalnızlaşması hem de ortaya koyduğu politikalarla Türkiye'yi yalnızlaştırması var muhakkak. Cari açık rekorunu kimseye kaptırmayan bir ülkenin bölgesel bir güç olabileceğini kendisi de düşünmüyordur büyük bir ihtimalle. Bu koşullar altında "bölgesel güç olacağım" diye atılan adımlarla küstürülmüş komşuların gönlünü almak da hayli zor olacak. Avrupa Birliği çıpası tarihe karışmış durumda. Çin füzesi alma hevesiyle NATO'yla da ilişkileri sonuna kadar germiş oldu Türkiye. Doğrusu bu haberler de ekonomi açısından pek umut verici nitelikte sayılmazlar. Bütün bunlar Türkiyeli yurttaşlar açısından değilse bile yatırımcılar tarafından ziyadesiyle değerlendiriliyor. BRICS ülkeleri (Brasil, Russia, India, China, South Africa – Brezilya, Rusya, Hindis-

tan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti) kulübüne katılması bile gündemde olmayan Türkiye ekonomisi her geçen gün daha da büyük bir endişe kaynağına dönüşüyor. Düşünün, Suudi Arabistan ve Katar dışındaki tüm Arap şeyhlikleri Türkiye'ye soğuk artık. Üstelik bu iki ülkeyle de Mısır'daki darbe sonrasında ilişkiler gerilmiş durumda. Eğer ödemeler dengesinde bir kriz çıkarsa, Erdoğan'ın Arap dostlarının onu milyarlarca petro-dolar göndererek desteklemeyebileceklerini tahmin etmek zor değil.

Belli ki AKP, bütün bu olumsuz gidişin ortaya çıkarabileceği kötü tabloyu Gezi protestocularına fatura etme niyetinde. Ancak bu devasa endişe bulutunun Gezi'nin sonucu değil, sebebi olduğu söylenebilir ancak.

Kabinenin en güvenilir simalarından biri olan ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan her fırsatta rahatlatıcı ifadeler kullansa da ekonomi artık güven vermiyor. "Önümüzdeki dönemde de bütçe disiplinimiz kesinlikle devam edecek" sözleri gerçekle örtüşmüyor. Çünkü artık sokaktaki vatandaş da biliyor ki, kamu harcama yapmazsa arzu edilen büyüme gerçekleşemez, hatta Türkiye koşullarında büyüme sıfıra yaklaşır. Yani AKP'nin ekonomi politikalarının uzun soluklu, sürdürülebilir, kalkınmayı hedefleyen politikalar olmadığı artık herkesçe biliniyor. Sürdürülebilir enerji veya gıda açısından kendi kendine yeterlilik hedeflenmiyor. Adil bir gelir ve istihdam politikası da yok. Kentlerde neredeyse her beş gençten biri, bir yıldan uzun süredir işsiz. Türkiye şu son 11 yılda çıkabilecek herhangi bir krizde başvurabileceği tüm kaynakları da sefahat düşkünü bir mirasyedi edasıyla tüketmiş durumda. Şu halde yaptığımız şey, AKP'nin dümeninde olduğu bu süratli trenin uçuruma yaptığı yolculuğun tadını çıkarmaktan ibaret.

Faiz lobisinin komplocu üyelerinden biri gibi konuşan *The Economist*'in cari açık, dış borç, kredi büyümesi gibi göstergeler temelinde geliştirdiği endekse göre; Türkiye, bütün yükselen ülke piyasaları arasında en risklisi.[1] İstanbul'da bir araya gelen Türk ya da yabancı finans uzmanları da bu görüşe katılıyor, bu kaygıları dile getiriyor. Fakat bütün bu unsurlar varken, AKP Brezilya gibi makroekonomik dengeleri bozduğu, kırılganlık yarattığı gerekçesiyle kısa vadeli yabancı sermaye girişlerini yavaşlatacak bir ön-

1. "Turkey erupts: The new young Turks", *The Economist*, 14 Haziran 2013.

lem de almıyor; çünkü alamıyor. Tek yapabildiği, bütün bunların sorumluluğunu bir toplumsal direnişe yüklemekten ibaret...

Farz edelim ki yetkileri kırpılmış İhale Kurumu tekrar anlamlı bir otoriteye kavuştu, bütün çılgın projeler son derece başarılı oldu, hepsi verimli hale geldi. Türkiye'nin verimlilik ve kalkınma açmazı bu şekilde çözülmüş olacak mı? Yerli otomobil, FinansİstanbuI ve KanalİstanbuI yılda kaç istihdam yaratacak? Daha verimli bir üretim şekline ve yüksek teknolojili yatırımlara geçişe katkı sağlayacaklar mı?

Hayal edilebilen projeler toprak rantından ibaret kaldıkça bütün bunlar pek mümkün görünmüyor. Kalkınma modeli; zengini yoksulu sömürerek daha da zenginleştiren süper lüks yollar ve rezidanslar üzerine oturtulmuş. Kimsenin derdine bir çare olmadığı gibi, Türkiye'ye yatırımcı çekmekten de uzak bir sermaye transfer modeliyle AKP tarihte nasıl bir iz bırakmış olacak hep birlikte göreceğiz.

Kaldı ki bu tatsız tablo nedeniyle çılgın projeler de tehlikeye girdi. Çünkü Türkiye'nin riski o kadar yükseldi ki, ihaleyi kazananların verdikleri fiyatlarla projeleri bitirmeleri imkânsız görünüyor. AKP'nin 2023 vizyonu belli: KanalİstanbuI, FinansİstanbuI ve Türkiye'nin bütün yerleşim bölgeleri arasına havaalanı, otoyol, köprü ve tünel inşa ederek 2023'te kişi başına 23 bin dolar kazanan bir toplum haline gelmek. Bu sınırlı vizyon sayesinde hepimiz ya inşaatçıya ya da işsiz olacak gibi görünüyor şimdilik.

İstanbul kaç para eder?

Hürriyet'te 18 Ekim 2013 tarihinde yayımlanan Arzu Çakır Morin'in haberi iki Fransız uzmanın Paris ve İstanbul'un değerlendirmelerine yer veriyordu. Bu uzmanların yaptığı hesaba göre, Élysée Sarayı ya da Eiffel gibi tarihî binalar hariç Paris'teki emlak varlığının toplamı 707 milyar euro. İstanbul'a gelince bu uzmanların tahminine göre İstanbul'da 3.9 milyon adet konut bulunuyor ve bu konutların yalnızca 600 bini 2001 yılından sonra yeni deprem yönetmeliğine göre yapılmış durumda. Veri olarak İstanbul'daki konutların ortalama büyüklüğü120 metrekare ve ortalama metrekare değeri de 2 bin lira civarında olduğu varsayımıyla İstanbul'da konut stokunun piyasa değeri 936 milyar lira olarak saptanıyor. Bu rakam 350 milyar euroya denk geliyor. Paris'in nü-

fusu yaklaşık 12 milyon iken, İstanbul'un nüfusunun 15 milyon olması, İstanbul'un Paris kadar değerlenmesinin öngörülebilir bir zamanda mümkün olmadığını gösteriyor.

İstanbul'da ev alanların nelere dikkat ettikleri konusu da incelenmeye muhtaç. Konut stokunun son derece lüks olduğu iddia ediliyor. Ancak biçilen fiyatlar altyapı, planlama, çevre düzeni, yollar ve kaldırımlarla uyumlu mu acaba? Örneği son derece alımlı Maçka Residence'lara ulaşma güçlüğü belirlenen fiyatları neden etkilemiyor? Şehrin yeni yapılan konutlarında en dikkat çekici unsurlardan biri de, takındıkları lüks, gösteriş ve şatafata rağmen planlamadan yoksun oluşları. İmar değişiklikleri nedeniyle manzaralı diye astronomik fiyata satın alınan bir dairenin yarın bir duvar manzarasıyla karşı karşıya kalmayacağının garantisi yok. Hal böyleyken nasıl oluyor da 70 ila 100 bin lira arasında bir maliyetle yapılan evler 600-700 bin lira aralığında satılabiliyor? Bir evi hangi unsurlar değerli kılıyor? Bu konudaki alıcı eğilimleri neler?

Tablo: İstanbul'da 2013 yılı sonu itibarıyla kimi konut projelerinden fiyat örnekleri.

Şirket	Konut tipi	Fiyat en düşük	Fiyat en yüksek
GAP-Varyap Metropol İstanbul **Ataşehir**	Stüdyo	350 bin lira	415 bin lira
	3+1	1 milyon 58 bin lira	1 milyon 99 bin lira
Halk GYO - Biskon Yapı Referans **Bakırköy**	Stüdyo	333 bin lira	450 bin lira
	3+1	900 bin lira	1 milyon 315 bin lira
Sinpaş GYO Bosphorus City **Halkalı**	1+1	276 bin 558 lira	359 bin 468 lira
	3+1	462 bin 675 lira	796 bin 227 lira

Şirket	Konut tipi	Fiyat en düşük	Fiyat en yüksek
Vadi İstanbul Artaş Grup **Maslak**	1+1	465 bin lira	617 bin lira
	3+1	905 bin lira	1 milyon 259 bin lira
Maslak 1453 **Ağaoğlu**	1+1	450 bin lira	725 bin lira
	3+1	1 milyon 244 bin 500 lira	1 milyon 744 bin 500 lira

Peki, bu tablo karşısında yerli olsun, yabancı olsun yatırımcı gözüyle nasıl görünüyor İstanbul? Kulağa acı geliyor ama: bu şehir, sahiden bunca yatırıma değer mi?

Madalyonun bir yüzü

Yıllardır usanmadan siyasetçiler yabancılara aynı sözlerle İstanbul'u betimlerler: medeniyetlerin buluştuğu yer, Avrupa ile Asya arasında köprü, Doğu ile Batı'nın buluştuğu şehir. Eylül 2013'te İstanbul-Kore kültür EXPO'sunun kapanışında Büyükşehir Belediye Başkanı Topbaş, aynı temayı işlemekten kendini alamadı: "İstanbul, medeniyetlerin, kültürlerin, kıtaların buluştuğu gerçek anlamda dünyada hoşgörü, barış adeta tarihin çeyiz sandığı niteliğinde bir kent."

Yabancı yatırımcı gözüyle İstanbul cazibesi var mı? Ne türden yabancı İstanbul'a ilgi duyuyor? Şu sıralarda İstanbul nasıl bir görüntü veriyor? Çekim alanı olarak İstanbul neler sunuyor? Barındırdığı riskler ve fırsatlar nedir? Yatırımcı olarak kimler İstanbul'a ilgi duyuyor? Bu soruları irdelemek üzere Ayşe Çavdar'la birlikte Ömer İsvan'la görüştük. Görüşmenin ekseninde, her görüşmede olduğu gibi, kazanan-kaybeden meselesi.

Ömer İsvan'a göre İstanbul bugün liderliğe oynayan bir metropol. Sunduğu fırsat, bir bakıma halen keşfedilmemiş olmasında yatıyor. Ancak bir metropol olarak bakıldığında, Londra, New York, Paris ile aşık atacak durumda değil. O pek özel üçlü, kendi aralarında yarışan apayrı bir lig oluşturuyor ve yakın bir gelecekte yatırım ve iş açısından o üçlüyle yarışacak başka bir şehrin

ortaya çıkması ihtimali de pek görünmüyor. Bu koşullar altında İstanbul, ikinci ligin birinciliğine oynayabilecek bir metropol görünümünde. Güvendiği bir otel yatırımcısının yorumunu aktarıyor Ömer İsvan. Otel yaparken neye baktığını sorusuna yatırımcı, "Şehir yok ki otel yapayım," diye cevap vermiş ve şöyle devam etmiş:

> Londra, New York, Paris'ten başka şehir mi var? Varsa varsa, İstanbul var. Belki Tokyo'yu konuşabiliriz, birazcık Bangkok, biraz zorlayarak, belki Mexico City. Şanghay ise daha olmaz. Şehir ne ki? Bana şehir diyebilmen için bir kere şehrin 10 milyonluk bir nüfusu olacak. İkincisi dünyanın ilk on-on beş ekonomisinin içinde olacak. Türkiye dünyanın 17. ekonomisi, İstanbul'un bu büyüklükteki payı ise yüzde 60'lara dayanıyor. Ayrıca ah ne güzel dedirtecek güzellikte olacak. Cezp edecek, büyüleyecek. Tarihî derinliği olacak. Bu da yetmez. İnsanların oraya neden gittiklerine de bakacaksın. İş için gelecek, kongre için gelecek, tarih ve kültür birikimini görmeye gelecek. Alışverişe gelecek. Arkadaşını ziyarete gelecek. Bölgesel de bir güç olmalı ki insanlar sağlık, eğitim için de gelsinler. Gelme nedeni listesinin uzunluğu çok önemli bir şehri konumlandırırken. Haydi, gel bana şehir anlat. Roma mı? Ne şehri ya müze, geç. Kötü mü? Yo Allah için güzel ama başka bir şey yok. Çok seviyorum, hem de gidiyorum ama geçelim, müze zira. Frankfurt, banka orası, şehir değil onu da geç. Milano? Mankenlerin yürüdüğü podyumdan ibaret.

Turizm merceğinden bakılacak olursa, dünyada turizmin yüzde 60'ının Avrupa'dan kaynaklanması temel bir veri. İstanbul'a yararlı olacak turist türü kendi ülkesinden uzak, elinde kamerayla gelip birkaç gece otelde konaklayan turist değil. Aslında turist dediğimiz kişi elinde kamerayla resim çekmeye de gelmiş olabilir, iş bağlamaya da, yatırım yapmak amacıyla da gelmiş olabilir, arkadaş ziyaretine de, diş çektirmeye, estetik ameliyat olmaya veya üniversitedeki kızını ziyarete de gelmiş olabilir. Uçuş mesafeleri ve menziller açısından İstanbul bir merkez olmaya aday. Ömer İsvan'ın betimlemesiyle:

> Hem de doğal. Zira havaalanını büyütebilirsiniz, atılgan bir havayolunuz olabilir, ancak bunlar takdimin ötesine geçmez. Başkaları yapmıyor mu? Yapıyor fakat suni olabiliyor, beton-

dan ibaret de olabilir oysa İstanbul'da dört bin yıldır gelişmiş ve iz bırakmış bir tarih var.

On yıl önce İstanbul'a gelenlerin ziyareti Topkapı Sarayı'yla başlar, Sultanahmet, Kapalıçarşı'yla devam eder, nazar boncuğu alışverişiyle sona ererdi. Neredeyse egzotik seyahat sınıfında bir yerdi. Ana akım değildi. Şimdi ise İstanbul, egzotikliğini de koruyarak Avrupa ana akımına dahil olma sürecindeki küresel bir şehir olma yolunda ilerliyor. Ömer İsvan, İstanbul'un son on yıl boyunca yaptığı yolculuğu şöyle anlatıyor:

> Prag'la karşılaştırırsak, Çekoslovakya ayrılıp demokratikleştikten ve Sovyet olmaktan uzaklaşmaya başladıktan sonra dünyaya açıldı ve Prag müthiş bir hazine olarak ortaya sunuldu. Dünya turizminin yüzde 60'ını üretenlerin hepsine 1,5 saat mesafede, kolay ulaşılabilir bir şehir. Almanların isteseler bisikletle ulaşabilecekleri bir yer. Herkes en az bir kere mutlaka görülmesi lazım diyerek Prag'a gidiyor. Çok güzel, çekici, müthiş de turist çekiyor fakat gelin görün ki o turistler bir daha Prag'a uğramıyor. Otelciler sürekli pazarlamak, yeni müşteriler bulmak zorunda. Oysa derinliği olan yerlerde beşinci yıldan sonraki bir otele gelen müşterinin yüzde 60'ı tekrar gelen müşteridir. O açıdan İstanbul avantajlı bir konumda. İstanbul'da yıllardır yaşayıp bir sürü cevherinden bihaber olmakta lehte bir durum. Örneğin, medrese veya Kapalıçarşı'nın arkasındaki binaların altında saklı erken Bizans hazinelerini keşfetmek için dört gün yetmeyebilir. Bu cevherleri keşfetmek için tekrar gelecek olanlar olacak, alışveriş için de. Rusya, Suudi Arabistan, Kazakistan ve birçok ülke açısından cazibe merkezi olmaya aday İstanbul, yeter ki bu potansiyel akılcı bir şekilde yönetilsin.

Yabancı yatırımcı isteniyor da...

Ömer İsvan anlatıyor:

> Ben Riyad'da önemli gayrimenkul yatırımcılarına bir konuşma yapmıştım. Karşımdaki 200'ü de ciddi yatırımcı gruba dedim ki: Fonunuz yerel bir fon değil, aksine küresel bir fon. Fakat yıllardır yakın ilişkinin ötesine geçemiyorsunuz. Kuveytli Bahreyn'e yatırım yapıyor. Abu Dabili Dubai'ye, Suudi

> Dubai'ye, Dubai Suudi'ye. Yer mi kalmadı dünyada? Devamlı kumun üstüne beton döküyorsunuz. Nedir bu? Ben o girizgâhla bu yatırımcıları biraz Türkiye'ye de çekeceğimi planlıyordum.

Fakat kahve molasında Ömer Bey'le sohbet edenlerden biri: "Türkiye henüz yabancı yatırımcı istemiyor ki," demez mi?! Ve örnekleri sıralamış: "Yok, işte bilmem kim geldi, orada bir arazi aldı. İki sene ruhsatını alamadı, bıktı gitti. Kaldı ki sizin Cumhurbaşkanı'nız Suudi Kralı'na yer sattı.[1] Kral orada inşaat yapacaktı, yapamadı. Kral yapamadıktan sonra biz zavallı yabancı yatırımcı olarak böyle engellerin konulduğu bir yerde mahvoluruz. Türkiye aslında bizi istemediğini çaktırmadan ifade ediyor. Ama sesli olarak ifade ettiklerine bakarsak, kucak açıyor, buyurun başımızın üstünde yeriniz var, yabancı yatırımcı istiyoruz, diyor. Birbiriyle çelişen yaklaşımlar."

Özetle meydana şöyle bir tablo çıkıyor: On yıl öncesine kadar Türkiye reytinglere girmiyordu. Jeopolitik olarak olsun, yasal altyapısı itibarıyla olsun, insanların gözünde hâlâ egzotik ülke sınıfındaydı. Potansiyel yatırımcıya sakıncaları atlatabilecek büyüklükte olacaktı ya da biraz maceraperest. Yani istikrar arayan orta boy yatırımcılar için Türkiye yatırıma uygun bir yer olmadığı imajına sahipti. Şimdi yavaş da olsa bu imaj siliniyor. Avrupa hukuki sistemine uyumlulaştırma süreciyle birlikte, Türkiye reytingcilerin ilgisini çekmeye başladı. Ezcümle, istek var ama çekinceler de bitmiş değil. Ömer Bey diyor ki:

> Örnek verdiğim fon, Ortadoğu kaynaklı birçok küresel fonlardan bir tanesiydi. Burada unutmamalı ki kurumsal yatırımcılar koyundur. Koyundan kastım reytinge ve diğer yatırımcılara bakıp, ona göre hareket eder kurumsal yatırımcı. Şimdi Türkiye'ye ilgi göstermeyen gayrimenkul yatırımcısının adedi az. Ne ki, bütün mesele ilgiyi yatırıma dönüştürmek. İşte kritik eşik. Zira işin pratiğinde Türkiye'de iş yapmak zor.

Yatırımcı açısından İstanbul, bölgesinde açık bir arayla ilk sıradaki seçim. Nüfusu, yapısı, dinamikleriyle, arz ettiği potansiyel, risklerin düşük olduğu, en az egzotik seçim. Ne var ki İstanbul'un da derdi, gayrimenkulün değeri. Burada sıkıntı kaynağı gayrimenkulün borçsuz oluşu. Borçsuz gayrimenkul aslında Batı dünyası-

1. Kandilli Mahallesi'ndeki Sevda Tepesi.

nın yabancısı olduğu bir iş yapma türü. Örneğin, Ahmet Efendi'nin arazisi 100 lira, kriz oluyor, krizin ertesi günü arazisinin değeri 101'e çıkmış oluveriyor. Alıcı geliyor, "Ahmet Efendi kriz var, dün 100 diyordun, gel 80'e anlaşalım." Ahmet Efendi diyor ki, "Ne diyorsun yahu! Kriz mriz anlamadım ki, bana kriz falan olmadı." "Peki, yapma, etme 103, vallahi Ahmet Abi vallahi kriz var." Talep edilen rakamlar gerçekçi olmasın varsın, raporlar da yazılsa, ölçülüp biçilse de Ahmet Efendi mülkünü satmıyor, direniyor. Arazisi alınacaksa ancak 103'e alınabilir ve sonuçta değeri tayin eden Ahmet Efendi oluyor.

Zorlu ihalesinin sonuçlandığı günün ertesinde Beylikdüzü'nden birisi Ömer İsvan'a gelmiş, "Abi," demiş, "ihale dün bitti, onun emsal metrekaresi 3300 demek ki bizimki 2 500 oldu." Yani bugünkü durumda, arsa sahibi kendince arsasının değerini tayin etmeye devam ediyor. Emsaller de iştah kabartıyor. Bu durumda arazi değerleri sürekli olarak spekülasyona açık ve İstanbul gibi bir şehirde ne olursa olsun düşüş trendine girmiyor. Mülk sahibi çok zorda kalmadıkça arazisini gelecekte çok daha kârlı koşullarda satmak için elinde tutarak spekülasyonu daha da derinleştiriyor. İşin tuhaf yanı mevcut kentsel dönüşümü için belirlenemeyen planlamama halinin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkıyor bu durum.

Arazinin daha da değerlenmesine neden olan bir başka konu ise, mevcut arsanın değerini artırmak için akla gelen ilk yolun inşaat olması. Bu da konut fazlasına neden olacak gibi duruyor. Hatta bu sıkıntının yer yer baş göstermeye başladığı anlaşılıyor. Halkalı, Ataşehir ve Sabiha Gökçen civarı, Pendik, Kartal, Maltepe, Çekmeköy'deki geniş alanlarda emsaller yüksek, araziler büyük. Belediyeler inşaatın önünü alabildiğine açmış. İnşaat furyası uzun yıllardır hiç gaz kesmemiş. Bugünse yer yer satışların yavaşladığı bilgileri akmaya başladı. Çünkü piyasa konuta doyuyor giderek. Ayrıca merkezdeki eski doku yenilendikçe, buralara olan talep artacak ve bu türden periferi alanlardaki konutların fiyatları daha da düşecek gibi görünüyor. Sonuç olarak İstanbul'un elinde spekülasyon nedeniyle aşırı değerlenmiş araziler üzerinde, konut olarak değerini kaybetmiş beton yoğunluklar kalacak gibi duruyor. Bütün bunlar da hiç öngörülemez sonuçlar değiller. İspanya ve Yunanistan örneklerinin son 20 yılda yaşandığı bir yakın tarihsel çerçevede, ülke ekonomisini inşaat üzerine kurgulayan bir hükümetin gözünden kaçmaması gereken, acı hikâyeler.

Madalyonun diğer yüzü

İstanbul'u, Cenevre, Zürih veya Londra'yla karşılaştırdığımızda en büyük eksikliğin paydaşlarının şehir idaresine katılabileceği mekanizmalar olduğunu görüyoruz. Bu da İstanbul'un sahiplenilmesi önündeki en büyük engel. Oysa bu devasa şehrin yaşanabilir olması için ciddi anlamda ve hep birlikte gayret sarf etmek zorundayız. Öte yandan idare bizlerden gelebilecek hiçbir fikre açık değil, sürekli çatışma üzerine kurulu bir genleşme hali yüzünden de idari maliyetler artık baş edilemeyecek denli yüksek. İşte bu yüzden idari açıdan devlete tasarruf imkânı sağlayan ancak bu arada şehirdeki parçalanmışlığı giderek artıran ve dolayısıyla İstanbul'u gerçek bir metropol olmaktan uzaklaştıran bir fenomen giderek yayılıyor. Etrafınıza ya da gelecek planlarınıza bir bakın: siz de bir noktada bir kapalı siteye taşınmak zorunda kalabileceğinizin mutlaka farkındasınızdır.

Ömer İsvan'la bu konuyu da konuşuyoruz. Onun kapalı sitelere pek de olumlu bakmaması ilginç. Zira Kemer Country'le yaptığı çalışmayla bu akımın Türkiye'deki öncülerinden. Kentleşme anlamında sitelerin çok soyutlayıcı bir yanı olduğunu vurguluyor. Bu görüşe katılmamak olanaksız. Onun kapalı sitelerin, hele bugünkü yaygınlaşma biçimleriyle şehir için neden kötü olduğuna dair argümanları birkaç yıl önce Kemer Country'nin kütük evlerinde katıldığım bir öğle yemeğini hatırlattı. Yemekte hazır bulunanların neredeyse tümü şu ya da bu şekilde başarılı insanlardı. Aralarında üst düzey yöneticiler, bankacılar, ünlü bir dişçi, bir ilaç fabrikasının sahibi gibi üst sosyoekonomik grubun temsilcileri vardı. Bir ara çoğu meslek sahibi kadınlar sohbete daldı. Onlara göre orada yaşamanın en önemli yararı çocuklarının güvende olması, birlikte oynayabilmesi, aynı okula gidiyor olmasıydı. Kapalı bir dünyada yetişen bu çocukların toplumdan ne kadar kopuk olmaya mahkûm edildiklerini düşündüm. Ama düşüncelerimi kendime sakladım zira onlar çocuklarına en iyi ortamı sunduklarından emindi. Özel ve pahalı okullara giden insanların çocukluktan itibaren bu şekilde ayrıştırılmasının hem o çocuklar hem de toplum açısından ileride nelere yol açabileceğini düşündüm. İlkokulu Danimarka'da okumuştum. Benim için her şeyden önemlisi bir büyükelçi kızı olduğumu gizlemek, en azından unutturmaktı. Bu kapalı sitelerde yetişen çocukların gördüğü eğitim tam aksi istikamette. Kimlerden olduğuna değil, kim oldu-

ğuna vurgu yapan bir eğitim sistemi yerine, alabildiğine varlığa dayalı bir dünya bakışını teşvik etmekten başka işe yaramıyor. Bu ise izolasyonun her iki tarafı, yani dışlananlar için de içerilenler için de büyük bir tehlike arz ediyor. Kapalı site sakini çocukların geleceği için kaygılandığımı hatırlıyorum o akşam.

Ömer İsvan ise, kapalı sitelerin tercih olmaktan çıkmasının İstanbul'un yaşanabilir bir kent haline dönüşmesiyle mümkün olduğunu söylüyor. Şehrin asıl ihtiyaç duyduğu da böylesi bir dönüşüm. Zira İstanbullu yurttaşların şehirden hak ettikleri gibi faydalanabilecekleri bir altyapı şekillendikçe, ailelerin kapalı ortamlara kendilerini hapsetme gerekçeleri de ortadan kalkacak. Bu da ancak anlamlı, planlı, programlı altyapı yatırımlarının devreye sokulmasıyla olabilir. Böylesi bir planlama, bu çok katmanlı şehirde zor gibi görünebilir. Ancak ülke kaynaklarının çarçur edilmeksizin yönlendirilebileceği tek dönüşüm modeli de bu gibi görünüyor. Böylesi bir planlamaya başlamanın ilk adımı ise kuşkusuz, bugüne kadar TOKİ'nin yalnız İstanbul'da değil, tüm Türkiye'de yaptığı işlerin, yarattığı fonların gözden geçirilmesi, dönüşüm süreçlerinin ve aktörlerinin şeffaflaştırılması olmak zorunda. Çünkü İstanbulluların güvenini kazanmayan herhangi bir dönüşüm sürecinin sağlıklı ve planlı bir şekilde sürdürülmesi mümkün görünmüyor.

Yapılaşmanın ağır tehdidi

Ömer İsvan'la sohbete başladığımızda, İstanbul'un turist ve yabancı yatırımcı çeken bir işlevi olduğunu söylemiş ve bunun bütün Türkiye için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştı. Öte yandan sınırsız inşaat furyası şehrin turistler ve yatırımcılar için yarattığı cazibeyi tehdit etme noktasına geldi. Ömer Bey'e bu düşüncemi ilettiğimde katıldığını söylüyor. Hatta ona göre yapılaşmayı durduracak önlemler alınması gerekiyor artık. Çünkü gelinen noktada gelişme diye sunulan yapılaşma kentin kimliğinin ve arzu edilen niteliklerinin aleyhine işliyor. Başka bir deyişle, bundan sonra yapılaşma ne olursa olsun, ister Haliç'te bir yeni köprü veya güzelliği dillere destan bir gökdelen bin kez düşündükten sonra yapılmalı. Çünkü İstanbul'u cazip kılan şey tam da çok katmanlı yapısı, dozunda ve geçişken egzotizmi, dileyene sunduğu mistisizm, yani aslında onun hakkında anlatılan hikâyeler ve tarihsel mirası... Bütün bunlar giderek yok oluyor. Ortaya çıkan yeni İstanbul ise, AVM'leri, iyi planlanmamış gökdelenleri,

mega projeleriyle cazip dünya şehirlerinden çok, Riyad'a, Dubai'ye benzeme yolunda ilerliyor. İstanbul'un bu klasmandaki şehirlerden çok üstün olduğu ortada. Ancak bu klasman İstanbul için ancak bir kâbus olabilir.

Dubai'nin gökdelenleriyle değil, Louvre ve British Museum'la yarışabilecek bir şeyler eklemek gerekiyor şehre. Daha da önemlisi tarifi zor olmakla birlikte İstanbul'u özel kılan bunca katmanın korunması için bir an önce harekete geçilmeli. Örneğin, kamuya ait gayrimenkullerin art arda özelleştiği bir dönemde, bir Frank Gehry kompleksi Tepebaşı'nda ilgi uyandırmaz mıydı? Frank Gehry'nin Guggenheim Müzesi nedeniyle Bilbao şehrini akın akın ziyaret edenler hesaba katılırsa, uyandırırdı mutlaka.

Kentsel dönüşüm adına şehir merkezi belirli ve sınırlı bir yaşam biçimine mahkûm edilir, buna uymayanlar merkezden uzaklaştırılır, sınırsız inşaat hepimizi tehdit eder ve şehrin kimliği şehirde yaşayanlarınkiyle birlikte hızla silinirken, İstanbulluların gelecekte bir umut ışığı bulmaları zor gibi görünüyor. Ama elbette imkânsız değil o umudu şekillendirmek.

Bütün yapmamız gereken şehrin şehirlilere ait olduğunu hatırlamak. Kendi hayat alanlarımızdan başlayarak: "Burası özel, buraya girmek yasak" gibi ifadelerden uzak durmak ve şehrin paylaşmaktan başka bir şey olmadığının ayırdına varmak. Yani lüks çekme katlarda yaşayanların, bu olanaklara sahip olmayanlarla eşitlenebileceği daha çok fırsat ve alan yaratmak gerekiyor, onları şehirden koparmak değil.

Bugün yoksuldan alınan merkezî yaşam alanlarının, izole hayatlarını daha da çok tüketerek sürdürebilsinler diye üst sınıflara bir ayrıcalık olarak verildiği bir kentsel dönüşüm sürecinin tam ortasındayız. Bu yüzden şehir merkezi şehirlilerin tüketme güçleri ölçüsünde yararlanabilecekleri bir ayrıcalık mekânı olarak yeniden sunuluyor. Bir başka deyişle şehir elimizden alınıyor. Fakat bu kadarla da kalmıyor: Altyapıya yeterince özen gösterilmediği için bu ayrıcalık mekânlarının da çok yakında yeni çöküntü mekânlarına dönüşeceğini tahmin etmek için falcı ya da şehir plancı olmaya gerek yok. Sözün kısası mevcut kentsel dönüşüm furyası şehri hem zenginler hem de yoksullar için bir kaybetme mekânına dönüştürmekten başka bir işe yaramıyor.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak şehrin geleceği hakkında düşünmeye başlamak için geç kalmış sayılmayız. Yalnızca bize benzer olduğunu varsaydığımız insanlarla, küçük topluluklar

halinde kurduğumuz gettolarda mı yaşamak istiyoruz sahiden? Kendimizden başka kimse için yaşanabilir olmayan bir şehirde yaşamak vicdanımızı ve onurumuzu incitmeyecek mi?

AKP'li kadronun yürüttüğü "kentsel yenileme" siyaseti, şehri var eden her türden çeşitliliği bir anormallik olarak görüyor. Boğaz'ın yoksul ya da orta sınıf mahalleleri, Süleymaniye'nin, Tarlabaşı'nın tarihî evleri ve buralarda şehrin merkezinin sunduğu ekonomik imkânlardan yararlanarak birbirlerine tutunan insanların hayatları yıkılıyor. Bunun yerine, en üst düzeydekileri "en iyi" sitelerde buluşturmayı hedefleyen anlayış ise toplumsal ve coğrafi bir hiper-anormalliği inşa etmekle meşgul.

Şehirdeki yaşam kalitesini herkes için yükseltmeye çalıştıkça bu yeni hiper-anormallik de kırılacak ve İstanbul kendisi gibi olmaya başlayacak.

Sonuç olarak İstanbul'a yapılan yatırımın gene İstanbul için büyük bir risk kaynağı oluşturduğu ortada. Art arda çıkan yasal düzenlemelerin amacı da biliniyor: Kocaman arsalar yaratmak, yatırımcıya bunları olabildiğince cazip kılmak. Bu yatırım nasıl yönlendirilmeli ki İstanbul üzerinde oluşturduğu risk asgariye indirgensin? TOKİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ilçe belediyeleri, Büyükşehir Belediyesi derken, asıl meselenin rant denetimi olduğu anlaşılıyor. Hal böyleyken, yaşamsal değerlerin belirleyiciliğinde, uzun vadeli bir kentleşme yaklaşımının benimsenmesi mümkün görünmüyor. Ömer Bey bu konuda gene "pechakucha" sunum örneğinden hareketle bir öykü anlatıyor. Sormuş izleyicilerine: "En çok dönüştürülmesi gereken nedir?" Son on yıl içerisinde inşa edilen TOKİ konutları olduğunu söylemiş herkes.

Kentsel dönüşümün kontrol edilebilmesi için alınan kararlarda, sivil toplumun katkısının bugün olduğundan çok fazlası olması gerekiyor. Bunun için de yapılması gereken çıkar ilişkilerini kurallandırmak, spekülasyonun önüne geçecek önlemler almak ve şehri istismar etmekten vazgeçip onu imar etmeyi mümkün kılacak bir yasal ve siyasal çerçeve oluşturmak...

Keçinin çizdiği yoldan gecekonduya

Kabul etmek gerekiyor ki İstanbul'un en önemli sorunu ulaşım. Ömer İsvan'ın verdiği örnek, ulaşım probleminin İstanbul'un coğrafyasını yanlış kullanmak, onu yok yere berelemek

yüzünden ortaya çıktığını düşündürüyor. Diyor ki, "Biz bir arazi üzerine bir yapılaşma planladığımız zaman o arazide çobanların ve keçilerin yıllar boyunca gelip geçtikleri yollara bakarız. En mantıklı ve kullanışlı yollar işte o izler üzerine kurulur." Yüzyılların tecrübesiyle oluşmuş yollar, en işinin ehli mimarların çizeceği yollardan daha kullanışlı ise, şehirdeki gelişmelere o gözle bakmakta yarar olduğu ortada. Yani belirli yerlere yerleşmiş insanların güdüleriyle oluşmuş şehirleşmeyi hesaba katmak gerekiyor. Yaptığı bir sunumu anlatıyor Ömer İsvan. Adı "pechakucha" olan sunumda yirmi saniyede bir yirmi imaj geçiyor. Bu yöntemle yapılmış bir sunumda kentsel dönüşümü anlatırken en çok beğeni toplayan fotoğrafların gecekondu görüntüleri olduğunu söylüyor sonra.

Aklın yolu bir. Ömer Bey'in açıklaması ile benim gecekondularla ilgili düşüncelerim örtüşüyor. Devam ediyor:

"İstanbul'un en gözü okşayan yerleri neden mi gecekondu mahalleleriydi? Plansız olduğu için, gecekonduyu yapan, istediğini serbestçe yaptığı için. İstediğini yapmak nedir? Bütün birikimini, yaşantısını, düşüncesini, komşuyla olan ilişkisini, arzusunu, her şeyini ortaya koymak demek. Kimse gelip de ya kardeş buraya bu yapılır, buraya bilmem ne olur, bunun da çatısınaymış, ne olmuş diye sormamış, akıl vermemiş. Adam görmüş yapmış. Kabiliyeti şu kadarmış, parasızmış, çokmuş, sonuçta bir doku çıkmış ortaya. O dokunun niteliği bugün bildiğimiz birçok imajdan çok daha değerli. Şimdi akıl almaz bir şekilde Sulukule örneğinde bunu yok ettik. Eğer depreme karşı önlem almaksa mesele, sadece ona karşı önlem alınmalı, gerisine dokunmadan. Binaların hepsi çirkin hepsi kötü hepsi yıkılmak üzere hepsi derme çatma hepsi tehlikeli hepsi de sağlığa aykırı olabilir. Kabul; fakat mesele o yaşam biçimini korumak olmalı. Kaldı ki İstanbul bir mozaikse, parçalar koparıldıkça, mozaik yok olur."

Sonsuza kadar AVM mi?

"İstanbul benim canım, vatanım da vatanım."
Necip Fazıl

Ne kadar gururlansak yeridir, İstanbul, dünya alışveriş merkezi ya da kısa adıyla AVM liginde küresel liderliğe oynuyor. İstanbul 2012'de dünyada en çok alışveriş merkezinin açıldığı beşinci şehir unvanını kazanmıştı. Avrupa'da da en geniş alana ya-

yılan AVM'ler İstanbul'da açıldı. Tek rakip Çin! Avrupa liginde ise İstanbul AVM şampiyonu. Haziran 2013'te İstanbul'da bulunan AVM sayısı 114'tü. Bu AVM'lerin büyük bir mahalle kadar elektrik tükettiği ve trafik yarattığı akılda tutulduğunda, bu yarıştaki yerimizle ne kadar gurur duysak az diye düşünmüyor musunuz siz de?

Fakat birbiri ardına açılan alışveriş merkezleri, kıran kırana yaşanan rekabetin altında ezilmiyor da değil. Hesapsız yapılan onlarca AVM birer birer batarken, binalar da okula, hastaneye, belediye binasına dönüştürülüyor. EVA Gayrimenkul'ün hazırladığı bir rapora göre; 2012 yılı ile 2013 yılının ilk çeyreğinde toplam 364 bin metrekarelik alışveriş alanı fonksiyonunu kaybetti. Bazı AVM'lerde ise ev sahipliği yapılan markalar gözden geçirilerek yeni formüller aranıyor. Yıkıcı rekabet markalara da yansıyor bu nedenle. Markalar birçok noktada mağazaları kapatma yolunda. Kapanan ya da fonksiyonunu yitiren AVM'lerin birçoğu da İstanbul'da bulunuyor. Ora AVM 400 milyon dolar yatırımla batarken, Fox City 20 milyon dolarlık yatırıma kilit vurduktan sonra, "Acep benden hastane olur mu?" sorgulamasında. Keza Akvaryum AVM de hastaneye dönüşme yolunda. Akmerkez ve Astoria ise marka karmasını güncelleyerek sıkıntıyı aşmaya çalışıyor.

Era Mimarlık'ın kurucu ortağı Ertun Hınzıroğlu, son dönemlerde teknik projelere yönelmelerinin, AVM'lere olan merakın tükenmeye başlamasından kaynaklandığını söylüyor: "AVM'ler ömürlerini doldurdu. ABD'de işlemeyen AVM'leri hastane, büro olarak değiştiriyorlar. Bizim de bir müşterimiz arayıp, 'Acaba büro olarak değerlendirebilir miyiz?'diye sordu. O tür yatırımlar giderek azalacak." Peki bu konuda bir önlem alınıyor mu sizce? Elbette hayır. Bu ülkenin başbakanı halen açılışlarına gittiği AVM'lerde boy göstererek, devasa yatırımların heba olmasını teşvik ediyor.

Planlama(ma) ilkesi

> "Bir filozofu önemli kılan şey, doğru cevap vermesi değil doğru soruları sormasıdır."
>
> Immanuel Kant

Bir itirafta bulunmam gerekiyor. Bu kitabın yazarı yurttaş Emine, çocukken mimar olmayı düşlüyordu. Hatta bu konuda kararlıydı. Asi bir çocuk olmanın maliyeti, 13 yaşımda okuldan kovulmak ve bu meslekten vazgeçmek oldu. Danimarka'da gittiğim okulun ayarında başka Fransız okulu yoktu. Babam sakin bir üslupla en ağır cezayı uyguladı. "Seni pahalı ve uzak bir okula göndereceğimi düşünmüyorsun herhalde," deyip mektupla öğrenimin son derece yeterli olacağını buyurdu. Hayat dersi mükemmeldi, ne sesini yükseltmiş ne herhangi bir eleştiride bulunmuştu, insan yaptıklarının sonuçlarına katlanır mesajı açıktı. Dört duvar arasında masabaşı ders çalışmanın keyifli olduğunu iddia etmeyeceğim.

Mimarlık düşüne gelince, matematiğim iyi olmasına rağmen, bu koşullar altında bu alanda ilerlemeyi göze alamadım ve daha kolay olur düşüncesiyle lise sonu sınavı Bakalorya'nın edebiyat bölümünü seçtim. Ne ki, şehirleri, evleri, insanların çevreleriyle ilişkilerini gözlemlemekten ve bu konularda düşünmekten vazgeçmedim. Birçok şehre hayran kalsam da, İstanbul'du bir türlü kopamadığım şehir.

Zamana karşı İstanbul kendini koruyabilecek mi? Bunca köklü engele rağmen kurtuluş ne şekilde gerçekleşebilir? Başka bir deyişle İstanbullular şehirlerini sahiplenebilecekler mi? Bunu yaparken neleri talep edecekler neleri sorgulayacaklar? Bu konuda tahmin yürütmek zor. Bu yönde öngörü geliştirmenin bir yolu, İstanbul'un ne ölçüde planlama ya da planlama(ma) kurbanı olduğunu saptamaktan geçiyor. Onu da yapmadan önce, kuşbakışıyla dünden bugüne İstanbul'a bakmak bazı ipuçları verebilir biz İstanbullulara.

İpuçları ararken, Turgut Cansever'in *Kubbeyi Yere Koymamak*[1] kitabını elime aldım. 1975-80 arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde, 1979'da Ankara Belediyesi Metropol Planlama, Yeni Yerleşmeler, Kent Merkezleri ve Koruma danışmanlığı yapmış olan Cansever'in düşüncelerini paylaşmayanlar çoktur. Fakat doğru sorular sorduğu tartışılmaz. Kitap, Cansever'in çeşitli tarihlerde yaptığı söyleşilerden oluşuyor. Kapsadığı konular geniş. Osmanlı'dan bu yana İstanbul'un nereden nereye geldiği konusunda anlattıkları aydınlatıcı.

1. Turgut Cansever, *Kubbeyi Yere Koymamak*, Timaş Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 2010, s. 23.

Kitabı karıştırırken şu cümleyi okuyunca irkildim:

> Bütün Pekin'i yıktılar, bütün o muhteşem Pekin'i... Ağaçlarla, renklerle bir rüya olan Pekin'i. İnsanlık tarihinin belki üç bin senede meydana getirdiği en muhteşem ürünlerinden birini yıktılar, bizim İstanbul'u yıktığımız gibi...

Cansever'in şu sözlerinin ise İstanbul'un gelişmesinden sorumlu bulunanlarda pek yankı bulmadığı meydanda:

> ... Dünyada kültürel çeşitlilik kaçınılmaz. Farklı tarih ve kültürel kökenlerden gelen toplumlar farklı yaklaşımlara sahip. Ama insanın vazifesi dünyayı güzelleştirmektir. Dünyaya en büyük müdahale yapılarla olduğuna göre mimarların görevi dünyayı güzelleştirmek. Amaçların berrak bir şekilde belirtildiği çağlar kayboldu, ahlaki amaçlar unutuldu. Bizden sonra yaşayacak insanların da dünya üzerinde hakkı var. Basit konfor ve menfaat meselelerimizle gelecek nesilleri bu haklardan mahrum ediyoruz... Kuleler insanlığın içine düştüğü gurur, para gibi yanılgıların ürünü...[1]

İnsan ölçüsündeki şehre karşı gökdelen ormanı

Şehirlerin insanları neden çoğu zaman mutsuz ettiğine de işaret ediyor Cansever. Diyor ki, "Meydana getirilen biçimler insan ölçüsünde olmalı, insanı ezmeden, rahat ve bilinçli ilişki kurabilmeli..." Bu meseleleri çözecek olanın kültür olduğunu da sözlerine ekliyor.

Kiralık bir ev arayan bir tanıdığım, bulduğu evin ön tarafının mükemmel fakat yatak odalarının arkadaki binayla neredeyse burun buruna temas ettiğini anlatıyordu. Arkadaşımın bütçesine uygun gezdiği evlerin çoğunda tespit ettiği bir sorun bilinçli bir ihmalin sonucu: Hesaplı olsun diye inşa edilen mega yapılarda gün ışığından kopuk, karşı komşuya dayanmış bir hanede yaşamanın er geç bir hapishane yaşantısını andırması kaçınılmaz.

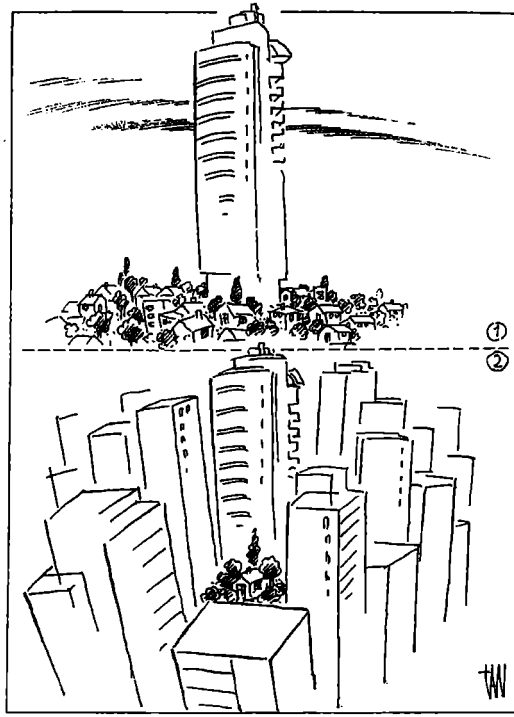
Konutlar için esas mesele, komşuluk ilişkilerini doğru düzenlemek. Bunun önemli bir parçası ise yapının şehirle ilişkisinde, şehre katkıda bulunacak bir çözümün ortaya konması. Osmanlı

1. *Zaman*, "Kuleler, insanlığın içine düştüğü gurur ve yanılgıların eseri", Jülide Karahan röportajı, 01.01.2006.

döneminde şehir kurarken, önce mahallelerin odak noktaları oluşturuluyordu. Evler sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetler bu odak noktaların etrafında düzenleniyordu. İnsanlar evlerini sosyal ilişkileri dikkate alarak inşa ediyorlardı: Ne çok yakın ne çok uzak... Birbirinin rüzgârına engel olmayacak mesafede.

Şehirlerin değişmesi kaçınılmaz, bununla birlikte birçok değerin bugüne taşınması da doğal. Ama hayati önemdeki kimi değerlerin bile isteye katledilmesini anlamak olanaksız.

Bir dönem İstanbul'da yapıların çoğu ahşaptı. İstanbul, Mostar veya Safranbolu'da pencere standartları aynı, binanın içiyle dışı arasındaki ilişki aynı. Ana karakteristik değişmeden, ilave alabilen, büyüdüğünde güzelliğinden kaybetmeyen esnek yapılardı bu evler. Her şehirde bir Tahtakale vardı ve orada bulunan malzemeler neredeyse prefabrike mantığıyla evler yapma olanağını veriyordu. Yıkıp yeniden yapmak söz konusu olunca, malzemelerin büyük bir bölümünü tekrar kullanmak mümkündü. Miadını doldurmuş beton binaları ekonomiye tekrar kazandırmak imkânsız olduğu için, molozlarla uğraşmak için ayrı bir sektör icat edilmiş

© Tan Oral.

durumda. Ahşap evlerine çağdaş yorum getiren Japonların yangınlardan dertli olmaması, ahşabın bilinçli kullanımının mümkün olduğunu kanıtlıyor.

Turgut Cansever toplumun bütününü yönlendiren bir temel felsefenin, temel inanç sistemi olmadığı yerde, dikotomilerin kaçınılmaz olduğunu hatırlatıyor. Çevresini bu kadar bozan günümüz insanının çok ağır bir şekilde cezalandırılacağını vurguluyor. Doğayı doğa olarak korumanın ötesinde, şehrin doğa üzerindeki tehdidine de karşı çıkmanın önemini hatırlatıyor.

Türkiye'nin ne geçmişteki ne de mevcut yöneticileri bu sorunların hiçbirini hesaba katmadılar. Turgut Özal'ın bir zaman sarf ettiği sözler aydınlatıcı: "New York'a gittiğim zaman şaşkına döndüm, dev gibi harika, muazzam binalar. Bunlar neden benim ülkemde olmasın dedim." Maslak'taki giderek üst üste yığılan yapılaşma, New York'un tarihi 1916'ya dayanan imar mevzuatının gökdelenlerin sokağı ve yandaki binayı ışıktan mahrum etmemesini sağlıyorken bu ilke İstanbul'da geçerli değil. Yüksek bina ile planlama kurallarındaki esneklik ve ilkesizlik birleşince İstanbul'da ortaya çıkan her anlamda hukuksuzluktan başka bir şey olamadı. Gezi ruhu şehrin her yerinde ağırlığı hissedilmeye başlayan bu hukuksuzluğa karşı direnişti.

Bu tür hukuksuzluklar ve bu hukuksuzluklara karşı çıkışlar daha evvel de oldu İstanbul'da. 1729'da Sultanahmet Çeşmesi'nin inşa edilmesi üzerine, İstanbul mimarları ve yapı esnafı birkaç gün saray etrafında toplanıp, "Hünkârın bu zevksizliği İstanbul halkına reva görmeye hakkı yoktur," diye isyan etmişlerdi örneğin. III. Selim, Kanuni'nin Sinan'a inşa ettirdiği Üsküdar Kavak Sarayı'nı yıktırıp yerine Selimiye Kışlası'nı inşa ettirdiği zaman İstanbul halkı yine ayaklanmıştı. Menderes döneminde sahil yolu açılırken, Bakırköy halkı, Sakızağacı Mahallesi'nin denize temas ettiği noktada, Sakızın Burnu denilen yerdeki 1 200 yıllık sakız ağacını kestirmemek için yaklaşık bir ay direnmiş, Millet Caddesi açılırken Şehremini halkı da Fatih'in diktiğine inandığı beş yüz yaşındaki çınarın kesilmesini önlemek maksadıyla yolu kapatmış ve tam üç ay açmamıştı. Karayolları sonunda anıt ağaçların hakkından geldi, ne ki dönemin İstanbul halkı hoşgörü ve biber gazından nasibini alamamıştı.[1]

1. Turgut Cansever, *Kubbeyi Yere Koymamak*, Timaş Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 2010, s.174.

Doku mu? Yok, modernleşsin şu tozlu İstanbul

İstanbul'a ilk imar denemesi II. Mahmud döneminde 1830'larda Beyazıt-Çemberlitaş-Divanyolu aksının açıldığı döneminde yapıldı. Zarif Beşiktaş Sarayı yıkıldı, yerine rokoko Dolmabahçe inşa edildi. Topkapı Sarayı ve Tarihî Yarımada bu planla kaderlerine terk edildi. Tanzimat'tan sonra arazi hukukunda meydana gelen değişikliklerle, toprağın rant transferi aracı olarak kullanılmasının önü açıldı. Bu arada Haliç'in sanayileşmesine dönük ilk adımlar da atılıyordu.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, başkent Ankara olunca, İstanbul gözden düşmüş ve fakirleşmişti. Sebebi yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih karşısında aldığı ağır yenilgi değil, genç Cumhuriyet'in de İstanbul'u eski rejimi simgelediği gerekçesiyle ihmal etmesiydi.

Bu durumun farkında olan Le Corbusier, 1933 yılında Atatürk'e bir mektup yazdı ve İstanbul'un imarına talip oldu. Atatürk'ten hiçbir cevap almamış olmasını önerilerinin beğenilmemesine bağlayan Le Corbusier, durumu 1948 yılında Şemsa Demiren'e verdiği röportajda şöyle anlattı:

> Eğer hayatımın en büyük gafı ve en büyük taktik hatası Atatürk'e yazdığım mektup olmasaydı, bugün büyük rakibim Prost yerine, güzel İstanbul şehrinin imarıyla ben uğraşacaktım. Bu mektupta, inkılap yapmış bir milletin en büyük inkılapçısına İstanbul'u eski hali ile asırların tozu toprağıyla bırakmasını tavsiye ediyordum. Ne büyük hata yaptığımı sonradan anladım.

Atatürk'ün Le Corbusier'in mektubuna neden duyarsız kaldığını bilmiyoruz. Belki de haklıydı ünlü mimar. 1936'da İstanbul'un nazım planını oluşturmakla görevlendirilen Henri Prost, şehrin görünen yüzüyle birlikte mahallelerini de adeta yıkıp yeniden yapmayı gerektirecek bir dizi çok pahalı öneriyle çıkıp geldi.

Prost'a verilen görevle İstanbul'un planlama serüveni ve bugüne dek devam eden kaçınılmaz tahribat da başlamış oldu. 2010 yılında, Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nün düzenlediği "İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması" sergisi Henri Prost'un 1936-1951 yılları arasındaki planlama çalışmalarına odaklanmıştı. Fransız Mimarlık Enstitüsü, 20. Yüzyıl Mimar-

lık Arşivleri'nden özgün belgeleri ve dönemin fotoğraflarını içeren sergi, 1936 yılında Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelen ve İstanbul'un nazım planını oluşturmakla görevlendirilen, dönemin önde gelen şehircilerinden Henri Prost'un planlaması üzerinde bugün de süren tartışmalara ışık tutacak nitelikteydi. O dönemin gazetelerine haftada bir iki kez konu ya da konuk olan Prost, şehirle ilgili çevrelerin eleştiri oklarını da üzerine çekiyordu.

Prost birkaç kez geldiği ve çok etkileyici bulduğu İstanbul'u ele alırken, büyük bir dönüşüm öngördü: Yeni yollar, yeni semtler, yeni meydanlar ve yeni anıtlar. Belediye bünyesinde kurulan İmar Müdürlüğü'yle birlikte çalışmaya başladı. Ankara'da esen rüzgârdan etkilendi mi bilinmez fakat şehri tasarlarken, dokusunu büyük ölçüde ortadan kaldırdı. Amaç Avrupai bir şehrin temellerini atmaktı. Ne de olsa "Kazablanka'nın Haussmann'ı"ydı lakabı Prost'un. Yeni uğruna eskinin feda edilmesini gerekli görenlerdendi. Aslında, İstanbul'dan önceki planlama çalışmalarında tarihî ve doğal çevreyi korumaktan yana olduğu biliniyordu. Ne var ki İstanbul'da kendisi için de yeni bir şey yapıp şehrin dokusunu bütünüyle dönüştürmeye yönelik bir planlama stratejisi benimsedi. Şehre bir çekidüzen vermek istiyordu. Belki de amacı Ankara'nın hem Ankara'ya rakip olmayacak hem de Cumhuriyet'in dönüştürücü gücünü temsil edecek bir şehir düşünü paylaşmış, bu düşü paylaşarak işi kapacağını anlamıştı. İşe yetersiz olan nüfus, mülkiyet yapısı, ticari ve sanayi faaliyetlerle ilgili istatistiki araştırmalar yaptırarak başladı.

Sekülerleşirken yıkılmak

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Güzin Kaya, Prost'un İstanbul öncesi çalışmalarında korumayı kentsel bölge kavramı bağlamında değerlendirdiğine dikkat çekiyor. İstanbul öncesi çalışmalarında Prost, kentsel dokuyu koruma hedefini ciddi bir biçimde ele almış, kentin yayılma ve sıçrama alanlarını bu perspektiften denetim altında tutacak düzenlemeler geliştirme yoluna gitmişken İstanbul'da bambaşka bir hedefe yönelmişti. Neden? "Prost'un İstanbul'daki korumacı olmayan tutumunun nedenleri mevcut dokuyu dönüştürmek, sekülerize etmek gibi bir talepten ötürüdür bence. Şu aşamada bu bir hipotez ve araştırılmayı hak eden bir konu."

Hatice Sultan'ın Ortaköy'de Antoine Ignace Melling tarafından restore edilen sarayı.

Prost'un rüyası ve kâbusu: İstanbul

Kenti tasarlarken asıl dokuyu büyük ölçüde ortadan kaldıran Prost'un Nazım Plan Açıklama Raporu'nda sarf ettiği şu cümleler İstanbul'a bakışını özetliyor: "Hâlâ boş olan arazilerde bütünüyle yeni semtler yaratmak; hızlı ulaşım araçlarıyla donanmış, havadar konutlardan oluşan semtler. İstimlakı yukarı doğru gerçekleştirerek, yeni semtlerde yapılabilecek kadar konutu eski semtlerde yıkmak. Daha sonra eski semtleri yeni bir plan üstünde yeniden inşa etmek."

Peki, bu cümleler size de mevcut kentsel dönüşüm anlayışını hatırlatmıyor mu? Turgut Cansever'in Prost eleştirisinin kaynağında, onun Tarihî Yarımada ve Boğaziçi için hazırladığı planlarının tamamının aslında yol açma planı olması yatar. 1940'a kadar Emirgan'daki arabaların geçtikleri yolda yer alan yalı dizilerinin yanı sıra, Arnavutköy'deki sultan sarayları ve Kuruçeşme'deki art nouveau sarayların tamamı yıkılmıştı. Yani tarih ve doğa tıpkı bugün olduğu gibi o zaman da otoyollara kurban edilmişti.

Plancılara karşı duacılar...

Cansever, 1943 yılında girdiği ilk şehircilik dersinde Hamburg'un planlamasından sorumlu Alman Mimar Oelsner'in öğrencilerini şu soruyla şaşırttığını anımsıyor: "Bana söyleyin, Türkiye'de ne yapmalı." Cevaplar profesörü tatmin etmiyor ve, "Bile-

mediniz, ben söyleyeyim. Dua etmeli ama ne için biliyor musunuz? Belediyelerin kasalarında mevcut bulunan imar planlarını uygulayacak yöneticiler çıkmasın diye. Eğer çıkarsa Türkiye birkaç asır belini doğrultamayacaktır." Cansever'in bu öyküyle ilgili yorumu ise şöyle: "Eline cetvel alıp Osmanlı'nın insan ölçeğindeki sokaklarını kargacık burgacık diye tarif eden kişiler, onların üzerine çizgi çizip geniş yollar yaparak, üzerinde arabaların hızla gittikleri, altlarında çocukların ezildikleri, insanların egzost dumanından kanser oldukları, annelerin çocuklarını sokağa çıkarmaktan korktukları bugünkü şehirleri imar ettiler."[1] Cansever, Taksim'in "yayalaştırma" çalışması sayesinde, yeraltında otobüs kuyruğunda egzost dumanları arasındaki insanları görseydi, dehşete kapılırdı herhalde.

Prost'un çalışması birçok eleştirinin hedefi oldu. Örneğin, motorlu trafiğin gerektirdiği yolların açılması bakımsız olsalar da ayakta kalan birçok tarihî binanın yıkılmasına neden oldu ama nedense Haliç'in her iki yakasında XIX. yüzyılda kurulan sanayi bölgesi planda aynı işlevini hatta artırarak sürdürdü. Yani Prost, İstanbul'un nüfusunun artacağını öngöremiyordu... Lakin İstanbul'la uğraştığı on beş yıl boyunca, planladığı birçok unsurun uygulanmamış olması, dönemin İstanbul'un bugünün sıkıntılarından muaf olmadığını, rant ve ilişkiler yumağının bugün olduğu gibi o gün de planlamanın asıl aktörü olarak görüldüğünü ortaya koyuyor.

Adnan Menderes'in Prost planını ana çizgileriyle tatbik ettiği bilinir. Ancak aslında tarihi kaale almadan yol açma icraatı Menderes'ten de önce başlamıştı. Atatürk Bulvarı Lütfi Kırdar zamanında açılmış,[2] sahil yollarının önemli bir kısmı da. *Mimarlık* dergisinde Henri Prost'un yardımcısı Aron Angel'den Burak Boysan'ın yaptığı alıntılar düşündürücü.[3] Boysan evvela, Prost'un şehre katkılarını hatırlatıyor, yapamadıklarını ve karşı çıktıklarını da. Suriçi için şunları söylüyor mesela Prost: "Camiler İstanbul'un siluetini simgeliyor ve yeni yapılacak binaların camilerin kubbeleri altında kalmaları icap eder."

1. Turgut Cansever, *Kubbeyi Yere Koymamak*, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s. 140.

2. İstanbul'un Fatih semtinde 1941'de açılan ve Tarihî Yarımada'yı Beyoğlu yakasına bağlayan anayollardan biri.

3. Burak Boysan, "Aron Angel ile İstanbul, Prost ve planları üzerine söyleşi", *Mimarlık* dergisi, sayı 285, 1999.

Prost yapılacak inşaatların üç kat ve 9.50 metreyi geçmesini sınırlayan bir yasak koyulmasını sağladı, hem arsa hem kat istimlakına olanak veren bir kanun çıkmasına ön ayak oldu. Fakat gelin görün ki Doğan Hasol'un belirttiği gibi,[1] Prost'un Tarihî Yarımada'da 40 rakımın üzerinde 12.50 metreden yüksek bina yapılamaz kuralını ilk delen de İstanbul Belediye Sarayı'nı1953'te inşa eden İstanbul Belediyesi oldu.

Aron Angel şunları da anlatıyor: Prost, Suriçi yolları fazla genişletmek niyetinde hiç olmadı; surlardan sonra 500 metrenin yeşil alan olarak kalmasını planladı. Binaların iki katı aşamayacağı Tarihî Yarımada'da arkeolojik bir park öngördü. Topçu Kışlası Prost'tan önce yıkılmış, hatta Prost duvar kalıntılarını korumak istemişti. Taksim'den Nişantaşı'na oradan da Taşlık'a uzanan 2 No'lu Park'ı planladı ve ağaçlandırdı. Taksim Gezisi ile Elmadağ Gezisi'ni birleştiren küçük yuvarlak köprüyü Çamlıca'yı çerçeve içine alacak şekilde tasarladı. İnönü Stadyumu'nun yerine Bayrampaşa'da 150 bin kişilik bir stadyum planladı. Vatan Caddesi'nin olduğu yerde ortasında ince bir yolu olan, sağında zoolojik, solunda botanik parkları olan 1 No'lu Park planında vardı. Kimsenin şehrin topografyasını ve eskiden kalan kısımlarını bozma hakkına sahip olmadığı gerekçesiyle sahil yoluna hep karşı çıktı. Düşüncesi dolguları kaldırıp surların denizin içinden yükselmesini sağlamak, surların içinden yüksekçe bir yol yapmak, tren yolunu yeraltına alarak, 40 metrelik bir cadde açmaktı...

Aron Angel, Lütfi Kırdar'ın Belediye Başkanı kimliğiyle Prost'un çalışmasını desteklerken, vali kimliğiyle Ankara'nın kararlarına uymak zorunda kaldığını söylüyor.[2] 1951 yılında Prost'un sözleşmesi yenilenmeyerek iptal edilmiş oldu. 1952'de Lütfi Kırdar'ın yerine Fahrettin Kerim Gökay geldi. 2 No'lu Park'ın içinde Hilton Oteli projesiyle karşılaşınca Aron Angel, "Şahsi menfaatlerin revaçta olduğu bir müessesede çalışmaktan utanç duyuyorum," diyerek istifa etti. Hilton Oteli ise kocaman ve kamuya kapalı bir bahçede yükseldi. Taksim'den Nişantaşı'na kadar uzanan ve İstanbul'a nefes aldıran en önemli yeşil alanlardan biri Hilton Oteli'ne kurban edilmesi kötü bir örnek oluşturdu. Nitekim Gezi, daha sonraki yıllarda Harbiye Orduevi'ne, Sheraton

1. www.doganhasol.net.
2. O dönemde vali ve belediye başkanlığı görevleri aynı kişi tarafından üstleniliyordu.

Oteli'ne ve Hyatt Oteli'ne dilim dilim tahsis edilerek bizzat belediye eliyle ufaldıkça ufaldı.

Divan Oteli'ne gelince... onun da öyküsü kayda değer. Eskiden üzerinde Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin de içinde bulunduğu Surp Agop Mezarlığı çeşitli manevralar sonucu 1939'da istimlak edildi, kilise yıkıldı. Bugün Elmadağ semtinde bu mezarlıktan geriye hiçbir iz kalmamış durumda, 1956'da Divan Oteli orada yükselmeye başladı. Özel mülkiyeti hiçe saymak eskilere dayanan bir alışkanlık zahir, eskiden Ermeniler ya da Rumların özel mülklerine dokunulurken, bugün kim bilir sıra kimlerde?

Prost'un hayal ettiği, Taksim'den başlayıp Divan Oteli önünden Hilton Oteli'nin bulunduğu yere uzanan, ardından Maçka Parkı'nı da içine alarak, Dolmabahçe'yle kucaklaşan bir Yeşil Vadi asla mümkün olmadı. Oysa Taksim-Dolmabahçe Vadisi, Prost'un planlarında İstanbul'da mutlak koruma altına alınmasını istediği bölgeydi. Öte yandan her iktidar bir miktar kırptı ve nihayet geriye sadece Gezi Parkı olarak kaldı. Şehir ölçeğinde mendil büyüklüğünde kalan parkın 2013 serüveni ise malum.

İstanbul'un yeniden fethi

Demokrat Parti'nin modernleşme ülküsü ve Anadolu'yu dünyaya açma stratejisi, Anadolu'nun İstanbul'a açılmasıyla sonuçlandı. İstanbul bakir bir alandı, yapılabilecek iş çoktu, kaldı ki önemli bir oy deposuydu artık. Henri Prost'un yaptığı plan elden geçti ve 25 Eylül 1956'da ilk kazma vuruldu. İstanbul adeta bir şantiyeye dönüştü. Bu dönemin başmimarı Adnan Menderes, "dediğim dedik" bir idareciydi. Tercih otomobilden yana olunca, toplu taşımacılık düşünülmeksizin, geniş yollar açıldı. Menderes bu operasyonu "İstanbul'un yeniden fethi" diye adlandırdı, plan konusunda, "Plan iyi bir şey ama bunun için vakit ve nakit lazımdır," dedi. Turgut Cansever'e göre, Prost'un nazım planında önerilen yollar, yerinde bir inceleme yapılmadan, sadece masabaşında gözden geçirildi. Yıkılmak istenen yapılar için aceleyle rapor alınıyor, ertesi gün yıkım gerçekleştiriliyordu. Beyazıt Meydanı böyle bir dönemde, bir yap boz tahtası mantığıyla şekillendi. Marmara kıyısındaki koyların denizde nasıl bir tahribat yaptığını ölçmek, o günlerde kimsenin aklına gelmiyordu.

Menderes döneminde bu hızlı yapılaşma ve altyapılaşma politikası dolayısıyla cinayete kurban giden tarihî yapıların listesi uzun: Rölöveleri bile çıkarılmadan yıkılan Mimar Sinan mescitleri, Beyazıt'ta yıkılan Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii ve Medresesi, Topkapı'daki Kara Ahmet Paşa'nın Mimar Sinan eseri zarif sebili, Murad Paşa Hamamı, Simkeşhane, Hasan Paşa Hanı, Bayezid Hamamı, Fatih Külliyesi'nin Akdeniz medreseleri, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Sıbyan Mektebi, Şirment Çavuş Camii ve Türbesi, Çakırağa Camii ve Çeşmesi, Kâtip Çelebi Mezarı.

Osmanlı İstanbul'unun yıkılışından camiler de paylarını aldı: 1957'de Vatan Caddesi açılırken yıkılan tarihî Murat Paşa Camii'nin yapım yılı 1465'ti. Yenikapı yakınlarında Fatih döneminden kalma 1479 tarihli Çakır Ağa Camii; Aksaray'da Vatan Caddesi'nin başlangıcında yer alan Fatih döneminden kalma Camcılar Camii ve çeşmeleri; Aksaray'da 1555 yapımı Kazasker Abdurrahman Camii ve daha niceleri. Büyük miktarlarda istimlaklar yapıldı, ödemeler geciktikçe gecikti. Tıpkı bugün olduğu gibi o gün de devletin kudreti karşısında ne tarihin ne özel mülkiyetin bir anlamı vardı. Bu açıdan bakıldığında aslında Menderes, Özal ve Erdoğan dönemleri arasındaki benzerlikler azımsanamayacak kadar çoktur.

İstimlaklara popülist politikalar eşlik etti. İlk göç dalgalarıyla İstanbul'a gelenler, Haliç çevresiyle surdışındaki sanayi kuruluşlarının çevresinde yerleşti. Kâğıthane ve Zeytinburnu'nda ilk gecekondu mahallelerinin çekirdekleri oluştu. 1951'de kentin tümündeki gecekondu sayısı 8 bin 500'dü. 1953'te çıkarılan 6188 sayılı yasa bir ölçüde gecekondulara tapu verilmesine olanak sağladı. 1957'de Zeytinburnu 26 bin konutta 60 bin kişinin yaşadığı, Türkiye'nin ilk gecekondu mahallelerinden biri olarak şekillenmeye başladı. Sanayileşme ile göç dalgaları arasındaki hız uyumsuzdu. Giderek büyüyen sorun yönetilmekten uzaktı. Hükümetler gecekondu alanlarını görmezden gelerek, sanayileşmenin konut faturasını işçilere çıkartmış oluyorlardı. İşin kötüsü bu dönemde tarımsal dönüşümün gerçekleşmemesi dolayısıyla onca sanayileşmenin ülkeyi yoksulluktan kurtaramaması da söz konusu idi.

Devletin göç akımına öncülük edememesi, göçün kaçınılmazlığı karşısında gelenleri yönlendirip bir şekilde yerleşme koşullarını belirleyememesi şaşırtıcı. Çok mu zordu parseller yaratmak, insanlara hangi koşullarda yerleşeceklerini belirlemek? Patronaj

ilişkisini oya çevirmek söz konusu iken, kalıcı çözüm cazip değildi anlaşılan.

Plancı Güzin Kaya'ya göre sorunun temelinde planlama geleneğinden yoksun olmak yatıyor:

> Bence bunu öngörecek insan yoktu o zaman. Bu kadar karmaşık bir süreci, bu kadar kalabalık bir nüfusun göçünü öngörebilecek yetide ne bir bürokrasi ne de siyasetçi vardı. Bedavacılık ve plansızlık kültür haline geldi mi, Türkiye'de bugün devlet dahil herkes kaçak yapı yapar, bu kültürden vazgeçilmesi de çok zor.

Güzin Hanım, gecekondunun yasal olmamakla birlikte, meşru olduğunu düşünüyor. Barınma sorunuyla karşı karşıya kalmış, devletten herhangi bir destek ya da yönlendirme almayan insanların başka çaresi yoktu. Bugüne geldiğimizde, sorunun çoktan gecekondu olmaktan çıktığı ve kaçak yapılaşma olduğu ortada. Düzensiz ve denetimsiz kentsel genişlemenin temelinde şehir çevresinde parsellenip kaçak yapılaşmaya açılan tarım arazileri yatıyor.

Oysa göç dalgalarını denetim altına almak pek de zor değildi, Güzin Hanım'ın sözünü ettiği bedavacılık ve plansızlık kültürü kök salmış olmasaydı. Güzin Kaya'nın verdiği Pakistan örneği gecekondulaşmayla ilgili çözüm arayışları açısından ilginç bir deneme. Yiğit Gülöksüz'ün 1990'lı yıllarda TOKİ'ye başkanlık yaptığı dönem Güzin Hanım, göç ve gecekondulaşma konusunda yapılanları incelemek üzere Pakistan'a gitmiş. Orada bir sosyologun, kalkınma aktivisti Akhtar Hameed Khan'ın 1 milyonluk nüfusun yerleşim düzenini nasıl kontrol altına aldığını saptamış. Hem de son derece basit yöntemlerle: Önce yerleşimin nerede olabileceği saptanmış, altyapı öngörülmüş, yollar çizilmiş, parseller belirlenmiş. Sadece kâğıda çizilmiş bir şehir. Yöntem basit. Küçük bir büro kurulur. Dellallerin –yani tellalların– spekülatif girişimleri engellenir. Gerçek ihtiyaç sahiplerine parsel gösterilir ve buyurun evinizi yapıp içine yerleşin, denir. Orada yaşayanları çalıştırarak telefonlar dahil altyapı döşenir. Nüfusu 187 milyonluk, az gelişmiş Pakistan'daki bu deney gecekondu sorununa çözüm olamaz nihayetinde. Çünkü uygulamada ısrar edilmez. Türkiye'de ise bu kadarcık bir çalışma bile yapılmaz.

İstanbul doğu ve batı yönünde hızla gelişirken, ekonomide yaşanan olumsuzluklar karşısında, kurtarıcı bir araç olarak görüldü. Menderes döneminde yapılan tüm imar operasyonları, İstan-

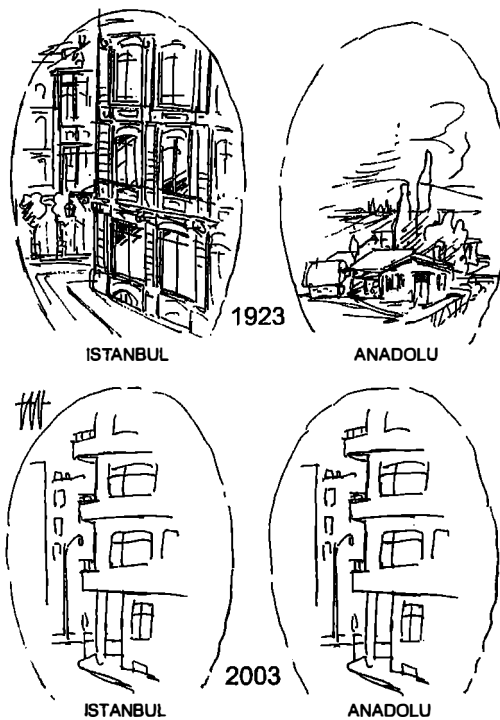
bul'a damgasını vurdu. Bugün yine benzer yaklaşımlar gündemde. Merkezde alınan kararlarla, İstanbul'a yüklenen benzer bir rol yüklendi, daha da kapsamlı bir yaklaşımla. Boşuna dememişler, "Gelen gideni aratır," diye.

Gecekondu plancıları yendi

İstanbul planlama(ma)sının öyküsü düşündürücü. Hatta hayal gücünü zorlayan nitelikte, çok katmanlı bir serüven. Bu serüvenin son katmanlarından birini büyük umutlarla başlayıp o cüssede bir hayal kırıklığına dönüşen İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nin Mimarı Prof. Hüseyin Kaptan'la konuştuk.

Hüseyin Kaptan için planlama(ma)nın açıklaması yalın:

> Türkiye'nin çeşitliliği planlara yansımış değil, aksine, çeşitliği göz ardı eden plancılar, yörelerin özelliklerini hesaba katma-

© Tan Oral.

yan basmakalıp planlar yapmakla yetindi yıllar boyunca. Çeşitliliğin bereketi bu şekilde ihmal edildi ve her şeyden önce değerli bir zenginlik yok oldu.

2004-2008 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nin (İMP) Kurucusu ve Başkanı Prof. Hüseyin Kaptan'ın 50 yıllık bir mesleki deneyimi var. Mesleğe ilk adımı İller Bankası'nda attı. İller Bankası bir plancı için önemli bir deneyimdi. Çünkü yapılan planların nihai kararları Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nda veriliyor, haritaların yapılması, planların hazırlanma sürecinin ve belediyeler adına yol, su ve elektrik projelerinin finansmanı İller Bankası tarafından örgütleniyordu. Dolayısıyla banka dönemin önemli aktörlerindendi: Mezbahalardan belediye hizmet binalarına, pazaryerlerinden terminallere her alan İller Bankası'nın finansmanıyla yapılıyor, dolayısıyla yine bu kurum tarafından denetleniyordu.

Hüseyin Kaptan'ın yaptığı ilk plan; Iğdır planı, tarihi ise 1960'ların başına uzanıyor. Türkiye'de yoksulluk diz boyu. 1961 depreminden sonra geldiği Iğdır'da yıkılmışı yıkılmamıştan ayırmak zor zira bütün binalar harap. Köy köy Türkiye'yi gezerek insanları tanıdığını anlatıyor Kaptan, gördüğü çeşitliliğin şehircilik ve planlamaya bakışını nasıl etkilediğini ifade ediyor:

> Doğudan batıya, kuzeyden güneye Türkiye'de dünyanın hiçbir yerinde rastlanmayacak kadar çeşitlilik var. Bu beni çok etkiledi doğrusu. Meslek hayatım okullardan çok, kasabalar sayesinde yavaş yavaş oluştu. Doğu Karadeniz'de kasabalar planladım, Doğu Anadolu'da planladım, Toros Dağları'nda planladım, Ege'de planladım, Trakya'da planladım. Türkiye'deki çeşitliliğin nedenlerini, Türkiye'deki insanların, yemeklerin ve evlerin neden bu kadar çeşitli olduklarını anladım. Tarımsal üretim ilişkileri değiştikçe, iklim değiştikçe, yerleşme sistemlerinin de değiştiğini anladım. Fakat biz bunu merkezî yönetim olarak hiçbir zaman anlayamadık. Esas meselelerimizden biri budur.

Çeşitliliği planlamaya dahil etmek, geniş bir ekip çalışması ve elbette neredeyse prefabrike plan yapmaktan daha uzun daha meşakkatli bir iş. Plancılarsa kentleşme sürecine hep yenik düştü. Hüseyin Kaptan plancıların gelişmelerin hızına nasıl ve neden ye-

tişemedikleri görüşünü açıklıyor: "Model son derece yavaş işleyen bir model. İller Bankası, Bakanlık, Belediye Meclisi, nazım planının yapılması, Belediye Meclisi'ne sunulması, tekrar İller Bankası'na gelmesi derken, planlar şehirlerdeki nüfus artışına, gecekondulaşmaya yetişemez oldu."

Bir başka zorluk bölge kalkınma merkezlerinden kaynaklanıyordu. 5 yıllık planlar çerçevesinde bu merkezlerin amacı bölgeden bölgeye göçü kısıtlayarak kaçınılmaz görünen kentleşmeyi denetlemek. Örneğin, Doğu Anadolu'dan göçü Erzurum'a yönlendirmek amacıyla Erzurum Bölgesel Kalkınma Merkezi ilan edildi. Geniş bir coğrafyayı kapsayan alanla ilgili çalışmalar yapıldı, üniversitelerle, demiryollarıyla, havaalanlarıyla, organize sanayi bölgeleriyle desteklenebilecek bir metodolojinin geliştirilmesi için yarışmalar düzenlendi, ne ki kalkınma genellikle Türkiye'nin diğer yarısında gerçekleşti. Hüseyin Kaptan dönemin sınırlı imkânlarını anımsıyor: "Kadastro yoktu, eldeki haritalar mülkiyeti denetleyecek nitelikte değildi. Planın tutan yerleri tesadüfen tutuyor, tutmayan yerler de tutmuyordu."

Hazine arazileri tükendi, sıra tarım alanlarında

Arz ve talebin gelişmesi işte bu zeminde oluştu. Türkiye hızla gelişirken planlama süreci olağanüstü ağırdı. Hüseyin Kaptan, 1968 yılında Trabzon planlamasını kazandı. 20 yıl geçtikten sonra bile hazırladığı planın hâlâ onaylanmamış olması bu ağırlığın bir örneği. Bu koşullar altında oluşan kargaşa pek şaşırtıcı değil. Kaptan, Ankara bürokrasisinin feci olduğunu, memurların hayat gerçeklerini anlamadıklarını, gecekonduya yönelim hızlanınca, bürokrasinin bu gelişmenin hızına uyamadığını, Türkiye'nin başına gelen felaketin bu nedene dayandığını anlatıyor. Felaketin başka bir boyutu Hazine arazileri tükendikten sonra sıranın tarım arazilerine gelmesi:

> Biz gecekonduyu şöyle tarif ediyoruz: Hazine arsalarının işgali. İstanbul'da gecekondular da böyle oluştu. Kâğıthane Vadisi sanayileşince, Kâğıthane'nin yamaçlarındaki meralar ve Hazine arazileri üzerine gecekondular mantar gibi bitti. Keza Alibeyköy'ün meraları üzerinde. Sanayi E-5 Karayolu boyunca geliştikçe, Gültepe'ler, Gülensu'lar, Başıbüyük'ler Hazine'ye ait arazilerde kuruldu. Beykoz'da Paşabahçe Kundura Fabrika-

sı, TEKEL derken, yamaçlardaki Hazine mülklerinin ve köy meralarının kaderi aynı oldu. Zeytinburnu da Hazine mülkü olan bir alandı. Bütün bu yerleşmelerin ortak özelliği insanların işlerine yürüme mesafesinde olmaları idi.

Prof. Kaptan'a göre plancılar gecekonduculardan daha ürkek davranıyorlardı. Bu bocalamada İstanbul'un Hazine arazileri bitti. Hazine arazileri bitince sıra tarım alanlarına geldi. Bu esnada peyda olan komisyoncular, gecekondulaşma sürecine hâkim olmaya başladı. Tarım alanlarını ince ince, sırasız, üslupsuz, tamamen tesadüfi ve keyfi bir şekilde bölmeye başladılar. Hüseyin Kaptan'ın verdiği bilgiye göre bu süreçte dere yataklarında, fay hatları üzerinde, şehrin her yerindeki tarlalar parsellendi ve İstanbul'da 1 milyondan fazla 150 ya da 200 metrekarelik ifraz edilmiş hisseli parsel meydana geldi.

İMP'de Prof. Kaptan'la da çalışan planlama hocası Güzin Kaya, bu kadar hızlı değişime uğrayan İstanbul'da büyük ölçek metropoliten planların yenilenmediğine, en azından gözden geçirilmediğine dikkat çekiyor. 1950'lerden itibaren hızlı bir değişim baskısı altında kalan İstanbul'da, 1937 Prost Planı'ndan sonra metropoliten ölçeğinde bir nazım planı ancak 43 yıl sonra, 1980 yılında gündeme geldi. Kaldı ki 1980 nazım planı bitinceye kadar, gelişmeler planı çoktan aşmıştı. Onaylandığında Boğaziçi Köprüsü zaten, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ise çoktan yola koyulmuştu. Oysa üst planların işlevi metropolün nerelere doğru büyüyeceği, bunu hangi kurallara göre yapacağını, donatıların dengeli dağılımını sağlamaktı. Güzin Hanım gayet güzel özetliyor: "Bunu planlarsanız, planlıyorsunuz, planlamazsanız şehir kendiliğinden yayılır."

1980 Darbesi geldiğinde İstanbul'un nüfusu artık 3 milyona dayanmıştı. Özal döneminde onaylanan plan ise 5 milyonluk bir şehir öngörüyordu. Hüseyin Kaptan, o planda yapılan temel yanlışlığın belediye sınırlarının tarifinde olduğunu söylüyor:

> Sanki bir sepetin içindeki kedi yavruları gibi, kimisinin kafası orada kimisinin ayağı öbürünün gözünde, birbirine sarmaş, köy sınırlarına göre belirlenmiş metropol belediyeleri. Bu kanser Gebze'den başladı, Ümraniye, karayolunun üzerindeki Soğanlık, Kadıköy, Pendik, Kartal ve Maltepe'nin arka tarafları, Şile'ye doğru uzanan, oradan Darıca ve Tuzla'yı kapsayan,

karşı tarafta yani surlardan itibaren Küçükçekmece'ye kadar özel mülkiyet üzerinde silme denetimsiz gelişme, hem de Hazine arazisi üzerine değil, özel mülkiyet üzerine.

Şehir ortadan nasıl kalkar

Tarım arazilerinin yapılaşması için geliştirilen mekanizmanın işleyişi yaratıcıydı doğrusu. Binlerce komisyoncudan biri, bir köylüye ait olan bir araziyi kendince bölüyor, kâğıt üzerinde numaralıyor ve nihayet oluşmuş hisseleri satıyor. Çıkmaz yollarla, tesadüfi sınırlarla oluşmuş parselin satışı ise noter huzurunda yapılıyor ve böylece yer belirlenmiş oluyor. Veren zaten memnun, metropolde bir arsa sahibi olarak tasarruflarını kârlı bir alana yatırdığını düşündüğünden alan da memnun. Almanya'daki işçilerden tutun Anadolu'nun her tarafından insanlar İstanbul'da bir ev sahibi olmak hedefiyle İstanbul'a hücum etti bu uygulamayla. Kaldı ki bu ifrazlı tapu yöntemi İstanbul'la sınırlı değildi. Hüseyin Kaptan'ın kanser olarak tanımladığı bu kentleşme türü sağlıksız bir yağ lekesi gibi bütün Türkiye'ye yayıldı. Örneğin, hisseli ifraz Kumburgaz'dan başlayıp Celaliye, Silivri, Tekirdağ ve Gelibolu'na kadar uzandı. Fakat Ankara bürokrasisi bir türlü bu enerjiyi yönlendirecek bir eylem geliştirmedi.

Hüseyin Kaptan Türkiye modeli planla(ma)manın nedenlerini bir de şöyle açıklıyor: Ankara bürokrasisi, bitmez tükenmez umutsuz onay sistemi, bakanlıkta işleri başlarından aşkın 10-15 kadar memur, üstelik sorunlarla yüklü yönetmelikler:

> Türkiye'nin enerjisini yönetemedikleri gibi, mektup gönderircesine yönetmelik gönderir oldular. Yönetmelik nedir? Yapı nizamları. Ayrık nizam olacaksa şudur, bitişik nizam olacaksa şudur, arka bahçe şudur, ön bahçe şudur, kat yüksekliği budur, merdiven budur gibi kural koyan yönetmelik. Bu yönetmeliklerin tarifsizliği çalışmamızı mahvetti. Çünkü yönetmelikler tek tipti. Ege'yle Erzurum aynı yönetmeliği kullandı. Toplumsal çeşitlilik, coğrafi farklılaşma, ekonomik farklılaşma dediğimiz unsurları planlara dahil etmek şöyle dursun, aksine onların oluşturduğu dokular birbirine benzetildi. Karadeniz'le Urfa'da gelişme alanlarında aynı tip ev yapmaya başladık. Ege'yle Erzurum aynı yönetmeliği kullanınca, geleneksel ve ananevi yerleşme dokularında arızalar başladı.

Zaten kat karşılığı egemenliği tarihî mekânlarımızın çöküşünü başlatmıştı. Üstüne 1984'te Özal bir yasa çıkardı. Bütün şehirlerin etrafındaki gelişmeleri yasallaştırma yasası, yani 2981 sayılı yasa. 30 yıl önce çıkmış olan bu yasa hem gecekonduları yasallaştırdı, dahası sadece yasallaştırmakla kalmadı bir de imar hakkı verdi. Üstelik de beş kata kadar yükselme hakkı tanıyarak. Zeytinburnu öyle yasallaştı; Esenler, Bağcılar, Maltepe, hepsi 2981 çerçevesinde tapu elde etti. Tarihî Yarımada'dan Çekmece'ye kadar devasa bir alan imarla birlikte yasallaştı. Yasallaştırma sürecinin en tehlikeli boyutu deprem riskini gözetmemesiydi. Ayamama Deresi gibi dere yatakları, göl havzaları da korunmadı.

İşgalden plana

Kısacası mevcut yasadışı yapılar yasaya taşındı, işgaller plan oldu. Üstelik 2981 numaralı yasanın bir maddesi belediyelere yasadışı kentsel gelişme gerçekleşen alanlarda işlem yapma yetkisi tanıyordu. Hüseyin Kaptan'ın vurguladığı gibi bu madde nedeniyle ilkeler, donatı standartları, işlevler ve hedef projeksiyonları ortadan kalktı: "2020 ya da 2025'e kadar bu şehirde şu kadar insan yaşayacak, bu insanlar şu alanda çalışacak, şu alanlarda ikamet edecek. Bu insanlar için sosyal donatı alanı ayrılacak, park, okul falan bunlar da şu kadar olacak. Bunların da bir yasayla tanınan standartları vardır. Mesela kişi başına o zaman 7 metrekare yeşil alandı, şu kadar okul olacak, şu kadar hastane alanı gibi. İmar affı plan olunca, şehir ölçeği kalktı. Şehirlerin işlevsel olarak çalışması gerekirken, bütün dengeler yok edildi. Yerine kapasite kavramı geldi: Ne kadar alıyorsa, o kadar. Buna da plan, dendi."

Bu koşullar altında şehircilik, gelişmeye verdiğimiz bir kurban demek mümkün mü?

Hüseyin Kaptan'ın cevabı: "Ben 52 yıllık şehir plancısıyım. Bugüne kadar en ciddi işlerin de başında bulunan bir plancı olduğum halde bu sorunun cevabını inanın kendim de veremiyorum. Bizim insanımız bu kadar kabiliyetsiz olamaz hakikaten."

Bu cevap aslında konunun şehirleşme kabiliyetinden ibaret olmadığı, bambaşka mekanizmaların devrede olduğu anlamına geliyor.

Prof. Kaptan 1970 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde ders vermek üzere İstanbul'a geldiğinde şehir boştu ve İETT Garajı'nın

bulunduğu Zincirlikuyu'da bitiyordu. Bir-iki kamu binası ve Levent vardı, Dördüncü Levent henüz başlamamıştı. İstanbul'un nüfusu ancak 1 milyondu. Avrupa İkinci Dünya Savaşı sonrası yaralarını sarmakla meşguldü. Toplu konutun revaçta olduğu, her ülkenin yeni yerleşimleri toplu konut aracılığıyla planladığı zamanlardı. Kaptan da kolları sıvayıp Küçükyalı ve Maltepe gecekondu ıslah planlarını yaptı o dönem. Kendisi gibi üç hocayla birlikte Atelye 70'i kurdu.

"Gecekonduları ıslah etmek, sosyal donatı alanları kurmak, halka daha kaliteli yaşam ortamı sağlamak gibi hayallere kapıldım ve hayatımı da öyle tükettim. 14 yıl gecekondu işlerine baktım. Başarı sıfır," diyor ve yaptığı işlerin hiç faydası olmadığını ilave ediyor.

Halkla birlikte yerinde planlamaya karşı 1980 Darbesi

1977-78 yıllarında Hüseyin Kaptan, Soğanlık, Tuzla ve Darıca belediyeleri tarafından plan yapmak üzere görevlendirildi. Hayatının en büyük deneyimini kazandığını belirttiği o projeler için, Yıldız Teknik Üniversitesi Yerleşme Bilimleri Enstitüsü'nün genel sekreteri sıfatıyla İller Bankası'na başvurdu. 20 yıl sürebilecek planlama sürecini aşmak için şu öneride bulundu: Bütün sorumluların –İller Bankası, Metropoliten Dairesi, Bölge Planlama Dairesi, Şehir Planlama Dairesi, Belediye Meclisi, Metropoliten Meclisi, bürokratlar ve plancılar– bir araya gelmesi ve birlikte çalışması. Amacı Ankara'nın kapalı kapılar ardında gizlilik içerisinde hazırladığı planların aksine, yerinde yapılacak, şeffaf, halka açık bir şekilde geliştirilecek planlar yapmak. Halka duyurma yöntemi olarak davul eşliğinde "vatandaşlar, plancılar geliyor, malınıza, mülkünüze sahip çıkın" sloganıyla insanları toplantıya davet etmek. Davet yöntemi ve şeffaflık karşılığını buldu, belediye meclisleri halkla dolup taştı, oralara sığamayınca, toplantılar çay bahçeleri ve düğün salonlarına taşındı.

Anlatıyor:

> Herkes memnun. Son toplantı için kapalı spor salonundayız, salon dolu, Tuzla'da bir kapalı bir spor salonu var, artık orada yapıyoruz toplantıları, müşterileri sığdıramadığımız için. Bütün paftalar asılı, her paftada her mülkiyetin ismi yazılı. Bin-

lerce evrak var, binlerce evrak aleni olarak okundu. Herkes hem komşusunu denetliyor hem kendini. Hem büyük rantı yönlendireceksin hem kamunun payını almasını sağlayacaksın. Bizim işimiz kamunun payını almak. Burada halka sorduğun zaman çok güzel cevaplar alıyorsun. Halk öyle vahşi değil yani. Mesela soruyorsun, diyorsun ki, zeytinlikleri keselim mi arkadaş? Hayır, diyor. Ormanlara girelim mi, diyorsun? Öyle bir soruyorsun ki girelim, dersek şu orman çok lazım, heba edelim. Rica ediyor. Hayır, diyor. Kıyıları işgal edelim mi, diyorsun. Kıyıları kapatalım mı halka? Böylece kıyıları kapatanlar, su havzalarına girenler, teker teker uzlaşmaya başlıyor. "Ben bu kıyıyı kapattım ama işte Tuzla'da, Darıca'da şu kadar yerim var, sen bu sahilleri aç. Bana da eşitlik ilkesinde bir inşaatımı ver," diyerek pazarlığa giriyor sahilleri açmak için. Güzel bir şey. Hem Ankara hem belediyeler hem belediye meclisleri memnun. 18 belediye daha sırada bekliyor İstanbul'dan. Marmara Boğazlar Belediyeler Birliği tam destek veriyor. O zaman yeni kurulmuş, idealist gençler.

Tam benzer bir çalışma yapmak üzere Karadeniz Belediyeler Birliği'nden bir talep geldiği anda 12 Eylül 1980 Darbesi gerçekleşir. Darbe ülkede neredeyse tüm yaşamı tasfiye ederken bu çalışmayı da yok eder. Belediyelerin başına paşalar ve albaylar gelirken, bürokratlar kaybolur, evraklar sümen altına gider. Üniversiteler etkisizleşir, belediyelerdeki imar yolsuzlukları tekrar başlar. Mesela Tuzla, Darıca ve Soğanlık'ta altışar-yedişer komutan değiştirilir. Hüseyin Kaptan'ın deyişiyle: "Hemen tuzağa düşüyorlardı. Menfaat öyle dönüyordu ki! Zaten herkes evrakları saklamıştı ve bütün çalışmam bu şekilde sıfırlandı."

12 Eylül 1980 Darbesi öncesi bir de kurtarılmış bölge tecrübesi var Hüseyin Kaptan'ın. Kurtarılmış Alibeyköy'deki serüvenini anlatınca, sağ ve solun öldüresiye çatıştığı, polisin, askerin ve devletin girmekte zorlandığı bölgeler hafızada canlanıyor. 1980 Darbesi'nden önceki dönem. Sıkıyönetimin hüküm sürdüğü İstanbul'da kurtarılmış bölge Alibeyköy'ü planlayarak bir kez daha kurtarmak üzere Hüseyin Kaptan, jandarmaya başvuruyor. Amacı Hazine arazilerini işgal etmiş olanları oradan çıkartmak, bu yerleri planlamak, sonra gecekonducuların tekrar orada yerleşmesini sağlamak. Çatışmada püskürtülüyorlar. Diyor ki, "Aslında akıllı bir politikası olsaydı, devlet bu enerjiyi çok iyi kullanabilir-

di." Sonuçta 14 yıl boyunca gecekondu işlerine baktığını ve kendisini bu konuda hiç de başarılı bulmadığını söylüyor.

Bugüne gelince, 1980 öncesi sağcı veya solcuların kurtarılmış bölgelerinin çoğu kentsel dönüşüm tehdidiyle karşı karşıya kaldı.

Kaptan'ın belediyelerle ilgili son sözü belediyecilik eğitimiyle ilgili. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki şehircilik okullarından söz ediyor. Örneğin, Danimarka'nın Odense şehrinde belediye başkanları siyasetçiler için yuvarlak masa toplantıları düzenliyor, eğitiyor. Bina nedir, nazım plan ve imar planı nasıl değerlendirir, kısacası imar komisyonunda görev alınca bilinmesi gerekenleri öğreniyor. Söz konusu belediyecilik eğitimi siyasetçilere sınırlı olmayınca, hem STK'lar hem vatandaş bilgileniyor, sonuçta mahalleye mahalleli son derece hâkim olabiliyor.

TOKİ ve KİPTAŞ: Durumdan vazife çıkarmak

1984'ten sonra, Hüseyin Kaptan kalp ameliyatı olduktan sonra, kaderi değişiyor ve İZOTAŞ[1] yani bugünün Ataşehir'ini yapan inşaat şirketi sayesinde ticari hayata atılıyor. İZOTAŞ için 6 milyon metrekarelik bir alanı planlamış ve plan onaylanmış da olsa plan değişiklikleri, el değiştirmeler derken, o alan da sonunda TOKİ'nin elinde kaldı.

Hüseyin Kaptan biraz da alayla, "Sermayenin plancısı oldum," diyor fakat bu dönemde de kamu ile planlama faaliyetlerini sürdürüyor. Harem-Gebze, Batıköy, KİPTAŞ-İkitelli, Zekeriyaköy, Uskumruköy, Durusu Park, Kartal Çimento Fabrikası ve planlaması, Bahçeşehir, Başakşehir, geliştirdiği projelerin listesi uzadıkça uzuyor.

1995-96'da başlamış olan Başakşehir konusu açılınca dönemin Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın orayı planlamak üzere kendisini çağırdığını söylüyor. Malum Başakşehir, İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nin konut ihtiyacını gidermek üzere ortaya konulan eski bir toplu konut projesi. Kaptan'ın devreye girdiği dönemde 300-400 bin kişinin çalıştığı İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde banka, mahkeme, lokanta, showroom, meydan

1. Maliye Hazinesi'yle birlikte *Tercüman* gazetesinin sahibi Kemal Ilıcak ve işadamı Alim Kantarcı'nın sahip olduğu Karaman Çiftliği olarak bilinen 6500 dönümlük arazinin mülkiyeti Ilıcak'ın borçların edeniyle, sırasıyla Yapı Kredi Bankası, Anadolu Bankası, Emlak Bankası ve TOKİ'ye geçti.

hiçbir şey mevcut değil. Hüseyin Kaptan, Başakşehir'i planladığı günleri hatırlıyor:

> Evet, ben planladım. Altınşehir, Olimpiyat Köyü ve Bahçeşehir'e yakınlığı nedeniyle TEM'i ve metro bağlantısını öngördük. Keza bir merkezî iş alanı da olacaktı. Mahalleler, villalar, en fazla altı katlı binalar... Tamamen yayalaştırılmış kamusal alan, ortak park, okul, bütün evlerden okullara yaya gidilebildiği, çağdaş bir mahalle konseptiydi. Bir şehir arsası seçilirken onun coğrafi bütünlüğü olmalı, bütünleştirici mekân ve organizasyon gerekir. Şehir demek bir organizma; kalbi, beyni, organları olan bir organizma. Bunlar yerli yerinde olmadığı zaman spastik oluyor. Böyle bir organizma dış etkilere duyarlı. Mesela yukarıdan Hadımköy bindirdi, buradan Esenler geldi, buradan Kayabaşı geldi yani çevredeki gelişme coğrafi ve sosyal alt bölgeyi spastik yaptı. Oysa çalışma, oturma ve sosyal donatı fonksiyonları bir ulaşım sistematiğine göre planlamak gerek.
>
> O zaman KİPTAŞ'ın genel müdürü, uzun yıllar TOKİ başkanlığı yapan ve 2011'de kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ilk patronu da olan ve nihayet 17 Aralık sonrası, "Yaptıklarım yalnız beni değil, Başbakan'ı da bağlar" mealinde bir açıklamayla istifa eden Erdoğan Bayraktar'dı. Belediye kadroları zayıftı, projeyi anlayacak, yürütecek imkânları yoktu. Projenin çok yanlış yorumlandığını gördüm. Coğrafyaya göre bir sürü şehir modeli vardır, radyal, konsantrik ya da lineer şehir. Biz ise hep kaosu yaşadık, bir türlü organları yerli yerinde bir şehir yapamadık.

Sonrasında KİPTAŞ'ın Beylikdüzü projesini de yine tamamen yanlış yorumlamak suretiyle nasıl mahvettiğini anlatıyor Kaptan. Projeyi, 2005'te yüksek ölçek planlarda MİA olarak gözüken alanda uygulamak yerine, daha kârlı bulduğu için kendi arsasında uygulama yaptı. Plan dışına taşma gerekçesi ise hiç de bir kamu şirketine yakışır türden değildi. KİPTAŞ paraya sıkışmıştı. Anlayacağımız İstanbul Belediyesi finansman sıkıntısı çektiğinde, planları uygulamakla mükellef KİPTAŞ belediyenin bir kuruluşu olsa da, başkanın onayını bir şekilde alıp kafasına göre plan revizyonu yaptırdı, revizyonu imar komisyonundan geçirdi ve Belediye Meclisi'ne onaylattı.

Binlerce plan revizyonu benzer nedenlerle yapıldı, yapılıyor, yapılacak... Yani planlama(ma) bu ülkede planlamamaya hizmet ediyor. Bu yüzden bu ülkede yapılana planlama değil, planlama(ma) demek daha uygun görünüyor.

Hüseyin Kaptan, Başakşehir projesi uygulanmayıp belediye elemanlarının, yaptığı planı 200 metre kaydırmaları ve ortaya hiçbir yere gitmeyen bir yolun da çıkması üzerine meseleyi Recep Tayyip Erdoğan'a şikâyet ettiğini anlatıyor. "Herkese kızan Erdoğan, sana da çok kızgınım, dedi. Bunları limon gibi sıkacaksın."Ama bir süre sonra Erdoğan'ın hapishaneye girmesiyle durum değişti. Kaptan şöyle ifade ediyor yeni durumu müstehzi bir tebessümle: "Onlar da beni limon gibi sıktılar. Demek ki doğru bir şey çizebiliyorsunuz ama çok kötü bir uygulama olabiliyor İstanbul'da. Onun için eser yok diyorum."

Düşündürücü bir planlama öyküsü...

Kurucusunun dilinden İMP'nin öyküsü

"Bizim meslek ne talihsiz bir meslek," diyen Hüseyin Kaptan İMP'nin neden ve nasıl kurulduğunu anlatıyor:

"Büyükşehir belediyelerine metropoliten plan yapma yetkisi verilince Kadir Topbaş sıkıntıya düştü. Nasıl yapabilecekti ki bu işi? Bütün İstanbul metropolü için hem kent-çevre düzeni planı hem Nazım Plan, yani 100 bin ölçeğinde çevre düzenlemesi stratejik planı yapılması gerekiyordu. Ben o arada Topbaş'ın kurduğu Ulaşım AŞ'nin danışmanıydım. Her cumartesi bir araya geliyorduk. Konu tabii plana geldi. Bir gün benden bir rapor istendi. İstanbul'un kapsamlı bir planlama süreci olabilmesi için kurula İstanbul Metropoliten Planlama kurulmasını savunan bir rapor verdim. Bir hafta sonra bana İMP'yi kurma görevi teklif edildi. Aklımda, hayalimde ilk önce profesyoneller vardı. Profesyonel bürolarla çalışmak istiyordum ama baktım ki bizim profesyonel bürolar dermansız, yani yaşlanmışlar ve Türkiye'de ciddi planlama büroları kurulamamış, yoktu yani. Bu sefer üniversitelere başvurdum. Üniversiteler çok samimi çok gönülden davrandılar doğrusu. Neticede en büyük sorumluluğu Teknik Üniversite üstlendi. 14 departman kuruldu. O departmanlar kendi kadrolarını oluşturdu. Üniversiteler ilk önce departmanların uzmanlık alanlarını belirledi, kendi yol haritalarını çizdi çünkü yapılacak iş çoktu. Nerede mesela; ben İstanbul'da bisiklet yolları

araştıracağım dediğin, zaman çok rahat 150 kişilik bir ekip çalıştırabilirsiniz ve ona rağmen işi bitiremezsiniz. İşte İstanbul'un kuşlarını bilenler, İstanbul'un endemik bitkilerini bilenler, ekonomisi, sanayisi... Bence olağanüstü iyi arkadaşlardı, gizli bir hizmet rekabeti vardı, ışıklar sabaha kadar yanardı bazen. Yerbilimciler, coğrafyacılar, demograflar, 50 yıl deneyimli lojistikçi, 50 yıl deneyimli havayolcu, denizyolcu uzmanları derken ciddi birikimleri olan çok geniş bir kadro ve çok geniş bir entegrasyon gerçekleşti. Cenaze o kadar büyüktü ki isteyen istediği yerden tutuyordu. Böyle bir şey bir mucizeydi benim için.

Bu çalışma 4 yıl sürdü. Çok ahenkli ve çok şeffaf bir çalışma oldu.

İki sorun yaşadık. Bir tanesi bürokrasiyle oldu. Yetkileri İMP'ye geçtiği için bürokrasi büyük sıkıntı yaşadı kendi ölçülerinde. Başkanın da sloganı bürokrasiyi uzak tutmaktı ama para onlarda, mühür onlarda. Bu yüzden çok büyük olaylar yaşandı çünkü İstanbul Metropoliten Planlama ihale edilmeden onaylandı.

İkinci sıkıntı sivil toplum örgütleriyle yaşandı. Halbuki ben onlara gittim ilk gün, Mimarlar Odası'na, sonra Şehir Plancıları Odası'na, desteklerini istedim. Hatta size bir salon vereyim, demiştim. Başlangıçta öyle de oldu. Fakat bizi mahkemeye verdiklerinde, "Hiçbir ciddi bilimsel veriyi mesnet almaksızın üretilmiş olan çevre düzeni planı," dediler mesela. Plan, tarım topraklarını imara açtı, su havzalarını imara açtı, ormanları sattı gibi herhangi bir belgeye dayanmayan suçlamalar da vardı. İftira anlayacağınız. Odaların siyasetle bu işi karıştırması çok yanlıştı bence.

Odaların tavrı beni çok şaşırttı çünkü biz tomografi alırız, kan tahlili yaparız, MR çekeriz, röntgen alırız, işimiz bu. Sonra bir grafik çizeriz, hesap neyse odur. Netice itibarıyla çok hüzünlü bir sahne var, o çok önemli hiç unutmam. İMP'nin melekleri dediğim iki profesör hanım, bir tanesi Handan Türkoğlu, öbürü Fulin Bölen dediler ki, toparlamak üzere bir SWOT modeli çalışmasını yapacağız. Her konuda 21 gece atölye yaptık. Topraklar konu oluyor, hadi bütün tarımcılar, ekologlar, herkese açık 25 atölye yapıldı, özellikle muhalifleri çağırdık. Amacım planın sıkı bir eleştiri almasıydı. Çünkü ne kadar eleştiri alırsa taşlar o derece yerine oturur, diye düşünüyordum. Fakat odalar SWOT modelini de eleştirdi. Odalar ve memurlar gizli bir direniş gösterdiler sonuç itibarıyla."

Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, 2004 yılında İstanbul'da çarpık yapılaşmanın önüne geçilmesi, şehrin su havzaları ve yeşil alanlarının korunması, ulaşım akslarının belirlenmesi gerekçesiyle "İstanbul Metropoliten Planlama Merkezi" ya da nam-ı diğer İMP'yi[1] kurdu. Şehrin geleceği için ümit verici, ciddi, çok amaçlı bir girişim olarak bir hayli kamuoyu desteği de aldı bu kurum başlangıçta. Prof. Dr. Hüseyin Kaptan başkanlığında İstanbul'un yeni imar ve ulaşım planlarının çıkarılması için çalışan İMP'de, alanında uzman meslek örgütleri, üniversite öğretim üyeleri, yerel ve merkezî yönetim temsilcileri görev aldı. Bünyesinde neredeyse bu alanda ne kadar uzman ve bilimadamı varsa bir araya getiren İMP gecikmiş ve iddialı bir projeydi. Büyük ve şehrin her santimetrekaresinde hissedilen bir ihtiyacı gidermek üzere heyecan ve telaşla kurulmuştu. Ama yürümedi. Belki de İstanbul'un engebeli yollarında büyük bir hızla yoluna devam etmeye çalıştığı için yüksek hasarlı bir bürokratik kaza sonucu fiilen ortadan kalktı.

İMP'nin başına gelen bürokratik kazanın sebebi, İBB Şehir Planlama Müdürlüğü'nün 1/100.0000'lik ve 1/25.000 ölçekli planların analitik çalışma ve sentezlerinin yapılması işini BİMTAŞ'a ihale ettiği halde, Topbaş'a bağlı İMP'nin danışman statüsüne çözüm bulunmamış olmasıydı. Bu tür acayipliklerin sıkça yaşandığı Türkiye'de, İMP'nin sırf bu yüzden sona ermiş olmasına şaşmamak elde değil. Yine de yetkisini resmen devretmemiş olan BİMTAŞ olduğu gibi durur, yasal olarak planı Belediye Meclisi'ne iletmek, gerektiğinde savunmak ve hesabını vermek durumunda olan İBB Planlama Müdürlüğü plancılarının, müellifi olmadıkları bu planı savunmayacaklarının öngörülememiş olması ve baştan bu soruna çözüm bulunmamış olması tuhaf.

İMP'nin kuruluşuna yol açan karar eğer gerçekten İstanbul'un kapsamlı planlaması için etkin bir planlama sistemi kurmak olsaydı, planı etkileyen ve plandan etkilenen kesimlerin ortaklaşa karar almalarını sağlayacak katılımın kurumsallaşması ve bunun

1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2004 yılında kurulan İstanbul Metropoliten Planlama Merkezi, Ülke Bölge Planlama Grubu, Doğal Yapı Grubu, Çevre Sorunları Grubu, Tarım Alanları ve Toprak Araştırmaları Grubu, Yer Bilimleri Araştırma Grubu, Demografi Grubu, Ticaret ve Hizmetler Grubu, Kültür Endüstrileri Grubu, Sanayi Grubu, Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu, Ulaşım Grubu, Eşgüdüm Karar ve Strateji Grubu, Metropoliten Planlama Grubu, Avrupa Yakası Planlama Grubu, Kentsel Tasarım Grubu, Ulusal ve Uluslararası Yarışmalar Grubu, GIS Grubu, Müze Kent (Tarihî Yarımada) Grubu olmak üzere 14 sektör grubunu içinde barındırıyordu.

yasal çerçevesinin de oluşturulması gerekirdi. Yoksa yaşananlar zaten bu planın onaylanması ile iptal edilmesi arasındaki süreçte müdahale olanağını hedefleyen, gerçekte bir plan istemeyen siyasetçilerin işini kolaylaştırmış olmasın?

Başlangıçtaki niyet ne olursa olsun, yaşanan gelişmeler planlamanın önündeki ciddi engellerin kaynağını teşhis etmek için önemli ipuçları içeriyor.

"İMP'ye sorulmadan İstanbul'a tek bir çivi çakılmayacak," diyen İBB Başkanı Kadir Topbaş, hemen her büyük projede İMP'yi devre dışı bıraktı. İstanbul'un plansız programsız büyümesinin önüne geçmek için kurulan İMP, yeni imar planları için çalışırken İstanbul'un sahillerinin görüntüsünü tamamen değiştirecek Galataport ve Haydarpaşa Limanı projeleri, İstanbul'un simgesi kent siluetini gölgeleyecek Dubai Kuleleri ve üçüncü köprü projeleri, kentsel planlama merkezi dışında, merkezî hükümet ve belediye tarafından açıklandı.

Hüseyin Kaptan bu listeye Haydarpaşa, Zeyport ve Karayolları projelerini de ilave ediyor. Haydarpaşa'yla ilgili önlerine durmadan proje geldiğini anımsıyor: Hepsinde 7 adet kule, yukarıdan bakınca laleye benzeyen kuleler. Derken Kaptan, Haydarpaşa projesinin Çalık tarafından örgütlendiğini öğreniyor. Almanya'daki demiryolları uygulamalarını inceledikten sonra demiryolları yetkilileriyle birlikte planın mantığı oturtuluyor. Nihayet karar veriliyor: Demiryolu kentin içinde kalacak, çılgın projeden vazgeçilecek. Ancak demiryolları yetkilileri ihtiyaten Çalık'la bir kez daha görüşmek istiyor. Çalık da onlara Boğaz'ın girişine, gemilerin yolu üzerine inanılmaz bir kütle dikmeyi hedefleyen projesini anlatıyor. Cevaben projenin neden sakıncalı olduğu açıklanıyor ona...

Hüseyin Kaptan anlatmaya devam ediyor: "Belediyeyle aramızda çok büyük görüş farkı oldu. Mesela biz üçüncü köprüye karşı çıktık. Bizim bir ulaşım departmanımız vardı, orada neredeyse 100 kişi çalışıyordu. 20 de Japon vardı. Ulaşım Planı'nı biz en zor programlarda test ettik ve testleri başarıyla geçti. Mesela aile büyüklüğünü iyice küçülttük, İngiltere'dekini uyarladık, otomobil sahipliğini iki misline çıkarttık falan. Buna rağmen 600-700 km metroyla şıkır şıkır çalıştı."

"Sizin planda bu 7 tünel var mıydı?"sorusuna cevap veriyor benzer bir hayıflanmayla:

"Yok, tünel olur mu canım. Ne diye tünel yapılsın metro varken... Lojistik köyleri düzenledik, limanları düzenledik. Cenaze

arabaları ve cenazenin arkasındaki kafilelere kadar hesaplandı, milyarlar harcandı..."

Anlaşmazlığın su yüzüne çıkmasına gelince: "Ankara'dan gökten iner gibi planlar iniyordu. Tırnağım kadar bir yer 100 bin ölçeğinde geliyor, onaylanmış. Devletin 22 kurumundan onay almış. Sanayi Bakanlığı'ndan onaylanmış, bakanlıkların hepsinden onaylanmış geliyor. Burada tam 30 bin kişi çalışacak, inşaat emsali 4'tür, su havzasında sanayi, Ömerli Havzası... Bunlar o kadar birikti ki artık Başkan beni çağırdı. Bizi çok seviyordu Başkan çünkü her şeyi beraber yapmıştık. Bize, kahramanlarım, diyordu, bizler de onu çok seviyorduk. Her partiden belediye meclis üyeleriyle olağanüstü güzel ilişkiler vardı, belediye başkanlarıyla da. Hakikaten ben böyle bir kurumu hayal etmemiştim. Çalışanlar arasında, sevgi, saygı. Aşağı-yukarı 50-60 üniversite katılmıştı bu çalışmaya. Aylarca çalıştılar, İstanbul için çalışıyorlardı. Yani olağanüstü güzeldi her şey.

Başkan, 'İstenmiyorsun,' dedi. 'Ama İMP çok kıymetli, İMP yaşasın. Sen nazikçe ayrılırsan İMP yaşar.' Ben de nazikçe ayrıldım..."

İMP'nin kuruluşu ve yok oluşu başlı başına bir araştırma konusu. Çalışmaya katılmış olan Prof. Dr. Güzin Kaya'nın da planlama-planlama(ma) ve İMP serüveni konusunda söyleyecekleri var:

> 1980 sonrası nazım plan büroları lağvedildi, çok küçültülmüş olarak belediyelerin bünyesine aktarıldı ve planlamanın arşivi, hafızası, hepsi yok oldu. Dolayısıyla iyi başlamış bir çalışma bir anda gitti, bitti. Ama '95 planı dahil hepsi kuzeye gelişmeyi önlemek istedi. Çünkü kuzeyi yaşamsal öneme sahip. Kuzeye gelişmeyeceğiz diyerek planlama olmaz. Onu planlayacaksınız ki kuzeye gelişmesin. Oysa İstanbul gelişmesine bakarsak mesela Büyükdere ve Maslak öngörülemeden Levent vardı. Hiç öngörülmeden gelişen semtler... Peki, nasıl gelişti? İkinci köprü yapıldıktan sonra orada müthiş bir dönüşüm başladı. Bugün Levent'in karşısındaki sanayi alanı daha çok üst düzey teknoloji kullanan sanayiler ince uzun parsellerde gelişmişti. Dönüşüm parsel bazında başladı. Yükseklik ise Turizm Yasası'ndan alındı. Turizm Yasası planlı bir bölgeyi plansızlaştırmak yani plandan kaçma yasasıdır çünkü Turizm Yasası'na göre her şey mubahtır, ne isterseniz yaparsınız. O açıdan turizm planlamanın kanseridir...

Hüseyin Kaptan'ı dikkatle dinledikten sonra, Güzin Kaya'ya da İMP'nin neden kurulmak istendiğini sorduk:

O sırrı politikacılar biliyor çünkü onların kararı oldu ve çok olumlu karşılandı. Ama İMP'yi kurmak istedikleri zaman ellerinde yeterince profesyonel olmadığı anlaşıldı. Çünkü 1980 profesyonelleri yok etmişti. Dolayısıyla profesyoneli olmayınca akademisyenleri çağırdılar. 450 kişilik bir ekip kuruldu bir anda.

Bir plan yapılması istendi çünkü bir yasa çıkmıştı o arada, çevre düzeni planı diye bir plan yapılması zorunluluğu getirilmişti. Bütün kentlerin çevre düzeni planı yapması söz konusuydu, bölgeler oluşturuldu yukarıdan gelen bir süreçti, Avrupa Birliği'nin zorladığı bir iş. Her neyse İstanbul da bir bölge olarak tanımlandı. Onun adını da Çevre Düzeni Planı koydular. İsmi bile yanlış bence zira artık metropoliten planların özünde sürdürülebilirlik kavramı olmalı.

Herkes yani bilhassa akademik çevre bir ümit rüyasına girdi. Hakikaten hiçbir hazırlığı yok, birdenbire çıkan, bir de profesyoneli de olmayan bir büro. Dahası bir yılda planı yapacaksınız, dediler. Burada bir karikatür söz konusu. Çünkü hiçbir şekilde metropoliten planlama süreci bir yılda yapılmaz. Çok deneyimli ve bunu devamlı yapan gelişmiş ülkelerde bile bu kadar kısa sürede tamamlanması mümkün değil. Yani mümkün olmayan istendi, ama bizim hocalarımız yani akademik çevre profesyonel olmadığı için razı oldu.

İki şey yapılacaktı sırayla. Önce, İstanbul'un metropoliten plan olarak sınırları neresidir, bölge midir sorularına cevap verilecek, sonra daha önemli olan ikinci aşamaya geçilip bir planlama yasası çıkartılacaktı. Ama ikisi de yapılmadı. Bu yüzden birçok konu belirsiz kaldı: İşveren kim, planı onaylayacak olan kim, onaylandıktan sonra ne olacak? Bu bir süreç, bu süreci tanımlayan amaçları belirleyen bir yasa gerekiyordu.

Sivil toplum kuruluşları 2006 planına itiraz ettiler. Aslında planlama sürecine onların da katılımı, iyi niyetle sağlanmaya çalışıldı ama katılım daha çok bilgilendirme olarak her kurum çağırılarak yapıldı. Onlara ne yapıldığı anlatıldı ama katılım konusu da bir tecrübe, deneyimsiz katılım olmaz.

Netice itibarıyla belediyenin plancılarına İMP'nin yaptığı planı imzalayın denince, onlar da, "Yapmadığımız bir planı imzala-

mayız," diye karşılık verdiler. Hatta bazıları istifa etti. Bu sıralarda Güzin Kaya, Hüseyin Kaptan'a sürekli, "Hüseyin Hocam bu iktidar sizinle alay ediyor. Bu bir gecelik bir yönetmelik yahu iki satırlık bir şey," diyordu ve sonunda haklı çıktı. Bu arada "plan yapmadık, planın analizlerini yaptık" diyen öğretim üyeleri de planı imzalamayınca İMP'nin çalışması rafa kalktı.

Bunca zahmet, bunca yatırım heba oldu. Statüsü belirlenmiş, devamlılığı sağlanmış bir büro kurmak yerine, İMP'nin bu şekilde ortaya çıkması ve sonra bürokratik bir kazayla heba olması, Türkiye'deki planlama anlayışının niteliklerini ziyadesiyle anlatıyor.

Gelelim karikatürvari gelişmeye. Danıştay 2006 planını yasal kabul edince, bu sefer Kadir Topbaş'ın önüne 2 adet plan geldi. 2006 ve 2009 planları. Son kararı verecek kişi olarak 2009 planını kabul etti ve İMP'nin ölüm fermanı böylece kesinleşmiş oldu.

Hüseyin Kaptan, "Şimdi buradan dönülecek bir yer kaldı mı, İstanbul'un şansı kaldı mı?" sorularına cevaben tahminlerini şöyle dile getiriyor:

> Şahsi kanaatim bu üçüncü yol yapılırsa, bu havaalanı buraya yapılırsa, kuzeye bu yerleşmeler yapılırsa, kanal demiyorum onu yapamayacaklar, diye düşünüyorum, bu şema biter. İstanbul'un ne olacağına bu dönüşümler karar verecek. Benim tahminim şöyle gelişmeler olacak İstanbul'da; İstanbul'a yukarıdan bakınca mikrop kapmış, küf bağlamış bir organ gibi duruyor. Sanki denizin dibindeki yosunlar bağlamış bir tabiat olayı gibi gözüküyor. O tabiat olayının içinde dönüşüm alanları azacak, tümör gibi yayılacak.
>
> Ranta açık yerlerde bu şişmeler olacak. Rant olmayan yerlerde de deprem olursa insanlar ölecek. Mesela Tavukçu Deresi içindekiler ölecek çünkü orada rant olmayacak. Ayamama Deresi'nin kolları içindeki alanlarda rant olmayacak. Benim kanaatim bu.

İstanbul'u ulaştırmak

Çılgın projeler arasında ön plana çıkanlardan biri de İstanbul'da Karadeniz kıyısına yapılacak üçüncü havalimanı. Bu havalimanının ihalesi mayıs başında yapıldı. Aralarında Nihat Özdemir'in şirketi Limak ve Cengiz İnşaat'ın da bulunduğu beş ortak, havalimanı ihalesini 26 milyar 142 milyon euroya kazandı. İnşaat bede-

li olan 10.2 milyar euro da eklendiğinde tutar 36.5 milyar euro, yani 47.8 milyar dolara ulaşıyor. Başbakan, "Cebimizden tek kuruş çıkmıyor," dese de üçüncü havalimanı için 6.3 milyar euroluk devlet garantisi verildi. Bu garantinin döviz kurlarının istikrarını kaybettiği bir ortamda devlete maliyeti (Eylül 2013 itibarıyla) henüz 1.26 milyar liralık bir kur farkı faturası...

Öte yandan bu kitabın hazırlık çalışmalarını yaparken görüştüğümüz İTÜ öğretim üyelerinden Prof. Dr. Haluk Gerçek, Erdoğan'ın 1995'te belediye başkanı seçildikten sonra Teknik Üniversite'ye danışmanlarıyla gelip bir ulaşım master planı yapılmasını talep ettiğini, planın çalışmaları devam ederken de bizzat Prof. Gerçek'e, "Projede üçüncü köprü yok değil mi hocam?"diye sorduğunu hatırlıyor. Erdoğan'ın birçok başka bağlamda üçüncü köprünün cinayet olacağını söylediği de kayıtlarda öylece duruyor.

Tuhaf öykülerin alışılmış kurbanı İstanbul'un, Prof. Gerçek'in sözünü ettiği ulaşım master planı da böyle bir süreçle karşı karşıya kalıyor. Plan, Büyükşehir Belediye Meclisi'nden 1996'da geçiyor.

Prof. Gerçek yaptıkları çalışmayı şöyle anlatıyor:

> Amacımız daha çok İstanbul'un raylı sistem ve metro ağının nasıl geliştirilebileceğini ortaya koymaktı. Çünkü RP yöneticileri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetimini devraldıklarında ne yapacağını bilemiyorlardı. Hem acemilik söz konusuydu hem de teknik destek sağlayacak bir kadroları yoktu. Biz İstanbul'un ulaşım sorunları nelerdir ve toplu taşıma sistemi, özellikle de raylı sistem açısından hangi projeleri, hangi sırayla yapmaları gerektiğine dair bir plan hazırladık. Şimdi o planda önerdiğimiz metro projelerinin bir kısmı yapılıyor. Kadıköy-Kartal onlardan biri. Gerçi biz planda Kadıköy-Kartal değil de Harem-Kartal önermiştik. Sonra onda ufak tefek değişiklikler yaptılar. Metronun Ayazağa'ya gelmesi yine bizim planda önerdiğimiz bir şeydi. Yenikapı bağlantısı, Marmaray Projesi bunların hepsi vardı o zamanki planda. Ama o planda ne üçüncü köprü vardı ne dördüncü köprü ne Yeditepe'ye yedi tünel projesi ne de Boğaz'ın altından tünel.

Prof. Gerçek'in işaret ettiği temel husus hayata geçirilen ulaşım projelerinin bir plan bütünlüğünden yoksun olması. Plan raylı sistemlere, toplu taşımaya ağırlık verirken yapılan işler tamamen karayolcu, araç trafiğine bağlı bir bakış açısıyla hayata geçiriliyor. Bu anlayışın en görünür işlerinden biri olan Taksim Meyda-

nı Yayalaştırma Projesi tamamlandığında ortaya çıkacak manzaranın E-5'in ortasına yapılan kavşak projelerinden hiç farklı olmadığını anlayacak İstanbullular.

Köprülerin ve bazı projelerin, özellikle çevre yollarının kent üzerindeki etkilerinden söz ederken geniş bir tablo koyuyor ortaya Prof. Gerçek:

> Sonuçta bu tür ulaştırma yatırımlarının en temel karakteri şudur: Bir yere bir yol, bir köprü, bir kapasite yarattığınız zaman bir süre sonra kentin çevre makro formu değişir. Yani erişimi kolaylaştırdığınız o yerde yeni iş olanakları, yeni sanayi, yeni konut alanları, hizmet sektörü vs. oluşur. Çünkü oraya erişim kolaylaşmıştır. Ama bir süre sonra yol kapasitesi tıkanmaya başladığında o yer tekrar erişilemez hale gelir. Bu sefer yeni arayışlara girersiniz. Kısır döngü böylece devam eder.

Kentin TEM'in etrafında nasıl büyüdüğünün örneklerinden biri Sultanbeyli. TEM yapılmadan önce Sultanbeyli, birkaç gecekondu mahallesinin oluşturduğu küçük ve enformel bir yerleşimken, kent TEM'le birlikte kuzeye doğru sıçrama yapınca, Sultanbeyli bugün 250 bin nüfusun yaşadığı orta büyüklükte bir ilçeye dönüşüverdi.

Peki, Sultanbeyli'nin gecekondudan post-gecekonduya dönüşümünden kim kazançlı çıktı kim, ne kaybetti? Bir kere kentin çeperlerindeki enformel yerleşimlerde oturan alt gelir grupları bir kere de buralardan sürüldüler. Çünkü araziler kıymetlendi. Köprüler ve çevre yollarına yakınlığı nedeniyle sosyal bir grup olarak onlar bu işten zarar gördü çünkü devletin de teşvikiyle inşaat sektörü onları gönderip boşalttığı arazilere konut ya da sanayi siteleri inşa etti. Yani Sultanbeyli'de kazananlar orta sınıf ve sanayi sektörü oldu.

Bütün bu öyküyü göz önünde bulunduran Prof. Gerçek üçüncü köprünün olası sonuçlarını herkes için gayet anlaşılabilir bir açıklıkla anlatıyor: "Tamamen yanlış bir proje. Bu bir köprü ulaşım projesi değil, bir rant projesi. Yani arazi geliştirme projesi."

Riskli bölgelerde yaşayan İstanbulluların geliştirilen bu araziler üzerindeki yeni şehre yerleştirilmesine ilişkin projeksiyonlar hakkında söyledikleri de dikkat çekici. Kuzeye doğru gelişmeyle şekillenecek olan yeni yerleşimlerin ancak yüksek gelir gruplarına hizmet edecek kapalı siteler olacağını öngörüyor Prof. Gerçek. Ona göre muhtemel bir depremden etkilenecek yapı stoku-

nun bulunduğu bölgelerde yaşayanların söz konusu projelerden faydalanması mümkün olmayacak. Deprem riski taşıyan bölgelerde yaşayan insanlar yerlerinde kalacak çünkü bu koşullar altında onlar için TOKİ'nin inşa etmekte olduğu konutlara gidemeyecekler.

Üçüncü köprüden tren geçmesinin bir göz boyamadan ibaret olduğunu söylerken, bu konudaki belirsizliklere ve zorluklara da işaret ediyor Prof. Gerçek. Bir yandan hızlı demiryolları yapılırken, bir yandan istasyon meselesinin hâlâ muğlak kaldığına, şehirlerarası ve ülkelerarası demiryolu trafiği açısından ise Marmaray Projesi'nin çok kısıtlı bir kapasitesinin olduğuna dikkat çekiyor.

Bütün bu eleştirilerin ardından Prof. Gerçek'e soruyoruz: "Bütün yetkiler sizde olsa, acilen iptal edeceğiniz projeler hangileri olurdu?"

Tereddütsüz cevap veriyor: Bir kere üçüncü köprüyü derhal iptal etmek lazım. Otomobiller için yapılan bir tünel geçişi var, Harem'den girecek Yenikapı'dan çıkacak. Onun da derhal iptal edilmesi gerekiyor ama ihalesi yapıldı. Bir yandan Marmaray'ı yapıyorsunuz, bir yandan Tarihî Yarımada'yı motorlu trafikten arındırma planlarından, yayalaştırmadan söz ediyorsunuz; fakat günde 80 bin aracın geçeceği, iki katlı bir tüp tünel de yapıyorsunuz. O da ivedilikle durdurulması gereken bir proje. Kanal projesine gelince, hâlâ yapacaklarını düşünmüyorum lakin benim yapamazlar dediğim her projeyi yapıyorlar.

Üçüncü ya da beşinci köprüyle trafik ne olur, değerlendirmek için sabretmemiz gerekecek. Ama İstanbul trafiğiyle ne kadar gururlansak az: Ekim 2013'te dünyanın önde gelen navigasyon şirketlerinden TomTom, İstanbul'u dünyanın en yoğun trafiğine sahip ikinci şehir ilan etti. Birinci olan Moskova'ya yetişmek için az bir yolumuz daha kaldı...

Akla ziyan şehircilik

Recep Tayyip Erdoğan'dan hemen sonraki dönem İBB başkanlığı yapan Ali Müfit Gürtuna da dertli bir İstanbullu. Sırasıyla Anavatan Partisi ve Refah Partisi'nde siyaset yapan, Recep Tayyip Erdoğan hapse girince onun İBB başkanlığı koltuğuna oturan Gürtuna, Nisan 1998-Nisan 2004 yılları arasında bu görevi yürüttü.1999 depremi onun başkanlığı döneminde yaşandı.

O günden bu yana şehrin plansız büyümesinden son derece rahatsız olan Gürtuna, 1940'lardan itibaren hoyratça yol yapmak ve arsa üretmek için tarihî dokunun yok edildiğini söylüyor. O gün bugün Türkiye'nin, şehirleşme sürecini hiç yönetemediğini, bütüncül bir bakış geliştiremediğine dikkat çeken Gürtuna, "Yer yer yapılan yamalar da şehri tahrip etmekten öteye gitmedi," diyor.

Gürtuna, mevcut gidişatla İstanbul'un bir faciaya sürüklendiğini düşünüyor. "Bugünün yaklaşımıyla İstanbul 20 değil, 30 milyonu da geçer," diye hayıflanıyor. Silivri'den Tuzla'ya kadar ranta açılmadık alan kalmadığına dikkat çekerek, "Saksıyı görseler imar veriyorlar," diye isyan ediyor. İstanbul'un bu kadar büyümesinin devasa altyapı sorunlarına yol açacağına dikkat çekiyor. Verdiği rakamlar da çarpıcı:

> Şimdi üçüncü köprü tartışılıyor. On üçüncü köprü tartışılacak ileride, on üçüncü köprü yapılsın mı, yapılmasın mı? Bu bir vahamet tablosudur. İstanbul'un 30 milyon olması bir ileri görüşlülük değil, bir yağmadır. Var olan şehir altyapısı yetmeyecek. Doğalgaz, su, atık su, yağmur suyu bütün kanalların yenilenmesi gerekecek. Bu şehirde yeniden 10 yıl, 20 yıl belki 30 yıl sürecek bir çalışma başlayacak. Her taraf kazılacak, bozulacak çünkü altyapı yetmeyecek. İnanın asgari 150-200 milyarlık bir maliyet söz konusu. Bir şehirde nüfusun aritmetik artışı, sorunlara ve ihtiyaçlara geometrik artışa yol açar. Üstteki yapıların maliyetinden katbekat aşar. Ayrıca sosyal açıdan çözülme, bozulma inanılmaz boyutlara ulaşacak.
> Ulaşım da yetersiz kalacak. Sürekli yeni yollar, kavşaklar ve sürekli metro ihtiyacı yaşanır. Bugün imar verilmiş birçok yeri yıkmak zorunlu olacak, istimlakler gerekecek. Karakol, hastane, kamu binası ihtiyacı derken devasa bir yatırım zorunlu olacak. İstanbul'da bugünlerde yaşananlar nedeniyle Türkiye 500 milyar dolara yakın olası depremin getireceği yüke eşit bir harcamayla karşılaşacak. Hem de neden? 500 adamın rant hırsı nedeniyle. Sonuç ise 500 milyar dolarlık bu yük her şeyi mahvedecek nitelikte bir bedel. İstanbul halkının çekeceği çile, ödeyeceği manevi ve maddi bedel, üstelik miras olarak kalacak kalabalık, niteliksiz, şehir değerleri taşımayan bir yapı. Bu anlayış hâkim olmaya devam ettikçe İstanbul yaşanamaz hale gelecek. Artık değer üreten, kültür üreten bir mekanizma olmaktan çıkacak, değer yutan bir kara deliğe dönüşecek. Bu

kimlerin derdinde? Bu sorunun cevabını oluşturmak gerekiyor artık.

Gürtuna, İBB başkanı olarak devraldığı İstanbul'un tarihsel gelişimini kendi gözünden şöyle anlatıyor:

> Sanayileşmenin İstanbul'da çok ağırlık kazandığı dönemde yapılaşmalar olmayacak yerlerde gerçekleşti. Kırsaldan kentlere akan insanlar kendi birikimleri doğrultusunda ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitti ve gecekondu kavramı İstanbul'un hayatına girdi. Şehircilik kavramından kopuk büyüme, İstanbul'un altyapısında, üst yapısında, tarihî, doğal, sosyal ve kültürel dokusunda, kısacası bütün değerlerinde muazzam bir tahribata neden oldu. 1950'lerde göçle İstanbul'a ilk gelenler, geldikleri şehrin eşrafıydı ve onlar İstanbul'un çekirdeğiyle bire bir ilişkide oldukları için şehre ve İstanbul'a daha kolay entegre olabildiler. Ama '60'lardan itibaren göçün hızlanması ve oluşan yeni halkalar merkezdeki yapıdan giderek kopmasıyla şehrin sosyal bütünlüğü kayboldu. Şehrin ruh, kültür ve sanat bütünlüğünü sağlayacak yönetimler olmayınca, her şey çığırından çıktı.

İstanbul için bir manifesto

Ali Müfit Gürtuna 1998'de İstanbul büyükşehir belediye başkanlığına aday olduğunda İstanbul'la ilgili bir manifesto, bir gelecek vizyonu oluşturmak gerektiğine karar verir. Günlerce uykusu kaçar. İstanbul'un neden bu hale geldiğini ne yapmak gerektiğine, kendisine düşenin ne olduğuna kafa yorar ve sonunda İstanbul'un iddiasını kaybettiği için bu hallere düştüğüne karar verir. İstanbul'un 100. yılı 2023 vizyonu böylece oluşur: Lider şehir, zengin, kudretli, yönetme kabiliyeti olan, sadece ülkesinde değil bölgesinde ve dünyada, her alanda öne geçmiş bir metropol. Dünya kültür başkenti. Başka bir deyişle 2023'te bütün dünyanın gözlerini İstanbul'a çevirip baktığı, dünya insanının keşke ben de İstanbul'da yaşayan o mutlu insanlardan biri olsaydım diye imreneceği, kültür, değer ve sanat üreten bir kültür adası İstanbul.

Bütün bunların temelinde de planlama var tabii... Ama işler düşündüğü gibi gitmiyor. 1999'da yaşanan deprem bütün öngörüleri altüst ediyor. Kendi döneminden örnekler verirken icraatlarını savunuyor Gürtuna:

> Deprem öncesi bizim amacımız İstanbul'un kültür, tarih ve sosyal dokusunu yenilemekti. Yenilemekten kastım restore etmek, silip yeniden yapmak değil, aksine onarımını, tamiratını yapmak ve zenginliğini korumak. 2005 planlanmış ara istasyondu, hedef yaşanabilir bir İstanbul'u hayata geçirmekti. Yani 2005 yılına vardığımızda hiçbir sorunu olmayan bir İstanbul'a ulaşmış olmayı amaçlamıştık. Yani 1999 başında birinci aşama 2005'e kadar yaşanabilir İstanbul'du. Çevre master planı yaptık, amaç çevre sorunlarını çözmekti. Bu ne demek; fiziki mekânların tanzimi, doğal ve sosyal hayatın, sanatın, kültürün yeniden canlandırılması, şehircilik açısından insanlar sokağa çıktığı zaman, evlerine girdiklerinde ve işyerlerinde sorun yaşamamalarını sağlamak. Haliyle Ulaşım Master Planı'nı da yaptık. Her şeyin düzgün çalıştığı bir yapıyı oluşturmak. İstanbul'un Boğazlarının temizliği ve Haliç Projesi'yle Dünya Metropolis Çevre Ödülü'nü aldık ve bundan ötürü gurur duyuyorum doğrusu.

Ancak o günkü siyasi koşullar altında yüzde 80'e varan bütçe kısıtlamaları nedeniyle çalışmaların yavaşladığını da ifade ederek, "Bugünkü imkânlar olsa biz İstanbul'a kanat takar uçururduk," iddiasını da eklemeden edemiyor.

Hüseyin Kaptan gibi şehri tarif ederken organizma örneğini veriyor Gürtuna da:

> Genelde yapılan hata bütüncül bakış açısıyla işe başlamamak. Herkes şunu yapalım, bunu da yapalım, onu da yapalım diye bir sürü şey yapmaya kalkışıyor. Yapılan işler vücuttaki dokuya uymadığı için arıza çıkmaya başlıyor. Bu sefer arkadan gelen yapılanı yıkmakla meşgul oluyor. Halbuki şehir bir vücut gibidir, bir ağaç gibidir, bir organizmadır. O dokuya ters gelen bir şeyi ona zorla uydurmaya çalıştığınız zaman doku, insan, bitki veya hayvan olsun, nasıl hastalanıp ölürse, şehir de aynı şekilde ölür. Şehrin ruhunu azaba sokan, şehrin fiziki dokusunu rahatsız eden iş ve eylemler proje adı altında yapıldıkça o şehir yok olur...
>
> Bugünse tam tersi bütün bütüncül yapı ortadan kalktı. İlk dönemlerdeki –onu yıkalım, şunu yıkalım, gözünüze kestirin yıkın, arsa üretelim– yaklaşımını ne kadar yanlış bulmuşsak; bugün –şurada boş yer var, buraya şunu yapalım, orada boş yer var, buraya da şunu yapalım, buraya gökdelen izni verelim,

buraya site izni verelim, buraya şunu verelim- türünden yaklaşımların bir öncekinden çok daha zararlı olduğunu görmemiz gerek.

Biz görevden ayrılırken İstanbul'un anayasası diyebileceğimiz 2023'e gidecek bir yol haritasını detaylarıyla ortaya koymuştuk. Bunun içinde her şey vardı. Ulaşımdan depreme, doğal dokunun korunmasından tarihî dokunun ihyasına kadar her şey. Boğaz'dan İstanbul'un silueti değişmemeli diye, tek tek çekimler yapıldı, arşivlendi. Döneminde Boğaz'da kaçak yapılaşma örneği olmadı. Tek bir örnek bile yok. Bir tek olsa zaten devamının gelmesini önleyemezsiniz ki...

Ama hepsi bir kenara kondu, tam tersi işler yapıldı. Çünkü sözlü olarak söylüyorum, bizim temel vizyonumuz şu idi; İstanbul'un nüfusu azaltılmalı, insan niteliği şehrin kalitesi artırılmalı. İstanbul'un nüfusu kesinlikle 10 milyonu geçmemelidir. Biz bunu öngörüyorduk

İstanbul nüfusunu 10 milyonda tutmanın nasıl mümkün olacağı sorusuna Gürtuna'nın verdiği cevap düşündürücü: "Kent yönetimi liderlik ortaya koyuyorsa, kentine sahip çıkıyorsa merkezî yönetim de ona göre ayağını biraz denk alır."

Devam ediyor:

İstanbul'da yaşayan her birey şehriyle bütünleşmiş, şehriyle buluşmuş ve iyi eğitilmiş bireyler olmalıydı. Onun için hatırlarsınız İstanbullu olmakla ilgili bir kampanya başlatmıştık. Mahalle mahalle, kahve kahve, okul okul. Fiziki anlamda İstanbul'da yaşamayı kastetmiyoruz zaten herkes İstanbul'da yaşıyor. Hedef İstanbul'da yaşayan her bireyi İstanbul'un hemşehrisi yapmaktı. İnsanlar aslında mahallede oturmalı, manavıyla, kasabıyla, bakkalıyla, esnafıyla iç içe olduğu mahallede yaşamalı. Gettolaşma şehrin bütünlüğünü ortadan kaldırıyor.

Gürtuna yaptıkları estetik müdahalelerden biri olarak "İstanbul güzel olsun" kampanyasını hatırlatıyor:

Tabela kirliliği temizlendi, her binanın cephesinin çevre dokusuyla uyumlu olması çalışması başladı, Şehircilik Atölyesi kuruldu ve Paris Belediyesi'yle entegre hale getirildi. Şehircilik Atölyesi'nde bütün caddelerin cephe resimlerini masaya ya-

tırdık. Cephe resimleri çekildi, dijital ortama alındı, ana caddelerden, ana arterlerden başlayarak İstanbul'un dokusunun yenilenmesi faaliyetine girişildi.

Ne ki bütün bu çalışmalar rafa kalktı. İstanbul geri dönülmesi zor bir sürece girmişti.

Fikirtepe'de esasında aralarından kamu yolu olarak yalnızca bir otoyolun geçtiği birbirlerine duvarlarla kapatılmış siteler görünüyor. Kimisinde villa var kimisinde apartman, neticede bu son derece etkin ve yaygın bir yapılaşma örneği. Planlamayı reddeden bu anlayıştan vazgeçmek kolay değil. Çünkü TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bu yapılaşma türünden yana. Bu kısır döngü nasıl kırılır sorusuna Gürtüna'nın cevabı kısa: "Cevap işin doğrusu." Haklı, fakat bir yanda rant hevesi ve oy kaybetme kaygısı dururken, toplumdan talep ve baskı gelmedikçe, siyasetçilerin inisiyatif almaları da mümkün görünmüyor...

Vaat ettiği değerlerle ve güçle İstanbul'un baştan çıkarıcı bir şehir olması mı var sorunun temelinde?

Gürtuna'nın cevabı ilkeler düzeyinde kalıyor: "İstanbul'da en temel ele alınması gereken politika, arazi kullanım politikalarıdır. İstanbul'daki her arazi kullanımının şehir dokusuna uygun olması lazımdır. Bu her şey demek. Araziyi yanlış kullanırsanız ulaşım da sorun olur, çevre de, sosyal doku dahil her şeye yansır."

Rant eksenli konuşmayı genişletmek istedik. Gürtuna'ya önce alandan edindiğimiz tecrübeyi aktardık ve sonrasında bir soru sorduk:

Refah Partisi'ni 1996'da iktidara taşıyan yerel yönetimlerde gösterdiği başarıydı. Talep okumayı iyi biliyordu. Nerede hangi hizmet gerekiyorsa onu oraya götürebildi. Refah Partisi'nin birikimi AKP'yi var etti. Bu talebi fazla mı okumaya başladılar acaba? Şehri, her gün daha da yükselen rant taleplerini ve beklentilerini önceleyerek dönüştürmek doğru bir fikir mi?

Cevap:

> Mutluluk veriyorsunuz. Daha doğrusu rant dağıtımı yapıyorsunuz. İstanbul ve Türkiye'deki sınırsız rant hırsını bir insana sürekli şeker verilmesine benzetiyorum. Şeker sürekli verilince metabolizma bozulur, kişi kansere doğru gittiğini fark etmez, kendisine şeker verildiği için mutludur... Türkiye bunun farkında olmadığı için insan şehirler değil, depoları üretiyor.

Türkiye için bir vizyon oluşturulacaksa buna şehircilikten işe başlamalı. Osmanlı'yla övünecek bir tarafımız varsa belki biri de budur: İstanbul'da acemi bir bürokrata asla görev vermezdi. Dolayısıyla cami imamının bile iki-üç dil bildiği, tıp bildiği, astronomi bildiği bir yapıyı konuşuyoruz. Onun için böyle hormonlu, adı gökdelendi, şunundu, bunundu, böyle ucube binalara, garip garip yapılara İstanbul'un ihtiyacı yok.

Son soru: Peki bugün belediye başkanı olsanız ilk durduracağınız proje hangisi olurdu?

> Bir kere bu alabildiğine her yere yapı yapı yapı yapıya son verirdim. Sorunları bir bütün olarak ele alırdım. İlk olarak ani bir fren, stop. Bugün bunu kim talep edecek, kim cesaret edecek, kimler bunun programını yapacak?
> Halbuki yapmamız gereken geldiğimiz noktaya bir çizgi çekelim, bunu rehabilite edelim kararını almaktır.
> İstanbul'un rantsal bir alanı dönüştürülüp 25-30 milyona çıkacak bir nüfus projeksiyonu oluşturup her tarafın yapıyla doldurulmasına ve İstanbul'un niteliğinin değiştirilerek şehir olmaktan çıkarılıp insan deposuna dönüştürülmesine çok karşıyım. İnsan deposuna şehir denemez...
> Ayrıca krizi yönetemeyeni kriz yönetmek zorunda kalır. Krizi de yönetemeyen yok olur. Bu tarihin bir kuralıdır. Bu açıdan baktığımız zaman ülkenin gidişini çok endişe verici buluyorum. İstanbul'un gidişini bu çerçevede ele aldığımız zaman inanılmaz görüyorum, vahim hatalarla dolu. 2004'ten beri dilim döndüğünce hiçbir politik maksat gözetmeksizin bunları haykırmaya çalışıyorum. Ben bir parti adına, grup adına konuşmuyorum. Sadece insanlık adına, İstanbul adına, tarih adına, gelecek nesiller adına konuşuyorum.

Yasal çerçeveye karşı yasal kalkan olunca...

1989'da Prof. Dr. Nurettin Sözen'in İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlı'ğını kazandığında, Bedrettin Dalan karşısında Sözen'in kazanabileceği tahmin edilmemişti. İcraatına bakarsak Nurettin Sözen İstanbul'da Taksim-4.Levent metrosunu başlattı, İstiklal Caddesi'ni yayalaştırdı, hızlı tramvayı devre soktu. Park Otel'in inşaatını durdurdu, hukuksuz 10 katının yıkılmasını sağladı, İstanbul'u Gökkafes'ten kurtaramadı. Ama onu zaten

1994'te belediye başkanlığı devralan Recep Tayyip Erdoğan da durduramadığı gibi, başbakanlığını döneminde de bir çare bulmayı tercih etmedi.

Nurettin Sözen'in dönemi herkesin çok eleştirdiği bir dönem oldu. Başı susuzlukla derde girdi. Su getirebilmek için bulutları tohumlatmaktan gemilerle su taşınmasına kadar birçok yönteme başvuran Sözen: "Geceleri Florya'da başkanlık konutunda yaprakların sesini bazen yağmur sesiyle karıştırıp pencereye koşardım. Perdeyi aralayıp yağmur yağıyor mu diye bakardım. Bazı geceler 4-5 kez pencereye koşardım. Rüyalarımda yağmur yağdığını görüp 'yağmur' diye sıçrardım,"[1] diye anlatıyor o günleri. İSKİ'deki yolsuzluğu belediye başkanlığı pahasına savcılığa bizzat bildirdi. Belediye başkanlığına tekrar aday gösterilmedi. SHP, CHP, DYP ve ANAP'la parçalanan oylar Refah Partisi'nden Recep Tayyip Erdoğan'ı başkanlığa taşıdı...

Paris ya da Londra'nın göbeğindeki tarihî oteller yenilenir ve en gözde oteller olur. İstanbul Gümüşsuyu'nda zarif mimarisi, muhteşem deniz manzarası ve güzel bahçesi ile Park Otel'in kaderi böyle olamadı. Sultan II. Abdülhamid'in Ahmet Vefik Paşa'ya verdiği konak yanınca, ailesi konağın yerinde Park Oteli inşa etti. Birçok ünlüyü ağırlayan, gazeteci ve yazarların müdavimi oldukları ve Doğan dayımın birçok akşamüstünü geçirdiği, benim kalıp İstanbul'a vurulduğum, radyo günlerinin yıldızlarından Orhan Boran'ın ünlü "Evet? Hayır?" yarışmalarının yapıldığı salonlarıyla, pastanesiyle nam yapmış otel 1979'da yıkılarak yok oldu. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan 23 katlı ve bütün arsayı kaplayan irikıyım kütleye ruhsat verdi, inşaatla birlikte tepkiler de yükseldi. 1989'da Mimarlar Odası ve dönemin İBB Başkanı Nurettin Sözen'in, "kentin siluetini bozduğu" gerekçesiyle açtığı davalar sonucu 18 katı inşa edilmiş otelin yapımı, yanındaki Alman Konsolosluğu'nun hizasına getirilmesi talebiyle durduruldu. 1993'te otelin 10 katı yıkıldı ve yüksekliği konsolosluğun seviyesine getirildi. Uzun yıllar otopark olarak kaldı. 2013'te CVK Park Bosphorus olarak açıldı. Fakat gizlilik anlaşması nedeniyle 22 ayar altın kaplı musluları ve kurşun geçirmez camlar olan VIP özel suit odalarında kimlerin kalacağını öğrenemeyeceğiz. Gazetecilik her alanda giderek zorlaşan bir meslek zahir.

1. Haber7, 7 Ağustos 2007.

© Gülnaz Bingöl/Galata Fotoğrafhanesi.

Nurettin Sözen'in ofisinde Ayşe Çavdar'la birlikte sohbet ediyoruz. Her zamanki sorularımızı soruyoruz: Afet Yasası, rant ve kazanan kaybeden ilişkileri. Nurettin Sözen İstanbul'daki dönüşümün iki yönü olduğuna dikkat çekiyor. İlki değişen yaşam tarzları, ikincisi kentsel rantların dönüşümü...

> İstanbul çok rant üreten bir yer olunca, paylaşılması sağlanıyor. Dalan'ın anlayışıyla, bugün Erdoğan'ın anlayışı arasında çok az fark var. Bu rantları büyük müteahhitlere, büyük işadamlarına dönüştürmek, onlara yönlendirmek ve sonra hem bireysel hem kurumsal komisyonunu almak, parçasından yararlanmak.

Sözen İstanbul'a seçilir seçilmez İstanbul'da 12 bölgede turizm bölgesi tesis edildiğini saptar. Özel bir statüye sahip bu bölgelerde, şehir meclisinin yaptığı projeye uymaksızın her şey mümkün: Sınırsız yükseklik, talebe göre arsa, yoğunluk ve gökdelen imkânı. İlk icraatı bu 12 bölgeye turizm bölgesi statüsü niteliği veren meclis kararının iptali için Danıştay'ın 6. Dairesi'ne başvurmak oldu. Dahası Anayasa Mahkemesi, İmar Kanunu'ndaki ilgili bu olanağı veren maddeyi de iptal etti. Gerekçe açıktı: Kentlerin planlarını ve o planları gerçekleştirecek projeleri kent meclisleri yapar.

Sözen, Anayasa Mahkemesi'nin o gün verdiği bu kararın bugün TOKİ eliyle ihlal edildiğine dikkat çekiyor yeri gelmişken.

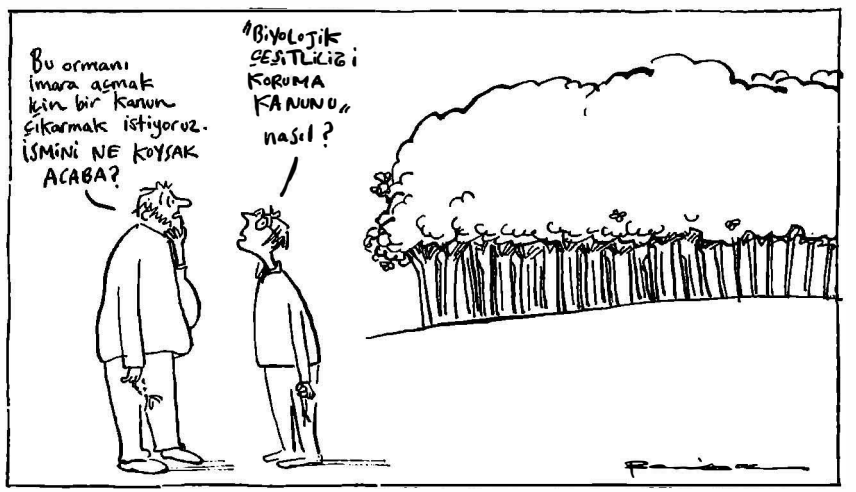
> Anayasa Mahkemesi'nin bu açık hükmüne rağmen, bugün TOKİ'ye proje yapma yetkisi veriyor, proje imar yetkisi veriyor. Nerede güzel bir yer varsa orası TOKİ'ye devrediliyor, bunlar Hazine yani hepimizin malı. Cumhuriyet var olduğundan beri temel atma ruhsatlarını ilçe belediye başkanları vermişken, şimdi TOKİ temel atma ruhsatlarını ilçeden aldı.

Oysa mevzu elbette TOKİ'den ibaret değil, Afet Yasası'yla şehre ilişkin tüm hukuksal temel ortadan kaldırılmış durumda. Oysa Sözen'e göre depreme karşı önlem almanın yolu daha çok ve hızla bina yaparak denetimsizliği kural haline getirmek değil, aksine yapılaşmayı kontrol altına almak.

> En ağır önlemleri alarak kaçak yapıyı durduracaksın. Bununla birlikte daha evvel kaçak yapılmış binaları yasal kılmak için gerekli teknik ihtiyacı ortaya koyacaksın. Kredi vereceksin, destek vereceksin, mühlet vereceksin. Yasal bir toplum için, adaletli bir toplum için, iyi bir kentleşme için bu zorunlu.

Bugün İstanbul'un nasıl yönetildiğine ilişkin olarak yaptığı tespit ise şöyle:

> Büyükşehir belediye başkanı, Büyükşehir Belediye Meclisi'nin kararlarını da onaylıyor. Yani beğenmiyorsa geri gönderiyor aynı cumhurbaşkanının parlamentoya yasayı geri göndermesi gibi. Dolayısıyla plan, büyükşehir belediye başkanının bilgisi

© Behiç Ak.

ve kontrolü dahilinde. Şu anda İstanbul'da devam eden projelerin hiçbiri, 50 binlik planda yok. Bırakın onları şu tüneller yok. Çamlıca Camii yok, anlatabiliyor muyum? Kanal yok, havaalanı yok...

Çevresi olmayan ucube "şehir"

Plan yapmak ciddi bir kuşkusuz. İmar plan yetkisi kimlerde yok ki? Belediye Meclisleri, İl Genel Meclisleri, TOKİ, Özelleştirme İdaresi ve ülkede planlama konusunda hâkim-i mutlak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Gördüğünüz gibi hepsi de son derece uyumla çalışan ciddi kuruluşlar (!)

Farz edelim ki bir bölgenin imar planı mevcut. Siz yine de saf bir İstanbul çocuğu olarak imar plansız bir arazi aldınız. Sel yatağında olmasını önemsemediniz. Bir şekilde oyunu kurallarına göre oynayıp Belediye Meclisi'nden ya da İl Genel Meclisi'nden mevzi imar planı ya da ilave imar planıyla arazinizi imar içine soktunuz. Dahası emlak katsayısını maksimize ettiniz. Buyurun Cendere Vadisi'nin öyküsüne.

Bir zamanlar İstanbul'un bir Cendere Vadisi vardı. Fabrikalar ve çöplük tehdidi altındaydı. Yine de kurtulmaması için bir neden yoktu. Rant kıskacı planı tutsak edince, adım adım ilginç bir hukuk anlayışına kurbanı oldu bu vadi.

İhsan Bilgin, "İstanbul'un kent parkı olmak üzere her bakımdan hazır ve evrensel kriterlere uygun. Mükemmel bir yer" olarak tanımladığı Cendere Vadisi'ni şöyle anlatıyor:

> Vadi aynı zamanda da Boğaz ve Haliç'in Marmara'yla buluştukları Sarayburnu'ndan kuzey ormanlarına açılan ve Boğaz'a paralel ikinci bir koridor niteliğindedir. Aslında otoyol viyadükleri dışında bütününü algılayacak bir perspektiften bakamadığımız için farkına varamadığımız ikinci bir "Boğaz" topografyası söz konusudur. Boğaz gibi içi suyla dolu olmak yerine vadi tabanını yoğun bir yeşil bant olarak tasavvur edince içi mavi yerine yeşil renk olacak bir "Boğaz" daha çıkacak karşımıza... Vadi tabanındaki yeşilin iki kenarında da yine tıpkı Boğaz gibi birbirine bakan yamaçlar bulunuyor ve bu yamaçlar tabanda uzayacak iri ve şişkin kent parkı üzerinden birbirlerine bakıyor; yeşil bandın iki kenarına da gidiş geliş yolları kondu mu çıkacak ortaya Central Park, Hyde Park veya Tiergarten gibi bir kent parkı; hatta onlardan daha özgün ve ken-

dine has olacak çünkü onların hepsi hareketsiz topografyalar ve dümdüz ovalar üzerine yayılırken burada kentin merkezî bölgelerindeki yamaçlardan farklı açılarla kendini gösterip manzara veren ve olanca davetkârlığı ve cazibesiyle kentin tam ortasına yerleşmiş belki de dünyanın en ilginç kent parkı olacak. İşte o zaman, Boğaz'a rakip ikinci bir cazip rekreasyon bandına tekrar kavuşacak İstanbul Sadâbad, XX. yüzyıla kadar İstanbul'un mesire alanıydı. Kanal açmakta mutabık kalan Zihni Sinir'lere duyurulur. İşte çok daha hesaplı, makul ve ekolojiyi katletmek yerine onaracak bir kanal duruyor gözlerimizin önünde; eğer faydasız icat yapmadan rahat etmiyoruz denmezse tabii...[1]

Cendere Vadisi, 2006 yılında onaylanan Çevre Düzeni Planı'nda yeşil alan olarak tanımlandı. 2009 yılında yeniden onaylanan Çevre Düzeni Planı'nda ise bir değişikliğe gidildi ve bu kez yeşil alan dışında ayrıca eğitim ve teknoloji alanı olarak tanımlandı.

İstanbul ve çevre düzeni açısından önem taşıyan 2009 yılı raporunda şunlar vurgulanıyordu:

> Planda kentsel ve bölgesel yeşil alan olarak belirlenen kentin önemli ekolojik koridorlarından Cendere Vadisi'nin riskli jeolojik yapısı sel ve taşkınlara neden olduğundan, dere koruma alanı içinde her türlü yapı yapılması yasaktır. Bunun dışındaki yerleşilebilir alanlarda vadinin ekolojik koridor niteliği göz önünde bulundurularak, hava sirkülasyonunu engellemeyecek nitelikte kültürel amaçlı kullanımlar, rekreasyon alanları ve spor tesisleri yanı sıra bilişim, iletişim ve ileri teknolojilerin geliştirildiği ve kullanıldığı tesislerin, ileri teknoloji enstitülerinin, ar-ge vb. birimlerinin yer alması öngörülmüştür.

Başka bir deyişle raporda vadinin niteliklerine zarar vermemesi kaydıyla ileri teknoloji tesisi kurulmasına izin verilmişti. Sonrası İstanbul'da artık aşina olduğumuz bir öykü.

Türkiye'nin sözde "Silikon Vadisi" olacak Cendere Vadisi'nin kaderinde ranta kurban olmak varmış. Önce 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planları hazırlandı. İmar Yasası alt ölçek planlar üst ölçek plana aykırılık taşıyamaz dese de, planlar arasında bariz aykırılıklar vardı. 1/5000'de daha sonra 1/1000'de konut (rezidans), tica-

1. *Taraf*, İhsan Bilgin, "İstanbul Projeleri 4", 12 Aralık 2012.

ret, ofis, özel sağlık, özel eğitim tesisi gibi bol para, bol tüketim ve tabii bol yoğunluk getirecek işlevlere açıldı. Yetmedi, "kentsel dönüşüm" alanı ilan edildi ve bütün yetki Büyükşehir Belediyesi'nde toplandı.

Bölge ciddi bir yoğunlukla imara açıldı. Bu plan Cendere Vadisi'ni bitirirken, İstanbul nefessiz kalmaya doğru bir adım daha yaklaştı.

Park mı dediniz?

> Gezi Parkı'nda başlayıp bütün ülkeye yayılan protesto hareketi henüz sona bile ermemişken İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş İstanbullulara aynen şöyle seslendi: "Hipodrom, İstanbul'un nefes alma alanı. Büyük şans. Tescil edilme girişimini destekliyorum. Arkada Çırpıcı Çayırı'yla ilgili özel ve kamu arazilerini birleştirmek için çalışma başlattık. İBB'nin, İSKİ ve TOKİ arazileri ile özel mülkiyetler var. Yaklaşık 500 bin metrekarelik bu alanı Bölge Parkı yapmak istiyoruz. Central Park'tan daha büyük olacak. Sayın Başbakan'ımıza anlattım, bizi desteklediler ve doğru buldular. Sayın Çevre ve Şehircilik Bakan'ımız bu konuda bize destek verdi... Maliyeti de belediye olarak biz karşılayacağız. Kamulaştırma görüşmelerine başladık... Birkaç ay içinde bu işi bitirmeyi hedefliyoruz. 2.5-3 milyon İstanbullunun nefes alacağı bir yeşil alanı kısa sürede oluşturacağız.

Şaşırmamak elde değil. Zira New York'un merkezindeki ismiyle müsemma Central Park; 341 hektar. Amerika'da 1859 yılında kurulan bu ilk halka açık parkın 341 hektarlık arazisinin 55 hektarı ağaçlık alan, 101 hektarlık çimenlik. İnsanların spor yapabileceği, koşup yürüyebileceği Central Park Manhattan'ın toplam yüzölçümünün yüze 6'sını kaplıyor. Hipodrom'un eklenmesi halinde Kadir Topbaş'ın müjdelediği müstakbel parksa 100 hektar. Kaldı ki İstanbullular açısından Zeytinburnu pek merkez sayılmaz. Taksim'den Dolmabahçe'ye uzanan 2 No'lu Park ise gayet merkezîdir ve bir Central Park olacaksa, böylesi bir alanda olmalıdır. Bu demek değil ki Hipodrom'un bulunduğu alan park olmasın... Elbette orası da şehrin ihtiyacı olan park alanlarından biri olarak imara kapatılabilir. Çünkü artık İstanbul'da ağaçlar neredeyse parmakla sayılacak kadar azalmış durumda. Havadan çekil-

miş fotoğraflar İstanbul'un nasıl bir beton denizine dönüşmekte olduğunun açık delili.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin verilerine göre pasif alan olarak tabir edilen yol kenarları ve kavşaklardaki yeşil alanlar dahil İstanbul'da kişi başına düşen yeşil alan miktarı yalnızca 6.4 metrekare. Uluslararası standartlara göre 700-800 metre yarıçaplı bir alanda insanların yürüyerek ulaşabilecekleri bir yeşil alan, yani bir park olmalı. Üstelik şehir dışındaki ormanlar veya yol ve kavşak çevrelerindeki pasif yeşil alanlar kullanılabilir alan olarak görülemez. Sadece aktif alanlar hesaba katıldığı taktirde İstanbul'un durumu gerçekten ürkütücü: Kişi başına ancak 1 metrekare alan düşmekte... Londra'da bu oran 26.9 metrekare, Roma'da 45.3 metrekare, Avrupa Birliği'nde aktif yeşil alan ortalaması ise 20 metrekare.

İstanbul'a yeşil alan kazandırmak şöyle dursun, şehir sayısız projelerle boğulmak üzere. Çarpıcı örneklerden biri İstanbul'da Suriçi'nde Yedikule Bostanları. Park sahibi kaç şehrin tarihî surları dibinde 600 yıldır ekilen toprağı vardır? Varsa da kıymetine aldırmayıp katline karar verebilen? Üç günde onaylanan ve 2011'de İBB'nin hazırladığı Tarihî Yarımada Planı'nı ihlal eden projenin adı İstanbul'da karar vericilerin hâkim anlayışını özetliyor: "Yedikule Kapı ile Belgrat Kapı arasında Kara Surları İç Koruma rekreasyon projesi" 1500 yıllık bostanlar neye mi dönüşüyor: park anlayışı toprağın üzerine moloz dökerek betonlaşmış, havuzu eksik olmayacak 70 bin metrekarelik bir "park"a. XVII. yüzyılın tarım teknolojisini günümüze taşıyan ahşap bostan evi, ahırı, kuyular, su havuzları, eğimli arazide yapılmış teraslarla Yedikule'deki bostanlar Osmanlı tarım teknolojisine anahtar niteliğinde dünyanın en eski şehir içi etkili alanıydı. Burada yok edilen yeşil alanın ötesinde, Topçu Kışlası'ndan çok daha eski ecdat yadigârı bir Osmanlı geleneği ve bir dünya başkentinin dokusu...

Siyasetin sorumluluğu: Şehircilik politikacılara bırakılmayacak kadar önemlidir

Memleket şehirlerin nasıl planlan(ma)dıklarına ilişkin hikâyeleri dinlemek, konuşmak ve okumak, İstanbul'un ve Türkiye'nin geleceğine ilişkin beklentilerimizi belirlemek açısından çok önemli.

1964 yılından bu yana şehir plancıları yetiştiren Prof. Tekeli, yaşanacak bir kent size göre nasıl olmalı sorusuna şu cevabı veriyor:[1]

> Bir ideal kenti ya da bir kent ütopyasını bir kent plancısı tanımlayabilir ama çok anlamlı değildir. Mesele; adil, çevreye ve tarihe duyarlı bir kent gelişmesini gerçekleştirecek, bir siyasal sistemin nasıl kurulabileceği üzerinde bir oydaşmanın sağlanmasıdır. Kentin rant bölüşme kavgasının sahnesi haline gelmesi ve tarihle ilişki kurmaktaki fırsatçı tutumlar, bir siyasal kültür problemidir. Bu sorunun çözümünü planlamacılardan değil, siyasetçilerden beklemek gerekir.

İstanbul Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü[2] kitabında planlama faaliyetlerini tanımlarken, nelere dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekiyor Tekeli:

> Mevzi planlar: kentin var olan ya da yapılanmaya açılacak bir bölüm için –çoğu kez yapılanmanın kentin tümüne etkisi hesaba katmayan– hazırlanan imar planları. Bu planlar genellikle hızlı uygulama baskısı altında hazırlanır, girişimlerin çıkarlarına göre biçimlenir ve uygulanır. Topluma pahasını gözetlemez, kısa süreli çözümdür, orta ve uzun vadede şehirde darboğazlara yol açar.
>
> Kent nazım planları: şehrin tümü için yeni bir vizyon getirici planlardır. Şehrin geleceği üzerinde bir amaçlar bütünü veya kentsel büyümenin darboğazlarına çözüm önerisi; ya da o zamana kadarki plansız gelişmeleri meşrulaştırma işlevleri olabilir.
>
> Plan dışı izinsiz gelişmelerin meşrulaştırılması: planlama sürecinin tamamlayıcısı. Yerel yönetimlerin yeterince güçlü olmadığı bir ortamda plan dışı izinsiz gelişmeler: güçlü merkezî yönetimin yani bizzat devletin kurala uymayışı; imar kuralları ve planlama anlayışının toplumun düşük gelirli ve yeni şehirleşen kesiminin gerçekleriyle bağdaşmaması; afların tekrar tekrar çıkarılması.

1. *Milliyet*, Betül Altınbaşak röportajı, 26.05.2013.
2. İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 339-342.

Fransa Başbakanı Clemenceau 1914'te daha sonra pek ünlenecek şu cümleyi söylemişti: "Savaş generallere bırakılamayacak kadar önemlidir." Yıllar geçtikçe bu tema üzerine politikacılarla ilgili pek çok çeşitleme yapıldı: "Siyaset politikacılara bırakılmayacak kadar önemli" cümlesini "Şehircilik politikacılara bırakılmayacak kadar önemli" olarak çevirmek şu anlamı taşıyor: Vatandaşlar, yaşadıkları kentlere ilişkin tüm yönetsel süreçlere katılmak zorundalar. Bunun için de yaşadıkları şehri önemsemeleri, tanımaları ve bilmeleri gerekiyor.

Görüşmemizde Hüseyin Kaptan, Danimarka'da belediyeciliğin ne kadar ciddiye alındığını, vatandaş, belediye sorumluları ve politikacıların nasıl eğitildiklerini anlatmıştı uzun uzun. Bir plancının, en büyük özleminin bir şehri orada yaşayanlarla birlikte planlamak olduğunu anlamak son derece çarpıcıydı. Bu özlem, şehri önemseyen plancılarla o şehirde yaşayan insanlar arasında politikacılardan oluşan bir duvar örüldüğünü, bu duvarın ortadan kalkması için politikanın yeniden icat edilmesi ve tasarlanması gerektiğini düşündürdü.

Çünkü artık her hücremizde biliyor ve hissediyoruz ki, bütün imar operasyonları temelde siyasi birer etkinliktir. Planlama(ma), siyasetsizliğin siyaset olarak adlandırıldığı uzun yıllar boyunca önce aflar ve aflarla gelen yoğunluk, ardından ortaya çıkan kentsel krizlerin fırsata çevrilmesini öngören pragmatik işletme anlayışıyla İstanbul'u bugünkü sorunlar yumağına dönüştürdü. Bu aşamadan sonra İstanbul'da yaşayan şehirliler olarak karar vermemiz gereken temel soru şu: Hakikaten İstanbul'da ve İstanbul'la birlikte yaşamak mı yoksa İstanbul'un katline ortak olmak mı istiyoruz?

Gelecek var mı?

Ortak bir düşümüz olsa

"Benim bir düşüm var." Martin Luther King Jr. bundan 50 yıl önce, 28 Ağustos 1963 günü Washington'daki Lincoln Anıtı önünde toplanan kalabalığa hitaben sık sık yinelediği bu sözlerle, Amerika Birleşik Devletleri ve özellikle güney eyaletlerinde yaşayan insanlara, derileri siyah olduğu için yapılan ayırımcılığın ve reva görülen şiddetin bulunmadığı yepyeni bir düzen kastediyordu.

İstanbul'a lazım olan da eskiden bu kadar radikal biçimde farklı, yepyeni bir düzen. Önceki bölümlerde anlattığım bütün o öykülerden sonra, "Gelecek var mı?" diye sorgularken İstanbulluların şehirlerini sahiplendikleri, Türkiye'de yerel yönetimlerin güçlenmesine öncülük ettiklerini düşlememe engel olmuyor bütün bu gidişat. Aksine, Gezi Parkı protestolarıyla başlayan yeni bir vatandaşlık ve İstanbulluluk tanımının giderek daha da yerleştiğini görüyorum. Kaçınılmaz olarak umutlanıyor ve acaba bu durum başka gelişmelere de yol açabilir mi, sorusunu soruyorum, kendime değil hepimize...

İstanbullular yalnızca İstanbul'la değil, bu yeni vatandaşlık kültürü ve hukukuyla ilgili de bir dizi sorumluluk taşıyorlar. Bu sorumluluk, başkalarının hayatlarını kurtarmaktan çok, kendilerinin ve çocuklarının istikbalini ilgilendiriyor. Neredeyse bütün ülke ekonomisinin yüklendiği bu tarihî şehir, giderek merkezileşen, merkezileştikçe despotlaşan bir idari anlayışın elinden çekilip kurtarılmak zorunda. Aksi halde İstanbul, İstanbullulardan – yani halihazırda İstanbul'da yaşayan, çalışan, geçimini sağlayan, bu şehirde yaşamaktan başka da çaresi bulunmayan insanlardan– başka herkes için bir rüya, İstanbullular için ise bir karabasana dönüşmek üzere...

İstanbulluların ellerindeki mücadele araçları örneğin, birbirlerini tanıyıp birbirleriyle dayanıştığı mahalleler, merkezileşen idare anlayışı nedeniyle neredeyse bütünüyle ortadan kaldırıldı. Ama bu yenileri icat edilmeyecek demek değil. Çünkü birlikte hareket edilerek dile getirilen haklı taleplerin önüne set çekmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bütün olumsuz koşullara karşın, Mart 2014 yerel seçimlerinden sonra İstanbulluların şehirlerini ve ortaya koydukları bu yeni vatandaşlık hukukunu sahiplenme konusunda ne denli istekli olduklarını göreceğiz. Bu yüzden bu yerel seçimler İstanbul'un hangi siyasi parti tarafından yönetileceğinden çok daha önemli bir sorunun cevabını verecek: İstanbul yaşanabilir bir şehir olmaya devam edecek mi? Dahası: İstanbul küresel sermayenin tüketmek üzere tezgâha aldığı bir şehir mi olacak yoksa İstanbul'da yaşayanların hayat kaynağı mı?

İstanbulluların sorumluluğu büyük. Harekete geçmedikleri taktirde birkaç yıl sonra İstanbul'a şehir demek artık imkânsız olacak. Bu durumda ileride araştırmacılara ve tarihçilere İstanbul'un evrilme ve yok olmak sürecini incelemek kalacak. Martin Luther King Jr. şunun da altını çizmişti: "Eğer Amerika büyük bir ülke olacaksa, bunun gerçekleşmesi şarttır." Martin Luther King, Amerika'nın büyük bir ülke olması için ayrımcılığın üstesinden gelmesi gerektiğini söylüyordu. Türkiye'nin büyük bir ülke olabilmesi için de, İstanbulluların şehirlerini sahiplenmeleri gerekiyor. Kent hakkı hayali tüm yurttaşlık haklarını barındıran bir kavram olarak pekâlâ bu sahiplenmenin temelini oluşturabilir ve bu taleple yepyeni bambaşka bir şehir ve bambaşka bir demokrasi inşa edilebilir.

Yapılabileceklere bakmadan önce, bugünlere nasıl gelindiğini, kimi uygulamaların İstanbul açısından ne anlam taşıdığını kısaca gözden geçirmek gerekiyor. Zira bugüne dek yaşananların çoğu ileriye dönük ihtar niteliğini taşıyor.

Türkiye kime kalacak?[1]

İstanbul ne olacak, kimlere kalacak, daha doğrusu İstanbul'dan geriye ne kalacak? Bir başka deyişle birkaç yıl sonra İstanbul'a şehir denilebilecek mi? İleride araştırmacılar ve tarihçiler Türkiye ve İstanbul'un evrilme ve yok olma sürecini incelerken hangi bul-

1. Osman Ulagay, *Türkiye Kime Kalacak? (Başbakan'ın Yazdırdığı Kitap)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

gulara dayanacaklar? Veyahut tam tersine, şehirlerini sahiplenmiş İstanbulluların diriliş öyküsü mü yazılacak? Bütün bu soruların cevaplarını zamanla öğreneceğiz. Şimdilik, özellikle AKP'nin ekonomik başarı öyküsünün gölgesinde kalan şu gerçekle yetineceğiz: Gallup 2013 araştırmasına göre, üç Türkiyeliden biri fakirlikle mücadele ediyor. 2013 yılında gelir düzeyleri itibarıyla yoksulluk sınırı altında yaşayan ailelerin sayısı bir önceki yılın iki katı kadar. Yani bu ülke eskisinden daha çok kazanıyor olsa da, bir şekilde bu kazanç vatandaşlarla paylaşılmıyor, hatta bu kazanımın kaybedenler hanesinde belki de sıradan vatandaşlar bulunuyor. Oysa 2002'de AKP bambaşka bir umut vermişti bu topluma.

Hatırlayalım: Toplumun özlemlerinin, geleceğe dönük beklentilerinin ne olduğunu iyi kavrayan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, kendisini var eden siyasi geleneği geride bıraktığını söyleyerek bunu en çok da AB'yle bütünleşme hedefini yineleyerek kanıtlamaya çalışmaktaydı. Başta Ali Babacan olmak üzere, AKP'nin ekonomi kurmayları küresel gelişmeleri iyi okuyarak, Türkiye'nin ekonomik krizlerin sonuçlarını en azından geleceğe ertelemesini sağladılar. AKP'nin hükümet ettiği ilk yıllarda sergilediği manzara umut vericiydi: AB üyeliğini hedefleyen, demokratikleşme ve sivilleşme yolunda önemli adımlar atan bir parti, ekonomiyi de iyi yönetiyor ve Türkiye'nin her anlamda saygın bir ülke olmasını sağlıyordu. Bu sayede AKP'ye olan destek büyüdükçe büyüdü.

Toplumun değişim talebine cevap veren bir parti olarak AKP, AB'yle bütünleşme yolunda önemli adımlar attı. Küresel ekonomiyle bütünleşerek ekonomiyi büyüttü. Türkiye, umut veren ülkeler arasında yerini aldı. Komşular ile "sıfır sorun" politikası sayesinde dünyanın her yerine erişebilir durumdaydı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları. Batı dünyası ve medyası AKP'ye müthiş bir kredi açmıştı.

12 Eylül 2010 dönüm noktası oldu. AKP'li olmasalar da referanduma "evet" diyenler, aslında neyi onayladıklarını kısa bir zamanda anlayacaklardı. AKP'nin dili bir anda değişmeye başladı. Üstelik eskinin darbecilerini, derin devletçilerini adil mahkemelerde yargılama sözünü de tutmayacağı anlaşıldı. Buna rağmen 12 Haziran 2011 seçimlerinde de aldığı desteği büyüterek bir kez daha hükümet olan AKP, kendisi için artık her şeyin mümkün olabileceği yanılgısına kapıldı. Çoğulcu söylem, siyasetin çöp sepetine atılırken, çoğunlukçu bir demokrasi anlayışıyla hükümetin

tüm eylemleri meşrulaştırılmaya başlandı. Tayyip Erdoğan her konuşmasında muhaliflerinin karşısına sandık kelimesini koyuyor, adeta kendisine oy veren çoğunluğun arkasına saklanarak geriye kalanlara kabul edilemez tehditler savuruyordu. Herhangi bir muhalefete tahammül edilmeyen, bütün değerleri bütün ölçüleri tek başına belirlemek isteyen bir rejim inşası başladı.

Bu öykünün karşısına, ona rakip olabilecek nitelikte başka bir öykü çıkmadı. Yarına pencere açan alternatif bir Türkiye projesi ortaya konamadı. AKP bütün bu muhalefetsizlikte, toplum mühendisliğini andıran bir tek tipleştirme projesini uygulamaya koymaya başladı. CHP İzmir Milletvekili, AİHM eski yargıcı Rıza Türmen'e göre Türkiye'nin AKP tarafından otoriter bir rejimle yöneltildiği bir gerçek artık. Economic Intelligence Unit tarafından yapılan araştırmada Türkiye'nin "demokratik" ya da "kusurlu demokrasi" kategorilerinde değil, "melez (hibrid)" olarak nitelendiğine, Freedom House araştırmasında ise "yarı özgür" bir ülke olarak anıldığına dikkat çekiyor Türmen ve diyor ki:

> Seçimle işbaşına gelen ancak demokrasinin özünü oluşturan insan hakları, çoğulculuk, güçler ayrılığı, hukuk devleti gibi temel değerlere uygun davranmayan yönetimlere "demokrasi" değil "seçilmiş otoriterlik" deniliyor. Totaliterlik birkaç adım ileri...[1]

Karşısında siyasi parti niteliğinde bir muhalefet örgütlenememesinden cesaret alan AKP, toplumun da bütün bu otokratik gidişata ses çıkartmayacağını düşündü. Bu nedenle sivil toplumdan nitelikli bir muhalefet gelmesini beklemiyordu. Yalnız AKP'nin değil, kendisini muhalefette zanneden siyasi partilerin de öngöremediği Gezi olayları her şeyi değiştiriverdi. İstanbul'da başlayıp bütün Türkiye'ye yayılan protestoların kapsayıcılığının kaynağında, toplumun her kesiminden her türden toplum mühendisliğine dönük tüm itirazlara açık olması yatıyordu. Yalnız AKP'nin değil, muhalefet partilerinin de şaşkınlığa düşmesinin nedeni, siyasetçilerin toplumda böylesi bir demokratik olgunluğu sezebilecek basirette olmamalarıydı.

1. *Radikal iki*, Rıza Türmen, 17.11.2013.

Türkiye ve AB'nin birbirleriyle imtihanı

Anavatan Partisi'nin inişe geçtiği 1990'dan itibaren Türkiye'yi yöneten iktidarlar ülkeyi, sonunda 2001'deki büyük ekonomik krizle sonuçlanan sürece sürükledi. Küresel çapta bir ekonomi uzmanı olan Kemal Derviş, daha sonra AKP'nin uluslararası toplumun da baskısıyla büyük oranda uygulayacağı bir reçeteyle geldi, ancak iktidarla yol alamayarak bir köşeye çekilmek zorunda kaldı. Derviş'in reçetesi, AKP'yi 2002 sonrasında ekonomiyi ve toplumu bambaşka bir gözle ele alacağı bir siyasetle donattı. 2003'te Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'a 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'ne katılmak nasip oldu. Bu zirve AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktasıydı. Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alındı.

Adaylık statüsünün verildiği Aralık 1999 Helsinki Zirvesi tarihinden müzakerelerin fiilen açıldığı Ekim 2005 tarihine kadar geçen dönem, AB'nin demokratik koşulluluk işlevinin Türkiye'nin siyasi reform sürecinde en etkin olduğu dönem oldu. Uyum süreci Katılım Ortaklığı Belgesi, İlerleme Raporu, Ulusal Program gibi belgelerle somutlaştı. 2001 ve 2004 anayasa değişiklikleriyle anayasanın üçte biri değişti, sadece Şubat 2002-Temmuz 2004 döneminde sekiz uyum paketiyle 53 kanunun 218 maddesi değişti. Sivil-asker ilişkilerinin dönüşümünden, anadilde yayın, DGM'lerin kaldırılması, Güneydoğu'da olağanüstü hal uygulamasının sona ermesi bu dönemde gerçekleşti.

Ancak bu süreçte mevcut genişleme stratejisinden kaynaklanan krizlerle yorgun düşen AB'nin de takati kalmamıştı. Türkiye'yle müzakerelerin uzadıkça uzaması ve ucunun açık bırakılması Türkiye'nin de sabırsızlanmasına neden oldu. Erdoğan bu noktada, "Kopenhag Kriterlerini, Ankara Kriterlerine" döndürmek suretiyle yeni bir yol belirleneceğini açıkladı.

Üyelik perspektifi uzaklaştıkça, AB de inandırıcılığını kaybetti. AB üyeliği demokrasi ve insan hakları standartlarının yükseltilmesine yarayan bir manivela olmaktan çıktı. Seçimler ve referandumdaki başarısı nedeniyle Erdoğan, yüzde 50 oyun her kararı almaya yeterli olduğuna kanaat getirip çoğunlukçu bir siyaset benimsedi. AB sürecinde çıkmaz sokak göründü, Ankara kriterleri farklı bir niteliğe büründü.

Özerklik Şartı olsa ne olur, olmasa ne olur...

Avrupa'dan Asya'ya, Latin Amerika'ya, hızlı kentleşme ve köylerinden kopan binlerce insanın büyükşehirlere göçü XX. yüzyıla damga vurdu. Aynı dönemde sanayileşmenin ve kalkınmanın yarattığı çevre sorunları tartışılmaya başlandı. Fransız düşünür Henri Lefebvre'nin 1968 yılında yayımladığı "Kent Hakkı", güç ilişkilerinin kentsel mekânı nasıl belirlediğine dikkat çekiyor ve kentsel adalet kavramının gerekliliğini vurguluyordu. Kürenin bütün metropollerinde bu güç ilişkileri yeniden formüle edilmekte olduğu için, kentsel hak, talep ve adalet kavramları da yeniden gündemimize geldi. İşte bu yüzden tüm dünyada yerel siyaset, daha doğrusu yerel otonomileri kimin, nasıl sınırlayacağı ya da kullanacağı sorusu siyasetin merkezine gelip oturdu. Yerel yönetimlerin ellerindeki kaynakların ve yetkilerin merkezileştirilmesi, gücünü kaybeden merkezî devletin kendi varlık mücadelesinde ne denli çaresizleştiğinin göstergesi. Öte yandan tam da bu çaresizlik merkezî devletleri başta polisiye önlemler olmak üzere birçok aracı pervasızca kullanma noktasına da götürüyor. İşte bu yüzden yerel yönetimlerin merkezî iktidarların tasallutundan mutlaka kurtarılması gerekiyor. Bu da vatandaşlık mekanizmasının yeniden şekillenmesiyle mümkün.

Yerel yönetimlerin otonomlaşması ihtiyacı, demokratik çoğulcuğun da en temel göstergesi olarak görülüyor uzun süredir literatürde ve pratikte. İşte bu nedenle 1950'lerden bu yana Avrupa Konseyi yerel yönetimlerin özerkliğinin güvence altına alınmasını hedefledi ve 1985'te Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı kabul edildi. Türkiye, bazı çekincelerle de olsa Şartı1988'de imzalayıp 1992'de yürürlüğe koydu. Özerklik bu şartı şu temel ilkeler üzerinde şekilleniyordu:

Özerk yerel yönetimler ilkesinin ulusal mevzuatla ve uygun olduğu durumlarda anayasa ile tanınması.

Kamu sorumluluklarının genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılması,

Yerel makamları doğrudan ilgilendiren tüm konulara ilişkin planlama ve karar alma süreçleri içinde, olanaklar ölçüsünde yerel yönetimlere zamanında ve uygun biçimde danışılması.

Yerel yönetimlerin sınırlarında, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaması.

Yerel yönetimlerin görevleri artırılırken, bu görevlerle orantılı kaynakların sağlanması.

Yerel makamların uluslararası birliklere katılma hakkına yönelik düzenlemeler yapılması.

Ne var ki Özerklik Şartı'nı imzalayan Türkiye'de hükümetler bu ilkeleri hayata geçirmedi. Muhalif belediye istenmiyor, yerel yönetimlerin özerklik kazanmasına iyi gözle bakılmıyordu. Yerinden yönetimin olanaksızlaştırılması nedeniyle, halk da gerçek anlamda katılım mekanizmaları geliştiremedi. Bir başka deyişle merkezî idare, yerelin taleplerini savuşturmak için elinden geleni ardına koymadı. Gerekçe daima aynıydı: Yerel yönetimler idari tecrübeye yerel halk da demokratik olgunluğa sahip değildi. Oysa Hüseyin Kaptan'ın, 1980 Darbesi'nden hemen önce yaşadığı Darıca tecrübesi, Türkiye'nin bu tür uygulamalara bırakın hazır olmayı, şiddetle ihtiyaç duyduğunu da kanıtlıyor.

Bir ümitti Avrupa Birliği süreci

Yerel seçimler hızla yaklaşıyor olsa da, siyasi tartışmalar yerele pek odaklanmadı. Yaşanan siyasi krizin gölgesinde kalan yerel seçimler öncesinde, yerelin adı yok, tapular delindi, kent hakkına ise ütopik bir talep olarak bakılıyor. Oysa yaşanan adalet krizinin merkezinde şehir duruyor. Bu krizin aşılabilmesi için kentli seçmen aşırı merkeziyetçi yönetim yapısını sorgulamak durumda.

Yıllar boyunca Marmara ve Boğazları, Belediyeler Birliği'nin genel sekreterliğini üstlenmiş, toplumcu belediyecilik konusunda çalışmalar yürüten Selahattin Yıldırım,[1] belediyecilik anlamında Türkiye'nin yaşadığı tecrübeyi değerlendirir, gelecek öngörülerini paylaşırken şu noktaya dikkat çekiyor: "Bugün Türkiye'de yaşanan kriz, demokrasi krizi ötesinde, hukuk ve adalet krizidir."

Kent hakkı ve kentsel adaletten bahis açtığımızda ise, Selahattin Yıldırım, AB uyum süreci, 2004 ve 2005 yerel yönetim reformlarını, AKP hükümetinin, AB'nin iyi yönetişim ve yerindenlik ilkelerini hayata geçirmek adına bazı düzenlemeler yaptığını da hatırlatıyor. Ne var ki sonrası onun için de büyük bir hayal kırıklığı.

Demokrasinin yerelleştirilmesi eğiliminden vazgeçilmesinin en önemli nedeni, ekonominin lokomotifi olarak inşaat sektörü-

1. Ayrıca UCLG-MEWA-Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı genel sekreteriydi.

nün seçilmesi gibi görünüyor. AKP'nin aldığı hızlı ve çok sayıda imar kararlarıyla kentsel rantı nakde çevirme telaşı, yerel yönetimlerin yetkilerinin merkezileştirilmesi ihtiyacını doğurdu. Önceki bölümlerde de defaatle vurguladığım gibi, Afet Kanunu ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilen yetkilerle aslında belediyelerin yetkisi; çöp toplamak, doğalgaz satmak, otobüs işletmeciliği yapmak gibi alanlara indirgenmiş oldu. 6306 sayılı Afet Yasası tam olarak şöyle bir düzenleme yapıyordu: "... mahalli idarelerin altyapı sistemleriyle ilgili planlama, fizibilite, projelendirme, etüt, proje, yapı ruhsatı ve yapı kullanma iznine ait düzenlemeleri belirlemek..." (madde 19).

AKP yerel yönetimleri ve siyaseti otonomlaştırma yolunda kendi yasalaştırdığı reformları uygulamaya koymadığı gibi, merkeziyetçi dozu giderek artan yasalarla bütün yetkileri kendi elinde toplamaya başladı. Şehirler ve hatta bütün Türkiye'de TOKİ, Özelleştirme İdaresi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı hâkim-i mutlak kılındı. Aralık 2012 tarihli Afet Yasası ile merkeziyetçi yaklaşım taçlandırılmış oldu. Artık imar planlarından kentsel dönüşüme her alanda şehir ve ülkenin imarına ilişkin tüm kararların tek elden verilmesi için hukuki kalkan tamamlanmıştı.

Bir zamanlar, "Tapuyu deldirmeyeceğim," diyen bir Süleyman Demirel vardı. İlhan Tekeli'ye göre bugün: "Afet Yasası bu tapuyu delmiş bulunuyor." Kentte yaşayanları deprem riski altında bırakmamak çok meşru bir hedef. Ama bu meşruiyete dayanarak bundan daha fazlasını gerçekleştirmeye çalışırsanız, inşa faaliyetleriniz de siyasi meşruiyetiniz de kuşkulu hale gelir. Deprem riski altındaki binalar için denenmesi gereken ilk çözüm, kuşkusuz bu binaları güçlendirme yoluna gitmektir. Oysa Afet Yasası bu olanağın kapısını kapatıp üzerine de tonlarca beton döküyor neredeyse. Yasanın birincil amacı, binayı yıkılabilir kılmak, sonra da araziden hasıl olan rantı paylaşacak bir mekanizma yaratmak gibi görünüyor. Bu şekliyle Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devleti niteliğini de ciddi anlamda zedeliyor bu yasa. Çünkü özel mülkiyetin dokunulmazlığını kaldırarak, tapuda kocaman bir delik açıyor. Bu öyle bir delik ki, ortaya çıkan hukuksuzluğu telafi edebilecek mekanizmalar da daha kurulamadan engelleniyor. Tekeli, şu konuya dikkat çekiyor:

> Bu yasa tapuyu delmiş bulunuyor. Kararlarına itiraz edilemeyen, kararları hakkında yürütmeyi durdurma kararı verileme-

yen bir kurum yaratılıyor. Bir binanın, bir altyapının yapılması, geriye dönülemez bir hukuksuzluk doğurur. Yürütmeyi durdurma kararları tam da bu nedenle verilir. Oysa bu yasa bunu engelliyor. Eğer demokrasinin erdemlerine inanmış bir kişiyseniz bunu anlamanız, içinize sindirmeniz çok zordur.[1]

Halbuki 1984'ten itibaren yerel siyasetin yükselişi konusunda bir ümit belirmişti. Refah Partisi yerel seçimlerde güçlenmiş, yerel yönetimler üzerinden merkezî siyasete taleplerini yansıtabilmişti. Halefi AKP de bir noktaya kadar bu başarıyı sürdürdü. AB sürecini de gözeterek, iktidarın ilk döneminde yerel yönetimleri güçlendirme yönünde kararlar aldı. Yerel yönetimlerde şeffaflık, yerindenlik ve yönetişim konularında AB birçok projeye fon desteği verdi. 2005'te yeni Belediyeler Kanunu (5393), şehirdeki örgütlü grupların katılımı için Kent Konseyleri'nin kurulmasının önünü açtı. Kent Konseyleri kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileriyle diğer ilgililerin katılımıyla oluşacaktı.

Kuruluş amaçları "kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetişim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek"ti. Temelde kentin hak ve hukukunun korunması, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim gündeme gelmesi söz konusuydu. Oysa bugün, Kent Konseyleri yılda yalnızca bir kez toplanıp Belediye Meclisi'nin gündemine girecek kararlar almakla çerçevesi sınırlanan adeta kastre edilmiş, işlevsiz yapılara dönüştürüldü. Halbuki bu konseyler pekâlâ katılımcılık düşüncesinin yaygınlaşabileceği siyaset alanları olarak tasarlanabilirdi.

Aynı yıl çıkarılan 5302 sayılı İl Özel İdareleri Kanunu merkezden yerele yetki ve kaynak devri öngörüyordu. Fakat gereken mali kaynaklar aktarılmadığından İl Özel İdareleri de kendilerinden beklenen bu işlevi yerine getiremez oldular. Nihayet, sayıları artırılan büyükşehir belediyelerinde İl Özel İdarelerinin kapatılması-

1. www.bianet.org, İlhan Tekeli görüşmesi, 27.5.2013.

na ve yetkilerinin belediye meclislerine aktarılmasına karar verildi. Ekim 2013'te Büyükşehir Belediyeleri Yasası'nda yapılan değişiklikle uygulamaya konulan bu kararla birlikte belediye meclisleri öne çıkacak gibi görünüyor. Ne var ki büyükşehir belediyelerinde bu meclisler de gerek kurguları gerek pratik işleyişleri açısından demokratik birer temsil mekanizması oluşturmaktan henüz çok uzaklar. Çıkar lobilerinin hedefi konumundaki meclisler, merkezin kararlarını kılıfa uydurma işlevinden başka bir işe yaramıyorlar. Bu nedenle daha adayların belirlenmesi aşamasından başlamak suretiyle vatandaşlar tarafından sıkı bir şekilde denetlenmeleri ve siyasi partiler kanalıyla müdahaleye açık tutulmaları gerekiyor. Bunun için en lazım olan şeyse sansürsüz, manipüle edilmeyen, yerel medya.

Yerelin adı yoksa yaşam hakkı var mı?

> ... az gittik uz gittik dere tepe düz gittik, altı ay bir güz gittik, dönüp bir de arkamıza baktık ki ne görelim, bir arpa boyu yol gitmişiz...

Bugün iktidarın tek taraflı tepeden inme kararları doğrultusunda ve baş döndürücü bir hızla dönüşen İstanbul'un geleceği belirsiz. Deprem riskiyle meşrulaştırılmış güçlü aktörlerin eliyle uygulanan çok hızlı ve müzakereye tamamen kapalı bir dönüşüm süregidiyor. Sonuçları öngörmek neredeyse olanaksız. Bugüne dek İstanbulluların gelişmeleri durdurmaları ya da yönlendirmeleri söz konusu ol(a)madı. Bugünün konjonktüründe dönüşüme örgütlü bir vatandaş müdahalesinin kolay olmadığı yadsınamaz. Şu kadarını biliyoruz: Bugüne dek işleyen mekanizmaları anlamadan, etkin bir örgütlenme olası değil. Haliyle hem köprülerin şehre getirdiklerine hem deprem riskine karşı yapılanları hem Gezi direnişini hem imar planlaması ve yerel yönetimlerin güçlenmesini ve de "kent hakkı" kavramını tartışmaya açmaksızın, yarına ilişkin cevaplar bulmak zor.

Mimar Haydar Karabey'in naklettikleri, İstanbulluların şehirdeki gidişata dur, diyememe nedenlerinden birinin de rant hırsının bir bakıma meşru görülmesi olduğunu düşündürüyor:

> Tarih: 2013'ün Eylül ayı. Mekân: Çokuluslu, çok katlı bir otelin en üst katında bir toplantı.

Kentimizin güçlü inşaat gruplarından birinin değerli patronu kolumdan tutarak beni camın kenarına yönlendiriyor ve, "Bak sevgili mimar" diyor, "şu şehre bak, bizi bekliyor, daha yapacak ne kadar çok işimiz var bir bilsen. Kapıda 200 milyar dolardan fazla yabancı sermaye var, tüm dünya bizi, sizi bekliyor buraya yatırım yapmak için!"

Ben, göz alabildiğine uzanan, hiç boşluk ve yeşil bırakmamacasına biteviye yapılaşmış bu görüntüye bakıyorum, ne çok da inşaat vinci çalışıyor siluette, demek hâlâ bazı boşluklar bulabiliyorlar. İstanbul göklerini tırmalayan bu vinçlerin işaretlediği yerlerden birinde muhtemelen beyefendinin de birden fazla şantiyesi vardır. Oralarda bir yerlerde yakında İstanbul siluetini tırmalayacak biçimde tuhaf bir kule yükselecektir. Bir meslektaşın daha "monografisi" zenginleşecek demek ki...

Birçokları gibi bu beyefendinin de bu şehri bir oyun alanı bir arsalar silsilesi, dönüştürülmeyi ve pazara sürülmeyi bekleyen bir meta olarak gördüğünü düşünüyorum içimden. Konuşmalar çığırından çıkmasın diye çenemi tutuyorum. Zaten neye yarar, kararlar bizim dışımızda, bize rağmen çoktan verilmiştir. Silueti seyrediyoruz, ben hüzünle, yatırımcı arkadaş heyecanla. Aşağılarda ise kenttaşlarım günlük yaşamlarını sürdürebilmek için beton-cam-çelik duvarların arasında tıkanık yollarda, karıncalar gibi koşturup duruyorlar.

Acaba ne kadarı bu oyundan haberdar, kaçı gerçek birer aktör olarak bu oyunda yer alma gücüne sahip?

Bir zamanlar, iktidarlar şehirlere akın akın gelenlere ciddi oy potansiyeli gözüyle bakıp patronaj ilişkileri kurarlardı. Amaç kitleleri kendilerine bağımlı kılmaktı. Göz yumulan gecekonduların üzerinden yıkım tehdidinin kaldırılmaması buna en iyi örnektir. Tehdit sürekli gündemde tutularak, bir başka deyişle gecekonduluya sürekli şantaj yapılarak kalabalık mahalleler siyaseten prangalanmış olurdu. Siyasi partilerin en büyük yardımcıları ise kuşkusuz gecekondu ağaları idi. Özal'la birlikte bu denklem yasalaşıp kurumlaştı ve kentsel ekonominin temelini oluşturdu. İstanbul plansız programsız apartmanlaştı. Özal diğer yandan da özelleştirme uygulamalarının öncülüğünü yaptı, yurtdışına açılan inşaat sektörü palazlandı. Başta İstanbul olmak üzere, yerel siyaset-inşaat ilişkisi derinleşti. İmar planlama yetkisinin belediyelere devredilmesi, kentsel rantların dağıtılmasının önü açıldı.

Bütün iktidarların başvurduğu son derece esnek bir başka yöntem de özel yasayla tanımlanan "istisnalar"dı. Park Otel, orman içinde yapılaşan Koç Üniversitesi, Zorlu Center'ın pek istisnai yoğunluğu, Maslak 1453 ve daha niceleri, aynı "istisnaların" faydalanıcıları. İstisna halini ise Türkiye şehirciliğine hâkim olan planlama(ma) ilkesi mümkün kılıyor. Başka bir deyişle şehrin bütününe yönelik planlar kaale alınmazken, merkezî yönetimin istisnai yetkilerine dayanarak yaptığı ya da onayladığı istisnai projeler var olduğu kadarıyla o bütünlüğü iyiden iyiye parçalayıp içinden çıkılmaz hale getiriyor.

Bu noktada akla şu soru geliyor: Plan yetkisinin merkezî yönetim ya da yerel yönetim tarafından kullanılması neden önemli?

Plancı Erhan Demirdizen bu soruya şöyle cevap veriyor:

> Evet çok önemli. Şu kadarını söylemek yeterli: En kötü işleyen yerel yönetim bile, yasadaki deyimiyle "mahalli müşterek ihtiyaçlar" temelinde iş görüyor. Denilebilir ki, bu "mahalli müşterek ihtiyaçlar" her zaman hayırlı sonuçlara yol açmaz, bazen yerel çıkar gruplarının uzlaşmasıyla yanlış yerlere gidebilir. Bu nedenle, merkezî yönetimin temsil ettiği devleti yabana atmamak gerekir. Zira devlet de "kamu yararı" temelinde iş görür denilebilir.[1]

Bu noktada bir de "kamu yararı"ndan ne anlaşıldığını iyice tarif etmek, daha doğrusu "kamu yararı"nın ne olduğu konusunda mevcut siyaset ve devlet bürokrasisiyle mücadele etmek gerekiyor. Çünkü devletin niteliğini aslında, bu bürokratik aygıtı yönetenlerin kamu yararından ne anladıkları belirliyor. Merkezî yönetimi elinde bulunduranlar, ülkenin tapusunun sahibi oldukları yanılgısıyla hareket ettikçe, kamu vicdanını yansıtma görevi yerel yönetimlerde birikir. Zaten merkezî idarenin yerel yönetimleri yetkisizleştirme eğilimi böylesi bir çatışmayı, daha ortaya çıkmadan bertaraf etmektir. Sonuçta ortaya çıkan manzara yine Demirdizen'in cümleleriyle şöyle:

> İstanbul'da yerel yönetim, meclisin sayısız kararlarına rağmen, merkezî yönetimden gelen talep karşısında, Belediye Meclisi plan ana kararlarına tamamen aykırı olduğu halde, üçüncü köprüyü plana not olarak ekleyebildi. Hakeza, üçüncü havaa-

1. www.yapi.com.tr, Erhan Demirdizen, 22.11.2012.

lanı konusunda da aynı durum misliyle vahim şekilde yaşanıyor. İstanbul'un seçilmiş yerel yönetim meclisi tarafından kabul edilen çevre düzeni planında üçüncü havaalanının yeri Silivri olarak belirlendiği halde, Bakanlar Kurulu tarafından bir karar alınarak, hatta ekine bir de kroki iliştirilerek, üçüncü havaalanı kuzeyde Karadeniz sahiline uygun görülebiliyor. Bu örnekte merkezî yönetim "planınıza aktarın" diye yerel yönetime talimat verme ihtiyacı bile duymuyor.

Söylem bir yana büyüklük kimden yana

Denilebilir ki büyük projeler milli projelerdir, haliyle kararların merkezde alınması gereklidir. Çoğu büyük proje İstanbul'da yapılsa da, İstanbul halkının projelerden ne ölçüde yararlandıkları pek hesaba katılmıyor. İstanbullular karşı çıksalar da, sonuçta projeler yapılmış oluyor, İstanbullulara da bunlara katlanmak düşüyor. İBB web sitesindeki verilere göre İstanbul'un her yıl devlet bütçesine katkısı yüzde 40, buna karşılık devlet harcamalarından aldığı pay yalnızca yüzde 7-8 dolayında. 137 küsur milyar doları bulan üretimiyle İstanbul, Türk ekonomisinin beşte birine tekabül ediyor. 14 milyon civarındaki nüfusu da ülke nüfusunun neredeyse beşte birini oluşturuyor. İstanbul zengin ama zenginliğin eşitsiz dağılımında da Türkiye'de ön sıralarda. Süleyman Demirel'in zamanındaki çarpıcı ifadesiyle Danimarka ile Bangladeş sanki bir arada İstanbul'da. Bu bilgiler yeterince açıklayıcı. İstanbullular özelleştirme, TOKİ ve benzer kurumların faaliyetlerini ne denetleyebiliyorlar ne de bunlardan yararlanabiliyorlar. Çünkü en büyük etkinlik alanı İstanbul olan bu kurumlar üzerinde İstanbulluların söz hakları yok. Oysa 2013 yılının ilk 10 ayında devletin kasasına giren her 100 liranın 39,56 lirasını İstanbul karşıladığı gibi, devletin İstanbul'a yaptığı her 1 liralık harcama, 8,5 lira olarak geri döndü. İşte bu yüzden İstanbul'un dönüştürme gücü, memleketin geriye kalanına oranla çok daha fazla.

İstanbul Kalkınma Ajansı'nın (İSTKA) 2013 sonbaharında tamamladığı bir araştırmaya göre, İstanbulluların en büyük sorunu ulaştırma. İBB Başkanı Kadir Topbaş'la metro inşaatlarını dolaşan gazeteci Cüneyt Özdemir'e, Topbaş yerel seçimler öncesinde İstanbul'daki bir numaralı önceliği trafik çözümüne verdiğini anlattı. Metro inşaatlarını bitirme telaşındaki Topbaş, devletin zaten yapması gereken işi kendilerinin üstlendiğini söyleyince, Özde-

mir sordu: "Yeterli bütçeniz olsa 2019'dan önce metro işini bitiririz, dediğinize göre, o zaman neden üçüncü köprüye bu kadar para harcanıyor, onun yerine bu parayı metro inşatlarında kullansanız daha mantıklı olmaz mı?" Cevap: sessizlik.[1]

İktisatçı Mustafa Sönmez'in verdiği rakamlar çarpıcı:

> AKP rejiminin, topladığı vergi ve sigorta primine ek olarak özelleştirme gelirleri ve borçlanmalarla yaptığı kamu harcamaları, milli gelirin yüzde 35'ini buluyor. Ne var ki bu harcamaların ancak onda 1'ini yerel yönetimlere yaptırıyor. Kamu personelinin sadece yüzde 10'u yerel yönetimlerde. Bizdeki yüzde 90'a yüzde 10 biçimindeki anti-demokratik uçurum Güney Afrika'da, yüzde 40'a yüzde 60 biçiminde yerelden yana.[2]

İstanbul'a yararları tartışmaya açık ama asla tartışılmasına izin verilmeyen bazı yatırımların büyüklüğüne bakalım şimdi de:

Üçüncü Havalimanı: 10 milyar dolar.

KanalİstanbuI: 15 milyar dolar.

Üçüncü Köprü: 3,5 milyar dolar.

18.5 milyar doların doğrudan İstanbul'un deprem riskini azalmak üzere neden yatırılmadığını sorgulamak İstanbulluların hakkıdır. İşte yerel seçimler yaklaştıkça, İstanbullular tarafından gündeme getirilmesi gerekli konulardan biri de bu.

Üçüncü köprü etrafındaki tartışmaların devam ettiği 2013 yılı boyunca, iktidar partisi yeni köprünün İstanbul için bir ihtiyaç olduğunu öne sürdü. İtiraz eden meslek kuruluşları ve toplumsal muhalefet ise böyle bir ihtiyaç olmadığı savından hareket etti. Şükrü Aslan her iki argümana da belli bir mesafeden bakıyor ve ilk köprünün inşa edilmesinin üzerinden 38, ikincisinin 23 yıl geçmiş olmasını da dikkate alarak, geniş bir değerlendirme sunuyor. Aslan, "İstanbul'a üçüncü bir köprü gerekli mi?"sorusunu önceki köprülerin İstanbul'a getirdiklerini ve götürdüklerini inceledikten sonra şu şekilde cevaplıyor:

> Yukarıdan inşa edilen dil ve söylem köprüleri birer "milli eser" olarak sahiplenmek ve "milli başarılara karşı duyulan bir hazımsızlık" gibi ikileme sıkıştırdığı için köprülerin gerçek (nesnel) sonuçlarını tartışabilmek pek mümkün olamamıştır. Do-

1. *Radikal*, "Cambaza bakın," Cüneyt Özdemir, 3.11.2013
2. mustafasonmez.net, "Gezi bileşenleri ve yerel seçimler."

layısıyla İstanbul Boğazı'na inşa edilmesi düşünülen üçüncü köprüye ilişkin düşüncelerin, bu ikilem dışına çıkıp çıkamayacağı önemlidir. İstanbul'a yeni köprü, yeni nüfus, yeni yol, yeni araba, yeni arsa, yeni yapı, yeni ilçeler, yeni mahalleler vb. demektir. Bütün bunlar İstanbul için ne alma gelir sorusunun yanıtını şimdiki Başbakan yaklaşık on beş yıl önce İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini sürdürürken vermişti: "İstanbul'a üçüncü köprü yapmak intihardır." Fakat acaba intiharı da görünmez hatta meşru kılacak yeni bir milli ve manevi dil inşa edilecek mi?[1]

Şükrü Aslan, üçüncü köprü gibi, birinci ve ikincinin de pratik işlevlerinden çok, milli kimlik ve çağdaşlıkla ilişkilendirilerek meşrulaştırıldığına dikkat çekiyor. Ancak ortaya çıkan sonuçlar pek de "milli gurur" olarak adlandırılabilecek türden olmuyor. Örneğin, birinci köprünün İstanbul'a göçü hızlandırıp şehirleşme pratiğini içinden çıkılmaz bir hale getirdiği ortada. İkincisi de aşağı yukarı aynı şekilde savunulup aynı sorunun katmerlenerek büyümesine neden oldu. Zeytinburnu, Kartal, Bakırköy, Pendik, Ümraniye, Üsküdar, Beykoz, Avcılar, Sarıyer, Gaziosmanpaşa, Şişli, Bayrampaşa, Bahçelievler, İkitelli, Küçükçekmece ve Büyükçekmece gibi şehrin gelişme gösteren tüm ilçeleri, bu köprülerle enformel olarak şekillendikten sonra 1986-1993 yılları arasında ıslah imar planlarıyla imara açıldı ve şehre bugünkü niteliğini verdi.

Üçüncü köprünün güzergâhı İstanbul coğrafyasında inşaat yüzü görmemiş tek bir boş alan bile kalmamasına neden olacak gibi görünüyor. Fayda-zarar denklemi ise şimdilik iktidar tarafından akıldışı bir kararlılıkla görmezlikten geliniyor.

Köprüler neyi taşır?

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün yapımına henüz başlandığı 1985 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre İstanbul'da kilometrekareye düşen nüfus sayısı 1023 iken 1990'da 1280'e ulaştı. Bu dönemde nüfusu en fazla artan ilçelerin başında köprünün bağladığı otoyol üzerinde bulunan ve büyük ölçüde gecekondu mahallelerinden oluşan Kâğıthane (binde 159.8) ve Ümraniye (binde 142) bulunuyordu. FSM Köprüsü'nün bağladığı otoyol

1. Şükrü Aslan, "Birleştiren ve Ayrıştıran Uşlevleriyle İstanbul'da Boğaz Köprülerinin Toplumsal Rolü", *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi* dergisi No:44. s.107-123, Mart 2011.

üzerinde ve çevresinde nüfus artışını nasıl tetiklediğini gösteren örneklerden birisi de kentin nüfus artış oranlarıyla, söz konusu yerleşmelerdeki nüfus artış oranlarının aşırı farklılaşmasıdır. 1990-2000 yılları arasında İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı binde 33.1 olmasına karşın, Büyükçekmece'de binde 98, Sultanbeyli'de binde 75.8, Ümraniye'de binde 69.1, Gaziosmanpaşa'da binde 64.8, Pendik'te binde 66.2, Bağcılar'da binde 64.7, Avcılar'da binde 61.4 oranında gerçekleşmiştir. Oysa aynı dönemde Eminönü, Adalar, Bakırköy, Fatih, Beşiktaş gibi bazı ilçelerde nüfus artış hızı ya çok düşük düzeyde gerçekleşmiş ya da negatife geçmiştir. En fazla göç alan ilçeler, eski kent merkezleri değil de büyük ölçüde İstanbul Boğaz köprülerinin inşasıyla birlikte gelişen ve/veya sonradan ilçe haline getirilen yerler oldu.[1]

İstanbul'u sahiplenmek çevreden geçer

Çevre konusunda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sivil toplum giderek önem kazanan bir mücadele veriyor. Esas sorun bu alandaki mücadelenin toplumsal desteğini genişletebilmesi. Cendere Vadisi, Kuzey ormanları, Belgrat Ormanı ve yeşil alanlar derken, şehirleri çevreden yoksun kalmak üzere olan İstanbullular kentlerini sahiplendikleri kadar, çevrelerini savunmak, diğer çevreci mücadelelere ortak olmak durumunda. Talepler siyasetçilerin kararlarına karşı çıkmayı gerektirdiğinden, bu siyasi mücadele, alternatif politikaları üretmesi, siyasi partileri programlarına tutarlı çevre politikaları eklemeye zorlamayı gerektiriyor.

Bu defa yerel seçimlerin gündemini çevre sorunları belirleyecek gibi duruyor. Bu, Türkiye için hayli yeni bir durum. Ancak her fırsatta herkesten daha çevreci olduğunu söyleyen hükümetin ve AKP'li belediyelerin çevreye ilişkin düzenlemelerde geri adım attıklarını söylemek mümkün değil. Gezi Parkı protestoları nedeniyle Meclis Genel Kurulu gündeminden geri çekilen Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun Tasarısı, seçimlerden sonra dönüverecek bir tehdit olarak gündemdeki yerini koruyor. Tasarı, "üstün kamu yararı" görülmesi halinde ormanlar, sulak alanlar ve kıyıların imara açılmasına olanak sağlıyor ve hidroelektrik santrallarının milli parklarda yapımına vize veriyor.

Hatırlayalım: Ocak 2011'de Ankara'da meclis önünde Cumhuriyet tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir eylem gerçekleştiril-

1. agm.

di. Memleketin dört bir yanından 200'e yakın çevreci örgüt, "Anadolu'yu vermiyoruz" sloganıyla "Tabiatı ve Biyoçeşitliliği Koruma Kanun Tasarısı"nı protesto etmişlerdi. Aralarında Buğday, ÇEKÜL, Doğa Derneği, Ekoder, Greenpeace, TEMA, WWF gibi ülke çapında çalışan çevreci kuruluşların yanında, onlarca yerel dernek de bulunuyordu. Büyük Anadolu Yürüyüşü'yle önemli bir aşamaya gelen çevreci mücadelenin gücü, Gezi protestolarında bir kez daha anlaşıldı.

İstanbul ağır bir tehdit altında: Cendere elden gitti, Kuzey ormanları tehdit altında, hakeza Belgrat ormanları da öyle. Hareket ve birliktelik çağrıları çoğalıyor.

Kuzey Ormanları Savunması, "Farkında mısınız?" sorusuyla iki büyük tehdide işaret ediyor:

> Avrupa'nın biyolojik çeşitlilik bakımından en değerli ve en acil korunması gereken 100 ormanından biri sayılan, 2 000 bitki türü, göçmen kuşlar ve tüm İstanbullular için yaşamsal bir önemi olan Kuzey ormanları, Yeni İstanbul, üçüncü havalimanı, KanalİstanbuI gibi çılgın projelerin tehdidi altında.
> Belgrat ormanları, yapılaşmanın yasak olduğu "Muhafaza Ormanı" statüsünden çıkartılarak, imara açılıyor; içinde her türlü yapılaşmaya izin verilen bir "Tabiat Parkı"na dönüştürülüyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne devredilen bu kamusal-doğal varlık, Kuzey ormanlarının bir parçası olarak yok oluşa sürükleniyor.

Gezi Parkı protestolarından sonra ortaya çıkan ve İstanbul'un tüm yeşil alanlarını birer siyasal müzakere ve tartışma alanına dönüştüren forumların iki önemli sözü var. İlki bir slogan ama altı hiç de boş değil: "İstanbul bizimdir."[1]

1. Forumlar Arası Kentsel Dönüşümle Mücadele Çalışma Grubu, Kent Hareketleri, Kuzey Ormanları Savunması, 2-B Hak Sahipleri Platformu, Abbasağa Forumu, Avcılar Gezi Dayanışması, Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, Bağımsız Hayvan Özgürlüğü Aktivistleri, Bakırköy Dayanışması ve Halk Meclisi, Büyükdere Forumu, Cevizli Tekel Dayanışması, Çekmeköy Halk Meclisi, Devrimci Demokrat Orman Mühendisleri, Engelli Hakları Atölyesi, Etiler Forum, Göztepe Gezi Dayanışması, Gülsuyu-Gülensu Güzelleştirme Derneği, Haliç Dayanışması, Halkın Mühendis Mimarları, Haydarpaşa Dayanışması, İmece Toplumun Şehircilik Hareketi, İstanbul Kent ve Barınma Hakkı Meclisi, İ.Ü. Arkeoloji Koruma Ve Onarım Sanat Tarihi Öğrencileri, İTÜ Forumu, Karadeniz İsyandadır Platformu, Kartal Dayanışması, Kent ve Demokrasi Platformu, Kocamustafapaşa Dayanışması, Kocataş Mahallesi Güzelleştirme Derneği, Kuşdili Platformu, Mayısta Yaşam Kooperatifi, Müşterekler, Okmeydanı Dayanışması, Özgürlük Parkı Forumu, Pangea Ekoloji,

İkinci söz de yeniden başlamak son derece gerekli olan anlamlı bir soru: "Bir şehir nedir ki, içinde yaşayanlardan başka?"

İstanbul Bizimdir Platformu, İstanbullulara, bu şehrin asıl sahipleri olarak örgütlenmeyi ve dayanışmayı öneriyor. Çünkü artık herkes biliyor ki, birliktelik sağlanmadığı, örgütlenilmediği müddetçe İstanbul'un, hatta Türkiye'nin bir geleceği olmayacak.

Pek çoğumuz için bu çağrılar ve Gezi Parkı geleceğe dair bir umut yeşertmeye yetmiyor. Çünkü elimizi taşın altına koymaktansa, bir şeyler yapanları beğenmeyerek konforumuzdan vazgeçmeme eğilimindeyiz. Örneğin, pek çok kereler, "Bu çocuklar güzel, fırlama, gırgır da, bunların sıradan bir halkla ilişkileri bile yok ki!" yakınmasını duyuyorum. Bu yakınmaya cevabın gene Gezi Parkı protestolarının kendisi olduğunu düşünüyorum.

Türkiye'de ve birçok yerde, AB ülkelerinde pek değil fakat Çin ve Hindistan'da ve Afrika ülkelerinde, devlete hükmeden siyasi ve bürokratlar kamuya ait malları kendi mallarıymış gibi istediklerine, istedikleri fiyatla satar ve bu konuda asla hesap vermezler. Gezi Parkı'nda ilk kez bu türden işlemler hakkında bir toplumun hesap sorma girişiminde bulunduğunu gördük. Şimdi de devlete hâkim siyasi ve bürokratik elitlerin özenle gözümüzden ve denetimimizden kaçırdıkları kamu varlıklarının denetimini ele geçirmek için mekanizmalar üretmemiz gerekiyor. Artık problemin adını açık olarak koyuyoruz: Devlet bizim adımıza korumak ve geliştirmek zorunda olduğu değerleri hem pazarlıyor hem bir hamlede yok ediyor. Devlet anlamındaki kamu ile toplum anlamındaki kamu arasında adı konmamış bir savaş var ve toplum anlamındaki kamu bu savaşı kazanmak zorunda.

Gezi Parkı'nda bir araya gelen ilk grup şehirle ilgili taleplerini bir türlü anlatamayan, anlatmasına izin vermeyen küçük bir topluluktan oluşuyordu. En fazla 200 kişiydiler. Polisin orantısız müdahalesinden sonra kitle genişledi, genişledi ve derken tepki bü-

Pendik Bosna Parkı Dayanışması, Politeknik, Sarıyer Maden Mahalellesi Derneği, Seyyar Forum, Site ve Esenevler Mah.Yardımlaşma ve Dayanışması Derneği, Sosyal Haklar Derneği, Taksim Platformu, Taksim Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneği, Tarlataban Kolektifi, Tatavla Dayanışması, Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi, Yakacık Dayanışması, Yedikule Bostanlarını Koruma Girişimi, Yeldeğirmeni Dayanışması, Yeniköy Forumu, Yeşil Öfke, Yeşildere Kültür Derneği, Yıldız Tabya Barınma Hakkını Koruma Derneği, Yoğurtçu Park Forumu, Aka-Der, Bts Genel Merkezi, Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Devrimci Proletarya, Dödef, Emekçi Hareket Partisi, Emekliler Dayanışma Sendikası, Halkevleri, Halkların Demokratik Kongresi, Halkların Demokratik Partisi, İşçi Meclisi, *Sınıfsız* Dergisi, Toplumsal Özgürlük Partisi Girişimi.

tün ülkeye yayıldı. Olayların yakın tanığı, Taksim Dayanışması[1] bileşenlerinden Şehir Plancıları Odası'nın İstanbul Şube Başkanı Tayfun Kahraman ilk saldırıdan sonra en az 15 bin kişinin Gezi Parkı'na geldiğini anlatıyor. Birkaç saat içinde ise rakam yüz binleri bulmuştu. Tayfun Kahraman ilk protestoların sonrasına ilişkin duygu ve gözlemlerini şöyle özetliyor:

> Gaz gözümüzü açtı, geleceğe daha aydınlık bakıyoruz, zihnimizi açtı daha açık fikirli olduk, daha ilerici fikirleri savunabiliyoruz. Hep ne kadar apolitik olduklarını söylediğimiz '90 kuşağının aslında ne kadar politik olduğunu gösterdi Gezi Parkı. Onun politik araçlarını gösterdi. Twitter, Facebook ve diğer sosyal medyayı ne kadar politik bir araç olarak kullandıklarını ve ne kadar büyük bir güce sahip olduklarını gösterdi. Küskünlükler unutuldu. Siyaseten yan yana gelmesi imkânsız gruplar yan yana geldi. Ben Türkiye Gençlik Birliği ile BDP'yi yan yana gördüm. Türkiye Gençlik Birliği'nden arkadaşlar BDP'nin halayına girdiler. Bundan daha ileri bir hoşgörü olabilir mi? Gay, lezbiyen, transseksüellerden tut, çok sert ulusalcı kitlelere, sert ulusalcı kitlelerden Kürt hareketine, Kürt hareketinden en devrimci sola, oradan anarşistlere, anarşistlerden sosyal demokratlara inanılmaz bir kitle vardı. Ve bu kitle birlikte ekmeğini suyunu paylaşmaya başladı.

Gezi eylemleri sırasında her taraftan fırlayan espriler de başta iktidar olmak üzere herkesi şaşırttı. Asıl şaşırtıcı olan halkın kamusal alana dair taleplerini, onu dinlememeye yeminli bir iktidara ne denli yaratıcı yöntemlerle ilettiği idi. Kamuya ait bir mülk etrafında kopan fırtına, İstanbul'un bütün kamu alanlarını kapsayıp gündelik yaşamın her ânını yeniden siyasallaştırdı. Sonunda mahkeme kararıyla Gezi Parkı'nın yerine kışla kılığında bir AVM yapılmasına engel olundu. Tayfun Kahraman, Gezi'nin kazanımının bu olmadığını söylüyor.

Bir hukuk devletinde, hükümet hukuku tanımasının bir kazanım olarak sunulması sıkıntılı" diyor ve asıl kazanımın bu sıkıntının herkes tarafından görülmesi olduğunu ifade ediyor Kahra-

1. Taksim Dayanışma Bileşenleri Platformu veya Taksim Dayanışması, Taksim bölgesinin yeniden şekillendirilmesinde halkın da söz sahibi olmasını amaçlayan ve bölgenin mahalle derneklerinin, sendikaların, meslek odalarının ve bazı siyasi partilerin bir araya gelmesiyle gerçekleşen bir oluşum. Taksim Dayanışması grubu üyeleri 2013 Taksim Gezi Parkı protestoları sırasında oldukça etkin rol aldılar.

man. Kısacası Kahraman da, Gezi Parkı'nın en temeldeki hukuk ve adalet krizinden kaynaklandığı düşüncesinde. Dolayısıyla mücadelenin kalıcı sonuçlar vermesi için de bu cepheden yürütülmesi gerekiyor.

Tayfun Kahraman'ın kaldığı yerden Ragıp Duran devam ediyor:

> Gezi'nin kısa hatta orta vadede günlük siyasete tedavül edilemeyeceğini hesaplamak gerek. Keza Gezi, yeni hatta yepyeni olmasına rağmen esas olarak siyasi bir hareket değil. Daha çok ideolojik, kültürel ve toplumsal bir başkaldırma. Eskiye karşı yeninin sevimli yüzünü göstermesi. Bir zihniyet değişikliği.
> Gezi'nin geleceğe yönelik iki boyutunu da unutmamak gerek: Gezi kitlesi mensupları en fazla 10-15 sene sonra kamuda ya da özel sektörde yönetici konuma gelecek. Gezi ruhu bir parça bile kalsa o geleceğin yöneticileri bugünkülerden çok farklı olacak. Gezi'de bir de ortaokul ve lise talebeleri de vardı. Onlar da yarın öbür gün üniversiteli olacak. Bu 2. kuşak Geziciler de Türkiye'nin aydınlık geleceğini temsil ediyor.
> Bugün stadyumlarda hâlâ "Her Yer Taksim, Her Yer Direniş" diye kitlesel bir şekilde slogan atılıyorsa, AB İlerleme Raporu'nda, AKP'li akademisyenin çalışmasında Gezi manşet oluyorsa, iktidar da köşe bucak her yerde Gezici avına çıkmışsa, Gezi'nin mayası tutmuş demektir.[1]

Muhtemelen doğru. Fakat hızla elden gidenlerin, orman ya da kamusal alan olsun kurtulamayan varlıkların listesi uzadıkça, iktidar hırslanıp intikam peşine koştukça, İstanbulluların önünde pek de zaman olmadığı anlaşılıyor.

Yapmamız gereken, rahatlıkla yapabileceğimiz, yaptıkça şehri ve geleceğimizi kurtaracağımız birçok şey var. Bunlardan ilki yaklaşan yerel seçimleri fırsat bilerek nasıl bir belediyecilik arzu ettiğimizi tartışmak. Kent hakkı, barınma hakkı gibi kavramlar üzerinden şehirde talep ettiğimiz hayata kavuşabileceğimiz bir hukuk ve etik çerçevesi oluşturmak. Çünkü bu derinliğe inmeden yapacağımız her tartışma kısa vadeli, günü kurtaran ama geleceği tüketen adımlara gebe olacak.

1. Ragıp Duran, "Apoletli Medya," http://www.blogger.com/profile/06712224129563221423.

Yani İstanbullular için tek yol bu şehri sahiplenmek. Kaçmayı düşünenlerimiz var mutlaka... şehri kime bırakacağınızı da hesapladınız mı? Zor gelmeyecek mi bin bir emekle içinde yaşamayı öğrendiğiniz şehri yağmaya terk etmek...

Şu halde çaresi yok, gireceğiz bu kavgaya ve elbette kazanacağız...

Çevreci alternatifler ve ekopolis

Coşkun Aral'ın Avrupa Notları[1] programında izlediğim Almanya'nın Freiburg şehrinde yaşananlar ilham verici. Fransa sınırındaki, İkinci Dünya Savaşı'nda yerle bir olan şehirlerden biri. Nüfusu 220000 civarında. Büyüklüğü Beyoğlu ilçesine yakın bu şehir, sürdürülebilir kalkınmaya önem verdi, Almanya'daki enerji çalışmalarına öncülük etti.

1970'te Alman hükümeti (o zamanki adıyla Federal Almanya), 17 yeni nükleer santral kurma kararı aldı. Bunlardan biri de Freiburg'a 30 km mesafedeki Wyhl kasabasında kurulacaktı. Ancak yöre halkı karara isyan etti, on binlerce kişi santral inşaatını bastı. Çünkü nükleer santralı şehirlerine yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. Hükümet, direniş karşısında geri adım attı, santral yapımı durduruldu. Bu direnişten sonra Freiburg "sürdürülebilir şehir" olmak için yaratıcı projeler geliştirmeye başladı. 1986 Çernobil felaketinden sonra Freiburg Belediye Meclisi, nükleere karşı alternatif enerjilere yöneldi ve yerel enerji planını geliştirdi.

Şehrin neredeyse her boş alanı güneş panelleriyle kaplandı. Böylece Freiburg "Avrupa'nın güneş şehri" unvanını kazandı. 1972'deki Whyl direnişine de katılan ünlü mimar Rolf Dish, tüm enerji tüketiminin yüzde 40'ının sebebi olan binaların çatılarını güneş panelleriyle kaplayarak yeni bir mimari anlayış geliştirdi. "Plus Enerji Evleri" adlı konutlar sayesinde, ev başına yılda yaklaşık 3 bin euro tasarruf sağlandı. Sıfır karbon salınımının hedeflendiği evlerde doğaya zarar vermeyen malzemeler seçildi.

İyi bir yalıtım sistemiyle donatılarak, sıradan evlerden yüzde 90 oranında daha az enerji kullanan "Pasif Enerji Evleri"nin ana mantığı ısıtmaya ihtiyaç duymaması. Ev halkının ve elektrikli ev aletlerinin ürettiği ısının dışarıya gitmesi engellenerek kendi kendini ısıtan evler inşa ediliyor.

1. Vedat Atasoy, http://iztv.com.tr/program.aspx?id=1621; 12.08.2012.

Freiburg'un bir diğer başarısı enerji üretimi için yerindenliği tercih etmesi. Nedeni çok basit: Enerjinin, merkezlerden üretilip kilometrelerce bir yerden bir yere aktarılması hem büyük maliyet hem büyük oranda enerji kayıplarına yol açıyor.

Çevreye verdikleri zarar, üretecekleri enerjinin değerinden katbekat fazla. HES'ler Türkiye'de başta Karadeniz olmak üzere, uğradıkları her yerde isyan kıvılcımları çakıyorlar. HES'lerin bu denli zarar vermesinin nedeni, Türkiye'deki HES mantığı. Çünkü bu mantıkla derelerin akış yolu değiştirilerek bir boru içine hapsediliyor ve suyun yüksek bir yerden bırakılmasıyla da elektrik üretiliyor. Bu yöntemin çevreye verdiği tahribatın geriye dönüşü yok. Freiburglular ise suyun gücünden de faydalanmayı düşünmüş ve çözümü antik çağlardan gelen bir bilgide bulmuş: Arşimet'in yaklaşık 2 500 yıl önce bulduğu ve adına "Arşimet Burgusu (ya da vidası)" dediği sistemle bizim HES'lerin çoğundan daha iyi verim elde etmişler (yılda 2 milyon kWh). İnşaat aşamasında da çevreye neredeyse hiç zarar vermeyen bir yaklaşım.

Freiburg, dört elle sarıldı temiz enerji meselesine. Almanya birinci futbol ligindeki Freiburg FC takımı, stadyumunu yenilemiş ve "Mage Solar Stadium" adını vermiş, dünyanın temiz enerji üreten ilk stadı. 1953'te inşa edilen stadın çatısı, 1993'te güneş panelleriyle kaplandı. 2 200 metrekarelik alanı kaplayan paneller stadyumun tüm enerji ihtiyacını karşılıyor.

Freiburg şehir çöplüğü de üstü talaşlarla kaplanarak toplanan metan gazını enerjiye dönüştürüyor. Gaz daha sonra borularla taşınarak ısınma ihtiyacını karşılıyor. Çöplüğe yerleştirilen 1500'den fazla güneş paneli de yaklaşık 1000 ailenin enerji ihtiyacını karşılıyor. Maliyet mi? 1 milyon euro.

Neredeyse 10 ay kesintisiz güneş alan Türkiye'de bu yöntemlerin neden uygulanmadığını düşünmeye başlamalı mı? Nükleer sevdasına bir de bu açıdan bakmamalı mı?

İyimserlik ve kötümserlik arasında gidip gelmeler bir yana, bütün dünyada, farklı yerlerde, çevreyle ilgili çeşitli tecrübeler kazanıldığı bir gerçek. Bugün çoğu birbirinden kopuk bu tecrübeler er geç bir bütün oluşturmaya başlayacaklar.

Nitekim "ekopolis" kavramı şehircilik tartışmalarında sık sık duyulmaya başlandı. Günümüz şehirlerini sürdürülebilir yaşam alanlarına dönüştürecek yöntemler arıyor insanlar. Ölçekler büyüdükçe, sorunlar da karmaşıklaşıyor. Ama zaten bütün uygarlık tarihi bu türden zorluklarla başa çıkmanın macerası değil mi?

Freiburg gibi ufak bir şehirdeki örgütlenme modelini İstanbul gibi bir megapolde uygulamak kolay değil elbette. Bu yüzden ölçekleri küçük tutmak; sokak, mahalle, semt, ilçe sırasıyla gitmek gerekiyor belki de.

Paul F. Downtown'a[1] göre ekopolis kavramı daha çok gelecekle ilgili olmakla birlikte, bugün atılan her adımın geleceği şekillendirdiğini de akıldan çıkartmamak gerekiyor. Toplumun katılımı temelinde geliştirilen şehirleşme, kapsayıcı ve yenilikçi bir değişimi harmanlayabilir. Şunu da vurguluyor Downtown: Bir şehir çevresinden bağımsız düşünülemez, hele megapoller açısından "şehir-bölge" kavramından kaçınılamaz.

Şehirler sorun değil çözüm odağı da olabilir. Brezilya'nın Curitiba şehri bunun ilginç bir örneği. 2010 yılında "Küresel Sürdürülebilir Kent Ödülü"nü kazanarak (Globe Sustainable City Award) adını dünyaya duyuran Curitiba'nın öyküsü 1960'lara dayanıyor. 1965'teki master imar planı şehrin etrafında halkalar öngörerek büyüme istikametini denetim altında tuttu. Plancılar otoyollar, görkemli binalar ve alışveriş merkezleri öngörmek yerine yeni planlama girişimlerini desteklediler. Çevresel olguları ve kent halkının temel ihtiyaçlarını ön planda tutan girişimler hayata geçirildi. Ne ki 1970'lere gelindiğinde Curitiba kırdan kente göçle istikrarını kaybetti. Kalabalık, trafik problemleri ve konut açığıyla boğuşmak zorunda kalan yoksul bir kente dönüştü kısa sürede.

Bütün bunlar olurken, 1971 yılında 33 yaşındaki mimar ve plancı Jaime Lerner, belediye başkanı olarak atandı. 1992'ye kadar belediye başkanlığı görevini yürüten Lerner, uzun soluklu bir planlama çabasına girişti.

Önce şehir merkezini yayalaştırdı ve toplu taşımacılığı geliştirdi. Özel duraklarla otobüsleri hızlandırdı, alternatifleri artırdı. Yeşil alanların çoğalttı. Öylesine bir şehir planı gerçekleştirdi ki, planlama sürecinin başladığı döneme oranla kent nüfusu 3 kat artmasına rağmen, otomobil kullanımı yüzde 28 oranında azalmış durumda.

Bir ova etrafında kurulu olan Curitiba, belediye tarafından satın alınan arsalar kullanılarak yeşillendirildi. 16 büyük ölçekli kentsel park, 15 ormanlık alan ve bin kamusal yeşil alanla Curiti-

1. Paul F. Downtown, *Ecopolis*, CSIRO, 2009.

ba dünyanın en yeşil şehirlerinden biri oldu. Tüm yeşil alanlar birbirleriyle bağlantılandırıldı. Yeşil koridorlar ve parklarla hava tertemiz oldu.

Dahası da var, parkların bakımını kent ekonomisiyle entegre etti Lerner. Yeşil alanların bakımında sokak çocuklarını ve öğrencileri istihdam etti. Her parka bir koyun sürüsü yerleştirilerek gübre ihtiyacı doğal şekilde karşılandı. Tabii çocukların hayvanların bakımından sorumlu olması da sağlandı. Bu, herkese kazandırıyordu.

Curitiba'da çöpler evlerde ayrıştırılıyor. Dönüşüm merkezlerinde ise evsizler, alkol ve uyuşturucu bağımlıları çalıştırılıyor ve bu sayede rehabilitasyonlarına da yardımcı olunuyor.

Ve nihayet konut sorunu: tarım alanı olarak kullanılmayan arazileri ailelere konut yapmaları için tahsis etti belediye. Kereste yardımı da yaptı ev yapacak ailelere. İnşa sürecine belediye tarafından görevlendirilen bir mimarın eşlik etmesi sağlandı. Böylece kentsel arsalar heba edilmemiş ve ranta açılmamış oldu.

Bugün Curitiba 3.2 milyon nüfusuyla Brezilya'nın güneyindeki en güçlü en yaşanabilir kentlerden biri... size de ilham vermiyor mu?

İstanbul neyin kavgasını verecek?

2014'te büyükşehir-bütünşehir olacak illerde 30 adet il özel idaresi, 1592 belde belediyesi ve 16 082 köy tüzel kişiliği kapatılacak, 2 bin kişiden az olan 503 belde belediyesi de ortadan kalkmış olacak. Bir başka deyişle, halihazırdaki 2 bin 950 belediyenin yarısı kapanacak. Yani yerel siyasete müdahale etmemize olanak veren alanların yarısını kaybetmiş olacağız. Anayasanın 127. maddesinde yer verilen "yerinden yönetim ilkesi"yle bağdaşmayan bu durum, İstanbul'u aşan bir gelişme. Haliyle yerel seçimlerden öncesi ve sonrası İstanbul için geliştirilecek öneriler bütün ülkeyi ilgilendirecek.

Türkiye'de milli gelirin yüzde 35'ini bulan kamu harcamalarının sadece onda biri yerel yönetimlerce yapılmakta, kamu istihdamında ise yerelin payı yüzde 10'un altında. Bir kere buna karşı mücadele verilmeli ve gerek kamu harcamalarının gerekse istihdam idaresinin yerelleştirilmesi sağlanmalı.

Şehrin küresel iklim meselesiyle ilgisinin de farkına varmak durumundayız. Ömer Madra'nın Açık Radyo'da sık sık söylediği üzere, iklim değişikliğine sebebiyet veren sera gazı artışının asıl

sorumluları 100 kadar megapol ve İstanbul da o megapollerden biri. Bu şehirlerin yeşil alternatiflere, yenilenebilir enerjiye geçmesi gerekiyor. Oysa İstanbul'da, tam tersi yönde bir gidiş var. Dünya Sağlık Örgütü'nün, dizel motorlardan kaynaklanan 2.5 mikron seviyesi altındaki parçacıkları soluyanların sağlıklarının bozulacağına ilişkin bir raporu var. İstanbul yalnızca kendi sağlığı için değil, dünyanın geleceği için de harekete geçebilecek güçte bir şehir.

Üçüncü köprüyle, Belgrat Ormanı gibi şehrin kalan son yeşil alanları da ortadan kaybolmuş olacak. Şu halde üçüncü köprünün, bu gidişatı hızlandıracak Kanal İstanbul'un yaptırılmaması ve bunun için gereken tüm sivil önlemlerin alınması gerekiyor.

Yerel seçimlere katılan partilere bu taleplerin iletilmesi, bu taleplerle etkileşime geçebilen siyasi partilerin desteklenmesi için elimizden geleni yapacağız şu halde. Bu talepleri görmezlikten gelen partilere ise kendilerini gözden geçirmelerini, başka hiçbir nedenle desteğimizi alamayacaklarını hatırlatacağız.

Bizden oy istemek için kapımızı çalan siyasi partilere şunları söyleyeceğiz:

Ey politikacı sen;

Yurttaşların, sivil toplum örgütlerinin idareye katılmasına, seni denetlemesine imkân sağlayacak düzenlemeleri ciddi olarak hayata geçirecek misin?

Bu kentin geleceğine yönelik riskleri göz önünde bulundurmakla yetinmeyip yurttaşların da dahil olduğu mekanizmalarla gereken önlemleri alacak mısın?

Bu şehir için, yurttaşların katıldıkları, paydaş oldukları, sürecin her aşamasını denetledikleri gerçek bir imar planı yapıp ona harfiyen uyacak mısın?

Olur olmaz niyetlerle ortaya çıkan bütün o mega projeleri iptal edecek misin?

Sokaklardaki araba sayısını azaltıp toplu taşımanın insani ve sosyal bir nitelik kazanmasını sağlayacak mısın?

Kent kaynaklarını kullanırken her kuruşu için hesap vermek durumunda kalacağını aklında tutacak mısın?

Bu kaynakları bu şehrin parkları, çocuk yuvaları ve kreşleri, eğitim merkezleri, kent yoksulları için sosyal donatılar, ucuz ve nitelikli toplu taşımayla daha yaşanabilir bir yere dönüşmesi için kullanacak mısın?

Kamu yararını, devletin değil toplumun yararı olarak yeniden tanımlamaya ve bu tanımın arkasında durmaya hazır mısın?

Kent suçlarını işleyenleri ruhsatsız gökdelenler inşa edenleri olduğu kadar yanlış plan ve projelerle kamuyu zarara uğratan kamu görevlilerini de gerektiği gibi yargı mercilerine tevdi edecek misin?

Bu şehrin bütün sokaklarının, mahallelerinin yalnızca kendi bulundukları alanın değil, şehrin tamamı hakkında söz sahibi olabileceği mekanizmaları yaratacak mısın? Bu şehrin sesini duyacak mısın?

Kentin tarihî mirasına ve kimliğine sahip çıkacak mısın? Bu kimliğe ve mirasa saygı duyacak mısın? Şehrin asıl sahiplerinin öncelikle bu şehirde yaşayanlar, emek edenler olduğunu kabul edecek misin?

İstanbul, İstanbullular için onurlu bir yaşamın kavgasını verecek. Ama bu kavganın sonuçları bütün ülkeyi ve hatta dünyayı ilgilendiriyor olacak. Ey politikacı sen bu kavganın ne tarafında yer alacaksın?

Bitirirken...

Masallar gerçekdışı bir dünya sunar bize. İstanbul hep bir masaldı, diye düşünebiliriz ya da anlatılanlara kulak asmadan, "Gerçek dünya farklı, ona bakalım, anlamaya çalışalım," diyebiliriz. Bu kitap anlatmayı sevdiğimiz masalla içinde yaşadığımız gerçek arasındaki uçurumu tarif etme gayretiyle yazıldı. Türkiye'nin vitrini İstanbul, hiç de tarih kitaplarında, şehir rehberlerinde anlatıldığı gibi masalsı bir şehir değil artık. Hızla bir distopyaya, kentsel bir karabasana dönüşüyor. İnsanların betonla ikame edildiği bir karanlık geleceğe hayır deme enerjisinin giderek kendini daha çok hissettirmesi ise öykünün aydınlık tarafı. İstanbullular canları yandıkça şehrin farkına daha çok varıyor ve onu kendi yaşam alanları olarak talep ediyorlar yeniden. Bir başka deyişle şehirle kurduğumuz karşılıklı aidiyet ilişkisi yeni bir düzleme taşınıyor.

İstanbul'da yaşananlar karşısında iyimser, kötümser ya da gerçekçi olmak mümkün. Gerçekçi olmak, İstanbul'da yaşananların dünyada yaşananlardan kopuk olmadığını kabullenmekten geçer. *Yirminci Yüzyıl Üzerine Düşünceler* kitabının yazarı tarihçi Tony Judt, kısa ve kısa olduğu kadar da düşünmeye yönlendiren *Kötülük Kol Gezerken* adlı eserinde[1] farklar ve karşıtlıklar bir yana, dünyanın çoğu ülkesinde bireylerin yaşamını ve yaşadıkları şehirleri derinden etkileyen kimi etkenleri şöyle ifade ediyor:

> Bugün yaşadığımız hayatta son derece yanlış giden bir şey var. Otuz yıldır kişisel maddi çıkarların peşinde koşmayı erdem saydık, gerçekten de bu uğraşın kendisi bugün ortak bir amaç anlayışımızdan geriye kalan yegâne özellik haline gelmiş durumda. Şeylerin fiyatını biliyoruz ancak onların değeri hakkında hiçbir fikrimiz yok. Hukuki bir karar veya bir yasa hakkında 'İyi mi? Adil mi? Haklı mı? Daha iyi bir toplumun ya da daha iyi

1. Tony Judt, *Kötülük Kol Gezerken*, çev. Dilek Şendil, YKY, 2012.

bir dünyanın kurulmasına yardım edecek mi?' diye sormayı bıraktık. Eskiden bunlar, yanıtları kolay olmayan siyasal soruların bizzat kendileriydi. Bu soruları sormayı bir kez daha öğrenmemiz gerekiyor.

Güncel hayatın maddiyatçı ve bencil özellikleri insana içkin olan özellikler değildir. Bugün bize "doğal" gelen özelliklerin çoğunun, servet yaratma saplantısının, özelleştirme ve özel sektör kültünün, zengin ile yoksul arasında giderek büyüyen eşitsizliklerin kökenleri 1980'li yıllardandır. Hepsinden önemlisi, bunlarla birlikte gelen kontrolsüz, piyasalara yönelik eleştirellikten yoksun bir hayranlık, özel sektöre yönelik bir küçümseme ve sonsuz bir büyüme hayalinden oluşan söylemdir. Böyle yaşamaya devam edemeyiz...

Doğrudur, böyle yaşamaya devam edemeyiz. Çevre ve şehir sorunlarına duyarlı hareketler, bütün dünyada birbirlerinden kopuk faaliyetler gösteriyor. Bu enerjiler bir araya gelip ortak hedefler etrafında bir siyasal güce dönüşür mü dersiniz? Elbette mümkün. Ama henüz zaman var. Yine de birbirlerinden her zamankinden daha fazla haberdar olduklarını düşünmek için yeterince sebebimiz olduğunu gösteriyor son yıllarda yaşadıklarımız. Dünyanın dört bir yanında gerçekleşen kitlesel eylemlerde şehir sakinlerinin birbirlerine selam gönderdikleri görüntüler ve oluşma sürecini heyecanla izlediğimiz ortak siyasal dil umut veriyor.

Bununla birlikte, şehirleri ve şehir sakinlerini bekleyen, acilen çözüme kavuşturulması gereken binlerce sorun var. Bu sorunların yarattığı gelecek korkusu, şehirleri o şehirlerde yaşayan insanlardan koparmak isteyen idarecilerin elindeki en büyük koz olarak işlev görüyor.

Aslında İstanbul her köşebaşında türeyen emlakçılar, içinde yaşadığımız dönemin ruhunu ve içerdiği sorunları gayet açık bir şekilde gözler önüne seriyor: İstanbul'un nüfusunun en az yüzde 20'si emlakçı tabelasını asmış halde. Kimler emlakçı olmadı ki: emniyet müdürü, muhtar, doktor, noter, eczacı, bakkal olsun, hatta devletin kendisi bile, akla gelebilecek her meslek grubundan birileri bu mesleği icra ediyor. Hem de çoğunun yetki belgesi olmaksızın. Bu durumda komisyonların belli kurallara göre işlememesi şaşırtıcı değil, fiyatların da. Böyle bir yapıda oluşan piyasa fiktif olma riski altında. Neyse ki Kasım 2013 tarihli 6502 sayılı kanun kapsamında gayrimenkul sektörüne yönelik çok ciddi düzenlemeler yapıldı. Konut alacak kişi, kanunda yer alan birçok düzenlemeyle resmen koruma altına alındı.

Ne ki, emlakçıların, arazi geliştiricilerin, inşaat yatırımcılarının sayıları arttıkça şehirliler göçe zorlanıyor. Yerleşik hayat kendini yok ediyor adeta. Şehir, emlakçılar için devasa bir pazarlama etkinliğinin yaldızlı bir nesnesi gibi. Oysa şehir, sakinleri için bundan çok daha fazlasını ifade

ediyor. Şehir bizimle birlikte yaşıyor. Ama bu cümle göründüğü kadar tehlikesiz değil. İçinde yaşadığımız şehirle aramızdaki bağımlılık ve bağlılık ilişkisinin bir anlamı daha var: Biz şehirlilerin hayatı şehirle birlikte son bulacak. Her an arzu ettiğimiz her şeyi tüketme hırsı ve hazzıyla sınırladığımız hayatlarımız işin bu tarafını görmemize engel oluyor. Bu yüzden şehirde bütün hızıyla süregiden rekabetin kaybeden tarafının söylediklerine kulak verirken aklımızı ve yüreğimizi sonuna kadar açmamız gerekiyor.

Dinledik, kavradık, anladık şehrin öyküsünü. Peki, şimdi ne yapacağız? Bir yurttaş olarak benim aklıma öncelikle içinde yaşadığım yerellikte alınan bütün kararlara katılabileceğim mekanizmalar oluşturmak için inatla mücadele etmek geliyor. "Küçük güzeldir", siyaset yerele inmelidir ki yurttaşlar müdahil olabilsinler. Yaşadığım mahallenin geleceği hakkında, benimle bu mahalleyi paylaşmayanların söz söyleme önceliği olamaz. Ama bu katılım mekanizmaları da hiçbir devlet tarafından yurttaşlarına hediye edilmez. Bu mekanizmaları yaratmak ve devlete dayatmak yine yurttaşların hakkı ve sorumluluğu. İşte bizi önümüzdeki dönemlerde bekleyen de böylesi bir mücadele zemini. O zemini açmak ve şekillendirmek bizim elimizde.

Dostum Behiç Ak'ın, aşağıdaki karikatürü İstanbul'da olup bitenleri pek güzel özetliyor. Onun çizdiği bu kareler elimizden alınmakta olanların ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu bütün açıklığıyla gözler önüne seriyor. Yaşam alanlarımızı, evlerimizi, sokaklarımızı, mahallelerimizi, şehirlerimizi savunmak, karamsarlığa kapılıp teslim olmaktan çok daha zor. Ama emin olun hepimiz teslim olmanın insanı yiyip bitiren öfkeye bulanmış hüznü yerine, mücadele halinin neşesini hak ediyoruz.

© Behiç Ak.

KAYNAKÇA

I.İstanbul Sempozyumu, "Eski İsanbullular ve Yeni İstanbullular," Osmanlı Bankası Müzesi Arşivi, 2009

Amin, Ash, "The Good City," Urban Studies, Vol. 43, Nos 5/6, 1009–1023, May 2006

Armağan, Mustafa, *Osmanlı'yı İmparatorluk Yapan Şehir*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007

Atkinson, Rowland, *Gentrification in a Global Context: The New Urban Colonialism*, New Left Review 53, September-October 2008

Bauman, Zygmunt, *City of Fears, City of Hopes*, Goldsmiths College, London, 2003

Bouwman, Bernard, *Şehrin Sesleri-İstanbul'dan İnsan Manzaraları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010

Bridge, Gary, "Hedonic Analysis of Price in the İstanbul Housing Market", *International Journal of Strategic Property Management*, 12, 2008, sy.125-138

Buck-Morss, Susan, *Rüya Âlemi ve Felaket*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004

Cansever, Turgut, *Kubbeyi Yere Koymamak*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010

Çavdar, Ayşe, Tan, Pelin, *Müstesna Şehrin İstisna Hali*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2013

Dorsay, Atillâ, *Quo Vadis?*, Remzi Kitabevi İstanbul, 2013

Erbil, Leylâ, *Kalan*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011

Erman, Tahire, "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse", University of Illinois, 2004

Geniş, Serife, "Re-imagining Istanbul: Globalization and Urban Change," 2005

Gul, Murat, *The Emergence of Modern Istanbul Transformation and Modernisation of a City*, 2009

Harvey, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

Harvey, David, *Rebel Cities: The Right to the City the Urban Revolution*, Verso, 2008

Harvey, David, "Flexible Accumulation Through Urbanization: Reflections on 'Post-Modernism' in the American City, Perspecta", Vol. 26, Theater, Theatricality, and Architecture, 1990, pp. 251-272

Harvey, David, *Social Justice and The City*, Blackwell, 1993

Hızarcı, Erol, *Bir Çapulcunun Hatıra Defteri*, Destek Yayınları, İstanbul, 2013

İsvan, Ahmet, *Başkent Gölgesinde İstanbul*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010,

İşeri, Gülşen, *Metropol Sürgünleri*, Su Yayınevi, İstanbul, 2011

Jacobs, Jane, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011

Kara, Ayşe, *Lâl*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010

Kartal, S.Kemal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme*, Yurt Yayınları, Ankara, 1983

Keyder, Çağlar, *İstanbul / Küresel ile Yerel Arasında*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000

Lefebvre , Henri, *Introduction to Modernity*, Verso, 1995

Lefebvre, Henri, *La production de l'espace*, Anthropos, 2000

Lefebvre, Henri , *The Production Of Space*, Blackwell, 1991

Lefebvre, Henri , *The Urban Revolution*, Library of Modern Middle East Studies, 2009

Leisch, Harald, *Gatet Communities in Indonesia*, Cities, Vol. 19, No. 5, p. 341–350, 2002

Mintzuri, Hagop, *İstanbul Anıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993

Ortaylı, İlber, *İstanbul'dan Sayfalar*, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2009

Pamuk, Orhan, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, YKY, İstanbul, 2003

Perouse, Jean François , *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

Prakash, Gyan, *Noir Urbanisms: Dystopic Images of the Modern City,* The Shelby Cullom Davis Center at Princeton University, 2010

Safa, Peyami, *Fatih Harbiye*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005

Sennett, Richard, *The fall of Public Man*, Penguin Books, 2002

Sheikh, Simon, *Capital*, B-books, 2006

Şengül, H. Tarık, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009

Taleb, Nasseema, *Muslim Identity and Gated Community Development in Durban*, 2005

Taşan-Kök, Tuna, *Global Urban Forms and Local Strategies of Property Market Actors*, J Housing Built Environ, 22:69–90 DOI 10.1007/s10901-006-9067-0, 2007

Tekeli, İlhan, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013

Topuzlu, Cemil, *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi. Yayınları, İstanbul, 1982

Tuğal, Cihan, *Pasif Devrim*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

Turan, Menaf, *Türkiye'de Kentsel Rant*, Tan Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009

Türkcan, Ergun, *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-80*, Bilgi Yayıncılık, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010

W.Rae, Douglas, *City: Urbanism and it's End*, Yale University, 2003

White, Jenny B., *Para ile Akraba*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999

Yıldırım, Selehattin, "Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik", Çankaya Belediyesi, 2013

Yılmaz, Cevdet, *Risk Kapıyı Kırınca*, Libra Kitap, İstanbul, 2010

Yoker, Mustafa, *Kalimera Fener Şalom Balat*, Çatı Yayıncılık, İstanbul, 2012

TMMOB, "İstanbul Buluşmaları", TMMOB, 2011

İlhan Tekeli, Yiğit Gülöksüz, Tarık Okyay, *Gecekondulu, Domuşlu, İşportalı Şehir*, Cem Yayınevi, 1976

Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos, *Law and The City*, Routledge-Cavendish, 2007

Türkiye'de, ekonomik gelişme ve büyümeyi sağlamak için en büyük koz olarak inşaat sektörü görüldü. Ancak bu sektörün sağlıklı ve kalıcı bir ekonomik büyüme yaratamadığına dair pek çok araştırma ve inceleme daima görmezden gelindi. Şehirler inşaat projelerinin "arazisi" haline getirildi.

Emine Uşaklıgil bu durumu İstanbul üzerinden gösteriyor. İnsanlar, mahalleler, sokaklar, çarşılar, pazarlar, kentin tarihî tanığı binalar, dereler, ormanlar, anılar ve hikâyelerden oluşan şehir, özellikle İstanbul, bir rant kaynağı ve merkezi oldu. Bu rant hırsı, İstanbul'un kadim mahallelerine; Sulukule'ye, Balat'a, Tarlabaşı'na, Okmeydanı'na yöneldiği gibi "yeni" İstanbul yaratmak için ormanlara, su havzalarına ve barajlara da "arazi" mantığıyla bakmaya başladı.

Bunu engellemek mümkün mü? "Ecdat yadigârı" İstanbul'dan geriye ne kalacak?

Göreceğiz!

Tarihî silueti bile giderek ve hızla bozulan İstanbul'a hâlâ sahip çıkanlara...

"Kent hakkı"nı savunan kentlilere, yurttaşlara...

Yaşam alanlarımızı, evlerimizi, sokaklarımızı, mahallelerimizi, şehirlerimizi savunmak, karamsarlığa kapılıp teslim olmaktan çok daha zor. Ama emin olun hepimiz teslim olmanın insanı yiyip bitiren öfkeye bulanmış hüznü yerine, mücadele halinin neşesini hak ediyoruz.

Kapak görseli: Murat Germen

can

21.00 TL

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

ISBN: 978-975-07-1963-9

9 789750 719639